

Mäetagused 79

COVID-19

"У всех звук есть?"

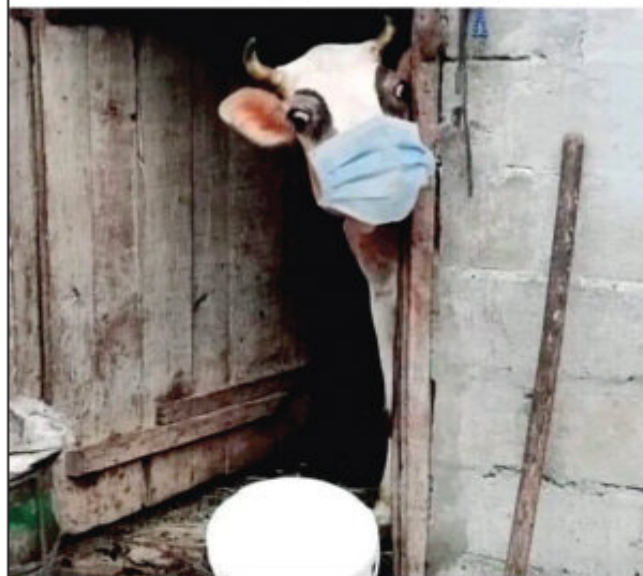
Kaugtöö võlud

"Kas kõigil on heli?".
Twitter, 8. aprillil 2020.

"Mašc, tule, vii ära!"
Jagas 43 aastane naine Viberi
privaatsõnumis. Vaata neid ja
teisi meeme alates lk 87.

Esikaanel: Koroona eest kaits-
miseks kudusid minskilased
rituaalse ühepäevaliniku, mis
seoti lõpuks ümber kivi, mida
kohalikud kutsuvad Taadiks.
Tatsiana Valodzina foto 2020.
Viiruslugudest Valgevenes loe
alates lk 35.

- Маша, иди забирай!

COMING!!!

Eesti Kirjandusmuuseumi
folkloristika osakonna rahvausundi ja meedia töörühm
MTÜ Eesti Folkloori Instituut

Mäetagused

79

COVID-19

(vaata ka: <http://folklore.ee/tagused>)

Toimetajad

Mare Kõiva & Andres Kuperjanov

EKM Teaduskirjastus

Tartu 2021

Toimetajad: Mare Kõiva & Andres Kuperjanov

Tegevtoimetaja: Asta Niinemets

Uudised: Asta Niinemets & Piret Voolaid

Ingliskeelsed kokkuvõtted: Tiina Mällo

Kaane kujundus: Andres Kuperjanov

Toimetuskolleegium 2021–2026: Ekaterina Anastasova (Bulgaaria Teaduste Akadeemia Etnoloogia ja Folkloristika Instituut koos Etnograafiamuuseumiga, Bulgaaria), Juri Berezkin (Peterburi Etnograafainstituut, Venemaa), Meelis Friedental (Tartu Ülikool, Eesti), Tõnno Jonuks (Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti-uuringute Tippkeskus, Tartu Ülikool, Eesti), Janina Kursite (Läti Ülikool, Läti), Marju Kõivupuu (Tallinna Ülikool, Eesti), Pauliina Latvala-Harvilahti (Turu Ülikool, Soome), Kazuto Matsumura (Tokyo Ülikool, Jaapan), Tatiana Minniyakhmetova (vabakutseline uurija, Austria), Diarmuid O'Giollain (Corki Ülikool, Iirimaa), Piret Paal (Paracelsuse meditsiinieraülikool, Austria), Péter Pomozi (Eötvös Lorándi Ülikool (ELTE), Budapest, Ungari), Urmas Sutrop (Tartu Ülikool, Eesti-uuringute Tippkeskus, Eesti), Guntis Šmidchens (Washingtoni Ülikool, Seattle, USA), Aimar Ventsel (Tartu Ülikool, Eesti)

Erinumber valmis Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna plaaniliste uuringute raames ning kajastab Eesti-uuringute Tippkeskuse tänapäeva kultuuri ja meediauuringute töörühma ja narratiiviuuringute töörühma uurimistulemusi. Trükitud Eesti Kultuurkapitali toetusel. Väljaande valmimine on seotud Euroopa Liidu Euroopa Regionaalarengu Fondiga (Eesti-uuringute Tippkeskus) ja projektiga EKM 8-2/20/3.

Indekseerijad: MLA Folklore Bibliography, Ulrich's Periodical Directory, Internationale Volkskundliche Bibliographie = International Folklore Bibliography = Bibliographie Internationale d'Ethnologie, C.E.E.O.L., CEJSH, EBSCO Publishing Humanities International Complete, Scopus, DOAJ

Toimetuse aadress: Mäetagused, Vanemuise 42–235, 51003 Tartu

tel +372 737 7740, +372 737 7709; faks +372 737 7706

e-post: folklore@folklore.ee

ISSN 1406–992X

doi:10.7592/MT2021.79

© Eesti Kirjandusmuuseum
MTÜ Eesti Folkloori Instituut

Autorid

Kaas Andres Kuperjanov

Vastab Creative Commons BY-NC-ND 4.0 tingimustele

Sisukord

Poola intertekstuaalsed meemid COVID pandeemia kohta <i>Dorota Brzozowska, Władysław Chłopicki</i>	5
COVID-19 tingitud folkloristlikud reaktsioonid Valgevenes <i>Tatsiana Valodzina, Tatsiana Marmysh</i>	35
Fännikultuuri loomine koroonakriisis Eesti ja Valgevene jalgpallijuhtumite näitel <i>Anastasiya Fiadotava, Piret Voolaid</i>	55
Internetifolkloor globaalse pandeemia ajal: COVID-19 Valgevene veebihuumoris <i>Anastasiya Fiadotava</i>	87
“Surm on ainus, mis hirmutab”: viirusnakkushaiguste ja nendega seotud vaktsineerimise tähenduse loomine gripi ja koroonaviiruse näitel <i>Kadi Lubi, Eliisa Metsoja, Kaie Eha, Silja Mets-Oja,</i> <i>Lilian Ruuben</i>	113
Koroonaaasta Triinu Merese blogis “Maha äng” <i>Triinu Ojamaa</i>	137
Loodus tuleb tagasi: delfiinid ja saurused. Libauudistest, photoshop-muistenditest ja meemidest koroonakarantiini ajal <i>Eda Kalmre</i>	167
Üks jälg Eesti folkloristikas. Elmar Daniel Päss 120 <i>Tiiu Jaago, Mare Kõiva</i>	185

Ülevaade Eesti Rahvaluule Arhiivi laekumistest ja kogumisest 2020	
<i>Ave Goršič, Mari Sarv, Kadri Tamm, Astrid Tuisk</i>	201
Doktorantide sügiskool keskendus interdistsiplinaarsetele dialoogidele tervisega	
<i>Reet Hiiemäe</i>	206
Pavel Limerov kaitses doktoritöö kristianiseerimise narratiividest komi kirjanduses	
<i>Mare Kõiva</i>	208
Kroonika	210

Doktoritöö vaatleva dokumentaalfilmi kasutamisest visuaalantropoloogilises uurimistöös	
<i>Pille Runnel</i>	220
Kaastööst	223

Poola intertekstuaalsed meemid COVID pandeemia kohta

Dorota Brzozowska

Opole Ülikooli keeleteaduse instituudi korraline professor

dbrzozowska@uni.opole.pl

Władysław Chłopicki

Jagielloniani Ülikooli inglise keele osakonna keeleteaduse professor

chlopicki@gmail.com

Teesid: Artikli eesmärk on anda ülevaade COVID-19 pandeemia kulust Poolas ja selle humoorikast kuvandist. Koroonaviiruse erinevatel etappidel kasutati seelses ajakirjanduses ja sotsiaalmeedias nalju ja meeme, mis kajastasid kiireid muutusi koroonarindel. Analüüsitav materjal sisaldab üle 300 meemi ja kommentaari. Need on kogutud veebruarist maini 2020. aastal, st viiruse teemalise huumoriloo haripunktis, autorite isiklikelt WhatsAppi ja Facebooki kontodelt. Naljad pilavad piiranguid, seadusemuudatusi, parlamendivalimisi, päevauudiseid teistest koroonaga võitlevatest riikidest ja seovad teemaga ka hooajaliste pühade, näiteks lihavõtete, motiive. Universaalsete, kõikjal maailmas rändavate huumoritekstide kõrval tõusid esile kultuurispetsiifilised teemad, mis kajastasid Poola sotsiaalseid ja poliitilisi olusid. Analüüs tuvastab intertekstuaalseid huumorimehhanisme ja osutab keerukatele kultuurilistele viidetele, mis on nende aluseks. Intertekstuaalsed vihjed kasutavad näiteks elemente Poola sotsialismiajastu filmidest, maalikunstist, poliitlust, kuid viitavad ka universaalsetele motiividele, näiteks loomameemidele.

Märksõnad: intertekstuaalsus, koroonapiirangud, meemid, sotsialism, stereotüübid

Sissejuhatus

COVID-19 pandeemia, mis puhkes 2020. aasta veebruaris, on maailma draamatiliselt muutnud. See on toonud pikaajalisi muutusi ka Poola poliitilisse ja sotsiaalsesse ellu, ning pannud aluse uuele huumori- ja meemidelainele. Selles artiklis anname ülevaate põhilistest teemadest ja nende käsitlemisel kasutatavatest huumorimehhanismidest, mis põhinevad (mitmekihilistel) intertekstuaalsetel viidetele ja mida kasutati Poola valitsuse pandeemiavastaste meetode pilamiseks.

Intertekstuaalne huumor

Neal Norrick osutab, et intertekstuaalsus “esineb juhul, kui üks tekst viitab või vihjab mõnele teisele äratuntavale suulisele või kirjalikule tekstile või diskursuselõigule” (Norrick 1989: 117). Intertekstuaalsust (kultuurisest ja kultuuridevahelist) tuleks seega käsitleda kui olulist nähtust, mis ühendab suhtluskanalit, inimesi ja sõnumit. Internetikultuuri tõusu ja levikuga on see termin omandamas üha tähtsamat positsiooni. Huumoriuurimise kontekstis on see tähistanud huumoriteksti seotust mõne teise, varasema tekstiga, nt paroodia puhul (Ross 1998). Intertekstuaalsed vihjed toimivad vastavalt auditooriumi tähendusruumile ja selle ulatusele. Ilmselgelt pole alati ja iga intertekstuaalse teksti puhul võimalik välja tuua ühekorraga kõikide viidete algpunkti ja inspiatsiooniallikaid (Coulson 2015), kuid nende väljatoomine on informatiivne nii globaalsete trendide kui lokaalsete traditsioonide kirjeldamisel (Laineste & Voolaid 2016: 28).

Nostalgilised intertekstuaalsed viited vanadele nõukogude-aegsetele motiividele (Laineste 2012) on Kesk- ja Ida-Euroopa meemides olulisel kohal. Isegi kui see tundub praegu absurdne ja keegi ei soovi seda uuesti läbi elada, kutsutakse naljade, teleseriaalide, muuseumide ja turismiobjektide kaudu sotsialismiaega pidevalt tagasi (Laineste & Voolaid 2016: 29).

Intertekstuaalsusega on lähedalt seotud transmeedialisuse mõiste, mis tähendab kahe või enama samast või eri meediast pärineva kuid sarnase tarbijaskonnaga teksti koostoimet: toetamist ja esile tõstmist (Spiridon 2015: 260; vt ka Ryan 2008).

Intertekstuaalsust võib defineerida kui kahe või enama teksti koosesinemist, mis võtab erinevaid vorme (nt tsitaat, plagiaat või vihje). See on üks viiest *transtekstuaalsuse* avaldumisviisist, mille all mõeldakse siinkohal mehhanisme, mis suhestavad kas avalikult või vihjamisi üht teksti teis(t)ega (Genette 1997). Teised neli transtekstuaalsuse tüüpi on *paratekstuaalsus*, mis viitab teksti tähendust mõjutada võivatele ümbritsevatele sõnumitele ja kommentaaridele; *metatekstuaalsus*, mis kommenteerib, viitab või mainib selgelt algteksti; *arhi-tekstuaalsus*, mille puhul paigutatakse tekst konkreetse(te) žanri(te) raamesse; ja *hüpertekstuaalsus*, mille puhul hüpertekst muudab, täiendab või laiendab hüpoteksti, näiteks tõlge, järg või paroodia (Lanir 2019).

Huumor, mis kasutab intertekstuaalseid (eelkõige metatekstuaalseid ja transmeedialisi) mehhanisme, suurendab seeläbi huumoritarbijate sihtrühma ühtsust, viidates neile teada olevatele tekstidele. Teisest küljest võib intertekstuaalsuse lisafunktsiooniks olla – üsna huumorile sarnaselt – püüd lähendada ja ühendada inimesi rasketel aegadel, vähendada olukorra ebakindlust, võimaldada eneseidentifitseerimist ja rühmakuuluvuse määramist, suurendada sõnumi saatja usaldusväarsust ja edasi anda emotsioone (Davis 2008: 554).

Internetimeemid

Internetimeemid on olnud juba mõnda aega huumoriuurijate tähelepanuväljas. Edukad meemid (Knobel & Lankshear 2008: 6) sisaldavad ühte või mitut järgmistest tunnustest: (1) huumorielemente (nt absurdi, paroodiat, siseringinalju); (2) intertekstuaalsust (peidetud ristviited popkultuurisündmustele, inimestele, nähtustele); ja/või (3) kummastust tekitavaid (nt pildilisi) vastandamisi (Laineste & Voolaid 2016: 32).

Huumorisuhtluses osalemine, näiteks meemide jagamine, neile reageerimine või nende jälgendamine, osutab uudsele intertekstuaalsuse vormile (Tsakona & Chovanec 2020: 15). “Intertekstuaalsusel on ennastendendav motivatsioon ja efekt, eriti kui intertekstuaalse seose sihtpunkt on kultuuriliselt keskne, tähendusrikas tekst. Kui teksti loojad või tarbijad esitavad end kui eksperte, kes suudavad neid intertekstuaalseid seoseid mõista ja menetleda, tõestavad end seeläbi kui “haritud” ja “kirjaoskajaid” inimesi, kes on teadlikud “kaas-aegsetest”, “olulistest”, “kesksetest”, “moekatest” intertekstidest. Intertekstuaalsusel võib seega olla indiviidi sotsiaalset tähtsust tõstev mõju” (Tsakona & Chovanec 2020: 16).

Dorota Brzozowska ja Władysław Chłopicki (2019) analüüsivad meeme kui visuaalse huumori liiki, mis põhineb (etniliste sihtmärkidega meemide puhul) vastuolulistel etnilistel stereotüüpidel. Internetihuumori-teemaline sissekandes raamatus *Encyclopedia of Humor Studies* loetletakse mõningaid meemitüüpe:

1. *English* – naljakad fotod või tekstid Lõuna-Aasiast, kus kasutatakse vigast inglise keelt;
2. *Reaction Photoshops* – pildid, mille loomisel on kasutatud pilditötlustarkvara, nt Adobe Photoshopi, et laialt levinud fotosid (naljakamaks) muuta;
3. *Lip-Synch / lyp dub* – videolõigud, milles üks või mitu inimest teevad, nagu laulaksid mõnda tuntud laulu;
4. *LOLCats* – pildid kassidest, mida täiendavad keeleliselt vigased pildiallkirjad (nn *LOLSpeak* – keeruline, mittestandardne, lapselik – või kassilik – internetis levinud inglise keel);
5. *Advice Animals* – looma- või inimesepildid, mille pildiallkiri rõhutab sellega kaasas käivat stereotüüpi või omadust;
6. *Rage Comics* – amatöörlik koomiksistiil, milles kujutatakse erinevaid ekpressiivse ilmega nägusid, kellest igaüht iseloomustab teatud karakter (Shifman 2014: 392).

Huvitav on tõdeda, et meie andmestiku näited kuuluvad peamiselt kahte nimetatud kategooriasse: 2. *Reaction Photoshops* ja 5. *Advice Animals*.

Poola huumoritraditsioon

Poola huumoril on pikk ja rikkalik ajalugu, mille dokumenteeritud ajalugu ulatub keskaega. Sellel on palju erinevaid žanre ja tüüpe, ning traditsiooniliselt võib seda leida eriilmelistest allikatest nagu proosa, luule, komöödia, satiir, kabaree, aga ka erinevatest kanalitest nagu ajakirjandus, film, raadio, televisioon, nüüd ka internet.

Huumorivormidest on levinud näiteks paroolid ja ütlused, libavanasõnad, aforismid, postrid, karikatuurid, satiirilised joonistused, kabareelaulud, poliitiline huumor, etniline ja regionaalne huumor, laste huumor jpm. Poolas on olnud palju huumorivõtmes kirjutavaid romaani- ja näitekirjanikke ning poeete, mõned kirjandusperioodid on huumoriloome poolest eriti silmapaistvad, nagu näiteks Noor-Poola liikumine eelmisest (19.–20.) sajandivahetusest. Juba varases Poola riigis, aga eriti 19. sajandil ja kahe maailmasõja vahel, oli kesksel kohal poliitiline huumor (nt 19. sajandi ajakirjandushuumor). Huumorit on kasutatud laialdaselt ka reklaaminduses. Etniliselt on poola huumor mitmekesine ja piirkonniti varieeruv: juudi, vene, leedu, valgevene, saksa, armeenia, masuuria, kašuubi kogukondadel on oma huumor, aga tuntud on ka linnapiirkondade huumor – Lvovi, Varssavi ja Krakovi spetsiifiline huumoritraditsioon, ning selle kõrval ka maapiirkondade eriilmeline naljapärimus, nt Lõuna-Poola mägiste alade elanike naljad (vt Chłopicki & Brzozowska 2017). Need on huumori alaliigid, mida tasub uurida ja mida on ka jõudumööda uuritud (vt nt Brzozowska & Chłopicki 2012: 12). Sotsialismiaja huumoritraditsioonis (1945–1989) paistis silma võimuesindajate pihta suunatud pilge (vt nt Davies 2011 ja tema teooria vaimu ja mateeria vastuolust naljades) ja absurdihumor elust raudse eesriide taga (vt Davies 1998).

See artikkel keskendub poola huumorile, mille vallandas COVID-19 viiruse-laine.

Meetod

Analüüsiti meeme ja kommentaare, mis koguti koroonaviiruse pandeemia esimese laine ajal veebruarist maini 2020. aastal. Kogumiskeskonnaks oli eelkõige artikli autorite isiklikud Facebooki ja WhatsAppi kontod, ning sinna postitasid nende sugulased, lähedased sõbrad ja tuttavad ning kolleegid. Materjal peegeldab seega uurijate isiklikke eelistusi ning nende suhteid inimestega, kes nendega huumorit jagasid ja kellega neil on aja jooksul tekkinud huumorivahetusel põhinev lähedane suhe (Norrick 2014: 419). Umbes 300 meemi

moodustavad huumorikorpuse kõige iseloomulikuma osa. Pärast maid 2020 vähenes meemide arv (nagu langes ka vajadus uudses olukorras hakkama saada). Esialgu oli meemide peamine teema COVID pandeemia, pärast seda aga lihavõtted, mis sageli kandsid viiteid pandeemiaolukorrale, ning veelgi hiljem muutus põhiteemaks poliitika, sest Poolas plaaniti presidendivalimisi. Kuigi koroonateemalist huumorit jagati ka pärast maid 2020, oli seda palju vähem kui enne, ja see pole kindlasti võrreldav pandeemia algusaegade intensiivse naljavahetusega. Materjali kogumine lõpetati, kui meemid ja naljad hakkasid korduma.

Analüüsiks valisime meemid, mida võib pidada kohaliku huumoritraditsiooni järgivaks ja mis viitavad poola-spetsiifilistele kultuuriteadmistele filmi- ja kujutava kunsti vallas. Need hõlmavad mälestusi sotsialismiajast – näiteks filmidest ja meeldejäävatest karakternäitlejatest –, mis osutavad paralleelidele mineviku ja tänapäeva vahel ning kommenteerivad humoorikal moel COVID-pandeemia aegset absurdset reaalsust. Seda valikut toetab hiljutine uurimus, mis sedastas, et kuni 30% poola meemidest sisaldab viiteid kohalikule kultuurile, eelkõige filmikunstile (vt Norström & Sarna 2021).

Meemide analüüsil peab arvesse võtma (1) nende visuaalset külge, sh seal kujutatud tegelasi ja nende kultuurispetsiifilisi hoiakuid, nende näoilmeid (nt naeru); (2) intertekstuaalseid viiteid näiteks filmistsenaariumitele, kunstiteostele jm ning nende seostamisele COVID pandeemiaga; (3) metatekstuaalsetele elementidele nagu pealkiri või puänt meemides või paroodiates; ja (4) visuaalse ja verbaalse suhted meemitsükli sees. Analüüsi käigus juhime tähelepanu erinevatele intertekstuaalsuse mehhanismidele, mis seovad mineviku-praktikaid tänapäevasega (väljamõeldut tegelikuga, konteksti sihtmärgiga) ja mille vallandab visuaalne ja/või verbaalne element.

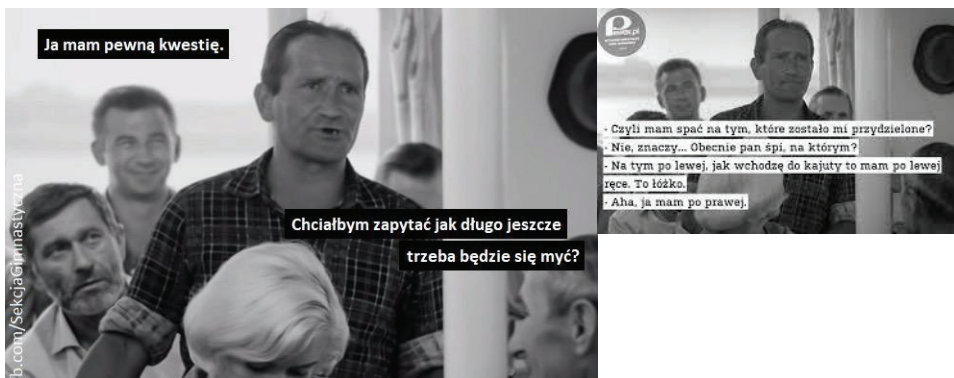
Meemide analüüs

300 meemi hulgast valisime 22 näidet, mis kõige paremini esindavad COVID-teemalisi meeme. Jagasime need kolme poola meemide puhul tavalisse tüüpkategooriasse, mis kasutavad: (1) kultuuriviiteid; (2) viiteid sotsialismiajastu poliitilisele elule ja selle paralleelidele tänapäevaga; ja (3) loomakujutisi.

Kultuuriviited

Komöödiafilmid

Nostalgia vanade heade ja lihtsamate aegade järele (vrd Krikmann & Laineste 2009), kui must oli mustem ja valge valgem, kõik olid nooremad ja elu lõbusam, on märgatav meemides, mis viitavad poola filmidele 1960. ja 1970. aastatest. Üks selle aja kultusfilmidest “Rejs” (Lõbusõit) on tüüpiline näide komöödiast, mis sisaldas varjatud poliitilist kriitikat ja üritas süüdimatu huumori abil kõikehõlmavast tsensuurist mööda hiilida. Filmi süžee on lihtne: grupp reisijaid sõidab mööda Visla jõe Varssavist Plockisse. Üks reisija tuleb pardale ilma piletitä, kuid teised pardal viibijad arvavad, et ta on uus meelelahutuse eest vastutav laevatöötaja. Mees võtab selle rolli vastu vaidlemata omaks ja korraldabki mitmeid üritusi: viktoriine, maskiballi, kaptenipäeva jne. Meemis on laenatud kaader laeval toimuvast üldkoosolekust, mis parodeerib vabrikutes korraldatavaid tööliste koosolekuid ja teisi kommunistlikule propagandale pühendatud koosviibimisi. Joonisel 1 küsib üks töölisest, reisija, kelle rolli täidab kuulus poola näitleja Jan Himilsbach (andekas näitleja, kes ei käinud kunagi teatrikoolis), COVIDi-teemalise küsimuse, tundes muret selle üle, et ta peab nüüd end liiga tihti pesema ja see olukord võib kesta määramatu aja.

Joonis 1. Vasakul: COVIDiga seotud meem, mis kasutab kaadrit filmist “Rejs” (Lõbusõit) (1970). “Mul on küsimus. Ma tahaksin küsida, kui kaua me peame end veel pesema?” Paremal originaalne dialoog filmist. Küsimus: “Nii et ma pean magama selles voodis, mis mulle on määratud?” Vastus “Ei, noh, ... millises te praegu magate?” Küsimus: “Selles, mis on vasakul. Et kui ma sisenen oma kajutisse, siis on see vasakul. See voodi.” Vastus: “Ahaa, no mul on see paremal pool.”

Joonised 2 ja 3 on intertekstuaalsed meemid, mis viitavad teisele komöödiafilmile pealkirjaga “Alternatywy 4” (Neli alternatiivi). Selle režissöör oli kultusliku mainega Stanisław Bareja, kes oli tuntud sotsialismiaja absurdi kujutajana. Tema nime järgi on isegi tuletatud uus sõna, bareism (*bareizm*¹), mis tähistab teatud absurdiliiki. Filmi tegevus toimub tüüpilises Varssavi hruštšovkas, mis on pidevalt alles ehitusjärgus. Maja elanikud, kellest mõned on intelligendid ja ülikooli professorid, elavad väga kitsastes ja ebamugavates oludes. Korterühistul on tugeva käega, kuid primitiivse mõtlemisega juht, kelle võimuses on nende elude korraldamine vaatamata inimeste eneste soovidele, ning kes võib korraldada väga lühikese etteteatamisega koosolekuid. Stseen, mida kasutatakse meemis (joonis 2), leiab aset ühes korteris korraldatud pulmapeol. Originaalis meenutavad kaks tegelast viinapudeli juures oma Teise maailmasõja aegseid võltsimiskuritegusid. Neile omistatud dialoog meemis viitab kätepesukohustusele ja karantiiniaegsele pereelule.

Joonis 2. Meem, mille aluseks on kaader filmist “Alternatywy 4” (Neli alternatiivi), osa 8: Abielu (1982–1983). “Saabunud on kohutavad ajad, härra. Inimesed peavad käsi pesema, toitu valmistama, lastega rääkima. Kui nii edasi läheb, hakkavad nad varsti ka raamatuid lugema.”

Meemis joonisel 3, mis on päris samast filmist, kujutatakse ühistujuhti, kes vestleb Kotekiga (tõlkes kassike), kraanajuhiga, kes haub juhi vastu salaplaani. Vestlus tundub sõbralik, kuid tegelikult teeb Kotek sellega aega parajaks, et ühistujuht ei märkaks, mida teised majaelanikud samal ajal maja ees korraldavad. Originaalis parodeerib dialoog ühise keele leidmise püüdu, isegi kui see tähendab nõustumist, mistahes absurdsete ideedega ühistujuht lagedale tuleb. Meemi dialoog viitab Jarosław Kaczyńskile, kes on vana poissmees, kel puudub pereelu kogemus, kuid kes sellest hoolimata rakendab pandeemia ajal pereelu mõjutavaid sanktsioone.

Joonis 3. Kaader filmist "Alternatywy 4" (Neli alternatiivi): "Ma kordan, herra, selle idee, et abielus naine ja mees peaksid kõndima teineteisest 2-meetrist distantssi hoides, olgugi et nad kodus kalduvad koos magama, on kindlasti välja mõelnud mingi vana poissmees."

Suur osa meemidest sisaldas intertekstuaalseid viiteid nii praegustele kui ka varasematele massikultuuri nähtustele. Joonis 4 on karikatuur, mis kujutab tüüpilist kõrtsistseeni, kus õllesed kliendid vaatavad telekat ja kommenteerivad nähtut. Siin on viide seriaalile "Korona królów" (Kuningate kroon), mis on populaarne ajalooline kostüümidraama Poola 14. ja 15. sajandi kuningatest. See on riigitelevisioonis eetris olnud alates 2018. aastast (2020. aasta oktoobri seisuga kokku üle 400 episoodi). Seriaal on pikaaegselt naljade sihtmärgiks olnud selle ebaloomulike dialoogide ja värskete, otsekui nõelasilmast tulnud kostüümide tõttu. Karikatuur joonisel 4 viitab ka Zenek Martyniukile (Poola popstaar ja disko-polo² muusikastiili esindaja), keda riigitelevisioon tugevalt toetab – näiteks tehti temast film "Zenek 2020". Jutumullis olev tekst kasutab sõnamängu, et ühendada *korona* kaks tähendust – koroonaviirus ja kroon.

Joonis 5 sisaldab viidet kultuuristereotüüpidele Lõuna-Poola mägismaalaste (*górale*) kohta. Neid tuntakse värvikate rahvariiete ja kultusliku teleseriaali "Janosik" järgi. Janosik (Slovakkias Juraj Jánošík) oli 18. sajandil Poola-Ungari piiril tegutsenud mägismaalasest röövel, kelle ütlused ringlevad poola keeles tänini. Kaks fotol kujutatud tegelast on Janosiku peamised kambajõmmid, kellel oli suur nõrkus toore liha, viina ja magamise vastu. Mägismaalasi kujutatakse kui inimesi, kes elavad lihtsat elu, harivad viljatut maad ja taluvad karmi talveilma. Nende eluvaated on üsna lihtsakoelised: nad armastavad vaba aega, raha, viina ja naisi, ja nende lemmikajaviide on turistide haneks tõmbamine (vt Chłopicki & Brzozowska 2017 nende kohta käivatest anekdootidest). Sellele stereotübile viitab ka joonis 5.

Joonis 4. Kõrtsikülastaja: “Kurat! Esiteks “Kuningate kroon”, nüüd koroonaviirus. Persse! Kui koroona-Zenek tuleb, on maailma lõpp käes!”

Joonis 5. Visuaal filmist “Janosik” (1974). Üks mägismaalasest röövel teisele: “Joo viina, istu oma perse peal ja ükski viirus ei kimbuta sind.” (Originaalis riimub.)

Klassikalised maalid

Pandeemia ajal tekkis hulgaliselt meeme, kus politseinikud, kes olid pilditöötlusprogrammiga lisatud kuulsatele poola maalidele, jälgisid seal toimuvat tegevust või sekkusid selsse. Viidatakse rumala politseiniku stereotüübile, mis oli eriti levinud Poolas kommunistliku valitsuse ajal miilitsa kohta.³ Miilits oli sotsialismiajal selliste anekdootide sihtmärgiks nagu “Miks miilitsad käivad alati paarikaupa? – Üks oskab lugeda, teine kirjutada” või “– Ainult üks oskab lugeda ja kirjutada, ja teine peab sellel intelligendil silma peal hoidma”. Koroonakriisi alguses levinud meemidel (vt joonis 6) kandsid politseinikud näomaske, samas kui hilisemates (joonis 7) oli tendents kujutada politseinikke tuntud vanade maalide taustal, seljaga vaataja poole. Idee oli tõmmata tähelepanu politseinike sekkumise läbimõtlematusele ning piirangute põhjenduste absurdsusele.

Joonis 6. Meem, mis kasutab sümbolisti Jacek Malczewski (1854–1929) maali “Malarczyk” (Kunstnik) (1890). Näomaskiga ja vormis politseinik tahab sekkuda kunstniku tegevusse.

Joonis 7. Meem, mis kasutab Władysław Podkowiński (1866–1895) maali “Szał uni-esień” (Hullunud juubeldus) (1894), mis on väljas Krakovi rahvusmuuseumis. Politsei: “Mis on teie reisi eesmärk?” Naine hobuse seljas: “Ma lihtsalt hullun juubeldusest”

Teised kultuuriviited

Kraków on üks vanimaid linnu Poolas ja selle elanike kohta on käibel mitmed stereotüübid: nad armastavad raha ja traditsioone, neil on oma murrak ja kirevad rahvariided. Lisaks sellele seostatakse Krakovi linna suduga, mis on sealset õhku reostanud juba üle poole sajandi, viimasel ajal eriti talviti. Poola valitsus üritab sudu ilma suurema eduta kontrolli all hoida. Joonisel 8 poseerivad krakovlased gaasimaskidega Waweli kindluse ees. Koht on tuntud selle poolest, et sinna on maetud enamik Poola kuningatest. Pildiallkiri teatab, et Krakówis teadsid ja tegutsesid inimesed (siin: teadsid, et on vaja kanda (gaasi)maski ja te-gidki seda) märksa varem kui mujal.

Joonis 8. Krakówis kandsime me maske juba enne kui see populaar-seks sai.

Joonis 9. Politsei: “Te ei tohiks väljuda. Kas maksate 500 zlotti või läheme kohtusse?”

Joonis 9 on näide usuteemalisest meemist, mida inspireeris koroonapandeemia kokkulangemine lihavõttepühadega. Suure nakatumiskordaja tõttu piirati pühade ajal Poolas, sügavalt katoliiklikus riigis, ülestõusmispühade tähistamist kirikutes; keelati ka perekondlikud kokkusaamised pikendatud nädalavahetusel, mil tavaliselt süüakse koos pidulikku hommikusööki ja soovitakse üksteisele häid pühi. Näiteks toodi paralleele Kristuse ülestõusmise asjaoludega – ka Kristus lahkus koopast, kuhu tema surnukeha oli maetud. See oli teemaks ka meemis (joonis 9), kus politsei üritab trahvida Kristust ülestõusmise eest. Lisaks sellele on pildil visuaalne vastuolu tänapäevase politseivormi ja Kristuse vanaaegse ürbi vahel.

Joonisel 10 näeme teist tüüpi intertekstuaalset meemi, kus põhimehhanismiks on sõnamäng tuntud poola modernismiajastu luuletaja Kazimierz Przerwa-Tetmajeri (1865–1940) nimega. Nali ise on juba vana ja näiteks kooliõpilaste seas ammu levinud: luuletaja esimene perekonnanimi Przerwa (mis osutab saksapärasele aadliseisusele: algselt Tettmayer von Przerwa) tähendab pausi või tühja kohta. Tema perekond kuulus küll väikeaadlike hulka, kuid nende soov näidata end põlisaadlina põhines ilmselt täielikult valeväidetel⁴ ja nime peenutsev, pseudo-aristokraatlik kõla on mitme põlvkonna poolakate meelest olnud koomiline. Joonisel 10 kasutatakse tema nime juhendina, kuidas tuleks ühistranspordis istuda. Tõlgendades tema esimest perekonnanime sõna-sõnalt saab olukorra, kus kaks reisijat, Kazimierz ja Tetmajer, peavad hoidma ühe nende vahele jääva istme vaba.

Joonis 10. Kuidas tuleks istuda ühiskondlikus transpordis koroonapandeemia ajal: Kazimierz – Przerwa (Paus) – Tetmajer.

Viited Poola poliitilisele olukorrale

Elu sotsialismiajal

Tüüpiline poola pandeemiahuumor viitab sageli riigi postsotsialistlikule taagale (vrd Krikmann & Laineste 2009), seda mitte ainult kultuuris vaid ka poliitelus. Poolakad märkasid kohe sarnasust pandeemiapiirangute ja sõjaolukorra vahel, mille kuulutas pühapäeval, 13. detsembril 1981 välja tookordne kommunistist riigijuht kindral Wojciech Jaruzelski. See oli traumaatiline kogemus tervele põlvkonnale: piirangute tõttu ei tohtinud lahkuda oma elukohast, keelatud oli välismaale reisimine ja linnadevaheline liikumine välja arvatud (Poola ja vahel ka nõukogude) sõjaväe loal ja jälgimisel tehtud sõidud. Intertekstuaalse meemi (joonis 11) keskmes on naeratav kindral Jaruzelski, kes on just kellelki kuulnud, et piirid on COVID-19 tõttu suletud. Meemi sõnum võib olla positiivne – me oleme üle elanud ka hullemaid aegu ja pandeemia ei suuda meid rööpast välja lüüa. Lisatähenduse annab kuupäevade kokkulangemine: seekord suleti piirid pühapäeval, 13. märtsil 2020. Kolmeteistkümnes kuupäev on poolakate kultuurimälu tähtsal kohal,⁵ sest ka pärast sõjaolukorra lõppu korraldati just iga kuu 13. kuupäeval selle meenutamiseks protestimarsse ja proteste. Peale selle usuvad poolakad (aga ka paljud teised rahvused), et 13. ja reede on õnnetu päev.

Joonis 11. Nii et sa siis ütled, et nad sulgesid riigipiiri 13ndal?

Joonis 12. Epideemia talongikaart. Keskel: “PIS”, “PO”, “muu”. Kuu, Aasta, Perekonnanimi, Eesnimi, Vanus, Maakond, Linn, Linnaosa. Välisringil: Jalutuskäik – 30 minutit (7 talongi), Apteek (3), Osta kuni 10 kaupa (2), Loto – vali 6 numbrit (1), Boonus – lisatalong naabri peale kaebamise eest. Pildiallkiri: “Peatselt kõigile kättesaadav”.

Sõjaseisukord piiras paljude kaupade müüki ja tarbimist, näiteks polnud saada põhitoiduaineid, alkoholi, kingi ja muud. Piirangud olid alanud juba varem, 1976. aasta kriisi paiku, kuid poolakad olid toidunormidega kokku puutunud ka seoses natside võimuletulekuga 1940. aastatel ja kommunistliku režiimi ajal pärast Teist maailmasõda. Komplekt talonge joonisel 12 nimetavad ihaldusväärseid “kaupu”: 30minutiline jalutuskäik, visiit apteeki, võimalus osta kümme toodet, aga ka võimalus saada lisatalong oma naabri peale kaebamise eest. Talongil on ka koht, kus saab raporteerida oma parteilist kuuluvust (“PIS” (võimupartei), “PO” (opositsioonipartei) või “muu”). See viitab võimupartei autoritaarsusele, valimistulemuste varjamisele, samuti kalduvusele kasutada mittedemokraatlikke meetodeid opositsiooni tegevuse halvamiseks ja diskrimineerida neid kodanikke, kes ei kuulu PISi.

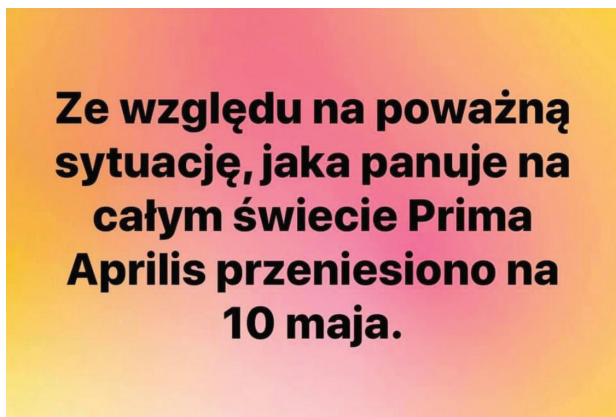
Tänapäevapoliitika

Poola COVID-19 meemid on erilised ka selle poolest, et jaanuaris 2020 paika pandud plaani kohaselt pidid 10. mail toimuma presidendivalimised. Pärast koroonaviiruse puhkemist kuu aega hiljem muudeti reegleid ja valitsus kuulutas välja kaugvalimised, et vältida viiruse levikut. Need oleksid olnud esimesed kaugvalimised Poola ajaloos, mistõttu võis karta, et need pole kõige paremini planeeritud. Otsus valimised üldse ära jätta kuulutati välja vaid kolm päeva enne määratud päeva ja sedagi seoses tõsise kriisiga valitsevas koalitsioonis. Joonis 13 kujutab kahte kaarti, mille ülesandeks on selgitada Poola valitsuse läbikukkumisele määratud kaugvalimiste plaani ja seda, et Poola valitsus korraldab valimisi irratsionaalselt ja valijate vaenulikult.

Joonis 13. Riigid, kus valimised on edasi lükatud. Riigid, kus plaanitakse valimisi korraldada.

Paljud inimesed ei uskunud, et võimud siiski plaanivad valimiste läbiviimist vaatamata terviseriskidele ja võltsimisohule. Joonis 14 ütleb, et 1. aprill on sel aastal hoopis 10. mail, tuues võrdusmärgi valimiste ja aprillinalja vahele.

Joonis 14. Globaalse tõsise olukorra tõttu toimub 1. aprill sel aastal 10. mail.

Tervelt kahe kuu vältel märtsi algusest aprilli lõpuni 2020 üritasid ametnikud rahvast veenda, et valimised toimuvad nii nagu planeeritud, posti teel toimuvad valimised ei sea kuidagi ohtu valimistulemusi ja epideemia ei mõjuta kuidagi valimiste käiku. Valimiste korraldamist pandeemiaohu kõrghetkel kritiseerib joonisel 15 olev meem, kus oma tavapärasest kunstlikku naeratust naerata Poola president hoiab käes tuhaurni ja soovitab “Poolakad urni juurde!”, mis kujundlikult tähendab kutset valima minna.⁶

Joonis 15. “Poolakad urni/valmiskasti juurde!” [President] Andrzej Duda palub teid.”

Järgmine meem viitab kõige veidramale piirangule, mille Poola valitsus pandeemia vaoshoidmiseks välja mõtles, nimelt keelule metsa minna. See kehtis küll vaid nädala (3.–11. aprillini 2020), kuid sellegipoolest andis see inspiratsiooni mitmetele meemidele. Joonisel 16 on suur rahvamass, kes on kõik kohale tulnud selleks, et minna metsa kõndima pärast terve nädala kestnud keeldu. Kuigi tegu on fototöötlusega, näitab pilt, et sellised keelud pigem suurendavad nakkusohtu, sest kutsuvad kokku suuri rahvamasse ning lähevad seega vastuollu eesmärgiga, mida algselt taotleti.

Joonis 16. Esmaspäev Poola metsas.

Poola intertekstuaalsed meemid viitavad ka teiste riikide poliitikutele, näiteks joonisel 17 seisavad kõrvuti kaks “poliitvennakest” Putin ja Lukašenka, kes pöörduvad Jarosław Kaczyński poole ja väljendavad oma lugupidamist selle eest, et ta julgeb korraldada valimisi pandeemia ajal. See on irooniline märkus Kaczynski konservatiivse poliitika pihta. Sõnavalik (“szacun” = lugupidamine) viitab noorte slängis levinud sõnale “szacunek” = lugupidamisekeene), mida kasutatakse kaaslaste tegudele positiivse hinnangu andmiseks.

*Joonis 17. Valimised maikuus?
Jarek [=Jarosław Kaczyński], meie
lugupidamine!*

Loomameemid

Arvukate visuaalsete pandeemianaljade seas – aga ka meemide seas üldisemalt (Shifman 2014) – on üheks oluliseks tüübiks loomi kujutavad meemid, mis võivad samuti sisaldada poliitilisi ja kultuurilisi viiteid.

Joonisel 18 küsitleb politseinik kassi, kirjutades talle välja trahvikviitungit maski mittekasutamise eest. Kass vaatab politseinikku uskumatul ilmel. Kogu stseen on ilmselgeks kommentaariks mitmetimõistetavatele reeglitele näomaski kasutamise kohta.

To mam myszy łapać w maseczce? 🤔

Joonis 18. Kass: “Nii et ma peaksin, mask peas, hiiri püüdma?”

Joonistel 19 ja 20 kujutatakse koeri, kasse ja muid koduloomi, kes oma näo ilme ja kehakeelega annavad mõista, et inimeste käitumine (koduspüsimine, näomaski kandmine) pandeemialaine ajal on neile mõistatuseks.

Joonis 19. Inimesed! Kas teiega on kõik korras?

Joonis 20. Mis toimub?? Miks inimesed suukorviga käivad?

Mõned loomameemid kasutavad intertekstuaalseid viiteid sotsialismiaja kultusfilmidele. Joonisel 21 on kujutatud ühte armastatuimat koera kinoekraanilt, Szarikut. Szarik oli nelja tankisti lahutamatu kaaslane seriaalist “Neli tankisti ja koer” (*Czterej pancerni i pies*), mis oli teleekraanidel esimest korda aastatel 1966–1970. Szarik oli alati valmis oma meeskonda abistama võitluses saksa vägede vastu, olenemata riskidest ja vigastustest. Joonisel 21 lamab Szarik (küll teisest tõust, kuid viitest nimele piisab) kurnatult diivanil, olles terve päeva pidanud saatma oma maja elanikke jalutuskäikudel. COVID-19 piirangud sisaldasid klauslit, et väljas võib kaks korda päevas jalutada vaid koeraomanik.

To jest Szarik , jedyny pies w naszym 16-sto piętrowym bloku . Szarik był dzisiaj 50 razy na spacerze .

Joonis 21. See on Szarik, ainuke koer meie 16korruselises kortermajas. Teda on täna jalutama viidud 50 korral.

Meemid kasutasid sageli viidet kõhale kui ühele COVID-19 põhisümptomile. Inimesed hakkasid pandeemialaine ajal teisiti suhtuma ka tavalisse külmetusse, kahtlustades kõhivaid kaaskodanikke koroonaviiruse põdemises. Joonisel 22 on koer, kes kikitab kõrvu, olles häiritud kellegi kõhatamisest. Tekst lubab aimata, et möödujate hammustamine on koerale täiesti tavapärane tegevus, kuid selle on nüüd muutnud ohtlikuks koroonapandeemia puhkemine.

**Kiedy rowerzysta, którego
właśnie ugryzłeś, zaczyna
kaszleć...**

Joonis 22. Kui rattur, keda sa just hammustasid, hakkab kõhima...

Lõpetuseks

Kõik meemid, mida käesolev artikkel kirjeldab, sisaldavad erinevaid intertekstuaalseid ja/või transmeedialisi vihjeid. Valisime sellised meemid, mis viitavad kohalikele kultuurinähtustele või poola huumoritraditsioonile (nt miilitsa-anekdoodid), kuigi osa langeb kokku universaalsete teemadega (nt koeraga jalutamise õigus pandeemia ajal). Tüüpilisemad näited viitavad Poolas levinud kultuurilistele stereotüüpidele, kohalikule poliitikale (nt valimistele, mis pidid toimuma 10. mail 2020) ja usupühadele. Järgnevasse tabelisse koondasime 22 artiklis kirjeldatud meemi põhitunnused, et ilmestada nende intertekstuaalset keerukust ja mitmekesisust.

Tabel. 1 Meemide analüüs.

Joonis nr	Meemi tekst	Intertekstuaalne viide	Vihjed
1.	Mul on küsimus. Ma tahaksin küsida, kui kaua me peame end veel pesema?	“Rejs” (Lõbusõit) (1970) – poola film	Pandeemiaaegsed piirangud, kätepesunõue; maaelanike harjumus pesta end vaid pühapäeviti; kommunistlik tööliste koosolek
2.	Saabunud on kohutavad ajad, hädra. Inimesed peavad käsi pesema, toitu valmistama, lastega rääkima. Kui nii edasi läheb, hakkavad nad varsti ka raamatuid lugema.	“Alternatywy 4” (Neli alternatiivi), osa 8: Abielu (1982–1983) – poola film	Pandeemiaaegsed piirangud; varjatud kriitika ühiskonna suhtes, mis üritab kõrvale hoida oma põhikohustustest; kätepesu, küpsetamine, lastekasvatamine, lugemine
3.	Ma kordan, hädra, selle idee, et abielus naine ja mees peaksid kõndima teineteisest kahemeetrist distantssi hoides, olgugi et nad kodus kalduvad koos magama, on kindlasti välja mõelnud mingi vana poissmees.	“Alternatywy 4” (Neli alternatiivi) – poola film	Pandeemiaaegsed piirangud; sotsiaalse distantssi hoidmine; vana poissmees Jarosław Kaczyński ja tema vähene arusaamine pereelust
4.	Kurat! Esiteks “Kuningate kroon”, nüüd koroonaviirus. Persse! Kui koroonazenek tuleb, on maailma lõpp käes.	Teleseriaal “Korona Królów” (Kuningate kroon) kuningatest; poplaulja Zenek Martyniuk	Pidev pandeemia-teemaline infovoog meedias; ajalooline kostüümidraama; poplaulja, disko-polo stiili esindaja, keda reklaamib valitsus
5.	Joo viina, istu oma perse peal ja ükski viirus ei kimbuta sind.	“Janosik” (1974) – poola film	Koroonaviiruse oht; mägismaalaste arvamused, murrak, stereotüübid (joomine, laiskus); alkoholi antiseptiline omadus

6.	Kunstnik üritab sekkuda, pildiallkiri puudub	Jacek Malczewski (1854–1929) maal “Malarczyk” (Kunstnik) (1890)	Pandeemiaaegne keeld istuda pinkidel, lahkuda kodust, kohustus kanda näomaski; rumala politseiniku stereotüüp
7.	Politsei: “Mis on teie reisi eesmärk?” Naine hobuse seljas: “Ma lihtsalt hullun juubeldusest.”	Władysław Podkowiński (1866–1895) maal “Szał uniesień” (Hullunud juubeldus) (1894)	Pandeemiaaegsed reisimispiirangud; rumala politseiniku stereotüüp
8.	Krakówis kandsime me maske juba enne kui see populaarseks sai.	Foto Krakówi linnast, rahvariides inimesed	Pandeemiaaegne kohustus kanda näomaski; sudu Krakówis; pikaajaliste traditsioonidega linn, varasem Poola pealinn; rahvariided
9.	Te ei tohiks väljuda. Kas maksate 500 zlotti või läheme kohtusse?	Usukombed	Pandeemiaaegne keeld tähistada lihavõtteid laiendatud perekonna ringis ja kodust lahkuda; rumala politseiniku stereotüüp
10.	Kazimierz – Przerwa (Paus) – Tetmajer	Poola modernistlik luuletaja (1865–1940)	Pandeemiaaegsed piirangud; sotsiaalse distantse hoidmise kohustus ühistranspordis; poola kirjanusajaloo alased kooliteadmised; luuletaja perekondlik taust
11.	Nii et sa siis ütled, et nad sulgesid riigipiiri 13ndal?	Kindral Wojciech Jaruzelski (1923–2014)	Poola piiride sulgemine 13. märtsil 2020; sõjaolukorra väljakuulutamine 13. detsembril 1981; kindral Jaruzelski kui diktaator; sõjavägi tänavatel, suletud piirid, oht Venemaa poolt

12.	Epideemia – talongikaart	Toidutalongid sotsialismiajastu Poolas	Pandeemiaaegsed piirangud jalutuskäikudele, ostlemisele; PIS valitsuse autoritaarne stiil alates 2015; sotsialismiajastu toidupuudus, pealekaebamine
13.	Riigid, kus valimised on edasi lükatud. Riigid, kus plaanitakse valimisi korraldada.	Maailma valimiste libakaart	Planeeritud valimised Poolas 10. mail 2020; edasilükatud valimised teistes riikides; maailmapoliitika
14.	Globaalse tõsise olukorra tõttu toimub 1. aprill sel aastal 10. mail.	Avalik teadaanne	10. mai 2020 valimised Poolas; aprillinali
15.	Poolakad urni/ valmiskasti juurde!” [President] Andrzej Duda palub teid.	Libareklaam	Viirusoht; 10. mai valimised Poolas; president ja presidendikandidaat Andrzej Duda
16.	Esmaspäev Poola metsas	Libauudis	Pandeemiaaegne sotsiaalsete kogunemiste keeld; sotsiaalse distantsi hoidmise reegel; keeld käia metsas; keelu pihta suunatud meediakriitika
17.	Valimised maikuus? Jarek [=Jarosław Kaczyński], meie lugupidamine!	Poliitikute (Putini ja Lukašenka) foto	10. mai valimised Poolas; autoritaarsed naaberriikide juhid; Kaczyński kui autoritaarne juht
18.	Kass: “Nii et ma peaksin, mask peas, hiiri püüdma?”	Foto kassist	Pandeemiaaegsed piirangud; näomaski kasutamise nõue, mille täitmata jätmise eest teeb politsei trahvi; rumala politseiniku stereotüüp

19.	Inimesed! Kas teiega on kõik korras?	Loomameem	Inimeste muutunud käitumine pandeemia ajal; näomaskide kandmise ja kodus püsimise nõue
20.	Mis toimub? Miks inimesed suukorviga käivad?	Loomameem	Inimeste muutunud käitumine pandeemia ajal; näomaskide kandmise nõue
21.	See on Szarik, ainuke koer meie 16korruselises kortermajas. Teda on täna jalutama viidud 50 korral.	Loomameem, poola film – “Czterej pancerni i pies” (Neli tankisti ja koer) (1966–1970)	Pandeemiaaegsed piirangud: õue võib minna ainult koeraga jalutamiseks; Szarik: tankimeeskonna hea kaaslane filmist “Neli tankisti ja koer”
22.	Kui rattur, keda sa just hammustasid, hakkab köhima.	Loomameem	Köha kui COVID-19 sümptom; hirm nakatuda

Huumorimehhanismid kasutavad intertekstuaalseid viiteid filmidele, tele-seriaalidele, luulele, maalikunstile, poliitilistele sündmustele ja poliitikutele, uudistele jm. Huumor võib avalduda erinevas vormis: loomameemid, karika-tuurid, reklaamid, libauudised, avalikud teadaanded, fotod, infograafika jm. Naljaloojate tähelepanu on pööratud ka rahvus- ja kohalikele stereotüüpidele, Poola ajaloole, valitsenud klassisüsteemile, sotsialistlikule perioodile ajaloos, loomade ja inimeste vahelistele suhetele. Niisiis, kõik meemid toimivad kahel tasemel: kontekstuaalne ja päevakajaline COVID-19 pandeemia teema ja vih-jeline taustainfo, millest osa on arusaadav vaid väga kitsale publikule.

Meemides väljenduv loovus näitab kultuurimälu tohutut potentsiaali. Selles säilitatakse ja kogutakse lugusid ja motiive ning need taasilmuvad pidevalt uutes kultuuritekstides (Wójcicka 2019). Poolakate kollektiivses mälus talleta-tud ja pidevas taaskasutuses ringlev kultuuriline info annab lootust rasketel ae-gadel, tugevdab kogukondlikku ühtsust ja ründab pandeemiahirmu naeru abil.

Tõlkinud Liisi Laineste

Joonis 23. “Ei tea, kui kaua me koroona-viiruse naljade üle veel naerame.” – “Niikaua, kuni enam ei hinga.”

Kommentaariid

- ¹ Bareismidele on pühendatud spetsiaalne Facebooki grupp “Bareismid alati jäävad”: <https://www.facebook.com/bareizmy> (vaadatud 12.03.2021).
- ² Disko-polo on lihtsate sõnade ja meloodiaga muusikastiil.
- ³ Rumala politseiniku/miilitsa tegelaskuju on üsna sarnane Itaalia *carabinieri* stereotüübile (vt Chiaro 2017), sest ka siin viidatakse varjatult harimatute, maalt pärit politseinike töölevõtmisele kommunistlikus Poolas pärast 1945. aastat.
- ⁴ Aadliseisus ja sellega kaasneva vapi omamine oli vanas Poolas väga prestiižne. Przerwa-nimelist vappi aga ei eksisteerinud. Sellele lähedasim oli Przerowa, mis antud perekonnaga seotud ei olnud.
- ⁵ Seda uskumust tugevdab seegi, et näiteks toimus atendaadikatse Johannes Paulus II-le just 13. mail 1981, mil kõikjal riigis peeti püha Fatima ilmutuspäeva (13. mai 1917) pidustusi.
- ⁶ Sõnamängu aluseks on asjaolu, et sõna urn tähistab nii anumat surnu tuha säilitamiseks kui ka valimiskasti.

Kirjandus

- Brzozowska, Dorota & Chłopicki, Władysław (toim) 2012. *Polish humour*. Krakow: Tertium.
- Brzozowska, Dorota & Chłopicki, Władysław 2019. The Chinese as targets in Polish humorous discourse. *Humor: International Journal of Humor Research* 32 (2), lk 235–265 (doi: 10.1515/humor-2018-0052).
- Chiaro, Delia 2017. “Vivi Pericolosamente”: Christie Davies, Italians and dangerous things. Special issue on playing with aggression. In memoriam Christie Davies. *The European Journal of Humour Research* 5 (4), lk 41–50 (doi: 10.7592/EJHR2017.5.4.chiaro).
- Chłopicki, Władysław 2017. Humor and narrative. Attardo, Salvatore (toim). *The Routledge handbook of language and humor*. Routledge Handbooks in Linguistics. New York, London: Routledge, lk 143–157.
- Chłopicki, Władysław & Brzozowska, Dorota 2017. Polish highlander jokes and their targets. *The European Journal of Humour Research* 5 (4), lk 67–84 (doi: 10.7592/EJHR2017.5.4.chłopicki).
- Coulson, Seana 2015. No one will ever wonder why, they said: Conceptual blending and humorous memes cross the road, they said. Paper presented at the International Society of Humour Studies Conference. Oakland, CA, USA, 29 June – 3 July.
- Davies, Christie 1998. *Jokes and their relation to the society*. Humor research 4. Berlin & New York: Mouton de Gruyter (doi: 10.1515/9783110806144).
- Davies, Christie 2011. *Jokes and targets*. Bloomington: Indiana University Press.
- Davis, Dineh 2008. Communication and humor. Raskin, Victor (toim). *The primer of humor research*. Berlin & New York: De Gruyter, lk 543–568.
- Genette, Gerard 1997. *Palimpsests: Literature in the second degree*. Lincoln, NB: University of Nebraska Press.
- Knobel, Michele & Lankshear, Colin 2005. Memes and affinities: Cultural replication and literacy education. Paper presented to the annual NRC, Miami, November 30 (https://www.researchgate.net/publication/249902174_Memes_and_affinities_Cultural_replication_and_literacy_education – 17. märts 2021).
- Krikmann, Arvo & Laineste, Liisi (toim) 2009. *Permitted laughter: socialist, post-socialist and never-socialist humour*. Tartu: ELM Scholarly Press.
- Laineste, Liisi 2012. They didn’t batter us enough: Soviet nostalgia in post-socialist humour. Paper presented at the conference Humour in conventional and unconventional politics, November 5–9, Galati, Romania.
- Laineste, Liisi & Voolaid, Piret 2016. Laughing across borders: Intertextuality of internet memes. *The European Journal of Humour Research* 4 (4), lk 26–49 (doi: 10.7592/EJHR2016.4.4.laineste).
- Lanir, Lesley 2019. What is transtextuality? Understanding the meaning of the words we read (<https://medium.com/@llanirfreelance/what-is-transtextuality-understanding-the-meaning-of-the-words-we-read-f89886f90c67> – 17. märts 2021).

- Norrick, Neal 1989. Intertextuality in humor, *Humor: International Journal of Humor Research* 2 (2), lk 117–139 (doi: 10.1515/humr.1989.2.2.117).
- Norrick, Neal 2014. Joking relationship. Attardo, Salvatore (toim). *Encyclopedia of Humor Studies*. Los Angeles: Sage, lk 418–421.
- Norström, Roza & Sarna, Paweł 2021. Internet memes in Covid-19 lockdown times in Poland. *Comunicar* 29 (67) (doi: 10.3916/C67-2021-06).
- Ross, Alison 1998. *The Language of Humour*. London: Routledge.
- Ryan, Marie-Laure 2008. Transmedial storytelling and transfictionality. Pier, John & Landa, Jose Angel Garcia (toim). *Theorizing narrativity*. Berlin, New York: De Gruyter, lk 385–417 (doi: 10.1515/9783110969801).
- Shifman, Limor 2014. Internet humor. Attardo, Salvatore (toim). *Encyclopedia of Humor Studies*. Los Angeles: Sage, lk 389–392.
- Spiridon, Monica 2015. Remediality: Cultural discourse in the era of “Technological Neo-Enlightenment”. *Philologica Jassyensia* XI, 1 (21), lk 259–266.
- Tsakona, Villy & Chovanec, Jan 2020. Revisiting intertextuality and humour: Fresh perspectives on a classic topic. *The European Journal of Humour Research* 8 (3), lk 1–16 (doi: 10.7592/EJHR2020.8.3.Tsakona).
- Wójcicka, Marta 2019. *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Summary

Polish intertextual memes during the COVID pandemic

Dorota Brzozowska

Professor

Institute of Linguistics, University of Opole

dbrzozowska@uni.opole.pl

Władysław Chłopicki

Professor of Linguistics

Department of English Studies, Jagiellonian University

w.chlopicki@uj.edu.pl

Keywords: COVID restrictions, intertextuality, memes, socialism, stereotypes

The aim of the paper is to show the Polish story of the COVID-19 pandemic as seen through a humorous looking glass. Different stages of coronavirus presence in the media and social discourse have been accompanied by the appearance and development of jokes and memes, which illustrate the rapidly changing pandemic situation. The database consists of over three hundred memes, movies,

and comments collected between February and May 2020, during the pandemic humour peak, and come mainly from private WhatsApp and Facebook accounts of the researchers. The humorous material is related to introduced restrictions, changing laws, parliamentary elections, news from other affected countries as well as seasons and festive times – especially Easter – occurring in the same period of time. The universal themes present in the humorous material travelling around the world are complemented by the strictly culturally immersed topics, reflecting the specific social and political situation in Poland. The analysis undertaken in the article focuses on various kinds of mechanisms which involve intertextuality (allusions) as well as complexity of references that function as sources of humour, with special attention being paid to cultural references, for example, films, paintings, references to political life, including those of the life under socialism as well as universal themes, such as animal memes.

Dorota Brzozowska (PhD) on Poola Opole Ülikooli keeleteaduse instituudi korraline professor. Tema teaduslikud huvid hõlmavad huumori, stilistika ja diskursuse analüüsi, kultuuridevahelise suhtlemise ja semiootika uurimist. Neil teemadel on temalt ilmunud ka kolm poolakeelset monograafiat.

Dorota Brzozowska, PhD in linguistics, is Full Professor at the Institute of Linguistics of the University of Opole, Poland. Her scholarly research interests comprise research on humour, stylistics, discourse analysis, intercultural communication, and semiotics. She has authored the following books in Polish: *On Polish and English Jokes: A Linguistic and Cultural Analysis* (2000), *Polish Ethnic Joke: Stereotype and Identity* (2008), and *Chinese Traces in Polish Contemporary Discourses* (2018).

dbrzozowska@uni.opole.pl

Władysław Chłopicki on Poola Krakówi Jagielloniani Ülikooli inglise keele osakonna keeleteaduse professor. Tema akadeemiliste huvide hulka kuuluvad interdistsiplinaarsed huumoriuuringud kultuuriuuringute, kognitiivse lingvistika, keelelise pragmaatika ja narratoloogia kontekstis ning tõlkeuuringud. Ta on kirjutanud arvukalt peamiselt huumoriuuringutega seotud artikleid ja poolakeelseid huumoriuuringute monograafiaid. Samuti on ta kaastöötanud üle tosina huumori, kultuuridevahelise suhtlemise, suhtlusstiilide ja lingvistika monograafia, sealhulgas sarja “Huumor ja kultuur” (kirjastus Tertium).

Władysław Chłopicki is Professor of Linguistics at the Department of English Studies at the Jagiellonian University in Kraków, Poland. His academic interests include interdisciplinary humour research in the context of cultural studies, cognitive linguistics, linguistic pragmatics and narratology as well as translation studies. He has authored numerous articles mainly related to humour studies and a Polish-language monograph on humour research. He has also co-edited more than a dozen monographs on humour, inter-cultural communication, communication styles and linguistics, including the series *Humour and Culture* (by Tertium Publishers).

w.chlopicki@uj.edu.pl

COVID-19 tingitud folkloristlikud reaktsioonid Valgevenes

Tatsiana Valodzina

Valgevene Teaduste Akadeemia

Valgevene kultuuri, keele ja kirjanduse uurimise keskuse
slaavi rahvaste folkloristika ja kultuuri osakonna juhataja
tanja_volodina@tut.by

Tatsiana Marmysh

Valgevene Teaduste Akadeemia

Valgevene kultuuri, keele ja kirjanduse uurimise keskuse
slaavi rahvaste folkloristika ja kultuuri osakonna teadur
ta-m@tut.by

Teesid: Artikkel uurib COVID-19 pandeemiast tingitud kriisisituatsioonile järgnenud reaktsioonide arhailisi skeeme Valgevenes. Üksikasjalikult käsitletakse iidse rituaali aktiveerumist ühepäevaliniku loomise ja pühas kohas ohverdamise näitel. Kirjeldades pandeemia mõju mõnele kombele, jõuavad autorid järeldusele, et selle rakendamine kriisiajal oli kogukonnale eriti oluline. Artiklist ilmneb, et ka uutes folkloorivormides peituv huumor on üks tee kriisiolukordadest jagu saamiseks.

Märksõnad: arhailisus, kriisisituatsioon, naer, pandeemia, rituaal

Sissejuhatus

Ülemaailmsed epideemiad (pandeemiad) ja paikse levikuga epideemiad on inimkonda saatnud kogu selle eksistentsi vältel. Need vahelduvad hoolimata meditsiini arengust, tehnoloogilistest läbimurretest, inimeste eluviisi muutustest ja selle sotsiaalkultuurilisest alusest. Tsivilisatsiooniline areng ei võimalda täiel määral vältida nakkuste ohtu ja sellest tingitud kriisiolukorda, samuti ei võimalda see üle saada atavistlikust hirmust igasuguse “katku” ees (Tuchman 1993: 99–128), mis kaasneb aastail 1347–1352 Euroopas musta katku ajal juurdunud kollektiivse traumaga (Vovelle 2004: 107). See hirm on sügavalt juurdunud, stereotüüpne, ei muutu ajas ega ruumis.

Hirmu ületamise mudelid kultuuris hõlmavad hirmule vastupanu osutamist ja selle muutmist. Kriisiolukorrast ülesaamiseks on mitmesuguseid mehhanisme:

ohu eitamine, kriisiolukorra passiivne aktsepteerimine, ennetusmeetmete kasutuselevõtt ohuolukorra vältimiseks ja elutingimuste põhjalik muutus korduvate kataklüsmide mõjul (Burton & Kates 1993: 121–124).

Epidemioloogilise ohu korral on tuvastatud mitmeid stereotüüpseid sotsiaalse reaktsiooni mustreid, mis lähtuvad Euroopas katku ajal käitumise mudelist. Need sisaldavad olemasolevate käitumisharjumuste hülgamist, sealhulgas tavatut julmust, omaenda elu päästmist iga hinna eest, positiivsete tunnete ja empaatia kadumist, labasust ja joomarlust, äärmuslikku agressiooni, ka enesevastast agressiooni ja ärevuse mahasurumist. Ärevuse vastu aitavad ühislaulmine, enese ja ennast ümbritsevate rahustamine, samuti ärevusetekitajast distantseerumine huumori abil (Kępiński 1977: 146–147). Ärevusest jagusaamise individuaalsed viisid ei erine oluliselt rühma rahustamise sotsiaalsetest mehhanismidest, välja arvatud see, et sageli jõuavad need emotsionaalsesse tippu – maksimaalne agressioon, äärmuslik desintegratsioon või ülemäärane lõimumine. Nende hulka kuulub ka olukorrast distantseerumine huumorimeele abil ja transtsendentaalne suhtumine oma ellu, mis lakkab olemast väärtushierarhia kõige kõrgem väärtus, mis omakorda vähendab surmahirmu (Kępiński 1977: 147).

Kaitsemehhanismina võib toimida ka isiklikust vabadusest loobumine teiste kasuks, mis põhineb sotsiaalsetel suhetel ning kehastab kogukonnale olulisi ja seda siduvaid ideid (Kutnik 2017: 109). Ärevatest emotsioonidest jagusaamine muudab rituaalseks inimese eneseleidmise strateegiad ohuolukorras, mis on iseloomulik traditsioonilisele kultuurile. Rahvakultuuris on kriisiületamise mehhanismidel sageli rituaalmaagiline iseloom.

Erandiks ei olnud ka COVID-19 tingitud olukord. 2020. aasta märtsis, mil pandeemia tase muutus Valgevenemaal tuntavaks ja vaatamata valitsuse strateegiale eitada koroonaviiruse ulatust ja ohtlikkust¹, hakkasid levima ärevus, mure ja isegi hirm, muutusid märgatavalt aktiivsemaks inimeste reaktsioonid, mis põhinesid täiesti arhailistel ohust jagusaamise mudelitel.

Käesolevas artiklis anname ülevaate pandeemia reageerimise rahvalikest vormidest Valgevenes selle esimese laine ajal (2020. aasta kesksuveni).

Artikkel põhineb pandeemia teemaliste intervjuutekstide ning interneti-ka sutajate visuaalsete testireaktsioonide (meemid, luuletused, kõnekäänud) sisu kvalitatiivsel analüüsil. Kasutati tekstiandmetel põhinevat rekonstrueerimise ja sündmuste analüüsi meetodit, samuti vaatlust.

Pandeemia kiiretes folkloorsetes reaktsioonides

Koroonaviiruse pandeemia on nii maailmas kui ka Valgevenes toonud kaasa rahvaloomingu kõikvõimalike žanrite võimsa plahvatuse. Virtuaalse suhtluse ülekaal ja interneti laialdane kasutamine on loonud mitmesuguste tekstide, nii suuliste kui ka pildiliste (graafiliste) tekstide kiireks levitamiseks. Valgevenes levitati neid sellistes sotsia Alvõrgustikes nagu Facebook, Twitter, Telegram, Viber, VKontakte. Suur osa postitustest põhineb valgevenelaste traditsioonilisel maailmavaatel ja on vormistatud pärimusepõhiselt (ümbersõnastused, tšastuškad, anekdoodid, antikõnekäänud, vanasõnad jne).

Там, за мяжой – карантын, пандэмія.

Тут – камбайнёр сьпірта́м горла прамые.

Каранавірус – дзіцячыя казкі.

Нас уратуюць хакейныя маскі

[Seal piiri taga karantiin, pandeemia.

Siin kombainer peseb kõri piiritusega.

Koroonaviirus see on lastejutt.

Meid päästavad hokimaskid.]

(Viirusehirmutis, autor Andrej Khadanovich, 2020).²

Mõtestades COVID-19 ja enda suhtumist sellesse folkloorivormide vahendusel, kasutavad vastukajade loojad olemasolevaid teadmisi ja stereotüüpe, kujundeid, mis on suures osas salvestunud mällu varasemate epideemiate ja katastroofide kogemusest. Inimkonna kultuuripagas sisaldab emotsionaalseid õppetunde, rahvameditsiini ja kunstivorme, et luua teadmisi epideemiate kohta. See üsna stabiilne ja samas detailides muutuv võrgustik aitab aktualiseerida rahvaloomme vahendusel juba olemasolevat ohtude üleelamise kogemust 21. sajandil. Raskes olukorras, kui ühiskond kohtub uue ohuga, on pöördumine tuttavate ideede poole positiivne, selle eesmärk on luua tingimused, milles on kergem üle elada vaimne trauma.

Tohutult on suurenenud huumori roll, kuivõrd just huumor on normaalne reaktsioon üldise ohu korral. Naljad ja naer välisohuga silmitsi seistes – see on kompensatsioonimehhanism, mis aitab üle saada hirmust ja teadmatusest, ühine naermine ühe ja sama asja üle aitab kokku hoida ja omandada uusi käitumisreegleid. Seetõttu on humoorikas folkloor COVID-19 kohta mitte üksnes psühhoteraapiline, vaid aitab teadvustada ka kuulumist ühiskonda. Praeguseks kogutud materjalid näitavad, et huumor ei käsitle isikliku haigestumise võimalust, vaid teatud hügieenivõtteid (*homme kästakse iga tund pesta mitte üksnes käsi, vaid ka jalgu*), karantiinilukorda (28. veebruar – püha karantiinipäev. Üksteisele võib kinkida karantinkasid),³ ametivõimude omapärane suhtumine

pandeemiasse (*Valgevene piiri ületamisel kaotab koroonaviirus oma patoloogilised omadused ja muutub tavaliseks ülemiste hingamisteede viirusnakkuseks*), samuti uue reaalsuse tingimused (*Uitavad inimesed maskides, / erksad näivad, / ei oskagi kohe arvata, / kellel on Covid*).⁴ Sisuliselt toodetakse tekste, mis reageerivad mitte epideemiale endale, vaid kaitsemeetoditele, mida alles välja töötatakse ning mõtestatakse neid rahvakultuuri kaudu (*vastlapäeval tuleb põletada koroonaviiruse kuju*).⁵

*Што рабіць на каранціне?
Піць гарэлку ды марціні!
Ну, а лепей самагонку!
Толькі хукайце ў старонку.
Рукі хуценька памыйце,
Столiк быстрынька накрыйце,
Каубасу, грудзiнку, сала...
Паглядзіце, каб не мала.
Сялядзец ды карташыну,
Курку грыль, салат, масліну.
Можна піццу заказаць,
Ды халера, доўга ждаць.
Абыдземся тым што е!
Ну! Ужо можа хто налье?
Не, не, не! Мы не бухаем!
Толькі вірус выганяем.
Хай варочае ў Кітай
Ну! Па другой налівай!
Каб нас вірус абышоў!
За сталом нас не знайшоу!
Нам хавацца не з рукі
У нас бабы, мужыкі...
Як нап'емся самагону,
Знімем вірусу карону.
Наліваем! Будзь здароў!
Ну, а трэцяя ж за любоў!
Вершык усім Вам разашлю!
Бо я вас усіх люблю!
Вы ўсе зараз пасмяецесь!
И здоровья наберетесь!
Набярэцца пазiтыву,
Наш народ – то проста дзiва!*

*У свеце ён такі адзін.
Чхалі мы на каранцін!!!*
[Mida teha karantiinis?
Viina juua ja martiinit!
Parem veel on samakas!
Ainult hingake kõrvale.
Ruttu peske käed,
Kiirelt katke lauake,
Vorst, rinnatükk, pekk...
Vaadake, et poleks vähe.
Heeringat ja kartulit,
Grillkana, salat, oliiviõli.
Võib ka pitsa tellida,
Sindrinahk, kui kaua ootad.
Ajame läbi sellega, mis on!
Noh! Juba võib, kes kallab?
Ei, ei, ei! Me ei joo!
Ainult viirust peletame.
Las läheb tagasi Hiinasse
Noh! Vala teine!
Et meist viirus mööda läheks,
Laua taga meid ei leiaks!
Peita meil ei ole mõtet,
Meil on eided, mehed ka...
Kui me joome samagonni,
Viiruselt võtame krooni,
Kallame! Terviseks!
Aga kolmas armastuseks!
Luuletuse saadan kõigile!
Sest teid kõiki armastan!
Praegu kõik te naerda saate!
Ja tervist endal kogute
Kogute ka positiivsust!
Meie rahvas – lihtsalt ime!
Ainus selline maailmas.
Karantiini peale aevastame!!!

Ilmselt aitab humoorikas folkloor kui kiire reageerimisvorm kohaneda uute normidega ja üle elada vanade normide murenemise.

Ohu üleelamise kollektiivsed rituaalid

Kahtlemata on valgevenelastel tulnud epideemiatega rinda pista ka enne 2020. aastat. Kuid sellistel aegadel kasutatud rahvalikest rituaalmaagilistest vahenditest pole kuigi palju andmeid talletatud. On tähelepanuväärne, et üldjuhul on hõlmatud olnud kogu kollektiiv, need on tegevused, milles nii või teisiti osaleb kogu küla. Ja tulemust oodatakse kõigile. Igaüks võib iseenda abistamiseks ette võtta suitsutamise teravalt lõhnavate vahenditega – koirohu ja kikkaputkega. Kuid lõpliku tulemuse annavad vaid tegevused, mida sooritavad kõik koos. Tegevuse kollektiivsuse välisohu korral määrab ühest küljest ühiskonna rühmaidentiteet, usaldus põlvkondade jooksul kogunenud ühise kogemuse vastu rituaalis aktualiseeritud kollektiivse kultuurimälu kaudu (Assman 2004: 20), aga teisest küljest formeerib seda identiteeti ühiseks eesmärgiks püüd ennast kindlustada.

Ühepäevalinik kriisiolukordades

Kõige sagedasem, jälgitavam ja mõistetavam rahvalik vahend epideemia ennetamiseks oli küla sulgemine maagilisse ringi. Tegevuses on säilinud ebataavaliselt arhailised ja olulised detailid, mis on seotud nii osalejate kui ka ajaga, rekvisiitidega jne. Õigupoolest oli tegevus nii esemeline – küla ümber künki nagu, tõmmati joon ahjuhargi või -roobiga või veeti selle ümber tavaline niit – kui ka sümboolne: ümber küla kanti päevalinikut, korraldati ristikäik.

Üleskündmise fikseerimisest eraldab meid rohkem kui sajand, seevastu tavandilniku valmistamise viimast tõusu võis täheldada Teise maailmasõja ajal, kui rituaali sooritati, et sakslased ei paneks küla põlema (*каб не спалілі немцы вёску*), et inimesed tuleks sõjast tagasi (*каб вярнуліся з вайны*). Tsere-moonia sisu seisneb selles, et päevalalges, harvemini ka öö või ööpäeva jooksul, tuleb läbi teha kõik lõuendi loomise etapid alates lina kraasimisest kuni valmistooteni. Siit ka nimetus – päevalinik (*абыдзённік, абыдзеннае палатно*).

“Ці чулі вы такі абыдзённік?” “Яго ткалі як вайна была. І тут у Малева. Ставілі крэст на крыжавых дарогах і ноч’ю ткалі такія хвартушкі і прывязвалі да гэтых крastoў. Мужчыны ноччу крэст ставілі. А жанчыны яго ўбіралі, абвязвалі такімі хвартушкамі, палаценцамі”

[“Kas olete kuulnud päevalinikust?” – “Seda kooti, kui oli sõda. Siin Malevas ka. Ristteedele pandi riste ja kooti öösel sellised põlled ja seoti nende ristide külge. Mehed panid öösel risti. Aga naised kaunistasid seda, sidusid

ümber sellised põlled, linikud”] (T. Valodzina üleskirjutus 2014. a Njasviži rajooni Maleva külas, informant L. M. Barbaryč, snd 1931 (FATV).)

Было такая, што за адну ноч ткалі такую намітку. Да, да, у вайну. Вот, мае дзеткі, як: сабіраліся мы ў адну хату, лён мялі ў мялку, вытрапалі, накіравалі, спралі і за ноч саткалі. І тады да ўсхода сонца абняслі кругом дзярэўні і занялі ў цэркву ў Буй аддалі. У вайну, кааб вайна кончылася. Усе сабіраліся, і жанчыны, і дзеўкі...

[Oli nii, et ühe ööga kooti selline linik. Jah, jah, sõja ajal. Vaat, mu lapsed, kuidas: läksime ühte onni, ropsisime lina, kraasisime, värvisime, ketrasime ja kodusime ühe ööga valmis. Ja enne päevatõusu kandsime ümber küla ja viisime Bui kirikusse. Sõja ajal, et sõda lõppeks. Kõik kogunesid, naised ja tüdrukud...] (T. Valodzina ja V. Lobatši üleskirjutus 2008. a Sjanno rajooni Niamojta külas, informant E. M. Halavač, snd 1929 (FATV).)

Kui fašistid süütasid naaberküla, kudasid Krupki rajooni Dzianisavičy küla naised päevaliniku, viisid selle risti juurde, aga spetsiaalselt kedratud lõnga sidusid ümber küla; rituaaliks kulus umbes viis kilomeetrit lõnga. Huvitaval kombel on rituaal omandanud erijooni. Näiteks Puchavicki rajooni Kliaciščana külas riputas Jeva Niemahaj lubadustega päevatooted kõigile ümberkaudsetele teeäärsetele ristidele, ja kõik ta kuus poega tulid sõjast koju. Teine selle küla naine keeldus koos temaga rituaali läbi viimast, tema omaksed rindelt ei naasnud (Labačeuškaja 2011: 876).

Päevalinik on imeline käsitöö: kangatükk, mis on omandanud erakordselt sügava sümboolse tähenduse ja mõjuvõimu. Looduselemendi ümberkehastumise fakt, tooraine teekond valmis kultuuritooteks veenis inimest korra taastumise vajaduses ja tagas maagilise kaitse kõigi kaose ilmingute vastu. Ikaldusest sõjani. Liniku imeline sünni kõigi elanike kohustusliku osalemisega kujutas endast erakordset tahtejõu kontsentreerimist häda (epideemia) võitmiseks.

Мы пралі. І я прала. Рушнік абыкнавенны. За дзень нада напасці, і аснаваць, і выткаць, і навесіць. І бацюшку нада было прывесці. Хрэст мужчыны дзелалі і ставілі на перакростку. А жэнічыны ткалі. Ужо после вайны. Мне можа было 10 гадоў. Мы і бегалі дзяўчынкi кругом дзярэўні. А такі тады дож лінуў. А ці эта ад таго... А чаго бегалі кругом дзярэўні? Нада было той самай ніткай, якую пралі ў гэты дзень, абходзілі тры разы дзярэўню. Нас, дзяцей, адправілі. Нада каб дзевачкі, каторыя ня імелі нічога.

[Me kodusime. Mina kodusin ka. Päevalinikut. Päevaga on vaja kedrata, kangas luua, kududa ja üles riputada. Ja isake oli vaja kohale tuua.

Mehed tegid risti ja seadsid selle ristteele üles. Aga naised kudusid. Juba pärast sõda. Ma olin võib-olla 10aastane. Me tüdrukud jooksimegi ümber küla. Aga kuidas tookord vihma kallas. Aga kas siis sellest... Aga miks jooksti ümber küla? Sellesama lõngaga, millest sel päeval kooti, oli vaja küla kolm korda ümber vedada. Meid, lapsi saadeti. Oli vaja tüdrukuid, kellel ei oleks midagi.]

(T. Valodzina üleskirjutus Berazino rajooni Čyžacha külas 2010. a, informant A. I. Karsuk, snd 1929 (FATV).)

Linikut, kangast kanti ümber küla selleks, et eraldada küla korrastatud ruum seda ümbritsevast ähvardavast kaosest, ohverdati erilises pühas paigas. Seal, kus sind võisid kuulda taevas ja kõrgemad jõud. Kirjelduste kohaselt oli see eelkõige kas pühakoda või püha allikas. Kirik on palve esitamiseks kõige mõistetavam koht, mis tagab palve kuulmise ja täitmise. Sugugi harvem polnud komme siduda päevalinikuid-käterätte looduslike ristide külge, et see oma kohaloleku märgina kaitseks küla, muutuks ületamatuks takistuseks hädade tungimisele inimeste elutsüklitesse. Selline rist olid juba iseenesest kaitse välisohutude eest, aga ristile seotud rätik suurendas kaitseefekti veelgi.

Päevaliniku maagilised omadused arvatakse tulenevat tema uudsusest, absoluutsest puhtusest, millega kokkupuutumisel negatiivne jõud hävineb. Lõuendi puutumatus seostus maailma uuenemise ja algse puhtuse juurde naasmise ideega. Oluline on kogu protsessi terviklikkus ja toimumine lühikese aja jooksul, mis annab tootele sakraalsuse ja erilise maagilise jõu. Teadlased on üsna täielikult kirjeldanud selliste toodete kaasamise mehhanisme kriisiolukorrast väljatulemiseks. Nii jõuab Albert Baiburin järeldusele: “igapäevane ese, ideaalis uus ja puhas, mis ei ole jõudnud tootmisprotsessis “vananeda”, sai uuenenud elu idee kehastuseks sellisena, nagu see oli alguses, enne kriisiolukorra tekkimist... Rituaali sügavam semantika seisneb vana (nõrga, kulunu, oma jõu kaotanu) regulaarses taassünnis, muutumises uueks, täis võimalikku jõudu ja võimalusi kollektiivi õitsvaks eksistentsiks” (Baiburin 1993: 150).

Aleksandr Strahhov seostas rituaali nn operatiivtekstidega, mis tavaliselt tähendavad ülevaadet kultuurtaimede “elust ja kannatustest” alates nende kasvatamise algstaadiumist kuni söömisvalmis toodeteni. “Igapäevane” tootmine ei ole jutt, vaid suulise “operatiivteksti” ritualiseeritud subjektitõhus kehastus, mis on kokku surutud ajas ühte päeva või öösse, harvemini ööpäeva. Kaitsemaagias kasutatakse mõlemat teksti, nii tegevuslikku kui ka verbaalset kultuuri ja korra loomiseks, mis vastanduvad loodusele ja kaosele ning nende tekitajatele – stiihiatele, haigustele, kurjale vaimule (Strahhov 2018: 8).

Valgevene territooriumi puhul on iseloomulik ka asjaolu, et tavarituaali võis võimendada ka igaaastase töotuspraktikaga. Näiteks Vitsebski oblasti Ныбокaje rajooni Папшычы külas sooritavad külaelanikud roheliste talsipühade (Зялёныя свёнткі, püha vaimu sõnum apostlitele) puhul rituaali lihtsustatud variandi, milles on säilinud sõlmpunktid – kõigi naiste osalemine kanga valmis-tamisel (praegu valge kanga ostmine), asunduse ümber käimine, ohverdamine pühakojas (foto 1). Traditsiooni taaselustamise ajendiks oli epideemia lõppe-mine pärast päevaliniku rituaali sooritamist. M. F. Kušniareviči (snd 1941) sõnade kohaselt:

Нашто носяць, гэтак нашыя бацькі казалі. Ну, гэта яшчэ не знаю, да вайны, ці гэта... Страшная хвароба была – халера. Усіх людзей сплош радам. Ну, што рабіць? Ужо тут блізка і гэта... Сабралася вёска. За ноч выткалі палатно. Ну, якое там што ў каго было зняслі там і выткалі. І што рабіць? Для вёскі была дарога вакруг даўней, круга вёскі хадзілі. Ну сабраліся ўсе і паілі гэтай [дарогай]. І ружанец і мадлітвы і паілі круга вёскі ўжо прасіць Бога, кааб абараніў ад гэтай халеры. І праз некалька, ну, і цішына. Ніякія ўжо [не ўміралі]. У Зялезьках уміралі, там радам гэтыя. Уміралі, уміралі. Тады некаму тут са старых саснілася, гэта, хвароба. Кажыць: “Чаго ты прычانیлася?!” (Ну, дзе ўміралі) Ідзі ў Папшычы! (Што тут ніхто не ўміраіць). Кажыць: “Не пайду. Там рыжы сабака круга вёскі лётаіць”. Ну і ніхто не памёр

[Sellepärast kantakse, et meie vanemad ütlesid nii. Aga seda veel ei tea, kas enne sõda või see... Hirmus haigus oli – koolera. Kõiki inimesi ala-ilma. No mida teha? Juba siin lähedal see... Küla tuli kokku. Öö jooksul kooti kangas. No mis seal siis, kellel mis oli, toodi kokku, loodi üles ja kooti. Ja mida teha? Küla lähedal oli tee selle ümber varem, ümber küla käidi. No tulid kõik kokku ja läksid mööda seda [teed]. Ja roosikrants ja palved ja mindi ümber küla juba Jumalat paluma, et kaitseks selle koole-ra eest. Ja mõne aja pärast, noh, ja vaikus. Juba mitte keegi [ei surnud]. Zialiežkis surid, seal kõrval need. Surid, surid. Siis tuli kellelegi vanadest unes see haigus. Ütleb: “Miks sa külge tuled?!” (No seal, kus surid.) Mine Папшычысе! (Sest siin ei sure keegi.) Ütleb: “Ei lähe. Seal lendab punane koer ümber küla.” Ja keegi ei surnudki] (Filipčyk 2014: 379).

Kõik vaadeldud rituaalid sooritati või väheste kinnituste kohaselt sooritatakse jätkuvalt külades, s.t pärimuskultuuri loomulikus keskkonnas. Seal on nad mõistetavad, toetuvad suurema osa elanikkonna üldistele taustateadmistele ja kollektiiv toetab neid tingimusteta.

Foto 1. Papšyčy lina. Tatsiana Marmyshi foto 2013.

Ühepäevarätik pandeemia vastu võitlemise vormina

Käesolevaga tahaks märkida üsna huvitavat ja tavatut rituaalset käitumist mitte enam külaelanikel, vaid linlastel. 28. märtsil viidi Minskis võimalikult täpse tavandijärgimisega läbi ühepäevariitus (foto 2). Selle initsiaatorid ja osalised olid peamiselt üliõpilaste etnograafiaühingu liikmed, kes toetavad valgevenelaste pärimuskultuuri, kusjuures kaugeltki kõik ei ole enam tudengieas. Sotsiaalmeedias edastatud üleskutsele reageerisid ka rahvaliku käsitöö huvilised, käesoleval juhul kangakudujad. Teave eelseisvast sündmusest esitati järgnevalt:

... Заўтра мы будзем ткаць такі рушнік. Збяруцца ткалі, праллі і проста неабыхавыя людзі, выканаюць увесь цыкл тканьня, пасля рушнік будзе ахвяраваны на святое месца. Што вы можаце зрабіць самі? Калі вы ўмееце ткаць і жывеце не ў Менску – збірайце талаку і тчыце у сябе. Гэта можа быць не толькі рушнік, але і пояс. Будзем ратаваць сусвет разам!

Foto 2. Liniku valmistamine. Sviatlana Klepikava foto 2020.

[Homme me hakkame kuduma sellist linikut. Kokku tulevad kangakudujad, ketrajad ja inimesed, kellel pole ükskõik, teeme läbi kogu kangakudumise tsükli, pärast saab linik pühas kohas ohverdatud. Mida te saate ise teha? Kui te oskate kangast kududa ega ela Minskis – tulge kokku ja kuduge enda juures. See ei pea olema üksnes linik, võib olla ka vöö. Päästame koos maailma!]

Igas ühiskonnas reageerisid ja reageerivad eri sotsiaalsed kihid ohule erinevalt. Erinevused sõltuvad märkimisväärselt inimese osalemisest kõikvõimalikes ühendustes alates usuühendustest kuni professionaalsete kooslusteni, samuti tema isiklikest teadmistest ja emotsioonidest. Päevaliniku valmistamise kogemust Minskis ei saa pidada tüüpiliseks, kuid sellise kombe aktualiseerumine on tähelepanuväärne mitmel põhjusel.

Ühel käesoleva artikli autoritest õnnestus selles aktsioonis osaleda, mis annab võimaluse kinnitada osalejate üksmeelt ja pingelist keskendumist. Me oleme korduvalt välitöödel üles tähendanud vanema põlvkonna jutustusi ja neile kaasa elanud. Sel päeval püüti seostada rituaali kulgu ja üksikasju tuntud mudeliga. Kuid sakraalses tegevuses osaleja roll tõrjus peaaegu täiesti kõrvale

folkloristi pilgu. Sugugi kõik tegevuses osalevad naised ei osanud kedrata ega kududa, kuid said hakkama mingite lihtsamate operatsioonidega, ning iga osaleja võimetest ja oskustest kasutati ära maksimum. Emotsionaalne meelestatus oli ühtne. Tahaks arvata, et see oli samasugune nagu meie eelkäijatel.

Tundes ennast ühtse terviku osana usaldavad rituaalis osalejad üksteist, mõtlevad sünkroonis ja tegutsevad koordineeritult. Ühist ajaveetmist iseloomustasid kooskõla ja harmoonia, mis olid hädavajalikud rituaali kõigis etappides, ning eriti päevalina puhul oli oluline kinnipidamine ajalisest piirangust.

Valmis linikut kanti ümber Minski ja päikeseloojangul seoti see pidulikult ümber kivi, mis kannab nime Taat. Varem asus kivi Minski kesklinnas paganausu templi juures, see teisaldati ehitustööde tõttu Kivimuuseumi eestvõttel äärelinna. Lina seoti ümber kivi, selle ümber veeti ka samal päeval kedratud lõng (foto 3). Päevalina kanga lahtilõigatud lõimed põletati. Seejuures lauldi rahvalikke laule, kivile toodi tagasihoidlik kost.

*Foto 3. Kivi Taat selle ümber seotud linaga.
Tatsiana Valodzina foto 2020.*

Facebooki postitati ka omamoodi aruanne ettevõtmisest:

2020.03.28

Päevalina...

360 lõimelõnga...

12 inimest

12 tundi ketramist, kangaloomist ja kudumist...

kolm meetrit ja peale...

ring ümber Minski...

kivi Taat...

laulud...

Kuivõrd internet oli selle rituaali puhul esmane suhtlusplatvorm, tahaksime juhtida tähelepanu Facebooki ja VKontakte postituste all ilmunud kommentaaride üldisele positiivsusele. Kommentaarides on tänusõnu rituaalis osalejatele, heakskiite valitud pühakohale, vaimustust päevaliniku ilust ja isegi ülestunnistus, et rituaal andis inspiratsiooni kangakudumiseks. Kahtlustuse puhul, et “kurjad käed” võivad kivi külge seotud liniku rikkuda, ilmutas üks rituaalis osalenutest huvitaval kombel selles situatsioonis täiesti mütoloogilist mõtlemist, kommenteerides: “...зганьбляць ці не, яно не прынцыпова, справа зроблена...” [kas rüvetavad või mitte, pole oluline, tegu on tehtud...] (kommentaar sotsiaalvõrgustikus VKontakte leheküljel DAINAVA.Folk, ritual, <https://vk.com/dainavafolk> – vaadatud 01.10.2020).

Analüüsides ühepäevalinade valmistamise puhangut sõja ajal kirjutab Oľga Lobachevskaya: “Sõjaaegne pöördumine kollektiivse loomuga päevarituaali poole tähendas püüet saavutada korrastatust, regulatsioone ja psühhoteraapilisi eesmäärke. Rituaal leevendas osalejate pingeid ning aitas kaasa solidaarsuse teadvustamisele ja kollektiivsete sidemete tugevdamisele, selle abil saavutati empaatia ja ühtsustunne, mis aitas leevendada kaotuste raskust ning tugevdada lootust vabaneda ebaõnnest ja päästa lähedasi. Selliselt rahuldas rituaal nii indiviidi kui ka kogu sootsiumi vajadusi” (Lobachevskaya 2010: 44). Peaaegu kõik rituaali loetletud eesmärgid olid olemas ka 2020. aastal. Muidugi on tänapäeva linnainimesel, eriti kui ta on noor, raske täielikult kõrvale lükata mõnda lavastuslikku või isegi mängulist varjundit. Kuid traditsiooni raames leidsid kehastuse psühholoogiline ja emotsionaalne komponent.

Elavad kombetäitmised kriisiolukorras

COVID-19 pandeemia halvas elava traditsiooni järgimist. Näiteks lükati määramata ajaks edasi UNESCO inimkonna vaimse pärandi nimekirja kantud Budslaū pidustused. Siiski viidi ajalisi ja ruumilisi piiranguid jälgides läbi mõned iga-aastased kombetalitused. Nende seas Juraūski karahod Žōtkavitšō rajooni Pahosti külas, näkineiu ärasaatmise rituaal⁶ Hoiniki rajooni Vialiki Bori külas (foto 4), Kusta juhatamise riitus Luninetsi rajooni Lobča külas.

Keerulise epidemioloogilise olukorra tõttu muudeti tseremooniate tavapärase korda – traditsioonilist struktuuri rikkumata lühendati nende kestust: varem käis Kusta Lobčas läbi kogu küla, 2020. aasta juunis vaid osa sellest. Tavaliselt tulevad tseremooniapäevadel küladesse ajakirjanikud ja huvilised riigi teistest piirkondadest, sedapuhku võtsid ringkäikudest osa üksnes kohalikud elanikud.

Sellisel formaati kärpides taastas pandeemia kohalike traditsioonide algsed tingimused, mis tähendas rituaalide läbiviimist vaid kitsas kogukonnaringis, see võimaldas teatud määral välistada üleliigse ning säilitada vaid selle, mis objektiivselt on arhailise kombestiku juures kohalikele elanikele oluline. Püüdu jätkata tavapärase kombetalituste täitmist ka ohuolukorras, mida COVID-19 kaasa tõi, ilmneb kohalikele pärimusekandjatele ilmselgelt oluliste elementidena ja kombetäitmistesse lisanduvad ka uued mõtted, sealhulgas vastuseis ähvardavale ohule.

Pandeemia tingimustes kombetalituste läbiviijatel võimaldab see moodus võtta maha stressi ja jagada oma muret inimestega, kellel on sarnased huvid. Traditsioon on nende elu üks püsielement, mille poole pöördumine aitab kriisiolukorras ühiskonda stabiliseerida. Sellisel ilmnas pandeemia ajal inimeste vajadus kultuuri ja traditsioonide järele.

Traditsioonilist kultuuri kasutav loomemajandus on pandeemia tõttu languses – festivale ja kultuuriüritusi ei korraldata, mistõttu võib langeda ühiskonnas traditsiooniliste teadmiste valdajate enesehinnang. Valgevenes jäeti 2020. aastal ära märgilised folkloorisündmused (rahvaloomingufestival “Bierahinia”, rahvuskultuurifestival Grodnas). COVID-19 tõi muutuse teatud pärimuskommetesse. Nakkuse leviku tõkestamise meetmed, näiteks eraldatus või vajadus hoida sotsiaalset distantsi, karantiin, mõjutavad negatiivselt traditsioonide edasikandumist (eriti rangete piirangute korral), sest nende elujõulisus põhineb silmast silma suhtlusel.

Foto 4. Näkineiu saatmise rituaalil osalejad Vialiki Bori külas.
Aliena Pavlouškaja foto 2020.

Kokkuvõtteks

Paljude piirangute ja ohtude põhjuseks saanud pandeemia tingis pöördumise pärimuskultuuri süvakihtide poole, mis tavaelus püsivad latentselt, kuid kriisiolukorras ilmutavad oma antropset jõudu. Kombetalituste täitmine külates keskendus rituaalide koostisosade olemusele, jättes ajutiselt kõrvale meelelahutusliku visuaalse elemendi. Iseenesest annab nende korraldamise fakt kõikvõimalike piirangute ajal tunnistust pärimusekandjate sügavast sisemisest vajadusest selliste kombetäitmiste järele.

Päevarätiku valmistamise riitus, mille viisid läbi peamiselt pärimusliku loome toetajad kõigi reeglite kohaselt, näitas, et passiivses mälus on alles ennekõike arusaam vajadusest seista ohule vastu kollektiivina. Vastupanu väljendamiseks valitud päevarätiku valmistamine viis ellu idee saada kriisist jagu täiesti uue ja puhta asja loomisega ning selle esemega linna piiramine tugevdas sümboolselt linna kaitsepiire. Vanade kombetalituste uuendamine pandeemia esimese laine kõrgajal Valgevenes omandas uue kaitsva tähenduse.

Rituaali läbiviimine noorte linlaste poolt sai võimalikuks nende suure huvi tõttu rahvakultuuri vastu ja tänu omandatud teadmistele, kuid protsessi emotsionaalne komponent vastas täielikult arhailistele mustritele ja andis tõendust ohu ületamise arhailiste vormide aktualiseerumisest kriitilistes oludes.

Omapäraseks hirmust ja ebastabiilsusest jagusaamise vahendiks on ka uued naerul põhinevad folkloorivormid, mis pole ohu korral sugugi vähem arhailine reaktsioon.

Tõlkinud Asta Niinemets

Lühendid

FATV – Tatsiana Valodzina folkloristlik audiokogu

Kommentaariid

¹ <https://isans.org/articles-en/consequences-of-the-coronavirus-epidemic-and-the-belarusian-authorities-strategy-of-denial.html> – vaadatud 14.01.2021.

² Andrej Khadanovichi isiklik lehekülg (<https://www.facebook.com/andrej.khadanovich/posts/10224474735044485> – vaadatud 15.01.2021).

³ Ametlik teave esimese haigestunu kohta ilmus riigis 28. veebruaril 2020, sellest tuleneb ka eriline suhtumine sellesse päeva. (Tõlkijalt: tähele tasub panna ka sõnamängulist elementi – vn *kartinka* ee pildike; vn *karantin* ee karantiin.)

⁴ Sotsiaalmeedias Pinteresti leheküljele Valgevene kohta postitatud meemid (<https://www.pinterest.co.kr/pin/490048003207444679/>, vaadatud 15.01.2021).

⁵ Twitteri säuts (https://twitter.com/minskrb/status/1233338257678774273?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1233338257678774273%7Ctwgr%5Eshare_1&ref_url=https%3A%2F%2F42.tut.by%2F674451 – vaadatud 03.10.2020).

⁶ “Näkingeiu ärasaatmine” on levinud Valgevene kirdeosas, kombetalitus viiakse läbi näkinädala lõpus (järgmine nädalavahetus pärast nelipühi). Tänapäeval on säilinud külast üheaegselt taimestiku ja surnute maailmaga seotud vaimu väljasaatmise semantika. Rituaaliga loodetakse hoida ära põuda ja õnnetusi.

Kirjandus

- Assman, Yan 2004. *Kul'turnaia pamiat': Pis'mo i pamiat' o proshlom i politicheskaia identichnost' v vysokikh kul'turakh drevnosti*. Moskva: Iazyki slavianskoi kul'tury.
- Baiburin, Al'bert 1993. *Ritual v traditsionnoi kul'ture: strukturno-semanticheskii analiz vostochno-slavianskikh obriadov*. St. Petersburg: Nauka.
- Burton, Ian & Kates, Robert W. & White, Gilbert F. 1993. *The Environment as Hazard*. New York–London: Guilford Press.
- Filipčyk, Dzianis 2014. Papshytskaia nametka. Glybotski abydzenny abrad. *Belaruskii fal'klor. Materyialy i dasledavanni* 1, lk 378–386.
- Kępiński, Antoni 1977. *Lęk*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- Kutnik, Jan 2017. Wielowymiarowość egzystencjalnego lęku – filozofia egzystencjalna jako inspiracja. Bodzioch-Bryła, Bogusława & Dorak-Wojakowska, Lilianna (toim). *Anatomia strachu. Strach, lęk i ich oblicza we współczesnej kulturze*. Kraków: Wydawnictwo naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, lk 101–115.
- Labacheŭskaja, Volha 2011. Rytual'nyia tkaniny. Abydzenny rytual na Minshchyne. Varfalamiejevaj, Tamara (toim). *Tradytsyinaia mastatskaia kul'tura belarusaj. Tsentral'naia Belarus' 5* (2). Minsk: Vysheishaia shkola, lk 873–896.
- Lobachevskaya, Olga 2010. Ritual v povsednevnosti voiny (ob arkhaiskoi ritual'noi praktike v gody Vtoroi mirovoi voiny v Belarusi). Smalenchuk, Ales (toim). *Homohistoricus 2010. Hadavik antrapalahičnaj historyi*. Vilnius: EHU, lk 43–53.
- Strahhov 2018 = Strakhov, Aleksandr 2018. “Obydennyi” obriad i “obydennyi” produkt na evropeiskom obriadovom fone. *Palaeoslavica XXVI*, lk 1–279.
- Tuchman, Barbara W. 1993. *Odległe zwierciadło czyli rozlicznymi plagami nękane XIV stulecie*. Katowice: Wydawnictwo Książnica.
- Vovelle, Michel 2004. *Śmierć w cywilizacji Zachodu: od roku 1300 po współczesność*. Gdańsk: Słowo/Obraz Terytoria.

Summary

COVID-19-conditioned folkloristic reactions in Belorussia

Tatsiana Valodzina

PhD, Head of the Department of Folklore and Slavic Cultures
the Center for the Belarusian Culture, Language and Literature Researches
of the National Academy of Sciences of Belarus
tanja_volodina@tut.by

Tatsiana Marmysh

MA in Cultural Studies, Researcher at the Department of Folklore and Slavic Cultures
the Center for the Belarusian Culture, Language and Literature Researches
of the National Academy of Sciences of Belarus
ta-m@tut.by

Keywords: archaic, crisis situation, laugh, ritual, pandemic

The article gives an overview of the folk culture mechanisms that helped to cope with the pandemic situation in Belorussia during the first wave of COVID-19 (until midsummer 2020). The article is based on the qualitative analysis of interview texts related to the pandemic as well as the content of internet users' visual reactions (memes, poems, proverbs).

In folk culture the mechanisms helping to overcome the crisis situation often have a ritual-magical nature. When describing the influence of the pandemic on some practices, the authors conclude that their performing in the crisis situation was especially important for the community.

One of the ancient rituals activated for preventing the epidemic was the creation of a magic circle around the village by conducting a procession around the village with a ritual towel ('rushnik-abydzionnik'), which had to be made within one day. On March 28, this one-day-ritual was performed in Minsk with the greatest possible adherence to tradition. The initiators and participants of the practice were mainly representatives of the Students Ethnographic Society. Not all women present knew how to spin or weave, but some of the simplest operations were mastered. The towel was carried around Minsk and brought to a stone on the site of a pagan temple in the centre of Minsk at the sunset. The towel was tied around the stone, and the latter was also covered with threads spun on the same day. The ritual relieved the tension of the participants and fostered awareness of their solidarity, strengthening collective networks, and the feeling of empathy and unity.

COVID-19 also affected the living traditions in Belarus. Some traditional practices were cancelled or postponed. The spread of the pandemic created a negative backdrop for living traditions. However, a number of rites and ceremonies were carried out despite the pandemic in accordance with their spatial and temporal reference. Due to the difficult epidemiological situation, the usual order of ceremonies was changed – their

duration was reduced without changing the traditional rite structure. Only local residents participated in the rituals; although, formerly, many journalists and tourists had come to the villages from different parts of the country on the days of the ceremonies.

For tradition bearers, such practices during a pandemic are a way to relieve stress and to share problems with people with similar interests. Traditions are one of the constants of their life; maintaining them in times of crises stabilizes the community.

The coronavirus pandemic has caused a powerful explosion of folk art. The texts of various genres, both oral and written (graphic), are rapidly spreading on the Internet. A large number of them are based on the traditional worldview of Belarusians and are expressed in traditional forms (alterations, ditties, anecdotes, anti-sayings, paroemias, etc.). The role of humour has grown tremendously. Jokes and laughter in the face of an external threat are a compensatory mechanism that helps to overcome fear and uncertainty, and common laughter unites and helps to learn new rules of behaviour. Humour is not concerned with the threat of getting ill, but rather individual hygiene practices, the situation of quarantine, and circumstances of the new reality. Thus, humorous folklore becomes a way to adapt to new norms and to overcome fear and instability.

Tatsiana Valodzina (PhD) on valgevene folklorist, folkloristika ja slaavi rahvaste kultuuri sektori juhataja Valgevene Teaduste Akadeemia Valgevene Keele, Kultuuri ja Kirjanduse Instituudis. Ta on ajakirja *Belaruski fal'klor* asutaja ja peatoimetaja. Tema peamised uurimissuunad on rahvameditsiin, loitsud, kalendrikombestiku sümbolika ja semantika, sakraalsed maastikud, fraseoloogia ja folkloori lühivormid, lastefolkloor. Ta on kümne raamatu autor või kaasautor, avaldanud üle 200 teadusartikli. Ta on ka Valgevene-Eesti koostööväljaannete kaaskoostaja (2018, 2020).

Tatsiana Valodzina (PhD) is Belarusian folklorist, head of the Department of Folkloristics and Culture of Slavic Peoples at the Institute of Belarusian Language, Culture, and Literature. She is the founder and editor-in-chief of the journal *Belaruski fal'klor* (Belarusian Folklore). Her main research areas cover folk medicine, charms, symbols and semantics of calendar rituals, sacral landscapes, phraseology and short forms of folklore, and children's folklore. She has authored or co-authored ten books and published more than 200 scientific articles, and is also co-compiler of Belarusian-Estonian co-publications (2018, 2020).

tanja_volodina@tut.by

Tatsiana Marmysh (MA) on Valgevene Teaduste Akadeemia Valgevene Kultuuri, Keele ja Kirjanduse Instituudi slaavi rahvaste folkloristika ja kultuuri osakonna teadur. Tema uurimisvaldkonda kuuluvad nüüdisfolkloor, mittemateriaalne kultuuripärand ja selle kaitse.

Tatsiana Marmysh, MA in Cultural Studies, is Research Fellow at the Department of Folklore and Slavic Cultures at the Center for the Belarusian Culture, Language and Literature Researches of the National Academy of Sciences of Belarus. Her field of interests covers modern folklore, intangible cultural heritage and its protection.

ta-m@tut.by

Fännikultuuri loomine koroonakriisis Eesti ja Valgevene jalgpallijuhtumite näitel

Anastasiya Fiadotava

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna nooremteadur
anastasiya.fiadotava@folklore.ee

Piret Voolaid

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna vanemteadur
Eesti-uuringute Tippkeskuse tegevjuhi ülesannetes
piret.voolaid@folklore.ee

Teesid: Võrdlev uurimus analüüsib spordikultuuri ja koroonakriisi vahekordi kahe teineteisest füüsiliselt sadade kilomeetrite kaugusel asuva riigi – Eesti ja Valgevene – fännirühmituste näitel. Sport ja koroonapandeemia on väga tihedasti seotud. Eesti koroonajuhtumi kohta lubavad ametlikud analüüsitulemused väita, et esimese laine ajal koroonaviirusest kõige rohkem räsitud maakonnas Saaremaal sõna otseses mõttes puhuti viirus laiali 4. ja 5. märtsil 2020 toimunud rahvusvahelisel võrkpallivõistlusel fännipasunatest. Valgevene spordiüritustel polnud nii dramaatilised järelmõjud, aga mõnedes populaarsetes spordiklubides olid koroonaviiruse kolded. Riigid suhtusid spordiüritustesse erinevalt. Eestis, nagu enamikus Euroopa riikides, olid kõik spordivõistlused ja platsimängud 12. märtsist 17. maini 2020 kehtinud eriolukorra ajal keelatud, Valgevenes jätkus aga tavapärase spordielu (välja arvatud juhtumid, kui spordiklubis oli viiruskolle). Samal ajal kui Eesti jalgpallifännid olid sunnitud kodus püsima ja mängude jätkumist ootama, nautisid Valgevene vutisõbrad erinevalt muust maailmast meistriliiga mängu ja staadionimelu. Valgevene ainulaadne olukord suunas maailma jalgpallifännide tähelepanu Valgevene jalgpallile. Pandeemia ajal toimus enamik fännide tegevusi veebikeskkonnas (*online*), mistõttu sai sotsiaalmeedia käesoleva ühisuurimuse sobivaimaks keskkonnaks.

Artiklis võrdleme Eesti ja Valgevene jalgpalliklubide tegevust COVID-19 viiruse leviku n-ö esimese laine ajal ja analüüsime, milliste mehhanismidega jätkus fännitegevus Facebookis. Ühtlasi kirjeldame laiemalt spordi olukorda pandeemia ajal.

Märksõnad: COVID-19 pandeemia, eesti ja valgevene folkloor, fännikultuur, huumor, internetimeemid, jalgpall, koroonapärimus, spordifolkloor, sotsiaalmeedia

Sissejuhatus

Nii nagu paljud teised kultuurivaldkonnad, sattus sport 2020. aasta koroonapandeemia ajal eri riikides keerulisse olukorda. Enamikus Euroopa riikides ja maailmas laiemalt olid spordivõistlused esimesed ohvrid – need keelati ära, et kaitsta nii sportlasi kui ka pealtvaatajaid-fänne. Tuleb aga tähele panna, et kehtima hakanud eriolukord katkestas küll võistlused, kuid sportlaste ja fännide tegevus jätkus teistes kanalites.

Riigid, sh käesolevas artiklis analüüsitavad Eesti ja Valgevene suhtusid viiruse tõkestamisega seotud piirangutesse ja spordiüritustesse erinevalt. Eestis, nagu enamikus Euroopa riikides, olid kõik spordivõistlused 12. märtsist 17. maini kehtinud eriolukorra ajal keelatud. Valgevenes aga koroonaviiruse leviku tõttu eriolukorda ei kehtestatud ja spordielu jätkus tavalisel moel.

Käesoleva ühisuurimuse huviorbiidis on jalgpall kui üks laialdasema publikuhuviga spordiala maailmas.¹ Jalgpalli olukord COVID-19 pandeemia ajal on pälvinud juba eri valdkonna tähelepanu. Näiteks ajakirja *Soccer & Society* 2021. aasta avanumber on täienisti pühendatud jalgpallimaailmale koroonajal, selles on vaatluse all nt pandeemia mõju jalgpallikohtunike tegevusele (Webb 2021; Boschilia & Moraes & Marchi Junior 2021), ajakirjanike-jalgpallikommentaatorite elule (Woodward 2021; Horky 2021), äritegevusele (Parnell & Bond & Widdop & Cockayne 2021), inglise kõrgliiga jalgpalliklubidele (Kennedy & Kennedy 2020), jalgpallurite füüsilisele jõudlusele ja vigastuste esinemissagedusele (Guerrero-Calderon 2021). Esineb võrdlevaid käsitlusi ka mängupausi kohta Teise maailmasõja ja koroonapandeemia ajal (Tovar 2021).

Meie ühisartikkel pakub veel ühe originaalse vaatenurga koroonaja jalgpallile. Folkloristliku uurimuse eesmärk on võrrelda Eesti ja Valgevene jalgpalliklubide tegevust koroonapandeemia esimese laine ajal märtsist maini 2020 ja selgitada välja toimetulekustrateegiad. Vastame uurimisküsimusele, kuidas jätkus klubide suhtlemine fännidega ja fännitegevus sotsiaalmeedias, täpsemalt portaalis Facebook. Hoolimata Eesti ja Valgevene jalgpalli erinevast olukorrast koroonakriisis oli veebikeskkond mõlemal juhul vutisõprade põhiline suhtluspaik, mistõttu kujunes sotsiaalmeediast käesoleva ühisuurimuse sobivaim keskkond.

Fännikultuuri konstrueerimist koroonakriisi ajal analüüsime kolmest üksteisega põimuvast aspektist. Esiteks käsitleme jalgpallifänne kui subkultuuri sotsiaalmeedias, tuues välja ametliku klubitegevuse ja rohujuuretasandi vastasmõju. Kui rahvusvahelised tippklubid tunnetavad oma globaalset tähendust ja suunavad oma sõnumid sotsiaalmeedias fännidele kogu maailmas, siis väiksemate ja vähem tuntud klubide toetus on väga lokaalne. Kohalike klubide toetajad suhtlevad peamiselt staadionitel ja pubides (ning põlgavad

sageli fänne, kes eelistavad liigamänge telerist vaadata, vt Richardson & Turley 2006), samuti ei mängi nende sotsiaalmeedia rühmad fännikogukondades nii otsustavat rolli.

Teiseks mõtestame jalgpallurite ja fännide omavahelist suhtlust sotsioloogias ja psühhiaatriast pärit parasotsiaalse suhtluse mõiste ja sellega kaasneva imaginaarse tagasiside abil (Horton & Wohl 1956). Tuginedes David Gilesi (nt 2002; 2010: 451) ideele, et parasotsiaalne suhtlus on üksikisikute võimalike kohtumiste spektri ühes otsas, väidame, et jalgpallurite ja nende veebifännide vahelised suhted töötavad sotsiaalse ja parasotsiaalse suhtluse koostoimel.

Kolmandaks uurime, millised naljad ja milliste huumoritehniliste mehhanismidega olid koroonaajal jalgpalliklubide sotsiaalmeediategevuse kaudu nähtaval. Sport ja fännitegevus on oma olemuselt suuresti meelelahutuslikud, samas väga emotsionaalsed kultuurinähtused, milles on olulisel kohal huumor (vt nt Kriksčiūnas 2020). Folkloorne nali on olnud elujõuliselt esil nt viimasel kümnendil Eesti spordis lahvatanud dopinguskandaalide rahvalikes reaktsioonides (vt nt Voolaid 2014; Laineste & Voolaid 2020). Internetisuhtluses esineb nali tihti visuaalsete meemidena (vt Piata 2016: 41). Analüüsiosas järgime Limor Shifmani (2014) määratlust meemidest kui (post)modernsest folkloorist, mis väljendab ja kujundab ühiseid norme ja väärtusi kogukondades ja pärimusrühmades ning neist väljaspool (joonis 1).

Joonis 1. Eriolukorra ajal levinud internetimeem väljendab tugitoolisportlaste keerukat olukorda spordivõistluste keelu ajal, mil jäi üle vaadata kodus ainult otseses mõttes jalgpalli (väljend jalgpalli vaatama on pigem kõnekeeles kasutusel metonüümiliselt ja tähendab 'jalgpallivõistlusi, jalgpallivõistluste teleülekannet vaatama'). <https://meeldib.com/mida-sa-oma-arust-teed/> (vaadatud 21.02.2021).

Sport Eestis ja Valgevenes pandeemia esimese laine ajal

Sport ja fännikultuur olid Eesti koroonakriisis väga tähenduslikud, kuivõrd Terviseameti aruandes kinnitati, et esimese laine ajal koroonaviirusest enim räsitud maakonnas Saaremaal sõna otseses mõttes puhuti viirus laiali fännipasunatest² (Vinni 2020). Kultuuriliselt on huviväärne, et fännide poolt võistlustel puhutavate pasunate sobivus fännikultuuriga on olnud varem tõsine aruteluobjekt ja koroonakriis taaselustas nüüd selle diskussiooni. Jalgpallifännide seas levis kriitiline seisukoht, mida väljendas näiteks Nõmme Kalju fänniühenduse Roosad Pantrid Facebooki lehele tehtud postitus: “Pasunad on ühed jäledamad leiutised, mida ial tribüünidele toodud. Mitte ainult ei tapa nad vaimu, vaid nüüd ka inimesi. Ütle pasunatele EI, nagu seda tegi omal ajal Kalju, keelates Hiiul nende kasutamise. Tahad meeskonda toetada, tee seda eht-eestlaslikult lauluga. Ei taha laulda, plaksuta” (Roosad Pantrid 2020.) Saaremaa võistluste õppetunni järel on fännipasunad olnud edaspidi võistlustel keelatud (Karu 2020).

Spordiüritused ja nende hilisem ärajäämine koroonapandeemia ajal inspireeris mitmesuguse folkloori teket ja levikut (joonised 2 ja 3). Näiteks Saaremaal toimunud võrkpallivõistlus sai väga paljude meemide allikmaterjaliks. Uueks Saaremaa vanasõnaks nimetati irooniliselt Eesti Võrkpalli Liidu hüüdlause “Võrkpall on võrratu!”

Vaatamata raskele ajale said sportlased jätkata individuaal- ja videotreeningutega kõigis senistes huvirühmades (nii lastele, noortele kui ka esindusmeeskondadele).

Valgevenes oli olukord erinev. Tavapärane spordielu jätkus. Veelgi enam, Valgevene president Aleksandr Łukašenka kuulutas spordi üheks koroonaviiruse vastaseks ravimiks. Jäähallis hokimängu järel ajakirjanikule antud intervjuus väitis ta, et sport (ja eriti jäähoki) on parim viirusevastane ravim ning rõhutas, et ei näinud väljakul mingit viirust (OTV 2020). Kuigi Valgevene sportlased ei saanud osaleda rahvusvahelistel võistlustel, jätkusid kodumaised võistlused ja isegi pealtvaatajad olid staadionitele oodatud. Valgevene spordiüritustel polnud nii dramaatilisi järelmõjusid nagu Eestis Saaremaal, kuid mõnes populaarses jalgpalliklubis (nt FK Minsk ja FK Isloch) tuvastati siiski koroonaviiruse kolded. Valgevene spordisündmused ei kõitnud mitte ainult kohalike, vaid ka teiste riikide spordisõprade tähelepanu (ka Eesti jalgpallifännid tunnistasid, et vaatasid Valgevene liiga mängu – vt nt Soccernet 2020). Valgevene spordi uudne olukord maailma spordiareenil kutsus esile uued fännireaktsioonid, mida enne koroonakriisi polnud keegi varem näinud.

Joonis 2 ja joonis 3. 4. ja 5. märtsil Kuressaares toimunud võrkpallivõistluste mõjul internetis ringelnud meemid (<https://www.facebook.com/100013286351092/posts/887880004998203> ja <https://uueduudised.ee/arvamus/uhest-ideoloogiakulturnikust-ehk-jonnipunn-ajab-oma-oigust-taga/attachment/udu/>, vaadatud 21.02.2021).

Üheks selliseks reaktsiooniks oli Valgevene meistriliigas mängiva jalgpallimeeskonna FK Slutsk auks rahvusvahelise fännigrupi loomine Facebookis. See sai nimeks FK Slutsk Worldwide ja selle asutasid Austraalia jalgpallifännid. Aja jooksul liitusid sellega paljude riikide jalgpallisõbrad, kellel polnud võimalust oma kodumaal jalgpallimänge vaadata. Grupi asutaja Shane Robinsoni sõnutsi toimus see internetis kihlveokontori kaudu: “Üks poistest [tema sõpradest] oli

spordiennustuse lehel ja leidis selle Valgevene kõrgliiga, kus veel mängud käisid. Valisime just sel esimesel öhtul mänginud meeskonna, milleks oli Slutsk, ja sellest kõik algaski” (McCormack 2020). Oluline on mainida, et FK Slutski ingliskeelsete fännide üüratu tähelepanu juures mängis kindlasti tähtsat rolli klubi nimi ja selle ümber tekkiv homonüümne kalambuur. Kuigi Slutski linna nimi, mille järgi on ka klubi oma nime saanud, hääldatakse vene ja valgevene keeles [slu:tsk], sarnaneb selle kirja pilt ingliskeelse sõnaga “sluts” [slʌts] (tõlkes ‘lirvad, räpased eided’); ja nii võivadki keelelisi nüansse mitte tundvad inglise keele rääkijad eeldada, et klubi nime tuleb sarnaselt hääldada. Eeltoodud sarnasus meelitas klubi rahvusvahelise fännirühmaga Facebookis liituma nii mõnegi uue liikme ning inspireeris hulgaliselt huumori teket, millest tuleb juttu alapeatükis “Huumori tähtsus eriolukorraga toimetulekul”.

Allikad ja meetodid

Võrdleva uurimuse aluseks on ühe ja sama pandeemia ajal erisuguste riiklike otsuste tõttu eri olukordadesse sattunud fännide tegevus. Valgevene uurimisallika moodustab Austraalia fännide algatusel 23. märtsil 2020 Slutski jalgpalliklubile Facebookis loodud leht FK Slutsk Worldwide. Tippajal enam kui 7000 liikmega grupis jagati regulaarselt meeme (kogutud 308 meemi), naljatati, aga ka arutleti jalgpalli ja koroonapandeemia üle, hoides kõrgel kogukonna vaimu ja toetades võistkonda. Rahvusvahelise liikmeskonna suhtluskeel oli põhiliselt inglise keel; isegi Valgevene grupi liikmed kasutasid tihti inglise keelt.

Eesti jalgpallifännide olukorda koroonakriisi platsimängudefitsiidi tingimustes analüüsisime Premium liiga 2019 esinelikusse kuulunud jalgpalliklubide – Flora, Levadia, Nõmme Kalju ja Paide Linnameeskond – tegevuse põhjal sotsiaalmeedias. FC Flora FB-kogukonnal oli eriolukorra lõpus 17. mail 2020 umbes 15 000 jälgijat, FCI Levadial 7000 jälgijat, Nõmme Kalju FC-l 17 600 jälgijat, Paide Linnameeskonnal 5300 jälgijat. Kõigis gruppides tehti tavapärase sotsiaalmeedia turunduse raames päevas paar-kolm eestikeelset postitust, FCI Levadia postituste hulgas kohtab ka vene- ja ingliskeelseid. Jalgpall on Eestis viimastel aastatel üha rahvusvahelisem, nii tuli ka postituste järgsetes aruteludes ette vene- ja ingliskeelseid mõtteavaldusi.

Vaatlusalused Eesti lehed olid jalgpalliklubide ametlikud FB-lehed, Valgevene Slutski lehe aga löid rahvusvahelised fännid. Andmete analüüs näitab, et mõlemal juhul oli kommunikatsioon ja initsiatiiv kahepoolne: jalgpallurid ja klubide administratsioon vajab auditooriumit ja fänne, kellele tegevus suunata; samas fännid vajavad klubi ehk meeskonda ja jalgpallureid, kellele poolehoidu näidata.

Eesti klubide FB-fännirühmitused on küll mõnel klubil olemas, aga need on klubide endi FB-kogukondadest palju väiksemad. Nt Nõmme Kalju fännid on koondunud lehele Roosad Pantrid (<https://www.facebook.com/pantrid>, 720 jälgijat; Flora fännirühmitus on Flora Viies Sektor Ultras (<https://www.facebook.com/FC-Flora-Viies-Sektor-Ultras-294946327186736>, ainult 570 jälgijat), kuid võrreldes ametlike klubigruppidega on postitamine neis rühmitustes passiivsem ja üldiselt käib kogu kommunikatsioon klubi enda algatuse kaudu.

FK Slutski puhul ilmneb sotsiaalmeediavõrgustikus VKontakte (VK) sama tendents: ametlikul lehel on rohkem kui 7000 liiget, aga mitmetel fännilehtedel pole liikmeid rohkem kui sada. Samal ajal sai fännide loodud Facebooki grupp kiiresti populaarseks. Sellele aitasid suuresti kaasa nii ümbritsev reaalsus (kus Valgevene jäi peaaegu ainsaks maailma riigiks, kus profijalgpalliliigade mängud jätkusid) kui ka grupi sisuline pool, mida analüüsisime allpool (vt kolm järgmist peatükki).

Eesti ja Valgevene valimite võrdlus seab ka teatud analüütilised piirangud. Eesti jalgpalliklubide fänniklubid on kohalike jalgpalliklubide enda looming. See tähendab, et Eesti jalgpalliklubid tegelevad kohapeal ka aktiivselt teadliku mainekujundamisega. Klubide ametlikud FB-lehed on sotsiaalmeedia sisuturunduse osa ja neid postitusi algatavad tavaliselt klubi avalike suhete osakond ja fännikoordinaatorid mitmesuguste väljakutsete ja kampaaniate vormis. Aust-raalias loodud rahvusvaheline fännklubi sündis aga spontaanse algatusena, mille taga oli üleüldine jalgpallivõistluste ärajäämine. Eesti jalgpalliklubide fännid on peamiselt kohalikud, Valgevene näites on suurem osa fänne inimesed, kes ei pruugi teadagi, kus Valgevene asub. See aga piirab teatud asjadest ja teemadest rääkimist oluliselt.

Meie peamine andmekogumise meetod on digitaalne etnograafia, mis hõlmab pikaajalist *online*-jälgimist. Analüüsiosas kasutame kogutud tekstide sisu ja üldiste iseärasuste kvalitatiivset analüüsi, sh kontekstianalüüsi.

Kogutud materjal (pildid ja kuvatõmmised) on talle Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna teadusarhiivis EFITA (kataloog EFITA F37-001).

Jalgpallifännide subkultuurid sotsiaalmeedias: ametliku klubitegevuse ja rohujuuretasandi vastasmõju

Jalgpallifänne on pikka aega kontseptualiseeritud kui väljakujunenud subkultuuri (vt nt Carroll 1980; Hughson 1998; Richardson & Turley 2006). Jalgpallifännide harjumuspärased kesksed tegevused – ühine mängude

vaatamine pubis või staadionil, oma lemmikute ergutamine ja fänniriietuse kandmine – eeldavad neilt regulaarset silmast silma suhtlemist. Kuid massi- ja sotsiaalmeedia edenedes on populaarse klubi fänkkonnad muutunud globaalseks ning paljud fännitegevused leiavad aset veebis. Tänapäeval on peaaegu võimatu olla aktiivne jalgpallifänn ilma *online*-fännitegevusteta (Ruddock *et al.* 2010: 325).

Peale klubide veebilehekülgede (mis keskenduvad peamiselt klubiga seotud teabe postitamisele ja millel pole nähtavaid tagasiside võimalusi) on olulisel kohal sotsiaalmeedia rühmad. Mõnda neist juhib klubide ametlik juhtkond, kuid paljudel jalgpalli tippklubidel on sotsiaalmeedias ka üks või mitu fännide juhivat lehte ja gruppi, kus liikmed ise jagavad teavet oma lemmikklubi kohta ja suhtlevad (põhjalikum arutelu vt Rivers & Ross 2019: 3). Niisugustel rühmadel on sageli ülemaailmne jälgijaskond, kes ei pruugi kunagi reaalelus kohtuda, ja nende ainus ühenduslüli on ühine toetus konkreetsele klubile.

Erinevalt tavapärasest meediapublikust saab igäüks veebipõhises osalusmeedias (Howard 2008) lisaks passiivsele tarbimisele ka ise aktiivselt sisu toota (Benigni *et al.* 2009). See osaluskultuuri aspekt (Jenkins 2006; Jenkins *et al.* 2018) muudab sotsiaalmeedia ka jalgpallifännidele atraktiivseks – ja lausa sõltuvust tekitavaks – suhtlusruumiks. Sarnaselt teiste valdkondade fännidega on jalgpallifännidel lisaks lemmikmeeskonna mängudele kaasa elamisest saadavale emotsioonile olulisel kohal mõttekaaslastega suhtlemine ja vestlemine, oma seisukohtade väljendamine päevakajalistel teemadel (nt konkreetsete mängijate või treenerite tegevus), eesootavate kohtumiste tulemuste ennustamine jne (Cleland & Dixon 2015; Kossakowski & Besta 2018). Nii ametlikesse kui ka fännide juhivate sotsiaalmeediarühmadesse kuuluvatel fännidel on postitades-kommenteerides palju võimalusi oma klubile poolehoidu avaldada. Kõige populaarsemate ja tähelepanu äratavate tegevuste hulka kuulub visuaalsete ja audiovisuaalsete postituste tegemine.

Eriolukorra ajal korraldasid Eesti klubid fännidele mitmeid toetusüleskutseid ja osalusmänge. Uudses keerulises olukorras, millesse klubid kahtlemata sattusid, paluti fännidelt otsesõnu jätkamiseks rahalist toetust (nt Paide linnameeskonna kampaania “Jalgpall südames. Toeta Paide Linnameeskonda”). Ajutise kriisiaja täitmiseks korraldati rohkelt meelelahutusvõistlusi. Pakuti võimalust kordusena vaadata klubide varasemaid võidukaid mänge (nt Flora retroneljapäevad), korraldati mitmesuguseid turniire, millest oodati aktiivselt ja laialdaselt kõiki osa võtma. Aprillis toimus FCI Levadia sõprade pokkeriturniir, millest võtsid osa ka klubi juhtkonna esindajad, nt Sergei Pareiko; samuti korraldas pokkeriturniiri Nõmme Kalju, kaasates oma mängijad ja fännide rühmituse Roosad Pantrid:

Kõikidel tahtjatel on võimalus ennast proovile panna Nõmme Kalju esindusmeeskonna mängijate ja pantrite vastu. Kas sina suudad anda meile sama hea lahingu kui meie sportlased väljakul ning Pantrid fännisektoris? (<https://www.facebook.com/NommeKaljuFC/photos/a.117730824915358/3080154665339611/>, 1. mai 2020, vaadatud 21.02.2021).

Korraldati kõikvõimalikke virtuaalseid väljakutseid. FC Flora postitas nn õige floraka bingo mängu, millel oli antud kasutajatele valik tegevustest, mida tehes saaksid fännid oma klubi mõtteliselt toetada (vt pilt 4). Nimetamist väärrib ka sama klubi väljakutse “Flora liigub”, kus klubi 60 töötajat külastasid virtuaalselt Premium Liiga staadione. Menukaks osutusid näiteks trikkide tegemise väljakutsed, nt FCI Levadia ISPORT CHALLENGE, mis kutsus üles jalgpallurite trikke järele tegema, neid lehel postitama ja vastavat teemaviidet täägima. Samasugust ideed kandis Paide Linnameeskonna kampaania “Saada trikk” üleskutsega saata klubile video mõnest vahvast trikist, vastutasuks pakuti võimalust “võita ägedaid auhindu!” (klubi fänniatribuutika – pused jne). Kõiksugused trikinädalad olid populaarsed noormängijate hulgas, üksinda treenides sai sellega väga vahvalt meelt lahutada.

Joonis 4. FC Flora nn õige floraka bingo sisaldas nii klubiga seotud (retroneljapäevad, klubi mängijate joonistamine, klubi jõutreeningus osalemine) kui ka üldinimlikke tegevusi (lähedaste abistamine, tervislikult söömine, omaette treenimine). <https://www.facebook.com/FCFlora/posts/10158128593138389> (vaadatud 21.02.2021)

Interaktiivselt kutsuti klubi poolehoidjaid näitama end klubi värvides; paluti kanda fännivarustust ja jagada sellest tehtud fotojäädvustusi klubi lehtedel. Rohket osavõttu pälvis FC Flora FB-lehe üleskutse kanda eriolukorra ajal hoolimata mängupõuast klubi värvides atribuutikat ja jagada pilte kaaslastega:

Mis oleks ilusam sellesse halli päeva, kui veidi rohelist 🍃 Saada ka oma pilt meile ja näita, et kannad rohevalget uhkusega seljas ja meeles! 😊
♥️ #kannaflorat #saamehakkama #meistrimoodi (<https://www.facebook.com/norman.poder/posts/2871237786277749>)

Eesti klubidega võrreldes oli FK Slutsk Worldwide Facebooki lehel, mida fännid ise haldasid, enamus postitustest spontaansed. Sellel lehel oli kõige populaarsem formaat meemid (erinevalt Eesti klubide FB-gruppidest, kus internetimeeme üldiselt ei postitatud).

ISLUTSK HERMANO, YA ERES MEXICANO!

Joonis 5. Mehhiko fännid tegid FK Slutski toetamiseks meemi (<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=725995238145400&set=gm.246998603148154&type=3&theater&ifg=1> – vaadatud 21.02.2021).

YOUR CLUB

Joonis 6. Pandeemia ajal eelistasid fännid FK Slutski oma klubi asemel. Meemis on kasutatud väga levinud malli tuntud Kanada räpparist ja näitlejast Drake'ist (<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2996025063846982&set=gm.246747433173271&type=3&theater&ifg=1> – vaadatud 21.02.2021).

Fännid löid ka FK Slutski hümn, kusjuures ingliskeelse hümn looja oli FK Slutski fänn USAst. Hiljem, kui hümn võitis grupis populaarsust, tegid teiste riikide fännid sellest mitu versiooni, mida nad ka grupis postitasid ja mis põhjustasid elavat arutelu. Lisaks postitasid grupi liikmed ka joonistusi ja kleepse.

Joonis 7. USAs elav FK Slutski fänn lõi hümn (https://www.facebook.com/AndyBNY1/videos/1022239022140262/?sorting_setting=CHRONOLOGICAL – vaadatud 21.02.2021).

Nii nagu Eesti klubid, läksid ka FK Slutsk Worldwide fännigrupi liikmed kaasa lihtsate toetuskampaaniatega, mida pakkus FK Slutski ametlik PR-rühm. 7. aprillist pärineb näiteks üleskutse:

Tehke oma lemmikmeeskonna värvidega foto (fännikomplektid, sallid, lipud jne) ja postitage see teemaviitega #weallloveslutsk Facebooki, Twitterisse või Instagrami. Kogume kõik fotod kokku ja avaldame need oma sotsiaalmeedias.

Täägige meie leht Instagramis @ sfc.slutsk lugudes, postitame need uuesti enda lehele.

Järgmise kodumängu eel näitame fotosid suurel staadioniekraanil!

Fännikomplektid on kahtlemata üks jalgpallifänni kõige nähtavamaid atribuute, aidates tugevdada fännide kollektiivset identiteeti ja lisades nende kogemustele peaaegu pühaliku aspekti (Derbaix & Decrop 2011). Uued FK Slutski fännid hakkasid seetõttu juba enne seda üleskutset saatma oma fotosid, täiendatuna klubi sümboolikaga. T-särke, klubi sümboolikaga sulle, lippe ja muid klubikaupu, mida tavapärastes tingimustes saab hõlpsasti fännipoodidest osta

või veebist tellida, polnud pandeemia ajal tarnehäirete tõttu kuigi lihtne kätte saada. FK Slutski rahvusvahelised fännid pakkusid sellele probleemile palju loomingulisi lahendusi. Esialgu täiendati oma riietust ja jalanõusid lihtsalt FK Slutski sümboolikaga (või vähemalt visuaalsete viidetega sellele). Enamasti valiti sinist tooni riideid (sinine on FK Slutski meeskonna värv), kuid üks toetajatest postitas endast selfi, seljas T-särk tekstiga “NSVL”, ja lisas foto juurde kommentaari “Lähim asi, mis mul on Slutski komplekti juurde”. Hiljem prooviti fänniriietust toota kodusel teel. Suurem osa sellest ei jõudnud küll kaugemale visuaalse kujunduse etapist ja sellega kaasnenu rühmasisesest arutelust, kuid mõndagi jõudis virtuaalsest ruumist pärisellu. Näiteks ühendas üks fännidest FK Slutski toetajate komplekti loominguliselt COVID-19 ennetamise teadlikkuse tõstmise kampaaniaga, postitades foto oma T-särgist, millele ta oli käsitsi kirjutanud: “FK SLUTSK SAYS: 1. wet, 2. soap, 3. wash. WASH YOUR HANDS.” (‘FK SLUTSK ÜTLEB: 1. vesi, 2. seep, 3. pesemine. PESE KÄSI’, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10157663705643822&set=gm.252089199305761&type=3&theater&ifg=1> – vaadatud 21.02.2021). Teised trükkisid oma T-särkidele ja kruusidele FK Slutski logo. Keegi joonistas enne mängu FK Slutski logo oma põsele. Lõpuks tegi üks fännidest kujunduse tekstiga “We All Love FK Slutsk” ja postitas selle platvormile Redbubble, mis võimaldab kasutajatel kataloogist endale tasu eest tellida ise disainitud fännitooteid (nt T-särke, magneteid, maske).

Joonis 8. Üks fännikomplekti idee (<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=3082386361807132&set=gm.250294209485260&type=3&theater&ifg=1> – vaadatud 21.02.2021).

Jalgpallurite suhtlemine fännidega

Tavapärase arusaama järgi toimub suhtlus tuntud jalgpallurite ja fännide vahel ühepoolsest, seesugust kestvat suhet meediapersoonidega on nimetatud parasotsiaalseks. Donald Horton ja Richard Wohl kirjeldasid 1956. aasta artiklis massisuhtlusest ja parasotsiaalsest suhtlusest esimest korda nii parasotsiaalseid suhteid kui ka parasotsiaalseid interaktsioone. Nad kasutasid termineid mõnevõrra vaheldumisi, kuid keskendusid peamiselt meediatarbija illusioonile, mis tekib telesaadet vaadates või raadiosaadet kuulates, samal ajal meediategelastele kaasa elades või nendega samastudes (Horton & Wohl 1956). Parasotsiaalset suhtlust spordikuulsustega saab võimendada, meelitades publikut ja luues positiivset hoiakut erinevatesse sportlaste identiteediga seotud elementidesse, nagu nende meeskond, reklaamitav kaubamärk jne (Spinda *et al.* 2009). Fännide ja spordikuulsuste parasotsiaalne suhtlus sotsiaalmeedias inspireerib fänne, eriti kui nad on ühiste huvidega veebikogukonna osa (Yuk-sel & Labrecque 2016). Meie analüüs näitab, et veebisuhtlus ei kuulu spektri “silmast silma – parasotsiaalne” äärealale, vaid kätkeb kahepoolset kommunikatsiooni, sest jalgpallurid suhtlevad oma fännidega, eriti koroonaajal, kui suhtluskanalid on piiratud. Fännide ja sportlaste (para)sotsiaalse suhtluse analüüsimisel dünaamilise koosloome raames (vrd Sorokin 2018: 70) näitame, kuidas ühe ja sama eesmärgiga (oma võistkonna võidud) erinevate huvipoolte vastastikusel koostöös toimub pidev loomeprotsess.

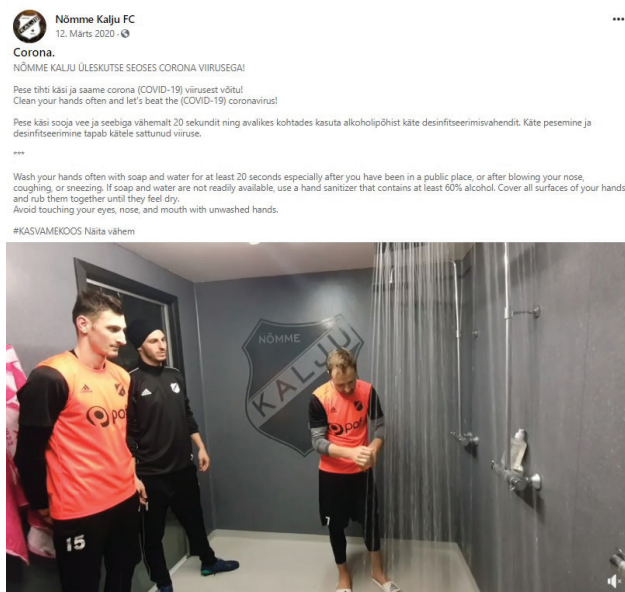
Parasotsiaalne suhtlus toimus ka tavaolukorras, kui jalgpallurid hoidsid ise endaga seotud postitustel silma peal. Muidugi kestsid paljud tavaolukorras välja töötatud traditsioonid ka koroonaajal edasi, nt FB õnnesoovipostitustega peeti klubi sünnipäevalapsi – mängijaid, treenereid jt klubi olulisi liikmeid – meele varemgi ja neile sooviti õnne ka eriolukorras. Samas said virtuaalõnnesoovid sünnipäevalapsele eriolukorras olulisemaks, sest kontakti puudumisel muud võimalused hällilast meele pidada ju puudusid.

Eriolukorras said sportlastest sotsiaalmeedia kaudu arvamusiidrid ja eestkõnelejad, kes kutsusid fänne kehtestatud piiranguid järgima, kodus püsima, head eeskuju näitama, kodus treenima, et “see aeg üle elada” ja sellest tugevamana välja tulla (markeerides üleskutseid koroonakohaste teemaviidetega #püsinkodus #treeninkodus #saamehakkama #minuklubi). Postitusi oli võimalik kommenteerida ja spordikuulsustele tagasisiset anda (vt joonised 9 ja 10).

Näiteks paluti ennustada, kui pikalt olukord kestab ja millal taas mängida saab (vt joonis 11). Sellised ennustused olid kontrolli alt väljunud erakordses olukorras mõistetavad ja üldinimlikud, sellekohased arutelud olid üldiselt sagedased – nt millal taas maailm avaneb; millal üleüldse koroonalukord lõpeb.

Joonis 9. Tuntud jalgpallur Konstantin Vassiljev kutsus oma FB-lehel üles täitma eriolukorra reegleid (<https://www.facebook.com/Olympiafann/videos/151881599413952> – vaadatud 21.02.2021).

Joonis 10. Nõmme Kalju tegi kohe eriolukorra esimesel päeval mitmes keeles üleskutse käsi pesta vähemalt 20 sekundit. Mängijad näitasid duširuumis toimingut ette, postitusele reageeriti 59 korda ja seda jagati 17 korral (<https://www.facebook.com/watch/?v=210780329997554> – vaadatud 21.02.2021).

Joonis 11. FC Flora jalgpalluri Markus Poomi pildiga postituses kutsuti jälgijaid üles ennustama ja pakkuma aega, mil jalgpallihooaeg taas jätkub (<https://www.facebook.com/FCFlora/posts/10157978491418389> – vaadatud 21.02.2021).

FK Slutsk Worldwide gruppi tulvasid imetluse ja pühendumuse avaldused sageli märkimisväärselt ülevõimendatuna. Kuid erinevalt Euroopa suurtest klubidest ei säilitanud FK Slutsk “kaugete kuulsuste” staatust. Selle asemel alustas klubi juhtkond kiiresti dialoogi oma äsja leitud ülemaailmsete fännidega, postitades gruppi ja kommenteerides toetajate postitusi. On huvitav, et FK Slutski ametlik Facebooki leht loodi alles pärast seda, kui FK Slutsk Worldwide hakkas populaarsust koguma; selle grupi postitused on peaaegu eranditult ingliskeelsed (erinevalt nende pikaajalisest venekeelsest rühmitusest VK-s, mis on suunatud kohalikele toetajatele). FK Slutski PR-meeskond on mõne mängijaga korraldanud küsimuste ja vastuste sessioone, paludes rahvusvahelistel toetajatel esitada oma küsimused ja seejärel voogesitanud nende vastuseid Facebookis.

Ka mängijad ise suhtlevad vaatamata keelebarjäärile ja ajavahele oma rahvusvaheliste fännidega otse, kasutades seejuures ka huumorit. Ründaja Artem Serdyuk, kellest sai klubi rahvusvaheliste fännide seas üks populaarsemaid mängijaid, vastab sageli fännide postitustele, kus temast juttu. Kui üks fännidest postitas lühikese videoklipi, kus Serdyuk mänguks valmistus, pealkirjaga “Artem doing his impression of Let’s Twist Again...”, vastas Serdyuk: “dancing dancing ordered? 🤔🤔🤔”, viidates selliselt rahvusvahelise fännikogukonna nõudmisele, et klubi võtaks kasutusele oma originaalse tähistamise, millega ära märkida iga klubi poolt loodud värav. Värava tähistamise nali ulatus ka veebisuhtlusest kaugemale. Kui üks fänn esitas FB-grupis “värava tähistamise

väljakutse”, siis järgmise matši ajal sooritasidki FK Slutski mängijad tänuks oma Austraalia fännidele ja nende tunnustuseks väravatähistuse “känguru stiilis”.

Joonis 12. “Känguru värava tähistamine” (<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10217045888441246&set=gm.269837757530905&type=3&theater&ifg=1> – vaadatud 21.02.2021).

Kuigi Eestis olid võistlustes katkestused, jätkasid sportlased treeningutega, tehes seda isolatsioonis suuresti omal vastutusel. Virtuaalselt oli treeneritel võimalik treeninguid kaugjuhtida ning digitehnoloogia ja nutiseadmed võimaldasid sidet pidada ja kogukonnatunnet säilitada. Loomulikult anti sellistest isolatsiooni- ja karantiinitreeningutest ka klubi FB-lehtedel laiemale üldsusele teada (vt joonised 13 ja 14) ja neile oli võimalik kaasa elada, ise kaasa treenida. Ka jalgpalliajakirjanikud, kes uudses olukorras kaotasid tavapärase töö – otsereportaažide tegemise võimaluse – häälestusid ümber ja keskendusid sportlaste individuaalsele hakkamasaamisele koroonaga seotud eriolukorras (vt nt Voolaid 2020b).

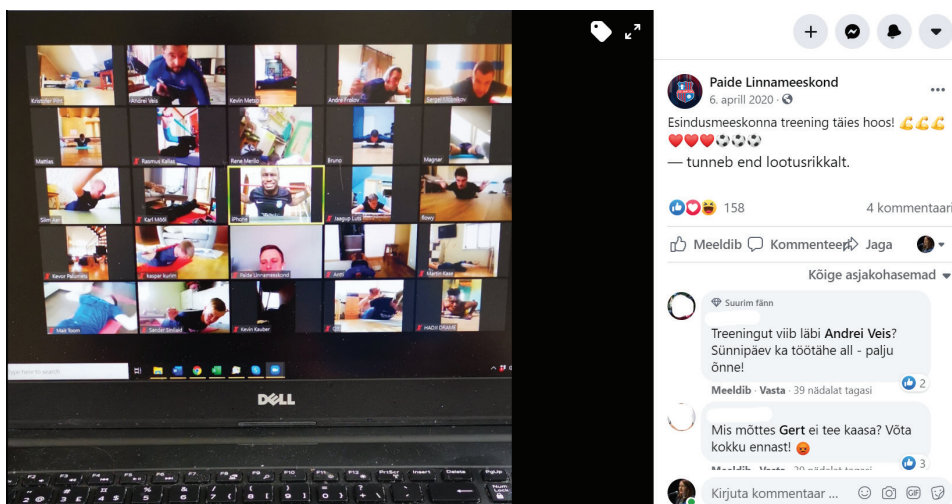
Populaarseks kujunesid otse-eetris videotreeningud esindusvõistkondade mängijate juhendamisel.

5. mail palus Eesti Jalgpalli Liit valitsuselt luba meistriliiga mängudega 19. mail taas alustada. Esialgu võisteldi ilma publikuta ja nõuetekohaste piirangutega. Fännid ei saanud küll oma klubi esindusmeeskonda staadionil toetada, kuid kiiresti leiti alternatiivseid võimalusi. Nt 23. mail tegi Nõmme Kalju ametlikul FB-lehel postituse:

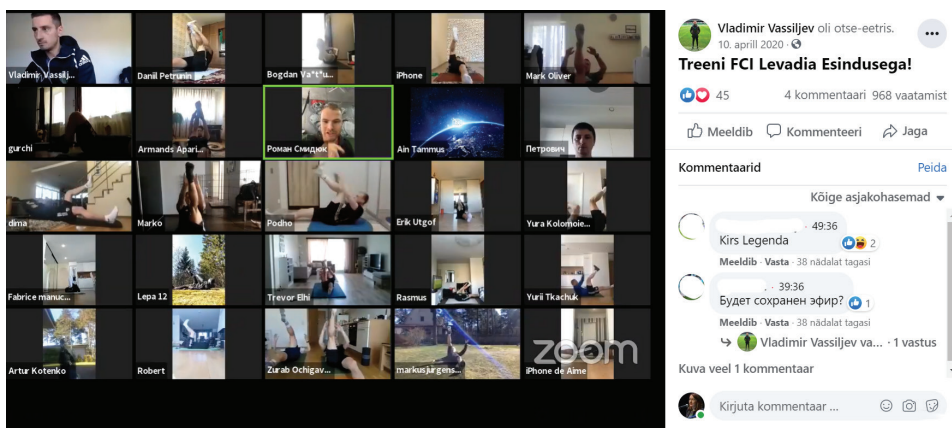
Olenemata sellest et tribüünid peavad olema tühjad on rahvas kogunenud lisaks tv ülekandele ka Hiiu staadioni kõrvale männi metsa pikniku korvid kaasa ☺

Kuid see mäng ei toimu vaikusel vaid fännide jaoks on Event Center helindanud staadioni ning loonud helisilla meeskonna ja tema fännide vahel ... Respect!

#NKFC #MINUKLUBI #NÕMMEKALJU #KASVAMEKOOS #EVENTCENTER” (<https://www.facebook.com/watch/?v=253393715869395> – vaadatud 19.02.2021).

Joonis 13. Paide Linnameeskonna postitus – arvutiekraani foto esindusmeeskonna isolatsioonitreeningu ajal (<https://www.facebook.com/PaideLinnameeskond/photos/a.746381475380806/3098849300134000> – vaadatud 21.02.2021).

Joonis 14. FCI Levadia esindusmeeskonna otse-eetri videotreening toimus vene keeles (<https://www.facebook.com/vovkjin/videos/3045506495488686> – vaadatud 21.02.2021).

Pärast eriolukorraaegset mängupöuda leiti erinevaid võimalusi kogunemiseks väljaspool staadioni, olgu vabas õhus või ka tiheda õlgõlatundega pubides. Viimatimainitud tõsiasi – kogunemised siseruumides – muudab aga ametlike piirangute kasu omakorda küsitavaks. Publik lubati tribüünidele taas 1. juulil.

Joonis 15. Mai algul saabus teade mängude alustamise kohta 19. mail, info levis sotsiaalmeedias kulutulena ning võeti vastu nn rõõmuhõise-tega (FCI Levadia postitus, milles kasutati varasemat fotot staadionil juubeldavatest fännidest) (<https://www.facebook.com/fcilevadia/photos/a.624426940958426/3074366732631089/> – vaadatud 21.02.2021).

FK Slutsk Worldwide grupi välismaalastest liikmed aga ei saanudki oma nn lemmikklubi FK Slutski staadionil toetada, isegi mitte pärast koroonaviiruse esimese laine lõppu. Kui maailm suvel mõnevõrra taasavanes, jätkati ka mujal riikides taas jalgpallimängudega ja suurem huvi grupi tegemiste vastu vaibus. Mõned grupi liikmed lõpetasid selle aktiivse jälgimise, mõned lahkusid grupist. Paljud jätkasid FK Slutski jälgimist ja postitusi Facebooki grupis (enamasti mängupäevadel), avaldades rõõmu, kui klubi skooris või võitis, ja elasid aruteludes välja oma kaotusekibedust.

Huumori tähtsus eriolukorraga toimetulekul

Huumor on spordimaailma loomulik väljendusvahend (Krikščiūnas 2020: 243). Huumori tähtsust keerulises koroonalukorras ei saa alahinnata, kuna sellest kujunes üks positiivseid toimetulekustrateegiaid. Huumori kasutamine sellises

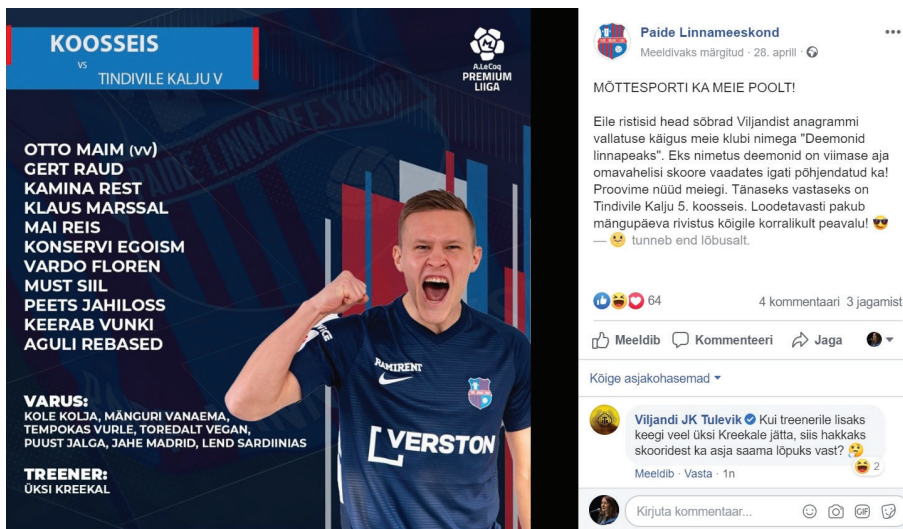
suhtlemises muudab kogemuse veelgi suuremaks, saades veebikogukonna kaasliikmetelt positiivse vastuse (Kytölä 2012: 239).

Keelemäng ja kalambuur oli üks naljatamise populaarsemaid vorme. Eespool oli jutuks sõnamäng FK Slutski nimega, mis ingliskeelsetele fännidele nalja tegi. Kuid nimi “Slutsk” võib tekitada jalgpallisõpradele ka muid seoseid. Siin tuleb mängu näiteks tuntud jalgpallitreener, endine Venemaa koondise ja mitmete kuulsate jalgpalliklubide peatreener Leonid Slutsky. Rahvusvahelised FK Slutski fännid soovitasid Slutsky kaasata klubi juhtimisse, tootes seejuures taas nimede sarnasusel tuginevat humoorikat pildimaterjali (joonis 16).

Joonis 16. Sluts-Slutsk-Sluts-ky keelemäng kajastus ka humoorikal internetimeemil (<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2680292968748256&set=gm.259305608584120&type=3&theater&ifg=1> – vaadatud 19.02.2021).

Keelemäng oli ka Eesti Facebooki postitustes tähtsal kohal. Näiteks aprilli lõpus naljatasid Eesti klubid postitustega, milles esitati kogu meeskonna nimed anagrammides. Huumor tekkis sellest, et välja pakutud nimed olid tähendusega sõnad (joonis 17). Kontekstilise info korras on oluline mainida, et kahtlemata saadi anagrammimänguks inspiratsiooni samal ajal TV3 kanalil väldanud populaarsest telesaatest “Maskis laulja”. Nimelt oli saatejuht Mart Sander kaks päeva enne anagrammide postitust, 26. aprilli saates üllatanud vaatajaid rahvusvahelise anagrammide päeva puhul lustlike sõnamängudega, koostades anagramme saate ja žüriisse kuulunud detektiivide nimedest.

Joonis 17. Paide Linnameeskonna humoorikas postitus, milles mängijate koosseis esitati anagrammidena (<https://www.facebook.com/PaideLinnameeskond/photos/a.178865855465707/3151666098185653/> – vaadatud 21.02.2021).

Joonis 18. Internetimeemis pandeemia ja Valgevene kõrgliiga kohta vihjatakse sellele, et tegelikult on pandeemia puhkemise taga Valgevene jalgpalli kõrgliiga (<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10163227184135052&set=gm.248008343047180&type=3&theater&ifg=1> – vaadatud 21.02.2021).

Mõned naljad olid COVID-19 pandeemiaga otsesõnu seotud. FK Slutsk Worldwide rühmas viitasid mõned postitused Valgevene presidendi (humoorikale) ettepanekule, et viin ja saun võivad aidata ära hoida koroonaviiruse levikut. Valgevene jalgpalliliigade teistest erinev otsus jätkata pandeemia ajal mängimist ei pääsenud samuti grupi liikmete tähelepanust. Fännid pakkusid isegi naljaga pooleks, et Valgevene kõrgliiga korraldas pandeemia, et pälvida kogu maailma jalgpallisõprade tähelepanu (joonis 18). Kogu pandeemia vältel levisid rohked vandenõuteooriad kurja viiruse päritolu kohta (Hiimäe *et al.* 2020: 1014; Kuperjanov 2020), mistõttu niisugust tõlgendust saab pidada ka vandenõuteooriate paroodiaks.

Hoolimata asjaolust, et FK Slutski erakordne rahvusvaheline toetajaskond sündis suuresti tänu COVID-19 puhangule, ei ole koroonahuumor iseenesest sellise rahvusvahelise Facebooki grupi menu taga. See on eriti silmatorkav, kuna palju pandeemiaga seotud huumorit, sh internetimeeme ja muus vormis nalju, levis sotsiaalmeedias just 2020. aasta kevadel (Fiadotava 2021). Enamik FK Slutsk Worldwide grupi humoorikaid viiteid COVID-19-le pärinevad märtsi lõpust ja aprilli algusest, mil Valgevene kõrgliiga jätkamine viiruse jätkuvast levikust hoolimata oli eriti silmatorkav. Mais ja juunis näitas viiruse levik Euroopas vaibumise märke, tasapisi alustati mängudega ka teiste riikide jalgpalliliigades ning teema vastu kadus huvi. Selle asemel algasid tõsised ja murelikud arutelud, kui mitme teise Valgevene klubi mängijad andsid positiivse COVID-19 testi. Võib spekuloida, et kuna Slutski mängijate oht koronaviirusesse nakatuda muutus üha reaalsemaks ja psühholoogiliselt vähem kaugemaks, muutus normi rikkumine – kui kasutada Peter McGraw ja Caleb Warreni teooriat (2010) – vähem healoomuliseks ja seega vähem huumorit õhutavaks. Võib olla ka teine põhjus, miks koroonaviirusega seotud huumor ei saanud FK Slutsk Worldwide Facebooki grupis populaarseks. Nagu varem mainitud, loodi grupp selleks, et kompenseerida jalgpallitegevuse puudumist teistes liigades ja aidata jalgpallisõpradel pandeemia ajal kohaneda maailma uue reaalsusega. Seetõttu sai grupist kanal reaalsusest pääsemiseks ja pandeemia põhjustatud hirmude ja ebakindluse peatamiseks. Tavaliste fänniarutelude ja veebitegevuste kaudu suutsid grupi liikmed end üleküllastunud COVID-19 teema eest kaitsta ja isegi viirusega otseselt seotud huumorit, mida paljudel teistel sotsiaalmeedialehtedel levis ohtralt, ei sattunud sellele mängumaale liiga tihti. Teisisõnu: kuigi Slutski postitused olid meelega huumorilised, ei esinenud neis viirusega seotud nalju.

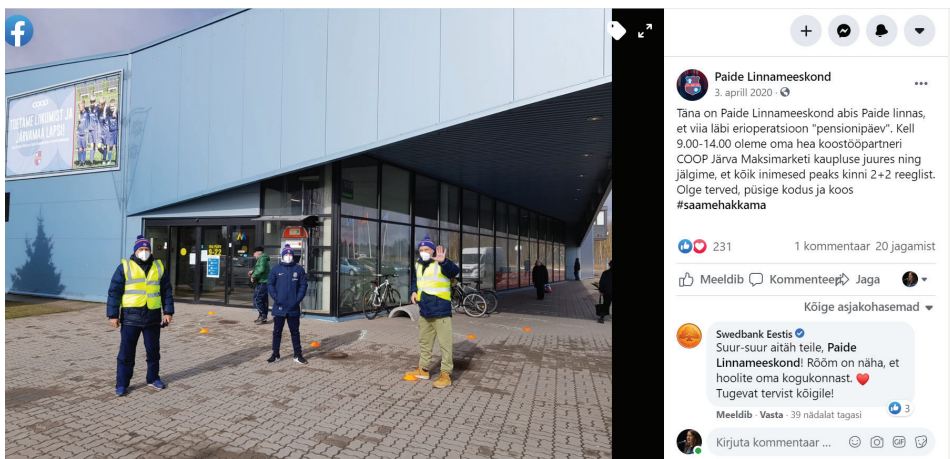
Ka Eesti klubide FB-gruppides oli nali omal kohal, kuid siingi ei keerelnud naljad otse COVID-19 ümber (klubi ametlik FB-leht ei saagi endale koroonanalju lubada, kuivõrd see on liiga tundlik teema), vaid pakkusid mõnusat huumorit muudel, sh jalgpalli endaga seotud teemadel.

Näiteks Eestis ei saanud füüsilistel spordivõistlustel osaleda, mistõttu imiteeriti augutäiteks mitmeid mänge virtuaalmaailmas. Paide Linnameeskonna intervjuude sarjas “Jalgpall südames” võrdles Paide linnapea Priit Värk jalgpalli strateegilise malemänguga ja asetaski esindusmeeskonna võtmemängijad malenuppude rollidesse (vt joonis 19). Humoorikas postitus põhjustas elevust ja leidis rõõmustava vastuvõtu, kuid linnapea teguviis viitas ka jalgpallile kui kohaliku enesemääratlemise seisukohast olulisele atribuudile. Fotol esineb linnapea Paide Linnameeskonna salliga, millega samastab end ilmselgelt oma koduklubi fännidega.

Joonis 19. Paide Linnameeskonna meeleolukas postitus “Linnapea avang”, milles Paide linnapea esitas esindusmeeskonna võtmemängijad malenuppudena (<https://www.facebook.com/PaideLinnameeskond/photos/a.178865855465707/3127988997220030> – vaadatud 21.02.2021).

Eesti klubid tegid samuti humoorikaid algatusi, nt 3. aprillil köitis vaatajaid Paide Linnameeskond videopostitusega erioperatsioonist “pensionipäev”. Nimelt hoidis pensionipäeval, mil poes käib tavalisest rohkem külastajaid, klubi noortetreener Roman Zarovski klubi koostööpartneri COOP Järva kaupluse juures silma peal, et inimesed hoiaksid ohutut kaugust ja peaksid kinni 2+2 reeglist (joonis 20 ja videopostitus: <https://www.facebook.com/PaideLinnameeskond/videos/898812833912231> – vaadatud 21.02.2021).

Joonis 20. Paide Linnameeskonna noortetreenerid COOP Järva kaupluse juures patrullimas, et kõik külastajad distantssi hoiaksid (<https://www.facebook.com/PaideLinnameeskond/photos/a.746381475380806/3091447644207499/> – vaadatud 21.02.2021).

Mängupausi ajal levisid meelelahutuslikud videoklipid sellest, mida teevad karantiinilukorras Premium liiga klubide maskotid. FCI Levadia tegi mitu lustlikku videopostitust armastatud maskoti Leffu tegemistest tavapäratul üksinduse ajal (nt hoidis ta staadionit korras, löikas kääridega muru, korraldas endale sportlikke jalgpallivõistlusi ja tegi trikke). Samaväärsed olid Nõmme Kalju postitused sellest, kuidas maskott Roosa Panter “teeb kodus pulli” (6. aprill).

FK Slutsk Worldwide grupis tunnistasid paljud liikmed erilisi asjaolusid, mis on muidu silmapaistmatu meeskonna intensiivse rahvusvahelise tuntu- se kogumise taga. Toodeti mitmesuguseid meeme, nalju ja muudki humoori- kat, mis kinnitasid fännide liialdatud lojaalsust oma uue lemmikkubi vastu. FK Slutsk Worldwide grupi teemad ja huumoriliigid ei tulenenud üksnes fänluse objektist, vaid ka keskkonnast, kus see fänlus levis, ja sotsiaalse suhtluse ole- musest selles. Ehkki grupi eksistentsi alguses oli fännide ja jalgpallurite suht- lus parasotsiaalne, liitusid FK Slutski mängijad ja mängijad varsti grupiga ning suhted muutusid sotsiaalseteks. Audiovisuaalse huumori levimus rühmas peegeldab rahvahuumori kasutamise üldist suundumust (Laineste 2016), eriti sotsiaalmeedias (Weitz 2017: 2). Rühma lühike ajalugu seadis teatud piirangud ka huumori sisule: kuna liikmetel ei olnud palju ühiseid kogemusi ega välja- kujunenud siduvaid nalju, loodi suurem osa huumorist viisil, mis muudaks selle kõigile liikmetele hõlpsasti mõistetavaks ega vajaks palju kontekstuaalset teadmist (vrd Adetunji 2013: 159 pikaajalise fänni metafoorselt kodeeritud

tõgamise kohta). Aja jooksul arenesid mõned rühma naljad siiski selle liikmete jaoks kohalikeks meemideks (vt joonis 21). Nende struktuur aitas kaasa ka meemide kontseptualiseerimisele. Paljudes meemides kasutati populaarseid ülemaailmseid meemimalle, kuid neile lisati FK Slutskile viitavad pealdised (globaalsete meemide kohalike muganduste kohta vt Shifman & Thelwall 2009; Shifman 2014: 169; Laineste & Voolaid 2020: 52).

Joonis 21. Enne iga FK Slutski mängu tegid fännid sellise meemi, mis vihjas FK Slutski võidule. Meemimall oli sama, ukseksildid vahetusid vastavalt järgmistele klubidele, kellega kohtuti (<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=592540104802679&set=gm.265869557927725&type=3&theater&ifg=1> – vaadatud 21.02.2021).

Kokkuvõtteks

Päriselus jalgpallimängudel osalemise võimaluse puudumisel pidid jalgpalli-fännid kasutama võrgusuhtlust jalgpalliklubidega. Eesti ja Valgevene jalgpalli juhtumiuuringud avavad veebipõhised toimetulekustrateegiad, mida kriisisituatsiooni sattunud fännid ja klubid kasutavad. Analüüs näitab, et fännid hoidsid eriolukorra ajal ühendust meeskondadega, keda nad enne pandeemiat toetasid (nagu illustreerib Eesti näide), kuid enneolematu olukord ajendas leiutama ka täiesti uusi toetusvorme (näiteks FK Slutsk Worldwide Facebooki grupp).

Eesti jalgpalliklubid tegutsesid aktiivselt, kasutades juba varasemalt sisetöötatud rutiini ja traditsioone, aga ilmselgelt tekkis kriisiolukorras vajadus ka suhtlemine klubi jälgijate ja fännidega üle vaadata, et ärajäänud mängudega seotud infovahetuse asemel suunata rõhk nutikatele lahendustele ja tekitada virtuaalset kogukonnatunnet.

Üks olulisi tähelepanekuid ja järeldusi Eesti kohta ilmnes selles, et mida paremini oli klubielu, sh sotsiaalmeediatuurundus, korraldatud koroonaeelses tavaolukorras, seda paremini suudeti jätkata kriisiajal ning loominguliselt fänne ja klubi jälgijaid köita. Mõlemal juhul tekkis nii-öelda uus kvaliteet, et piirangute aeg üheskoos üle elada (nt #saamehakkama ja #üksklubiükspere Eesti klubide lehtedel ja #weallloveslutsk FK Slutsk Worldwide lehel) ja ka sportlastele kaasa elada. Ühelt poolt jätkus uues olukorras sportlaste elu – trenni tehti isoleeritult, iga üksiku sportlase enda vastutus oli väga suur ja oluline. Teisalt tuli klubidel nii olukorraga toimetuleku kui ka infoandmise eesmärkidel toetajatega pidevas suhtluses olla, pakkudes neile põnevat tegevust (väljakutsed jne).

Pandeemia ei muutnud mitte ainult klubide ja fännide kommunikatsioonimustrit (päriselust virtuaalmaailma), vaid mõjutas ka parasotsiaalse ja sotsiaalse suhtluse vahekorda. Hoolimata kahe riigi erinevast olukorrast oli neil ühine tendents, et jalgpallurid ja klubide esindajad suhtlesid fännidega aktiivsemalt kui tavaolukorras. FK Slutsk Worldwide juhtumi puhul seisis erakordsete asjaoludega silmitsi ainult fännid, samal ajal kui mängijad jätkasid tavapäraseid treeninguid ja matše. Kui Eesti klubide varasem edukas suhtlemine aitas lävida nende varasemate fännidega, siis kõik FK Slutski rahvusvahelised fännid olid väga hiljutised ja neil puudus varasem eluline kogemus selle klubi toetamisel. Uued fännamise vormid nõudsid seega uusi loomingulisi lahendusi ja suhtlusviise. FK Slutski juhtkond ja mängijad on nende uute oludega edukalt kohanenud ja taganud fännidega mõnusa dialoogi.

Nii Eesti klubid kui ka FK Slutski Worldwide Facebooki rühmad kasutasid oma sõnumites huumorit, kuid naljades pigem välditi COVID-19 teemat. Sport ja jalgpall on suuresti meelelahutus ja mõlema juhtumi näitel ilmnes, kuidas sotsiaalmeedias pakuti positiivset alternatiivi ahistavale koroonateemale, mis eriolukorra-aegses elus tuletas ennast nagunii pidevalt meelde. Või veelgi enam – võimaldati koroonaviirusega seonduvat kui peavoolumeedia põhiteemat ajutiselt üldse unustada. Mõlemal juhul süstiti kogukonnale positiivsust, ka meelelahutusliku tegevuse ja huumori kaudu; leiti võimalusi, et asendada ärajäänud võistlusi, nt klubi edukate mängude korduste näitamisega, mida oli võimalik koos vaadata ja vestlusruumis kommenteerida. Toimus ka FK Slutski mängude ühisvaatamisi Zoomis. Selline positiivne tegevuskava koos paindlikkuse ja loovusega on näidanud, et sport ja fännikultuur võivad ellu jääda ka tõsise murrangu ajal.

Käesolev ühisartikkel keskendus üksnes pandeemiaaja esimesele Euroopalainele, tulevikus on huvipakkuv uurida jalgpalliklubide tegevust pikemal ajaskaalal, laiendada klubide ringi ning võrrelda eri riikide jalgpalliklubide ja fännikogukondade toimetulekut ja testida sama meetodit teiste spordialade

fännitegevuse peal. Meie uurimuses mängisid väga olulist rolli Eesti ja Valgevene kui kahte täiesti erinevasse poliitilisse kultuuriruumi kuuluva riigi jalgpallijuhtumid. Kuigi artiklis ei keskendunud me poliitikale, on selge, et rohujuuretasandi tegevus on mõjutatud poliitilistest otsustest, mis iseäranis kriisiolukorras võivad eri riikides kardinaalselt erineda.

Tänusõnad

Kirjutis on seotud Eesti Kirjandusmuuseumi uurimisprojektidega EKM 8-2/20/3 “Folkloori narratiivsed ja uskumuslikud aspektid” ja EKKD65 “Kuidas allikatest saab kultuur: eesti aines Eesti Kirjandusmuuseumi kogudes ja andmebaasides”, selle valmimist toetas Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK 145). Autorite eriline tänu kuulub artikli anonüümsetele retsensentidele kõigi asjakohaste märkuste ja soovitude eest.

Kommentaariid

¹ 2018. aastal Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna korraldatud üle-eesilise koolipärimuse kogumisvõistluse küsitluskava sisaldas küsimust õpilaste meelispordialade kohta. Nii tüdrukute kui ka poiste vastustes oli lemmikspordialana esikohal jalgpall (Eesti kooliõpilaste lemmikspordialade ülevaade anti ettekandes Voolaid 2020a).

² Saaremaa kohaliku meedia andmetel oli suurim COVID-19 viirusekolle Eestis 2020. aasta kevadise laine ajal Saaremaa VK ja Milano Powervolley kohtumise tribüün 5. märtsil Kuressaares. Piisknakkusena levivale viirusele anti hoogu juurde fännipasunate abiga ja see langes aerosoolina tribüünil olevatele inimestele. Võrkpallimängult sai terviseameti hinnangul nakkuse 37 inimest. Neist vaid veerandi jagu puutus kokku itaallaste võrkpallimeeskonnaga ja 28 inimest nakatus tribüünil. Teada on, et meeskonnaga seotud inimestest põdes koroonaviiruse läbi pea kümme inimest. Tuvastatud haige oli ka sloveenlasest kohtunik (Vinni 2020).

Arhiiviallikad

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna teadusarhiiv EFITA (kataloog EFITA F37-001).

Kirjandus

- Adetunji, Akinbiyi 2013. A Discursive Construction of Teasing in Football Fandom: The Context of the South-Western Nigerian Viewing Center. *Discourse & Society* 24 (2), lk 147–162 (doi: 10.1177/0957926512469392).
- Benigni, Vince & Porter, Lance & Wood, Chris 2009. The rant: How online fan culture is revolutionizing college football. *Journal of Electronic Communication* 19 (3), lk 1–13 (<http://www.cios.org/EJCPUBLIC/019/2/019345.html> – 21. veebruar 2021).
- Boschilia, Bruno & Moraes, Letícia Cristina Lima & Wanderley, Marchi Junior 2021. Football and COVID-19: the effects of the pandemic on training and performance of South American and Brazilian referees. *Soccer & Society* 22 (1–2), lk 58–65 (doi: 10.1080/14660970.2020.1829597).
- Carroll, R. 1980. Football hooliganism in England. *International Review of Sport Sociology* 15 (2), lk 77–92 (doi: 10.1177/101269028001500205).
- Cleland, Jamie & Dixon, Kevin 2015. 'Black and whiteners': the relative powerlessness of 'active' supporter organization mobility at English Premier League football clubs. *Soccer & Society* 16 (4), lk 540–554 (doi: 10.1080/14660970.2014.891988).
- Derbaix, Christian & Decrop, Alain 2011. Colours and scarves: an ethnographic account of football fans and their paraphernalia. *Leisure Studies* 30 (3), lk 271–291 (doi: 10.1080/02614367.2010.527356).
- Fiadotava, Anastasiya 2021. Internetifolkloor globaalse pandeemia ajal: COVID-19 Valgevene veebihuumoris. *Mäetagused* 79, lk 87–112 (doi: 10.7592/MT2021.79.fiadotava).
- Giles, David C. 2002. Parasocial interaction: A review of the literature and a model for future research. *Media psychology* 4 (3), lk 279–305 (doi: 10.1207/s1532785xmep0403_04).
- Giles, David C. 2010. Parasocial relationships. Eder, Jens & Jannidis, Fotis & Schneider, Ralf (toim). *Characters in fictional worlds: Understanding imaginary beings in literature, film, and other media*. Berlin & New York: Walter de Gruyter, lk 442–456.
- Guerrero-Calderón, Berni 2021. The effect of short-term and long-term coronavirus quarantine on physical performance and injury incidence in high-level soccer. *Soccer & Society* 22 (1–2), lk 85–95 (doi: 10.1080/14660970.2020.1772240).
- Hiiemäe, Reet & Kalda, Mare & Kõiva, Mare & Voolaid, Piret 2020. Koroonakriisi rahvapärased väljendused Eestis: Folkloori taaskasutus kui toimetulekuviis. *Keel ja Kirjandus* 12, lk 1011–1032 (<https://keeljakirjandus.ee/ee/uncategorized/koroonakriisi-rahvaparased-valjendused-eestis/> – 1. märts 2021).
- Horky, Thomas 2021. No sports, no spectators – no media, no money? The importance of spectators and broadcasting for professional sports during COVID-19. *Soccer & Society* 22 (1–2), lk 96–102 (doi: 10.1080/14660970.2020.1790358).
- Horton, Donald & Wohl, R. Richard 1956. Mass communication and para-social interaction: Observations on intimacy at a distance. *Psychiatry* 19 (3), lk 215–229 (doi: 10.1080/00332747.1956.11023049).

- Howard, Robert Glenn 2008. The vernacular web of participatory media. *Critical Studies in Media Communication* 25 (5), lk 490–513 (doi: 10.1080/15295030802468065).
- Hughson, John 1998. Among the thugs: The new ethnographies of football supporting subcultures. *International Review for the Sociology of Sport* 33 (1), lk 43–57 (doi: 10.1177/101269098033001004).
- Jenkins, Henry 2006. *Fans, bloggers, and gamers: Exploring participatory culture*. New York & London: New York University Press.
- Jenkins, Henry & Ford, Sam & Green, Joshua 2018. *Spreadable media: Creating value and meaning in a networked culture*. New York: New York University Press.
- Karu, Lenel 2020. Spordifännidelt nõuab uus elu maski ja keelab pasunad. *Tartu Postimees* 16. september (<https://tartu.postimees.ee/7063186/spordifannidelt-nouab-uus-elu-maski-ja-keelab-pasunad> – 1. märts 2021).
- Kennedy, David & Kennedy, Peter 2021. English premier league football clubs during the covid-19 pandemic: business as usual? *Soccer & Society* 22 (1–2), lk 27–34 (doi: 10.1080/14660970.2020.1797498).
- Kossakowski, Radosław & Besta, Tomasz 2018. Football, conservative values, and a feeling of oneness with the group: a study of Polish football fandom. *East European Politics and Societies* 32 (4), lk 866–891 (doi: 10.1177/0888325418756991).
- Krikščiūnas, Povilas 2020. Chapter 8: Between Culture and Subculture: The Case of Lithuania's Basketball Fans. Būgienė, Lina (toim). *The Storytelling Human: Lithuanian Folk Tradition Today*. Boston: Academic Studies Press, lk 209–243.
- Kuperjanov, Maris 2020. Koroonaviiruse SARS-CoV-2 algusfaasi vastukaja (sotsiaal) meedias. *Mäetagused* 76, lk 5–28 (doi: 10.7592/MT2020.76.kuperjanov).
- Kytölä, Samu 2012. Peer Normativity and Sanctioning of Linguistic Resources-in-Use – on Non-Standard Englishes in Finnish Football Forums Online. Blommaert, Jan & Leppänen, Sirpa & Pahta, Päivi & Räisänen, Tiina (toim). *Dangerous Multilingualism: Northern Perspectives on Order, Purity and Normality*. London: Palgrave Macmillan, lk 228–260 (doi: 10.1057/9781137283566_11).
- Laineste, Liisi 2016. From Joke Tales to Demotivators. A Diachronic Look at Humorous Discourse in Folklore. *Traditiones* 45 (3), lk 7–25 (doi: 10.3986/traditio2016450302).
- Laineste, Liisi & Voolaid, Piret 2020. Tabust saab kommunikatsioon: dopinguteemaline huumor kultuuride dialoogis. *Mäetagused* 77, lk 31–60 (doi: 10.7592/MT2020.77.laineste_voolaid).
- McCormack, Ange 2020. Missing sport? These Adelaide soccer fans have quietly sparked a cult following of a league in Belarus. *ABC News* 14. mai (<https://www.abc.net.au/triplej/programs/hack/adelaide-soccer-fans-rally-around-obscur-team-in-belarus/12248408?fbclid=IwAR33VfjvPEc-MwpGWPFrbGRUGY0NcQPb2txftwmnFDB3zUS50Ez-bhGEJo> – 1. märts 2021).
- McGraw, A. Peter & Warren, Caleb 2010. Benign violations: Making immoral behavior funny. *Psychological science* 21 (8), lk 1141–1149 (doi: 10.1037/e722992011-021).

- OTV 2020 = Aleksandr Lukashenko: Khokkei – luchshee antivirusnoe lekarstvo! *Obshchenatsional'noye televideniye* 28. märts (<https://ont.by/news/aleksandr-lukashenko-hokkej-luchshee-antivirusnoe-lekarstvo> – 1. märts 2021).
- Parnell, Daniel & Bond, Alexander John & Widdop, Paul & Cockayne, David 2021. Football Worlds: business and networks during COVID-19. *Soccer & Society* 22 (1–2), lk 19–26 (doi: 10.1080/14660970.2020.1782719).
- Piata, Anna 2016. When metaphor becomes a joke: Metaphor journeys from political ads to internet memes. *Journal of Pragmatics* 106, lk 39–56 (doi: 10.1016/j.pragma.2016.10.003).
- Richardson, Brendan & Turley, Darach 2006. Support Your Local Team: Resistance, Subculture, and the Desire For Distinction. Pechmann, Connie & Price, Linda (toim). *NA – Advances in Consumer Research* 33. Duluth, MN: Association for Consumer Research, lk 175–180.
- Rivers, Damian J. & Ross, Andrew S. 2019. “This channel has more subs from rival fans than Arsenal fans”: Arsenal Fan TV, football fandom and banter in the new media era. *Sport in Society*, lk 1–20 (doi: 10.1080/17430437.2019.1706492).
- Roosad Pantrid 2020 = Roosad Pantrid – NÕMME KALJU FÄNNID. Facebooki grupp 23. aprill (<https://www.facebook.com/pantrid/posts/2958807020845167> – 1. märts 2021).
- Ruddock, Andy & Hutchins, Brett & Rowe, David 2010. Contradictions in media sport culture: The reinscription of football supporter traditions through online media. *European Journal of Cultural Studies* 13 (3), lk 323–339 (doi: 10.1177/1367549410363200).
- Shifman, Limor & Thelwall, Mike 2009. Assessing global diffusion with Web memetics: The spread and evolution of a popular joke. *Journal of the American society for information science and technology* 60 (12), lk 2567–2576 (doi: 10.1002/asi.21185).
- Shifman, Limor 2014. *Memes in digital culture*. Cambridge, MA: MIT press.
- Soccernet 2020 = Tõsiuskliku jalgpallifänni hingeelu. “Tunnistan – mõnda üksikut Valgevene liiga mängu vaatasin ...”. Silm peale. *Youtube* 4. juuni (<https://www.youtube.com/watch?v=FK7OMPUAZ-s&fbclid=IwAR1RQ8d-8CiGLtFGGMcXFLetKI1A0P4ysnPUi6wpL-BVIho-agwf05Xjm6s> – 1. märts 2021).
- Sorokin, Siim. 2018. *Character Engagement and Digital Community Practice: A Multidisciplinary Study of “Breaking Bad”*. Dissertationes Folkloristicae Universitatis Tartuensis 27. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus (<https://dspace.ut.ee/handle/10062/59057> – 1. märts 2021).
- Spinda, John SW & Earnheardt, Adam C. & Hugenberg, Lawrence W. 2009. Checkered flags and mediated friendships: Parasocial interaction among NASCAR fans. *Journal of Sports Media* 4 (2), lk 31–55 (doi: 10.1353/jsm.0.0041)
- Tovar, Jorge 2021. Soccer, World War II and coronavirus: a comparative analysis of how the sport shut down. *Soccer & Society* 22 (1–2), lk 66–74 (doi: 10.1080/14660970.2020.1755270).
- Vinni, Raul 2020. Terviseamet: viirus puhuti laiali fännipasunatest. *Saarte Hääl* 23. aprill (https://saartehaal.postimees.ee/6956358/terviseamet-viirus-puhuti-laiali-fannipasunatest?_ga – 1. märts 2021).

Voolaid, Piret 2014. Olümpiavõitja kui rahvuskangelane: folkloristlik vaade ühele dopingujuhtumile. *Mäetagused* 58, lk 53–84 (doi: 10.7592/MT2014.58.voolaid).

Voolaid, Piret 2020a. Sportlase eeskuju ja lemmikspordialade tähtsus eesti noortele. *Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna konverents "Toimetulekustrateegiad 2: päevikupidamisest meemiloomeni"*. Ajakava ja teesid. 21.–22. september 2020. Äksi Motorantšo, Tartumaa: Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 11–12.

Voolaid, Rasmus 2020b. Suur intervjuu: Kõik Eesti tipud läbi käinud Kaspar Paur oma perekonnast, kergejõustikurekorditest, lisatrennist, koondisest, Kaljust. *Soccernet* 21. märts (https://soccernet.ee/artikkel/suur-intervjuu-koik-eesti-tipud-labi-kainud-kaspar-paur-oma-perekonnast-kergejoustikurekorditest-lisatrennist-koondisest-kaljust?fbclid=IwAR0jAELb1Zy3PoQh1gtc_eAAOZuJOo8hvo1Ry6jy4OLwPSEIwkTFhg3dYk8 – 1. märts 2021).

Webb, Tom 2021. The future of officiating: analysing the impact of COVID-19 on referees in world football. *Soccer & Society* 22 (1–2), lk 12–18 (doi: 10.1080/14660970.2020.1768634).

Weitz, Eric 2017. Humour and social media. *The European Journal of Humour Research* 4 (4), lk 1–4 (doi: 10.7592/ejhr2016.4.4.weitz).

Woodward, Jack 2021. Football's dramatic pause – when Saturday doesn't come. *Soccer & Society* 22 (1–2), lk 8–11 (doi: 10.1080/14660970.2020.1763065).

Yuksel, Mujde & Labrecque, Lauren I. 2016. "Digital buddies": parasocial interactions in social media. *Journal of Research in Interactive Marketing* 10 (4), lk 305–320 (doi: 10.1108/jrim-03-2016-0023).

Summary

Constructing fandom at the time of corona crisis: The case studies of Estonian and Belarusian football clubs

Anastasiya Fiadotava

Junior Researcher

Department of Folkloristics, Estonian Literary Museum

Centre of Excellence in Estonian Studies

anastasiya.fiadotava@folklore.ee

Piret Voolaid

Senior Research Fellow

Department of Folkloristics, Estonian Literary Museum

Executive Manager of the Centre of Excellence in Estonian Studies

piret.voolaid@folklore.ee

Keywords: Belarusian and Estonian folklore, COVID-19 pandemic, fan culture, humour, football, Internet memes, social media, sport folklore

The comparative study analyses the relationship between sports culture and the COVID-19 crisis based on the case studies of fan groups in Estonia and Belarus. Sports and the COVID-19 pandemic are closely interconnected. In the Estonian case, the official analysis results testify that during the first COVID-19 wave in spring 2020 the most affected region in the country was Saaremaa Island, where the virus was literally blown into the air by fan bugles at the international volleyball competition held on 4–5 March 2020. Belarusian sports events did not have such dramatic repercussions, but there were also coronavirus hotbeds in several popular football clubs. The two countries had different approaches to sports events. In Estonia, as in most European countries, all sports competitions and games were banned from 12 March to 17 May 2020, during the state of emergency, but in Belarus, normal sports life continued (except in the cases when there was a COVID-19 hotbed in a sports club). While Estonian football fans were forced to stay home and wait for the games to continue, Belarusian fans, unlike the rest of the world, enjoyed championship games and stadium life. The unique situation in Belarus drew the attention of world football fans to Belarusian football. During the pandemic, most fan activities took place online, making social media the most appropriate environment for this joint study.

In this article, we compare the activities of Estonian and Belarusian football clubs during the first wave of the COVID-19 pandemic and analyse how fan activities continued on Facebook. We also describe the general situation in the field of sports during the pandemic.

Our analysis shows that the pandemic not only changed the communication pattern between clubs and fans (from real life to the virtual world), but also affected the ratio of parasocial and social interaction. Despite the different situations in the two countries, there was a tendency for football players and club representatives to interact with fans more actively than usual. New forms of fandom required new creative solutions and ways of communicating, which involved humour, (audio)visual media and an emphasis on positive agenda.

Anastasiya Fiadotava (PhD) on Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna nooremteadur ja Eesti-uuringute Tippkeskuse liige. Tema huvialad on folkloristika, huumoriuuringud ja perekonna rahvaluule. Tal on Valgevene ajaloo magistrikraad Valgevene Riiklikust Ülikoolist ja folkloristika doktorikraad Tartu Ülikoolist. Tema doktoritöö keskendus Valgevene perekonna humoorikale rahvaluulele.

Anastasiya Fiadotava (PhD) is Junior Research Fellow at the Department of Folkloristics of the Estonian Literary Museum, and at the Centre of Excellence in Estonian Studies. Her fields of interest include folkloristics, humour studies, and family lore. She holds an MA in Belarusian history from Belarusian State University, and a PhD from the University of Tartu. Her PhD thesis focuses on humorous family lore in Belarus.

anastasiya.fiadotava@folklore.ee

Piret Voolaid (PhD) on Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna vanemteadur, Eesti-uuringute Tippkeskuse tegevjuht. Peamised uurimisteemad on folkloori lühivormid (mõistatuste liigiline mitmekesisus ja sotsiokultuurilised kontekstid, vanasõnade kaasaegsed kasutuskontekstid), laste- ja noorte-folkloor kui ühiskondlike muutuste ja hoiakute indikaator, meediafolkloor, sh interneti sotsiaalmeedia ilmingud, multimodaalsed ja visuaalsed folkloorivormid (nt paröömiline grafiti, piltmõistatused) kui nüüdisühiskonna sünkreetilised kultuurinähtused. Viimastel aastatel on tegelenud spordifolkloristika ehk spordifolkloorile keskenduva uurimissuuna arendamisega, analüüsides dopingufolkloori, spordi rolli identiteedinarratiivide konstrueerimisel. Koostanud mitmeid folkloori lühivormide andmebaase, avaldanud teadusartikleid, toimetanud artiklikogumikke ja ajakirjade erinumbreid.

Piret Voolaid (PhD) is Senior Research Fellow at the Department of Folkloristics of the Estonian Literary Museum, and the Executive Manager of the Centre of Excellence in Estonian Studies. She defended her PhD (“Estonian Riddles as a Folklore Genre in a Changing Cultural Context”) in the field of Estonian and comparative folklore at the University of Tartu in 2011. Her current interests include minor forms of folklore (subgenres of Estonian riddles, proverbs in their various contemporary contexts), children’s and youth folklore, Internet, and sports lore. She has compiled academic comprehensive databases of the subgenres of riddles (doodles, joking questions, compound puns, abbreviation riddles, etc.), and a database of graffiti. She has written several studies on the topic and compiled popular editions on the basis of the database materials. She has guest-edited special issues of the journals *Folklore: EJF* and *Mäetagused*, and has been editor of some monographs.

piret.voolaid@folklore.ee

Internetifolkloor globaalse pandeemia ajal: COVID-19 Valgevene veebihuumoris

Anastasiya Fiadotava

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna nooremteadur
anastasiya.fiadotava@folklore.ee

Teesid: COVID-19 pandeemia esimestel kuudel (veebruariist juulini 2020) kogusin Valgevene sotsiaalmeediast, sõpradelt ja pereliikmetelt 374 koroonaviirusega seotud tekstilist nalja, humoorikat pilti ja pildimakrot. Suure osa minu andmekogumist moodustasid kohalikke olusid kajastavad meemid, mis ringlesid Valgevene ja välismeedias. Kuigi Valgevene valitsuse eirav suhtumine pandeemiasse oli Ida-Euroopa riikide seas ainulaadne, viitas vaid 34 minu kogutud näidet konkreetselt olukorrale Valgevenes. Palju rohkem näiteid käsitles elu suletuses, kohustuslikku maskikandmist ning kaugtööd ja -õpet, kuigi neid meetmeid ei rakendatud riigis massiliselt. Vastuolu inimeste kogemuste ja riigis ringleva humoorika folkloori vahel illustreerib ilmekalt globaalse meedia mõju rahvaliku huumori väljendumisele. Need vernakulaarsed ilmingud osutavad tugevatele sidemetele Valgevene ja teiste riikide, eriti Venemaa meediakanalite vahel, kust paljud näited tõenäoliselt pärinevad.

Artikkel peegeldab ka tänapäeva folkloori üldist globaliseerumist ja digitaliseerimist, käsitleb uudisfolkloori (*newslore*) ja näitab, kuidas saab mõnesid folkloori üldomadusi rakendada vernakulaarse eneseväljenduse digitaalsetes vormides. Artikkel käsitleb ka globaalse ja paikse tasakaalu internetifolklooris.

Märksõnad: COVID-19, globaalsus, huumor, meemid, uudisfolkloor

Sissejuhatus

COVID-19 pandeemia kiire levik ning sellest tulenev majandus- ja sotsiaalkriis on inspireerinud palju loomingulisi ja humoorikaid reaktsioone kohalikul tasandil. Kuna miljonid inimesed olid 2020. aasta kevadel enamasti koduses isolatsioonis ja näost näkku suhtlemine oli piiratud, on paljud neist reaktsioonidest levinud internetis ja omandanud veebisuhtluse tüüpilise vormi, mille tulemuseks on peamiselt (audio)visuaalne sisu. Kriisi ülemaailmne iseloom tähendas, et paljud vernakulaarsed väljendid muutusid globaalseteks meemideks, samas teised omandasid meemilisi funktsioone kohalikul tasandil. COVID-19 kriisist sai seega viimase aja üks võimsamaid folkloori katalüsaatoreid.

Folkloori on pikka aega peetud sotsiaalse tegelikkuse kommentaariks, milles selle loojad ja jagajad elavad (vt nt Dundes & Pagter 1991: 20). Folkloorseid väljendeid peetakse igapäevaelus sügavalt juurdunuduteks, kuigi folkloori ja sotsiaalse reaalsuse vaheline seos ei ole kaugeltki lihtne. Selle seose mitmetähenduslikkus torkab eriti silma naljafolklooris. Huumori loomupärane mängulisus muudab selle tõlgendamise sotsiaalse tegelikkuse kontekstis keeruliseks, kuid rahuldust pakkuvaks (tõlgendavate uuringute kohta vt nt Davies 1990, 1998, 2011; Oring 2003, 2016). Käsitledes huumorit selle sotsiaalses kontekstis paljastub mitte üksnes naljade ja muu humoorika folkloori tähendus, vaid süveneb ka arusaam kogukondadest, nende suhetest ning reeglitest ja tabudest, mis määravad nende käitumist (Davies 2011: 3).

Folkloori (eriti humoorika) tõlgendamise üks peamisi väljakutseid sotsiaalse tegelikkuse kontekstis on täpselt määratleda, millisest *sotsiaalsest reaalsusest* räägitakse ja kus see reaalsus peitub. Ülemaailmsete teabevoogude ajastul ei piirdu inimeste sotsiaalne suhtlemine nende asukohaga, vaid hõlmab ka laiemate, sageli riigipiire ületavate suhtluskanalite loomist ja säilitamist. Rahvusvaheliste uudiste kättesaadavus ja eelkõige digitaaltehnoloogia levik on aidanud kaasa info ja kommunikatsiooni rahvusvahelisustumisele. Folkloor kohaneb paratamatult nende oludega ja muutub seega ülemaailmse suhtlemise vahendiks.

COVID-19-ga seotud naljade Valgevenes levimise analüüs on huvitav näide infotehnoloogia mõjust rahvalikule eneseväljendusele. Erinevalt paljudest teistest riikidest ei võtnud Valgevene 2020. aasta kevadel nakkuse ärahoidmiseks kasutusele mingeid dramaatilisi meetmeid (nt isolatsioon, ulatuslik kaugõpe ja kaugtöö, avalike ürituste ärajätmine jne). Kuigi lõpuks mõned muutused tehti, ei muutunud valgevenelaste igapäevaelu nii drastiliselt kui paljude teiste (sealhulgas naaber-) riikide inimeste elu. Võiks eeldada, et ülemaailmsed COVID-19 teemalised naljad ja meemid, mis levisid vastuseks sotsiaalsele distantseerumisele, võinuks saada Ida-Euroopa rahva seas vähem vastukaja, sest piirangutel ei olnud elanikkonnale olulist mõju. Kuid nagu juba öeldud, on folkloori ja sotsiaalse reaalsuse seos harva lihtne. Käesolev artikkel analüüsib COVID-19 nalju Valgevenes ning osutab nende teemasid ja vorme mõjutanud teguritele.

Meetodid ja andmed

Alljärgnev analüüs põhineb 2020. aasta veebruari lõpust juuli alguseni kogutud 374 naljal, pildil ja pildimakrol (pildid koos tekstipealdistega), valimis on 371 unikaalset teksti, kolm teksti on esindatud kahe versiooniga. Kõige aktiivsem aeg kõnealusel ajavahemikul oli märts ja aprill, mil õnnestus koguda 318 näidet. Enamikku näidetest jagasid minuga minu Valgevene sõbrad ja pereliikmed sotsiaalmeedia ja äppide privaatsõnumites. Teisi jagati avalikult minu sõprade sotsiaalmeedia lehekülgedel (Facebook ja VK)¹ või Valgevene huumorile ja/või Valgevene uudistele pühendatud sotsiaalmeediarühmades. Salvestasin iga kirje andmekogusse, kasutades selle sisu kajastavaid märksõnu (nt maskid, eneseisoleerimine, kaugtöö jne).

Andmekogu näited erinevad leviku ja populaarsuse poolest: mõnda neist olen kohanud erinevatel sotsiaalmeedia platvormidel, samas teised näivad piirduvat konkreetsete rühmade ja nende vaatajaskondadega. Pärast teemade kaupa märksõnastamist (mõni näide kandis mitut teemat) kategoriseerisin teemasid populaarsuse alusel. Minu andmekogu kõige populaarsem teemavaldkond oli eneseisolatsioon (hõlmas ka karantiini ja sotsiaalset distantseerumist), mida esindas rohkem kui sada teksti. Populaarsuselt järgmine – ka kõige mitmekesisem – teemavaldkond hõlmas 34 kirjet, mis vihjasid koroonaviiruse pandeemiale Valgevenes. Järgnesid maskikandmine ning kaugtöö ja -õpe vastavalt 26 ja 22 näitega. Teisi teemasid esindas vähem kui 20 näidet. Mitmekesised olid ka naljade vormid: kuigi kõik näited minu kogus levisid rasterpilditena, sisaldasid mõned neist teksti ainult ühe- või mitmevärvilisel taustal, samas teised olid pildimakrod ja väike rühm koosnes piltidest ilma tekstita.

Suurem osa minu andmekogu verbaalseid nalju ja pildimakrosid on vene keeles (kaks näidet on ka valgevene, kaks ukraina, kaks inglise ja üks poola keeles). Arvestades vene keele domineerimist Valgevenes on see ka mõistetav. Kuigi 2019. aasta rahvaloenduse kohaselt peab 54% Valgevene elanikkonnast oma emakeeleks valgevene keelt, kasutab üle 70% elanikkonnast kodus vene keelt; linnaelanike seas, kelle hulka kuuluvad kõik mu informandid, on see protsent isegi kõrgem (NSK 2020: 44). Kuna vene ja valgevene keel on mõlemad Valgevenes ametlikud keeled, mida õpetatakse koolides, ning nende grammatikas ja sõnavaras on palju ühist, mõistab enamik (kui mitte kõik) Valgevene kodanikest mõlemat keelt, isegi kui nad kasutavad oma igapäevases suhtluses ainult ühte neist. Vene keele kasutamine ei ole Valgevenes tingimata seotud vene kultuuri või rahvaga; vene keele levimus Valgevenes tuleneb pigem erinevatest venestamiskampaaniatest, mida on läbi viidud alates 19. sajandist, samuti tihedatest poliitilistest, majanduslikest ja isiklikest kontaktidest valgevenelaste ja venelaste vahel. Lisaks erineb Valgevenes räägitav

vene keel mõneti Vene Föderatsioonis kasutatavast keelest (Starichonok 2012: 78). Valgevenelased aktsepteerivad vene keelt kasuliku kommunikatsiooni vahendina ning üksnes väike osa elanikkonnast peab seda ohuks valgevene kultuurile (Hentschel & Kittel 2011: 74). Valgevene keel on rohkem levinud maapiirkondade elanike seas ja Lääne-Valgevenemaal, samuti pealinnas Minskis, kuigi valgevene keele kõnelejad moodustavad endiselt vähemuse ka nendes piirkondades. Isegi nende silmis, kes räägivad iga päev peamiselt vene keelt, on valgevene keelel oluline sümboolne väärtus, mis on seotud valgevene kultuuri ja etnilise identiteediga (Hentschel & Kittel 2011).

Minu käsitus tuleneb folklooriuuringutest ja ühendab COVID-19-ga seotud teemade kriitilise analüüsi nende analüütilise tõlgendamisega. See tugineb suures osas kvalitatiivsele analüüsile, võttes arvesse ka mõningaid statistilisi aspekte (nt teemade jagamine populaarsuse järgi). Peamiselt on tegemist juhtumiuuringuga, kuid järeldusi üldistatakse ka laiemas ulatuses. Metoodika tugineb huumoriuuringutele, võttes arvesse andmekogu mängulist iseloomu. Eelkõige olen analüüsinud tekstide humoorikust selgitavaid loogilisi mehhanisme.² Olen kasutanud ka Christie Daviese (vt nt Davies 1990, 2011) ja Elliott Oringi (2003, 2016) käsitlust, mis põhineb naljade tekkimist ja levimist soosinud sotsiaalse, poliitilise ja kultuurilise konteksti analüüsil. Hinnates Valgevene valitsuse reageeringut COVID-19-le ja seda, kuidas pandeemia mõjutas kohaliku elu, võrdlesin seda ka naaberriikide (keelelise ja kultuurilise läheduse tõttu eriti Venemaa) olukorraga. Lisaks analüüsisin, kuidas oli teiste riikide pandeemiavastane poliitika esindatud Valgevene veebiuudistes ja sotsiaalmeedias.

Folkloor globaalse meedia ajastul

Folkloristid on pikka aega arutlenud folkloori leviku ja toimimise üle massimeedias (vt nt Dégh 1994; Mieder 2008) ja internetis (vt nt Bronner 2009; Blank 2009; Frank 2011; Peck & Blank 2020). Digitaaltehnoloogiate areng on folkloristikat mõjutanud enneolematult. Folkloori olemus on pidevas muutumises, see kutsub folkloriste üles otsima uusi määratlusi, et jäädvustada folkloori toimimist nii internetis kui ka väljaspool seda (vt nt Bronner 2019).

Need muundumised on eriti kergesti tuvastatavad üldisel tasandil. Mõned traditsioonilised folkloorižanrid ja -tavad (naljad, legendid, vanasõnad jne) muutuvad ja kohanevad digitaalse keskkonnaga, samas on sündinud ka uusi žanreid, mis muutuvad üha populaarsemaks. Erinevalt suulise folkloori žanritest, mis tuginevad põhiliselt suulisele informatsioonile, on digimaaailmas folkloor multimodaalne, ühendades verbaalse teksti heli ja visuaalsete elementidega.

Tänapäeva folkloor on ületanud omaaegse suulise pärimuse piirid. Suurt osa nüüdisfolkloorist inspireerivad praegu maailmas toimuvad olulised sündmused, mida vahendatakse ja kajastatakse meedias. Sellist folkloori on nimetatud uudisfolklooriks (*newslore* – Frank 2004, 2011). Seda võib esineda paljudes folkloorižanrites (Kalmre 2017: 9) ja see näitab, kuidas ühiskonnas oluliste sündmuste kajastamine meedias kujundab nende vernakulaarseid peegeldusi. Samas võib uudisfolkloor olla õõnestav, sest “[s]ee rikub kaitse- ja valikuvabaduse reegleid, kui tegemist on võimunäitajate, kehaliste funktsioonide ja sotsiaalse konfliktiga viisil, mis võib tunduda anarhistlik, isegi nihilistlik, kuid on sisimas üsna moraalne: selle sihtmärk on silmakirjalikkus” (Frank 2011: 11). Uudisfolkloor tähendab seega väljakutset traditsioonilise meedia domineerimisele inimeste arvamuste kujundamisel olulistes poliitilistes, majanduslikes, sotsiaalsetes ja kultuurilistes küsimustes. Uudistekanalite ja vernakulaarse uudiste edastuste vaheline seos ei ole kaugeltki ühesuunaline: uudisväärse sündmuse tõlgendamine ja esindamine võib tuleneda nende kahe mõõtme vahelisest dialoogist, lisades neile mõlemale nähtavust (Dušakova 2017).

Digitaliseerimine on muutnud mitte ainult folkloori vormi ja teemasid, vaid ka selle edastamise võimalusi. Digitaalse levitamise silmapilksus on loonud sobiva keskkonna folkloori ülemaailmseks edasikandumiseks. Siiski sõltub folkloor paljuski selle kohalikust kontekstist ja hõlmab kultuurispetsiifilisi elemente, nagu keel, viited konkreetsetele poliitilistele, sotsiaalsetele või ajaloolistele küsimustele antud paikkonnas jne. Globaalse ja kohaliku vahelise tasakaalu üle arutletakse pidevalt kaasaegsete tehnoloogiate kättesaadavuse ja ülemaailmsete sidevõrkude leviku tõttu ja teisalt tänu keskendumisele kohalikule kultuurile.

Tähelepanuväärse osa veebisuhtlusest määravad endiselt folkloori iseloomulikud tunnused. Üks sellistest tunnustest on traditsioonilisus. Digitaalse folkloori kontekstis on traditsioonid suhteliselt hiljuti loodud ja need levivad peamiselt pigem ruumis kui ajas (Kaplan 2013). Internetifolkloori iseloomustab see, et paljud pärimusnäited omandavad kogu maailmas peaaegu silmapilkse populaarsuse, mis kaob sama kiiresti, kui kõnealused traditsioonid hakkavad tunduma ebaolulisena ja esiplaanile kerkib miski muu (Frank 2011: 7). Siiski, kui me vaatame traditsioone kui võrgus levivaid käitumismustreid, võime täheldada aastaid, kui mitte aastakümneid püsivaid nähtusi: selle, kuidas me postitame, jagame ja reageerime sisule, määravad internetisuhtluse traditsioonid. Asjaolu, et igaüks saab jagada internetis mida iganes ja pole rangeid eeskirju, kes peaks mida postitama, viitab sellele, et folkloori levikut veebis reguleerib pigem traditsioon kui institutsionaliseeritud reeglistik (Bronner 2009: 31).

Traditsioonist määratletud korduvate ja pidevate mustrite kõrval mõjutab folkloori ka varieeruvus. Folkloori mitmekesisus on tingitud inimeste tegevuse erinevatest nii teadlikest kui ka alateadlikest teguritest. Suulise (mittedigitalse) folkloori puhul hõlmavad esimesed (teadlikud) näited folkloori esitajate artistlikku kujutlusvõimet ja nad väljendavad oma individuaalset loomingulisust folkloori esitamisel; teisi iseloomustavad tahtmatud mugandused kohalike kultuuriliste, majanduslike ja muude asjaoludega, samuti mäluapsud, eriti pikkade folkloorižanrite puhul. Digitaalne folkloor on tahtmatute moonutuste suhtes mingil määral immuunne (Frank 2011: 9). Rahvaluule digitaalse jagamise protsessis esineb aga “ühismuudatus”; seda kasutatakse sageli kultuuri- piiride tõmbamiseks ja folkloori kohandamiseks konkreetsete oludega (Blank 2009: 33).

Digitaalset folkloori levitades ja muutes osalevad inimesed oma kogukonna ülesehitamises. Sobitades individuaalset digireaalsust rühma kontseptsiooniga väitis Simon Bronner, et “jõuline rahvalik konstruktsioon, karastamaks digitaalekraani radikaalselt individualiseeritud maailma, on saitide kui selliste või kui nimekirjade ja võrgustike kaudu ühendatud rühmade looming” (2009: 30). Kõnealused võrgustikud on kanalid, mille kaudu teavet jagatakse, kuid selle funktsiooni täitmisel loovad nad ka kuuluvustunde ja toimivad ruumidena, kus võib levitada grupispetsiifilist folkloori. Uudisfolkloori saab kasutada rühma identiteedi kujundamiseks (Arhipova & Radtšenko 2016: 116), sest teadlikkus teatud sündmustest ja sarnane ülevaade neist on üks peamisi mehhanisme, kuidas tunda ennast teatud sotsiaalse rühma liikmena.

Kogukonna loomine, samuti digitaalselt edastatava folkloori (eelkõige uudisfolkloori) traditsioonilisuse ja varieeruvuse säilitamine ei ole võimalik, kui puuduvad ühise kultuurilise taustaga kogukonna liikmed. Digitaalajastul on muutunud ka sellise tausta kujunemise protsess: teabe kohene kättesaadavus kogu maailmast võimaldab (vähemalt teoreetiliselt) mõista ja hinnata folkloori, mille juured ei ole oma paikkonnas ja mis põhineb pigem ülemaailmsel sündmustel ja rahvusvahelistel uudistel. Aga kas see teoreetiline võimalus muutub praktikaks, kui folkloori edastatakse veebis? Kas inimesed on tõesti valmis jagama folkloori, mis ei viita nende igapäevaelule? Nendele küsimustele vastamiseks tuleb arvesse võtta mitmeid tegureid. Üks neist on kohalike ja ülemaailmsete kontekstide vastavus, mis muutub eriti nähtavaks, kui laiaulatuslikud sündmused toimuvad ülemaailmsel tasandil, näiteks 2020. aasta COVID-19 pandeemia.

COVID-19 vastukaja Valgevenes

27. veebruaril 2020 testiti esimesel inimesel Valgevenes COVID-19. See isik ja kõik tema lähikontaktid isoleeriti kohe Minski haiglasse (Minzdrav 2020a). Esimestel nädalatel pärast esimest diagnoosi avastati ainult üksikuid uusi juhtumeid ning kõik diagnoositud ja nende lähikontaktid suunati haiglasse. Kui nakatunute arv suurenes,³ hakkas valitsuse lähenemine muutuma: kõigepealt hakati kodus ravima lähikontaktseid, seejärel patsiente, kes ei vajanud pidevat arstiabi. Nad pidid haiguse kestel viibima eneseisolatsioonis (lähikontaktseid 14 päeva), eneseisolatsiooni rikkujaid ähvardati trahviga.

Valitsuse ranged eeskirjad ei mõjutanud aga nende valgevenelaste elu, keda COVID-19 nakkus otseselt ei puudutanud. Tervishoiuministeerium avaldas mitmeid soovitusi sotsiaalse distantseerumise kohta (Minzdrav 2020b), need sisaldasid üleskutset, et kui tööle minemine ei ole otseselt vajalik, võiksid kodanikud jääda koju, osta esmatarbekaupu või saada ravi või muud elutähtsat abi. Dokumendis soovitati ka kaugtööd. Soovitusi ei jõustatud aga valitsuse tasandil ning jäeti rahva enda (sealhulgas tööandjate) otsustada, kas neid järgida on vaja. Paljud inimesed järgisid, püüdes vähendada oma sotsiaalseid kontakte, vältides restorane, spordirajatisi ja muid vaba aja veetmise teenuseid (Åslund 2020: 3), kuid oli ka soovitude eirajaid.

Mõned meetmed võeti tarvitusele ka kohalikul tasandil: näiteks 7. aprillil otsustas Minski linna täitevkomitee jätta ära kõik näitused ja laadad, sulgeda lugemissaalid ja avalikud raamatukogud, keelata külastused hooldekodudesse jne. Meetmed ei olnud siiski järjepidevad, näiteks Minski linn korraldas 9. mail Teise maailmasõja võidu mälestuseks iga-aastase võiduparaadi (Melnichuk 2020). Babruiskis, Magiljovi piirkonna rohkem kui 200 000 elanikuga linnas, tegi peaarst 19. juunil ettepaneku kehtestada maskikandmise kohustus kauplustes, apteekides, pankades ja muudes kohtades, kus sotsiaalne distantseerumine ei ole võimalik (Bobrlife 2020). Magiljovi piirkonna Kirovi rajoonis kehtestati veelgi rangemad meetmed: lisaks kohustuslikule maskikandmisele piirati klientide arvu kauplustes, pankades ja muudes teenindusasutustes; kohvikud ja restoranid pidid olema suletud pärast kella 22 jne (Osipov 2020). Mõlemal juhul vastutasid aga meetmete rakendamise eest inimesed ja teenusootajad ise.

Kaugõppe ja -töö olukord jäi ka segaseks. Mõned ettevõtted, eriti IT valdkonnas ja teenusootajad, kellel ei ole vaja kliendiga silmast silma suhelda, valisid kaugtöö (Tomashevski 2020: 3). Kuid rohkem kui kaks kolmandikku kõigist tööandjatest (seisuga 28. märts 2020) jätkasid tööd tavapäraselt, kuigi paljud neist varustasid töökohad kätepuhastusvahendiga ja rakendasid

täiendavaid meetmeid oma töötajate ohutuse suurendamiseks.⁴ Enamik koole jätkas kontaktõpet, kuid vanemad võisid viimasel kooliperioodil aprillist maini 2020 lubada oma lastel õppida kodus. Paljud ülikoolid läksid samuti kaugõppele (Tomashevski 2020: 1).

Valgevenes jätkus avalik-õiguslike ja eraasutuste toimimine peaaegu tavaliselt, seevastu naaberriigid võtsid kasutusele järsemaid meetmeid, et vältida COVID-19 edasist levikut. Valgevenega poliitiliselt ja majanduslikult tihedalt seotud Venemaal võeti 2020. aasta märtsi lõpus kasutusele eneseisolatsioon ja karantiin. Umbes samal ajal rakendati piiranguid ka naaberriigis Ukrainas. Kõik Euroopa Liidu liikmesriigid, kellel on ühine piir Valgevenega, nimelt Leedu, Läti ja Poola, olid samalaadsed meetmed tarvitusele võtnud juba 2020. aasta märtsi keskel.

Eeltoodu taustal esitas president Aleksandr Lukašenka mitu avaldust COVID-19 ja selle leviku kohta Valgevenes. Viiruse Valgevenes levimise esimeses etapis nimetas ta sellega seotud hirme massimeedia põhjustatud psühhoosiks, mis tema väitel oli ohtlikum kui viirus ise.⁵ Kõneldes märtsi lõpus jäähokiareenil, väitis Lukašenka, et sport (eriti jäähoki) on parim viirusevastane ravim ja märkis, et areenil viirus talle silma ei hakanud (OTV 2020a). Ta (arvatavasti naljatades) avaldas ka arvamust, et nakatumise levikut võivad tõkestada saun, viin ja põllutööd (STV 2020a). Vaieldes vastu riigi lukustamisele või karantiini kehtestamisele osutas Lukašenka hukatuslikele tagajärgedele, mida sellised meetmed võivad majandusele tekitada (STV 2020e). Ta väitis ka, et “meie riigis ei ole keegi surnud koroonaviirusesse. ... Nad surid krooniliste haiguste tagajärjel” ja “mitte keegi ei sure meie riigis koroonaviiruse tõttu” (Valgevene Vabariigi president 2020a). Kui nakkuste arv hakkas Valgevenes suurenema, presidendi retoorika mõnevõrra muutus:⁶ ühes hilisemas kõnes ütles ta, et jälgib isiklikult olukorda ja palvetab, et see varsti läbi saaks. Mai lõpus (kui uute juhtumite arv oli haripunktis), ütles Lukašenka, et inimesed ei tohiks suhtuda koroonaviirusesse kergelt, on vaja hoida, et Valgevenes oleks suremus madalaim maailmas⁷ (OTV 2020b). Juuli alguses, kui igapäevaste uute juhtumite arv vähenes, teatas ta, et kuigi võitlus viiruse vastu jätkub, “võime juba täna öelda: me oleme võitnud” (Valgevene Vabariigi president 2020b).

Valgevene valitsus käsitles COVID-19 pandeemiat nii omapäraselt, et see äratas paljude rahvusvaheliste uudisteagentuuride tähelepanu (vt nt Khurs-hudyan 2020; Kramer 2020; Melnichuk 2020; Rodgers 2020), kajastuste üldtoon oli negatiivne. Valitsuse tegevus lõhestas ka Valgevene ühiskonda: kuigi mõned kiitsid heaks Lukašenka otsuse karantiini mitte kehtestada, olid teised selle suhtes väga kriitilised, pidades seda elanikkonnale ohtlikuks (Jegelevicius 2020). Kontrast Valgevene lähenemisviisi ja naaberriikides tarvitusele võetud

meetmete vahel, samuti üldsuse seisukohtade polariseerumine tervise-, majandus- ja sotsiaalkriisi ületamisviiside kohta tõi kaasa uudisfolkloori, millest suur osa oli humoorikas.

Temaatiline mitmekesisus

Käesoleva artikli põhirõhk on COVID-19-ga seotud huumori temaatilistel isearasustel Valgevenes. Kuna pandeemia ja sellest tulenev kriis tungisid erinevatesse eluvaldkondadesse, hõlmas sellega seotud huumor samuti mitmeid teemasid. Seega sisaldab minu andmekogum mitte ainult otseseid COVID-19 pandeemia vastukajaid, vaid ka neid, mis on sellega tihedalt seotud: ostupaanika, majanduslikud ja poliitilised pinged, mis olid tingitud haiguse levikust, võltsuudistest jne.

Andmeid analüüsides kasutan terminit “huumor” üldmõistena, mis sisaldab erinevaid nähtusi alates heatahtlikust naljast iroonia ja sarkasmini. Need erinevad huumoriastmed peegeldavad digitaalmeedias leiduvaid erinevaid lähenemisviise COVID-19 kriisile.

COVID-19-ga seotud huumori teemasid analüüsides on vaja arvesse võtta ka nende ringluse diakroonilist aspekti. Mõned teemad olid kogumise ajal püsivad. Kõige rohkem tähelepanu pälvisid haiguse leviku vältimiseks kasutusele võetud meetmed (maskikandmine, käte pesemine ja desinfitseerimisvahendi kasutamine jne) ning kaugõpe ja -töötamine. Muude teemade ringlusaeg jäi napimaks. Nende seas olid ostupaanika (märtsikuu teise poole meelisteema), vandenõuteooriaid (teema tõusis esile mai alguses, püsis ka juunis ja juulis), esimeste plahvatusliku COVID-19 levikuga riikide Hiina ja Itaalia pihta suunatud naljad (märtsis ja aprilli alguses), keskkonnaolude paranemine tööstustegevuste languse ajal (märtsi keskpaigast aprilli keskpaigani) ja nii edasi. COVID-19 seotud naljade teemavaldkonda võib seega pidada dünaamiliseks ja vastavaks hetkeolukorrale.

Üldised teemad: eneseisolatsioon, kaugõpe/-töö ja maskikandmine

Kõige populaarsem teema, mille kohta kogusin rohkem kui sada teksti, oli seotud sotsiaalse distantseerumise, eneseisolatsiooni ja karantiiniga. Tekstides kajastati mänguliselt karantiini võimalikke tagajärgi ja asjaolu, et inimesed pidid kodus olema palju rohkem kui nad seda tavaliselt teevad. Tagajärjed: probleemid pereelus, alkoholi ja toidu liigne tarbimine, vaimse tervise probleemid jne.

**Подозреваю, что вирус
женских рук дело :**

**1. Умирают в основном
мужчины**

2. Отменены все матчи,

**3. Закрыты бары ,
увеселительные учреждения**

**4. Ну а те, кто в живых остался
сидят дома с женами**

9:09 AM

Joonis 1. Ma kahtlustan, et viirus [COVID-19] on naiste kätetöö: 1. Enamasti surevad [selle tõttu] mehed. 2. Kõik spordiüritused on tühistatud. 3. Baarid ja meelelahutusasutused on suletud. 4. Need, kes on veel elus, on kodus koos oma naiseaga. Saadud Valgevene vastajalt (mees, 40 aastat vana) Facebooki privaat-sõnumis 1. aprillil 2020.

Iroonilises võtmes on mõni pandeemiaga seotud “probleem” tegelikult isolatsiooni positiivse mõju kohta:

**Пока остальной бизнес хоть как-то
барахтается, бизнес домущников
лёг полностью.**

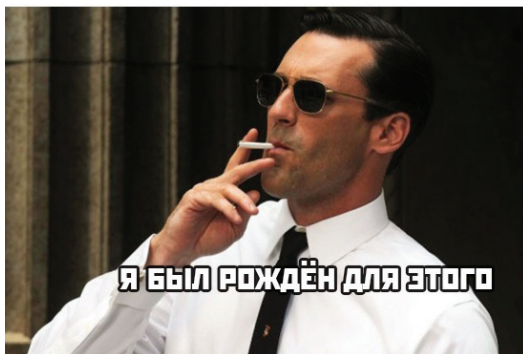

Joonis 2. Kui teised ettevõtted võitlevad veel, et ellu jääda, on murdvaraste äri täielikult rikutud. Saadud Valgevene vastajalt (naine, 43 aastat vana) Viberi kaudu 31. märtsil 2020.

Naljade sihtmärgiks sai ka asjaolu, et kodus püsimine (mis seostub tavaliselt tegevusetuse, mitte aktiivse probleemilahendamisega), on seni osutunud kõige tõhusamaks viiruse leviku tõkestajaks:

Joonis 3. Ülemine tekst: "On saabunud aeg, mil maailma saab päästa kodus istudes ja mitte kuhugile minnes." Alumine tekst: "Ma olen selleks sündinud." 17. märts 2020, https://vk.com/minsk.stolica?z=photo-74552614_457289828%2Fwall-74552614_285138 (vaadatud 12.02.2021).

**НАСТАЛ МОМЕНТ, КОГДА
МОЖНО СПАСТИ МИР, СИДЯ
ДОМА И НИКУДА НЕ ВЫХОДЯ**

Naljade allikas oli ka pikalt kodus olemise mõju vaimsele tervisele:

**ЕСТЬ И ХОРОШИЕ НОВОСТИ.
ТЕПЕРЬ ВАША КУКУХА НЕ СМОЖЕТ ОТЪЕХАТЬ
БОЛЕЕ ЧЕМ НА 100 МЕТРОВ ОТ ДОМА**

Joonis 4. "On ka häid uudiseid. Nüüd ei saa kägu [hulluks] minna kaugemale kui 100 meetrit kodust." Pealdises kasutatakse sõnamängu. (ваша кукуха не сможет отъехать tähendab otsetõlkes "teie kägu ei saa lahkuda". Idioom "üks kägu on lahkunud" tähendab nii Valgevenes kui ka Venemaal, et inimene on hulluks läinud. Seda pilti jagas minuga VK privaatsõnumis 32aastane naine.

Huvitaval kombel põhineb selle näite nali mitmes Venemaa piirkonnas kehtestatud korral, et inimene võib lahkuda kodunt vaid selleks, et minna tööle, kauplusse, haiglasse, prügi välja viima või koera jalutama mitte kaugemale kui sada meetrit kodust (Girsh 2020). Valgevenes selliseid meetmeid ei kehtestatud, kuid nalja mõistmiseks pole tingimata vaja teada Venemaa konteksti, sest sarnased meetmed kehtestati paljudes maailma riikides ja neid kajastati Valgevene uudistes.

Selle näite (ja veel mitme) põhinemine konkreetset Venemaa kontekstil ei ole juhuslik. Venemaa meedia on Valgevene meedias vägagi tuntav; lisaks saavad paljud valgevenelased infot Venemaa olukorrast oma sõprade ja pere-liikmete käest, kes seal elavad. Tihedad sidemed võivad kaasa tuua ka mitmemõttelisust: ühest küljest ei tundu Venemaa kontekst võõras, kuid teisest küljest erinevad naljad oluliselt valgevenelaste kogemustest COVID-19 pandeemia ajal. Lähedaste naabrite üle nalja visates teadvustavad valgevenelased selle vastuolulisust, kuid samal ajal on neil võimalus psühholoogiliselt nalja reaalsusest distantseeruda.

Paljudes eneseisolatsiooni ja karantiini teemalistes naljades tekitab huumorika efekti liialdus. Koduste piirangute rangust tähtsustatakse üle, samuti kodusviibimise (nii positiivseid kui ka negatiivseid) oletatavaid tagajärgi. Isolatsiooni kestust oli raske ennustada, eriti pandeemia algfaasis, mil paljudes riikides pikendati isolatsiooni mitu korda; selle mõju füüsilisele ja vaimsele heaolule ei olnud veel kindlaks tehtud. Ulatusliku karantiini ebakindlus ja mitmetähenduslikkus tekitasid viljaka huumoripinnase.

Paljusid nalju inspireerisid äkki tavaliseks saanud kaugtöö ja -õpe. Märkimisväärne osa naljadest mängis ideega teha kaugtööd sfäärides, kus see on ilmselgelt võimatu:

- Маша, иди забирай!

Joonis 5. "Maša, tule, vii ära!" Jagas 43aastane naine Viberi privaatsõnumis 6. aprillil 2020.

Digitaaltehnoloogia kasutamine (ja vältimatud vead), millest oli saanud kaugtöö ja -õppe asendamatu osa, tekitas juhtidele ja haridustöötajatele väljakutseid (vt nt Ivaniuk & Ovcharuk 2020), mis sai ka naljade sihtmärgiks:

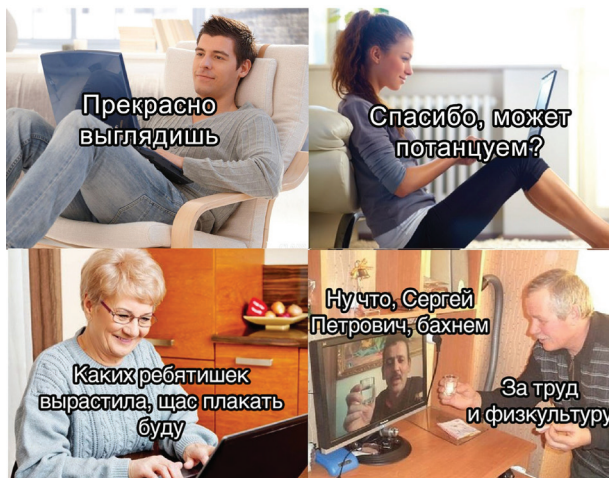
Joonis 6. "Kas kõigil on heli?". Twitter, 8. aprillil 2020, <https://twitter.com/blisch/status/1247973180268072961/photo/1> (vaadatud 12.02.2021).

Digitaalselt vahendatud haridus inspireeris mõtteid, kuidas kohandada vanu tavasid ja rituaale uue reaalsusega:

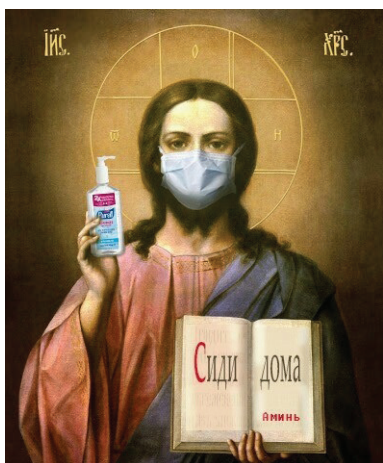
Примерно так будет выглядеть выпускной у 11-классников в 2020

Joonis 7. "Umbes nii hakkavad välja nägema lõpuaktused 2020." Ülevaalt vasakul: "Sa näed hea välja." Üleval paremal: "Täna, kas me tantsime?" All vasakul: "Ma olen üles kasvatanud nii armsad lapsed, ma hakkam nutma." All paremal: "Nii, Sergei Petrovitš, terviseks." – "Tööõpetuse ja kehakultuuri eest!" [Need on kaks ainet, mida Valgevene koolides õpetavad peaaegu ainult mehed, teised kooliõpetajad on naised]. 30. märts 2020, https://vk.com/minsk.stolica?z=photo-74552614_457290441%2Falbum-74552614_00%2Frev (vaadatud 12.02.2021).

Kaugõppest ja -tööst sai üks COVID-19 pandeemia sümboleid. See mõjutas maailmas miljoneid inimesi ja ajendas neid muutma oma argirutiini, mõjutas töö- ja õppe-eetikat ning tõi tähelepanu keskpunkti kommunikatsioonitehnoloogia. Tänapäeva infotehnoloogiale keskenduv huumor ei ole kindlasti uus nähtus; see on olnud populaarne nii naljade tootmisel kui ka jagamisel, samuti naljade sihtmärk. Tehnoloogiaalaste naljade populaarsus tuleneb osaliselt asjaolust, et sellised naljad kajastavad ka inimesi ja inimlikkust ning tehnoloogia keskset rolli inimeste elus (Shifman & Blondheim 2010). See aspekt muutub silmatorkavaks ajal, mil inimeste sõltuvus tehnoloogiast on kiiresti ja dramaatiliselt suurenenud, tekitades uusi väljakutseid mitte ainult tehnilisel, vaid ka sotsiaalsel, psühholoogilisel ja kultuurilisel tasandil.

Samal ajal kui kogu maailma arstid, proviisorid ja keemikud otsisid tõhusaid viise COVID-19 leviku tõkestamiseks, löid ja levitasid miljonid arvutikasutajad naljapilte ja -tekste kõige populaarsemate ennetusmooduste kohta. Näomaskid ja kätepuhastusvahendid kuulutati koos sotsiaalse distantseerumisega kõige tõhusamateks viiruse leviku aeglustamise vahenditeks:

Joonis 8. Raamatu tekst: "Istu kodus. Aamen".
11. Aprill 2020, https://vk.com/belteanews?z=photo-82476651_457277154%2Fwall-82476651_470979
(vaadatud 12.02.2021).

Maskikandmine muutus asendamatuks paljudes situatsioonides, kus see võis varem tunduda kohatu:

Joonis 9. Seda pilti jagas 24. aprillil 2020 Viberis 43aastane naine. Kiri ladina (mitte kirillitsa) tähestikus näitab, et selle pildi makro "imporditi" Valgevenesse väljastpoolt, kuid lühike ja arusaadav tekst ei vajanud edasist kohandamist.

Trikini 2020

Sama hüperboolselt, nagu kujutati eneseisolatsiooni, kujutati liiase irooniaga ka enda kaitsmist COVID-19 eest:

Joonis 10. "Küberpunk, mida me väärime." 28. veebruar 2020, https://twitter.com/Daily_minsk/status/1233338745820196864. Taustal võib näha Valgevene Riikliku Tehnikaülikooli peahoonet; selle õppeasutuse üliõpilane oli esimene inimene Valgevenes, kellel päev enne postituse tegemist tuvastati COVID-19 positiivne test.

Humoorikad kommentaarid maskide, kätedesinfitseerijate ja teiste kaitsevahendite kohta on peegeldus, kui ebaproportsionaalselt suurt rolli hakkasid need asjad meie elus mängima (võrreldes COVID-19 eelse ajaga). Teisest küljest peegeldab nende kujutamine tuttavate esemete (nagu bikiinid, vt joonis 9) või isegi pühade kujutiste (vt joonis 8) osana nende jätkuvat kohandamist ja üha suuremat aktsepteerimist igapäevaelu normaalsete elementidena (arutelu vt Morris 1993).

Kodus töötamise / kaugõppe kahjulikud kõrvalmõjud (liigsöömine, alkoholi-tarbimine, pereprobleemid) olid reaalsus, mis oli arusaadav ja tuntav kogu maailmas; samuti sellised argielu muutused nagu maskikandmine ja sage kätepesu. Neil teemadel tehti ja jagati nalju paljudes keeltes ja variatsioonides ning sageli oli vaja vaid pisikest kohandamist, et nali oleks arusaadav teises paikkonnas. Lisaks nendele universaalsetele küsimustele seisis iga riik silmitsi oma spetsiifiliste küsimustega. Ka need said paratamatult humoorikate kommentaaride sihtmärgiks.

Rahvusliku tooniga huumor

Ainult 34 näidet (umbes 9% minu andmekogust) kajastas olukorda Valgevenes ja seda, kuidas pandeemiat riigis käsitleti. Enamik neist on sarkastilised Valgevene valitsuse ebatavalise ja vastuolulise lähenemisega COVID-19-le.

Mõned näited olid suunatud konkreetset Valgevene presidendi viiruse-teemalisele retoorikale:

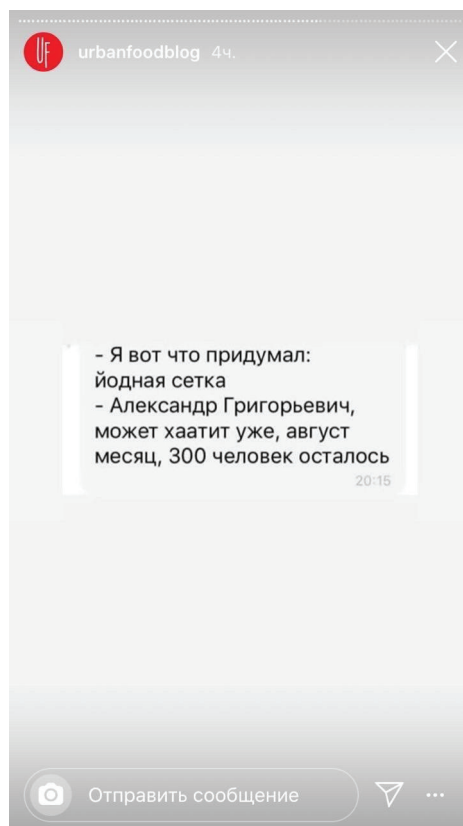

Joonis 11. Ülemine tekst: “Lukašenka on ennustanud, et keegi ei sure Valgevenes koroonaviirusse.” Pakend: “Minu sõna: koroonaviiruse ravim. Panna kolm korda päevas kõrvadele. Vaarikamoosi maitse.” Alumine tekst: “Küsige seda Valgevene apteekidest.” Kirje saadi Viberi kaudu 27aastaselt naiselt 15. aprillil 2020.

See näide kubiseb keelelistest ja kultuurilistest viidetest. Väljend “panna kõrvadele” viitab venekeelsele idioomile *вешать лапшу на уши* (otsetõlkes “riputada nuudleid kellegi kõrvadele”), mis tähendab valetamist. “Vaarikamoos” on viide populaarsele sotsiaalmeedia kontole “Tee vaarikamoosiga” (*Чай с малиновым вареньем*), mis tegeleb Valgevene uudiste humoorika (sageli sarkastilise) esitamisega. Konto nimi on viide president Lukašenka vastusele ajakirjaniku hoiatusele, et tema küsimus võib olla karm: president soovitas, et ajakirjanik peaks võtma tassi teed vaarikamoosiga ja pidas lühikese kõne sellise tee ülistuseks. Kuigi suurt osa huumorist võiks hinnata iga vene keele kõneleja, lisab valgevene keele täpsem tundmine (nt vaarikamoosi viide) selle näite huumorile lisakihte.

Muude naljade keskmes on Aleksandr Lukašenka retoorikale viitamise asemel rahva üldine reaktsioon pandeemia ja valitsuse meetmetele, mida peetakse ebapiisavaks:

Joonis 12. “Vaad, mis ma välja olen mõelnud: joodiruu dustik. – Aleksandr Grigorjevitš [Lukašenka ees- ja isanimi], võib-olla aitab juba, augustikuu, 300 inimest on järel [riigis].” Valgevene Viberi kaudu jagas 53aastane naine 4. aprillil 2020.

Teised naljad paigutasid Valgevene olukorra laiemasse geopoliitilisse konteksti, kommenteerides humoorikalt riigi pandeemiapoliitika rahvusvahelist vastuvõttu.

Joonis 13. Kaldal olevad tegelased on märgistatud “Leedu”, “Poola”, “Ukraina”, “Venemaa”, “Läti” (kõik riigid, millel on Valgevenega ühine piir). Parvel olev notsu kannab märget “Valgevene” (postitatud 19.03.2020 https://vk.com/belmems?z=photo-83285883_457239378%2Falbum-83285883_00%2Frev – vaadatud 15.02.2021).

Joonis 14. Loomade kohal kirje: “Valgevene jalgpalli meistrivõistlused” ja fotograafidel: “Kogu maailm” (postitatud 21.03.2020 https://vk.com/belmems?z=photo-83285883_457239387%2Falbum-83285883_00%2Fprev – vaadatud 15.02.2021).

Väiksem rühm huumorinäiteid ei peegeldanud sõna otseses mõttes Valgevene lähenemist COVID-19-le, vaid mõningate populaarsete COVID-19 naljade kohandusi Valgevene kontekstis:

Joonis 15. “Tänu koroonaviirusele paranevad Valgevene metsad, sinna on naasnud partisanid” (postitatud 2.04.2020 <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=3189266957751392&set=a.997538106924299&type=3&theater> – vaadatud 15.02.2021).

Siin võime näha kohaliku ja globaalse meediadiskursuse segunemist. Kohaliku aspekti esindab valgevene keele kasutamine ja viide partisanidele, mis on seotud asjaoluga, et Teise maailmasõja ajal oli väga aktiivne partisanisõda saksa okupatsiooni vastu – hiljem sai sellest asjaolust rahvusliku identiteedi-narratiivi osa. Globaalne aspekt tuleb ilmsiks tiitri struktuurist. Kujutis on modelleeritud “loodus on tervenemas” teemaliste meemide alusel. See on pandeemia esimestest päevadest sotsiaalmeedias ringlema hakanud arvukate tööstustegevuse pidurdumise tagajärjel keskkonna paranemist kinnitavate küsitava väärtusega postituste paroodia.

Nii globaalsete huumoritrendide lokaliseerimine kui ka Valgevene COVID-19 pandeemiale lähenemise eksootilisus on rikastatud kohalike viidetega, ent mõlemad näitavad ka valgevenelaste teadlikkust ülemaailmsetest sotsiaalsetest, poliitilistest ja folkloorsetest protsessidest. Riigispetsiifiline COVID-19 huumor Valgevenes on naljakas üksnes siis, kui see paigutub maailmas pandeemia põhjustatud muutuste laiemasse konteksti.

Järeldused

Sõltumata sellest, kas usutakse, et massi- ja rahvakultuuri vahel on järsk erinevus või nähakse omavahel lõikuvaid ja üksteist täiendavaid seisukohti (vt arutelu Blank 2012: 3), on võimatu eitada massi- ja sotsiaalmeedia mõju tänapäeva folkloorile, eriti peamiselt virtuaalmaailmas eksisteerivale folkloorile. Uudistesaated mitte üksnes teavitavad inimesi sündmustest, vaid kujundavad inimeste ettekujutust nendest sündmustest ja käivitavad kohalikke vastukajaid. Tänu Web 2.0 tehnoloogiale võivad vastukajad levida kiiresti ja ületada nii riigi- kui ka keelepiire. Nende sisu, vorm ja levitamismehhanismid järgivad teatud mustreid (kooskõlas folkloori traditsioonilisusega), kuid teevad läbi ka variatsioone. Sarnaselt nendele, kes jagavad suulist rahvaluulet, loovad *online* folkloori jagajad erineva lähedusastmega rühmi ja kogukondi.

Folkloor on sügavalt juurdunud teatud piirkonnas, selle kultuuris ja keeles. Kuid ka globaalsel meedial on folkloori levimisele sama oluline mõju kui kohalikel sündmustel, millega inimesed oma igapäevaelus kokku puutuvad. See tuleb eriti ilmsiks niisuguste suurte poliitiliste, majanduslike, sotsiaalsete, ökoloogiliste ja tervisekatastroofide ajal nagu COVID-19 pandeemia. Kui miljonid inimesed kogu maailmas seisavad silmitsi sarnaste ohtude ja probleemidega, reageerivad nad neile tõenäoliselt ühtmoodi. Seda kajastab COVID-19 kohta laialt levitav humoorikas folkloor, mis käsitleb pandeemiat ja selle tagajärgi. Kuigi mõnes riigis võivad inimeste argikogemused erineda teatud globaalsetest suundumustest, on neil inimestel siiski vajalikud taustateadmised, et mõista (ja hinnata) nendel suundumustel põhinevat huumorit. Jagades huumorit, mis

keerleb sündmuste ümber, mis on väljaspool nende otsest reaalsust, näitavad inimesed teadlikkust globaalsetest probleemidest, samuti saavad nad võimaluse teha nalja kaugemate ja seetõttu vähem traumaatiliste sihtmärkide üle.

Sellise globaalse folkloori kõrval leidub ka humoorikaid vastukajasisid, mis kajastavad olukorda konkreetsetes paikkonnas. COVID-19 pandeemia ajal võttis iga riik kasutusele oma meetmed ja neist mõned on käivitanud humoorika folkloori loomise. Siiski ei ole isegi kohaliku "maitsega" huumor alati täiesti kohalik, seda täiendab laiem kontekst. Kohalike sündmuste ja meetmete grotesksus või absurdus ilmneb ainult võrdluses teiste riikide lähenemisviisidega.

Minu andmekogus sisalduva kohaliku huumori väikest osakaalu võib seletada mitme teguriga. Üks neist on seotud andmete kogumisega: ülemaailmsete folkloorinäidete esinemissagedus võis tekkida minu pere ja sõprade individuaalsete eelistuste tõttu, kes olid abiks näidete kogumisel, sama kehtib sotsiaalmeedia rühmade kohta, kus ma laiemalt publikult nalju otsisin. Teine selgitus tuleneb COVID-19 kriisi olemusest: vaatamata erinevatele kohalikele lahendustele on see kogu maailma mõjutav ülemaailmne oht. Selle negatiivse mõju vähendamise teadaolevad meetmed (sotsiaalne distantseerumine, kaugtöö ja -õpe, maskid jne) kehtivad kõikjal maailmas ning võivad saada populaarseteks naljateemadeks isegi riikides, kus neid meetmeid laialdaselt ei propageeritud ega rakendatud. Lühidalt öeldes nõuavad ülemaailmsed väljakutsed ülemaailmseid vastuseid, samuti ülemaailmset huumorit.

Naljade uurimine tänapäeva meedia kontekstis aitab paljastada olulisi seoseid sündmuste meediakajastuste ja nende folkloorsete vastukajade vahel. Valgevene COVID-19 huumori juhtumiuuring võib olla illustreeriv näide ametliku ja rahvaliku ning kohaliku ja ülemaailmse tihedast ja mitmetähenduslikust seosest. Selle uuringu tulemusi võiks testida teiste kontekstide suhtes, et süvendada arusaamist folkloori ringluse protsessidest tänapäeva maailmas, eriti ülemaailmse kriisi ajal. Tuleviku teadusuuringute muud võimalikud suunad hõlmavad laiemat ajaraamistikku ning COVID-19 naljade võrdlemist eri perioodidel, kultuuridevahelist ristvõrdlust, digitaalse huumori detailsemat üldist ja temaatilist liigitamist ning paljude muude põnevate aspektide uurimist.

Tõlkinud Asta Niinemets

Tänu sõnad

Kirjutis on seotud Eesti Kirjandusmuuseumi uurimisprojektiga EKM 8-2/20/3 "Folkloori narratiivsed ja uskumuslikud aspektid" ja EKKD65 "Kuidas allikatest saab kultuur: eesti aines Eesti Kirjandusmuuseumi kogudes ja andme-

baasides”, selle valmimist toetas Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK 145). Täna anonüümseid retsensente kommentaaride ja ettepanekute eest.

Kommentaariid

- ¹ VKontakte (rahvusvaheline lühend VK) on venekeelsete inimeste seas populaarne sotsiaalsõrgustik, mille struktuur sarnaneb Facebookile.
- ² Loogiline mehhanism on üks verbaalse huumori üldteooria elemente. Loogiliste mehhanismide ja nende taksonoomia kohta vt Attardo *et al.* 2002.
- ³ Vastavalt ametlikule statistikale osutus pandeemia tipus (6.–27. maini) iga päev positiivseks rohkem kui 900 inimese test.
- ⁴ Uuringu viis läbi üks Valgevene suurimaid uudisteagentuure TUT.BY (täpsemalt vt *finance.tut.by* 2020).
- ⁵ Lukašenka üks esimesi psühhoosi mainimisi salvestati 19. märtsil 2020 (STV 2020b). 28. märtsil 2020 nimetati paanikat hullemaks kui viirus ise (STV 2020c). Üks mainimine oli seotud sidruni ja ingveri ostupaanikaga (STV 2020f).
- ⁶ Lukašenka retoorika muutusi märtsist aprillini 2020 on võimalik jälgida *Office life* 2020.
- ⁷ Esimest korda öeldi seda 31. märtsil 2020 (STV 2020d).

Kirjandus

Arhipova, Aleksandra & Radtšenko, Daria 2016. Newslore v sovetskom i postsovetskom prostranstve: ot sostavitelei. *Antropologičeskii forum* 31, lk 115–118.

Åslund, Anders 2020. Responses to the COVID-19 crisis in Russia, Ukraine, and Belarus. *Eurasian Geography and Economics* 61 (4–5), lk 1–14 (doi: 10.1080/15387216.2020.1778499).

Attardo, Salvatore & Hempelmann, Christian F. & Di Maio, Sara 2002. Script oppositions and logical mechanisms: Modeling incongruities and their resolutions. *Humor – International Journal of Humor Research* 15 (1), lk 3–46 (doi: 10.1515/humr.2002.004).

Blank, Trevor J. (toim) 2009. *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan: Utah State University Press.

Blank, Trevor J. (toim) 2012. *Folk Culture in the Digital Age: The Emergent Dynamics of Human Interaction*. Boulder, CO: University Press of Colorado.

Bobrlife 2020 = Babitš, Veronika. Obiazatel’nyi masochnyi rezhim vveden v Bobruiske. *Bobrlife* 19. juuni (<http://www.bobrlife.by/news/obyazatelnyj-masochnyj-rezhim-vveden-v-bobrujske> – 16. veebruar 2021).

Bronner, Simon 2009. Digitizing and Virtualizing folklore. Blank, Trevor J. (toim). *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan: Utah State University Press, lk 21–66.

- Bronner, Simon 2019. *The Practice of Folklore: Essays toward a Theory of Tradition*. Jackson, MS: University Press of Mississippi.
- Davies, Christie 1990. *Ethnic Humour around the World: A Comparative Analysis*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Davies, Christie 1998. *Jokes and Their Relations to the Society*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Davies, Christie 2011. *Jokes and Targets*. Bloomington: Indiana University Press.
- Dégh, Linda 1994. *American folklore and the mass media*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Dundes, Alan & Pagter, Carl R. 1991. *Never try to teach a pig to sing: Still more urban folklore from the paperwork empire*. Detroit: Wayne State University Press.
- Dušakova, Irina 2017. Ot newslora k news, ot news k newslora: istoriia odnogo mema. *Shagi / Steps* 3 (2), lk 63–76 (<http://shagi.ranepa.ru/en/steps/issues/v3n2> – 16. veebruar 2021).
- finance.tut.by 2020 = Pochti tret' nanimately pereveli sotrudnikov na "udalenu" iz-za koronavirusa. Nekotorye sokratili shtat. Opros 28. märts. *finance.tut.by* (<https://finance.tut.by/news678251.html> – 16. veebruar 2021).
- Frank, Russell 2004. When the going gets tough, the tough go photoshopping: September 11 and the newslora of vengeance and victimization. *New Media & Society* 6 (5), lk 633–658 (doi: 10.1177/146144804047084).
- Frank, Russell 2011. *Newslora: Contemporary folklore on the Internet*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Girsh, Artem 2020. V Rossii za sutki vyiavili 440 bol'nykh koronavirusom. *Vedomosti* 1. aprill (<https://www.vedomosti.ru/society/articles/2020/04/01/826767-v-rossii-za-sutki-viyavleno-bolnih-koronavirusom> – 16. veebruar 2021).
- Hentschel, Gerd & Kittel, Bernhard 2011. Iazykovaia situatsiia v Belarusi: Mneniia belorusov o rasprostranennosti iazykov v strane. *Sotsiologiya: nauchno-teoreticheskiy zhurnal* 4, lk 62–78.
- Ivaniuk, Iryna & Ovcharuk, Oksana 2020. The response of Ukrainian teachers to COVID-19: challenges and needs in the use of digital tools for distance learning. *Information Technologies and Learning Tools* 77 (3), lk 282–291 (doi: 10.33407/itlt.v77i3.3952).
- Jegelevicius, Linas 2020. Belarus and coronavirus: Lukashenko's business-as-usual approach is 'mind-blowing negligence'. *Euronews* 21. aprill (<https://www.euronews.com/2020/04/21/belarus-and-coronavirus-lukashenko-s-business-as-usual-approach-is-mind-blowing-negligence> – 16. veebruar 2021).
- Kalmre, Eda 2017. Introduction: The Social and Political Dynamic of Conspiracy Theories, Rumours, Fake News, and Belief Narratives. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 69, lk 7–14 (doi: 10.7592/FEJF2017.69.introduction).
- Kaplan, Merrill 2013. Curation and Tradition on Web 2.0. Blank, Trevor J. & Howard, Robert Glenn (toim). *Tradition in the twenty-first century: Locating the role of the past in the present*. Boulder: University Press of Colorado, lk 123–148.

Khurshudyan, Isabelle 2020. Coronavirus is spreading rapidly in Belarus, but its leader still denies there is a problem. *The Washington Post* 2. mai (https://www.washingtonpost.com/world/europe/coronavirus-is-spreading-rapidly-in-belarus-but-its-leader-still-denies-theres-a-problem/2020/05/01/a2532ba0-8964-11ea-80df-d24b35a568ae_story.html – 16. veebruar 2021).

Kramer, Andrew E. 2020. 'There Are No Viruses Here': Leader of Belarus Scoffs at Lockdowns. *The New York Times* 25. aprill (<https://www.nytimes.com/2020/04/25/world/europe/belarus-lukashenko-coronavirus.html> – 16. veebruar 2021).

Melnichuk, Tatsiana 2020. Coronavirus: Belarus WW2 parade defies pandemic and upstages Putin. *BBC News Russian* 9. mai (<https://www.bbc.com/news/world-europe-52574749> – 16. veebruar 2021).

Mieder, Wolfgang 2008. *"Proverbs speak louder than words": folk wisdom in art, culture, folklore, history, literature and mass media*. New York & Washington: Peter Lang.

Minski linna täitevkomitee 2020 = Plan dopolnitel'nykh meropriyatii po profilaktike i snizheniiu rasprostraneniia ostrykh respiratornykh infektsii, v tom chisle vyzvannykh COVID-19, v g. Minske. *Minskii gorodskoi ispolnitel'nyi komitet* 7. aprill (https://minsk.gov.by/ru/normdoc/4328/1069_plan.shtml – 17. veebruar 2021).

Minzdrav 2020a = V Belarusi zaregistrirovan pervyy zavoznoy sluchay koronavirusa. *Ministerstvo Zdravookhraneniia Respubliki Belarus'*. Sobytiia. 28. veebruar (<http://minzdrav.gov.by/ru/sobytiya/v-belarusi-zaregistrirovan-zavoznoy-sluchay-koronavirusa>). – 17. veebruar 2021).

Minzdrav 2020b = Rekomendatsii po sotsial'nomu distantsirovaniuiu periodregistratsii sluchaev infektsii COVID-19 (koronavirusnoi infektsii). *Ministerstvo Zdravookhraneniia Respubliki Belarus'* 23. märts (http://minzdrav.gov.by/upload/dadvfiles/letter/Памятка_по_социальному_дистанцированию.pdf – 17. veebruar 2021).

Morris, Ray 1993. Visual Rhetoric in Political Cartoons: A Structuralist Approach. *Metaphor and Symbolic Activity* 8 (3), lk 195–210 (doi: 10.1207/s15327868ms0803_5).

NSK 2020 = Obshchaia chislennost' naseleniia, chislennost' naseleniia po vozrastu i polu, sostoianiiu v brake, urovniu obrazovaniia, natsional'nostiam, iazyku, istochnikam sredstv k sushchestvovaniuiu po Respublike Belarus'. *Natsional'nyy statisticheskiy komitet respubliki Belarus'* (<https://www.belstat.gov.by/upload/iblock/471/471b4693ab545e3c40d206338ff4ec9e.pdf> – 17. veebruar 2021).

Office life 2020 = Kak menialos' mnenie Lukashenko o koronavirusе s rostom chisla zabolevshikh. Taimlain. *Office Life* 27. aprill (<https://officelife.media/article/people/16483-timeline-lukashenko/> – 16. veebruar 2021).

OTV 2020a = Aleksandr Lukashenko: Khokkei – luchshee antivirusnoe lekarstvo! *Obshchenatsional'noye televideniye* 28. märts (<https://ont.by/news/aleksandr-lukashenko-hokkej-luchshee-antivirusnoe-lekarstvo> – 17. veebruar 2021).

OTV 2020b = Lukashenko ob epidtsituatsii: obstanovka uluchshaetsia, no rasslabliat'sia nel'zia. *Obshchenatsional'noye televideniye* 21. mai (<https://ont.by/news/lukashenko-ob-epidtsituatsii-obstanovka-uluchshaetsia-no-rasslablyatsya-nelzya> – 17. veebruar 2021).

- Oring, Elliott 2003. *Engaging Humor*. Champaign: University of Illinois Press.
- Oring, Elliott 2016. *Joking Asides: The Theory, Analysis, and Aesthetics of Humor*. Logan: Utah State University Press.
- Osipov, Aleksandr 2020. *Rasporiazheniye o vvedenii dopolnitel'nykh mer. Mogilevskii oblastnoi ispolnitel'nyi komitet* 29. mai (<http://www.kirovsk.by/wp-content/uploads/2020/06/распоряжение.pdf> – 17. veebruar 2021).
- Peck, Andrew & Blank, Trevor J. 2020. *Folklore and Social Media*. Louisville: University Press of Colorado.
- Rodgers, James 2020. In Belarus, President Lukashenko Has Unique Response To Facing Coronavirus. *Forbes* 4. aprill (<https://www.forbes.com/sites/jamesrodgerseurope/2020/04/04/in-belarus-lukashenko-has-his-own-ways-for-the-country-to-face-coronavirus/#64279f3c279d> – 17. veebruar 2021).
- Shifman, Limor & Blondheim, Menahem 2010. The medium is the joke: Online humor about and by networked computers. *New Media & Society* 12 (8), lk 1348–1367 (doi: 10.1177/1461444810365311).
- Starichonok, Vasily 2012. Russkii iazyk v Belarusi: sostoianie, perspektivy. *Slovo.ru: Baltiiskii aktsent* 2, lk 76–80.
- STV 2020a = Aleksandr Lukashenko: Ia chelovek nep'iushchii, no v poslednee vremia v shutku govoriu, chto vodkoi nado ne tol'ko ruki myt'. *Stolichnoe televidenie – STV* 16. märts (<http://www.ctv.by/aleksandr-lukashenko-ya-chelovek-nepyushchii-no-v-poslednee-vremya-v-shutku-govoryu-chto-vodkoy-nado> – 17. veebruar 2021).
- STV 2020b = Aleksandr Lukashenko: ia koronavirus etot nazyvaiu ne inache kak psikhozom, i ot etogo nikogda ne otkazhus'. *Stolichnoe televidenie – STV* 19. märts (<http://www.ctv.by/aleksandr-lukashenko-ya-koronavirus-etot-nazyvayut-ne-inache-kak-psihozom-i-ot-etogo-nikogda-ne> – 17. veebruar 2021).
- STV 2020c = Aleksandr Lukashenko: “Psikhoz – eto khuzhe, chem koronavirus. Poetomu ia vas vseгда ottaskivaiu ot etoi bolezni”. *Stolichnoe televidenie – STV* 28. märts (<http://www.ctv.by/aleksandr-lukashenko-psihoz-eto-huzhe-chem-koronavirus-poetomu-ya-vas-vseгда-ottaskivayu-ot-etoy> – 17. veebruar 2021).
- STV 2020d = Aleksandr Lukashenko o pike virusnykh zabolevanii v Belarusi: Moliu Boga, chtoby do Paskhi on ushel vniz. *Stolichnoe televidenie – STV* 31. märts (<http://www.ctv.by/aleksandr-lukashenko-o-pike-virusnyh-zabolevaniy-v-belarusi-molyu-boga-chtoby-do-pashi-ushyol-vniz> – 17. veebruar 2021).
- STV 2020e = Aleksandr Lukashenko: karantin, komendantskii chas i prochee. Slushaite, eto proshche vsego – eto my sdelaem v techenie sutok. No zhrat' chto budem? *Stolichnoe televidenie – STV* 7. aprill (<http://www.ctv.by/aleksandr-lukashenko-karantin-komendantskiy-chas-i-prochee-slushayte-eto-proshche-vsego-eto-my> – 17. veebruar 2021).
- STV 2020f = Aleksandr Lukashenko: “Opiat' novyi psikhoz – chesnochno-imbirnyi”. *Stolichnoe televidenie – STV* 13. aprill (<http://www.ctv.by/aleksandr-lukashenko-opyat-novyy-psihoz-chesnochno-imbirnyi> – 17. veebruar 2021).

Tomashevski, Kirill 2020. COVID-19 and Labour Law: Belarus. *Italian Labour Law e-Journal* 13 (1S) (doi: 10.6092/issn.1561-8048/10960).

Valgevene Vabariigi president 2020a = Meeting with Head of Belarus President Administration, Chairwoman of Council of Republic, State Secreatry of Security Council, Healthcare Minister. *The official Internet Portal of the President of the Republic of Belarus* 13. aprill (http://president.gov.by/en/news_en/view/report-of-head-of-belarus-president-administration-chairwoman-of-council-of-republic-state-secreatry-of-23389/ – 17. veebruar 2021).

Valgevene Vabariigi president 2020b = Vrusheniye gosudarstvennykh nagrad. *The official Internet Portal of the President of the Republic of Belarus* 2. juuli (http://president.gov.by/ru/news_ru/view/vruchenie-gosudarstvennyx-nagrad-23940/).

Summary

Internet folklore in times of global pandemic: COVID-19 in Belarusian online humor

Anastasiya Fiadotava

Estonian Literary Museum

anastasiya.fiadotava@folklore.ee

Keywords: COVID-19, global, humor, memes, newslore

During the first months of the COVID-19 pandemic (February–July 2020) I collected 374 textual jokes, humorous images, and image macros related to the coronavirus from Belarusian social media, friends, and family members. Many of the examples in my dataset became local memes, circulating within and beyond the Belarusian mediascape. While the Belarusian government's dismissive response to the pandemic was unique among the Eastern European nations, only 34 of my examples referred specifically to the situation in Belarus. Many more examples addressed such issues as living under a lockdown, compulsory mask wearing, and distant working and learning, even though these measures were not implemented in the country on a mass scale. This incongruity between people's lived experience in Belarus and the content of humorous folklore circulating in the country illustrates the influence of global media coverage on vernacular humorous expressions. These vernacular expressions point to strong connections between the Belarusian mediascape and those of other countries, especially Russia, from where many of the examples originated.

The paper also reflects a broader issue of globalization and digitalization of contemporary folklore, discusses the phenomenon of newslore and illustrates how some of the common characteristics of folklore can be applied to the digital forms of vernacular expression. The paper also looks at the balance between global and local in the online folklore.

Anastasiya Fiadotava (PhD) on Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna nooremteadur ja Eesti-uuringute Tippkeskuse liige. Tema huvialad on folkloristika, huumoriuuringud ja perekonna rahvaluule. Tal on Valgevene ajaloo magistrikraad Valgevene Riikliku Ülikoolist ja folkloristika doktorikraad Tartu Ülikoolist. Tema doktoritöö keskendus Valgevene perekonna humoorikale rahvaluulele.

Anastasiya Fiadotava (PhD) is Junior Research Fellow at the Department of Folkloristics of the Estonian Literary Museum, and at the Centre of Excellence in Estonian Studies. Her fields of interest include folkloristics, humour studies, and family lore. She holds an MA in Belarusian history from Belarusian State University, and a PhD from the University of Tartu. Her PhD thesis focuses on humorous family lore in Belarus.

anastasiya.fiadotava@folklore.ee

“Surm on ainus, mis hirmutab”: viirusnakkushaiguste ja nendega seotud vaktsineerimise tähenduse loomine gripi ja koroonaviiruse näitel

Kadi Lubi

Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli tervishariduse keskuse dotsent
kadi.lubi@ttk.ee

Eliisa Metsoja

Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli bakalaureus, Terviseameti gripikeskuse
peaspetsialist
Eliisa.Metsoja@gmail.com

Kaie Eha

Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli meditsiinitehnilise hariduse keskuse far-
matseudi ingliskeelse õppekava juht
Kaie.Eha@ttk.ee

Silja Mets-Oja

Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli tervishariduse keskuse juht
Silja.Mets-Oja@ttk.ee

Lilian Ruuben

Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli meditsiinitehnilise hariduse keskuse juht
Lilian.Ruuben@ttk.ee

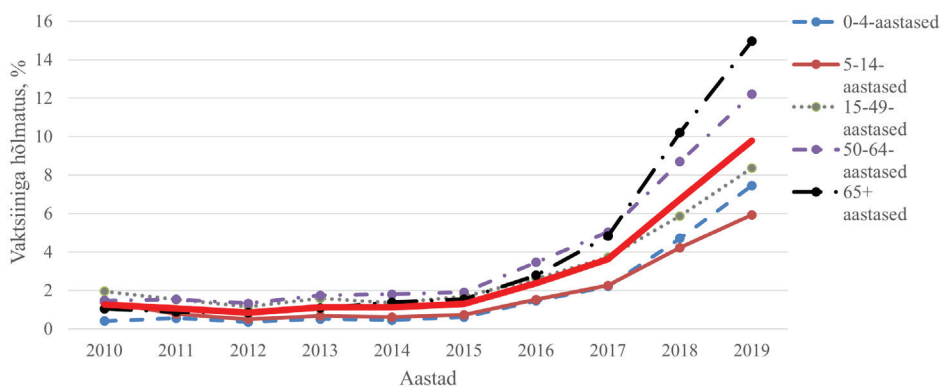
Teesid: Vaatamata sellele, et vaktsineerimine on tõhus meede gripi ennetamiseks, on gripivastane vaktsineerimine olnud Eestis tagasihoidlik. 2019. aasta lõpul alguse saanud koroonaviiruse pandeemia on esile toonud vaktsineerimise kui tervishoiualase meetme olulisuse, kuid hiljutised uuringud viitavad, et ka koroonaviiruse vastane vaktsineerimine võib jääda oodatust kasinamaks, sest inimesed ei pruugi ennast vaktsineerida. Artiklis mõtestame üheksa poolstruktureeritud intervjuu andmetele tuginedes võimalikke viise, kuidas luuakse vaktsineerimise kohta tähendusi ning miks ja kuidas mõjutavad need vaktsineerimisotsuse kujunemist hooajalise ja pandeemilise viirusnakkushaiguse puhul.

Märksõnad: gripp, haiguse tähenduse loomine, koroonaviirus (COVID-19), vaktsiinides kahtlemine, vaktsineerimine

Sissejuhatus

Hooajaline gripp ei põhjusta noortele ja tervetele inimestele küll suuri tervisekahjusid, kuid sel haigusel on arvestatavad tervise-, ühiskondlikud ja majanduslikud mõjud, eriti riskirühmade seas (Govaert & van Essen 2003), põhjustades igal aastal üle maailma epideemiaid (Petrova & Russell 2018), haigestumust ja suremust (Rossman & Lamb 2011). Seejuures võivad gripi tüsistused olla tõsised (nt müokardi infarkt, bakteriaalne kopsupõletik, neerupuudulikkus) ning lõpliku paranemiseni võib kuluda nädalaid (Govaert & van Essen 2003: 1266; Jorgensen *et al.* 2018). 2018/19. gripihooajal oli Eestis hinnanguliselt 45–55 tuhat gripijuhtumit, hospitaliseeriti 1662 ja suri 57 inimest (Terviseamet 2019).

Kuigi gripivastane vaktsineerimine on haiguse ennetamisel esmane (Petrova & Russell 2018) ja tõhusaim vahend, on gripivastase immuniseerimise määrad pigem madal. Gripihooajal 2014/15 suutis vaid Ühendkuningriigi ainsa Euroopa riigina vaktsineerida 75% vanemaealistest (teiste riskirühmade hõlmatus jäi alla 40%) (Jorgensen *et al.* 2018). Eestis vaktsineeriti 2019. aastal kogu rahvastikust 10% (vanemaealistest 15%) (joonis 1), mis on kaugel soovituslikust 75% (WHO 2020b) ja teistes Euroopa riikides saavutatud hõlmatuses (Robert *et al.* 2019).

Joonis 1. Gripivastase vaktsineerimise hõlmatus erinevate vanusegruppide lõikes 2010–2019. Tervise Arengu Instituut 2020.

Koroonatõbi on viirusnakkushaigus, mis põhjustab haigestunutele kergeid kuni mõõduka tugevusega respiratoorseid sümptomeid, millest enamik inimesi paraneb sümptomaatilise raviga, kuid vanemaealistel ja erinevate terviseprobleemidega riskirühmade esindajatel võib ka välja kujuneda raske haigus, mis võib lõppeda surmaga (WHO 2020a). Koroonaviiruse (COVID-19) pandeemia kuulutati välja 11. märtsil 2020 (WHO 2020c), sellele järgnes 12. märtsil eriolukorra väljakuulutamine Eestis (EVV 2020). Euroopa Liidus, sh Eestis algas prioriteetsete sihtrühmade vaktsineerimine 27. detsembril 2020, kuid uurin-gutes on juba leitud, et inimesed, kes ei tunne ennast COVID-19 poolt ohusta-tuna, kahtlevad rohkem enda vaktsineerida laskmises võrreldes riskirühmade liikmetega, kes end otseselt ohustatuna tunnevad (Dror *et al.* 2020). 2020. aasta 31. detsembri seisuga oli Eesti diagnoositud 28 409 koroonaviiruse haigusjuhtu ja 234 surma (OKE 2021).

Käesolev artikkel võtab vaatluse alla end gripi vastu mittevaktsineerinud (samas mitte vaktsiinivastaste) inimeste uskumused ja arvamused gripi, ko-roonaviiruse (COVID-19) ja nendega seotud vaktsineerimise osas. Tuginedes üheksale poolstruktureeritud intervjuule küsime, kuidas loovad enda jaoks eelnevalt nimetatud haiguste vastase vaktsineerimise tähendust inimesed, kes vaktsineerimist üldiselt ebavajalikuks ei pea. Analüüsis oleme tuginenud sot-siaalkonstruktivistlikele lähenemistele (Conrad & Barker 2010), mille kohaselt toimub haiguse ja tervisega seotud tähenduste konstrueerimine kultuurilisel tasandil, isiklikel kogemustel põhineval indiviiditasandil ja kolmandate osa-pooltega seotud tasandil. Varasemad uuringud maailmas on käsitlenud haiguse tähenduste konstrueerimist peamiselt krooniliste haiguste (nt Charmaz 2006; Morden & Jinks & Ong 2017) ja vähktõve (nt Buonaccorso *et al.* 2019) kontekstis. Samuti on uuritud vanemate vaktsineerimises kahtlemise ja vaktsiinivastasuse teket laste vaktsineerimise osas (nt Dubé & Gagnon *et al.* 2014; Dubé & Vivion *et al.* 2014; Sobo 2016), kuid hooajaliste viirusinfektsioonide ja käesoleva ko-roonaviiruse pandeemia ning viirusnakkushaigustega seotud vaktsineerimiste kontekstis seda seni tehtud ei ole, mistõttu võimaldavad tulemused saada es-mast tagasisidet selle osas, kuidas luuakse nimetatud juhtudel viirusnakkus-haiguse ja sellega seotud vaktsineerimise tähendust. Viirusnakkushaiguste alase tähendusloome (st selle, mida see haigus meie ühiskonnas kultuuriliselt ja ühiskondlikult tähendab) uurimine võib anda olulist informatsiooni selle kohta, miks inimesed viirusnakkushaiguste (nagu gripp ja koroonatõbi) vastase vaktsineerimise osas kõhklevad või seda isegi väldivad. See teadmine võib aga aidata edasises selgitustöös (nii rahvateavituse kui ka pikemaajalise haridus-tegevuse kontekstis), samuti selgitada meditsiiniantropoloogia ja -sotsioloogia potentsiaali haiguste ja laiemalt terviskäitumise mõtestamisel, toetamisel ja suunamisel.

Haiguse tähenduse konstrueerimine

Lääne meditsiinis valitsev haigusi käsitlev biomeditsiiniline mudel (Nettleton 2013: 2) kirjeldab haiguseid kui patofüsioloogilisi protsesse. Selline lähenemine ei võimalda aga hinnata haiguse mõju inimese elu teistele valdkondadele peale kehalise/füüsilise. Vastandina biomeditsiinilisele mudelile võimaldab sotsiaalkonstruktivism tuua esile kultuuriliste ja ühiskondlike süsteemide mõju haiguse tähendusele ja kogemusele (Conrad & Barker 2010). Seetõttu kasutatakse meditsiinisotsioloogias inglise keeles haiguse kohta kaht sõna, eristamaks haiguse kliinilist ja sotsiaalset kulgu ja mõju: *disease* tähistab *düs-funktsionaalset keha* ja *illness* tähistab *katkestuste kogemust* (*experiences of discontinuities*) igapäevategevuste sooritamisel (Eisenberg 1977). Kuigi lähenemist on kritiseeritud, võimaldab see siiski analüüsida ja mõista haigusega kaasnevaid muid mõjusid peale kehaliste. Samas ei tähenda see ainult ühe inimese eluilma (*life-world*) kontekstis esinevaid haigusega seotud kogemusi, vaid sümptomeid tõlgendatakse ka muude iseloomulike eluilmade kontekstis, mille kujunemist mõjutavad sotsiaaldemograafilised ja -kultuurilised tegurid nagu näiteks ühiskondlik klass, etnilis-kultuuriline päritolu, vanus ja sugu (Toombs 1992: 37). Kathy Charmaz (2006) on krooniliste haiguste näitel välja toonud, et tähendusi luuakse kollektiivselt, kuid neid tõlgendatakse individuaalselt. Indiviiditasand oma praktiliste nüansside ja harjumuslike käitumisviisidega võib samuti mõjutada viisi, kuidas inimesed omandavad ja/või kokku lepivad kroonilise haigusega seotud uusi praktikaid (Charmaz 2006; Lubi 2019). Haiguse tähenduse loomise aspektidena on ka välja toodud rahvatarkust, bio- ja alternatiivmeditsiinit tulenevat ekspertteadmist ning massimeediast ja internetist saadud informatsiooni (Lupton 2012: 86).

Peter Conrad ja Kristin K. Baker (2010) on kokku võtnud haiguste tähenduste sotsiaalkonstruktivistliku uurimise ning toonud välja kolm peamist lähenemist – kultuurilise, indiviidikeskse ja kolmandatest osapooltest lähtuva. Haiguste kultuurilise tähenduse loomisel ei ole fookuses niivõrd haiguse olemus kui võrd ühiskonna reaktsioon ja suhtumine haigesse inimesesse ja haiguskoogemusse tervikuna. Indiviidikeskse lähenemise korral on fookuses üksikisiku kogemuslik tasand ja tema arusaamad haigusest. Kolmandate osapooltega (nt erinevad arvamusiidrid, meedia jne) seotud lähenemise korral on haiguse tähenduse loomise keskmes huvitatud osapooled, kusjuures meditsiinilised teadmised haiguse kohta pole tingimata objektiivsed, mis toob eriti selgelt esile selle, et haigused (nii füüsilises kui ka sotsiaalses mõttes) on sama palju sotsiaalsed kui meditsiinilis-teaduslikud (Conrad & Barker 2010).

Vaktsiinis kahtleja, vaktsiinieitaja, vaktsiinivastane¹ – kes nad on?

Samaaegselt neoliberaalse individuaalse vastutuse tõusuga (Dutta 2015) on esile kerkinud vaktsiinide kasulikkuses kahtlejaid. Kultuurilist nähtust, kus eeskujuks on individuaalset vastutust võttev ettevõtlik ja iseseisev tervisekäitaja, nimetatakse “tervisepüüdluseks või tervisetootluseks” (*healthism*, mõiste võetud kasutusele varem Eestis läbi viidud uuringu soovitusel järgi, kuigi autorid tunnistavad, et ingliskeelsele mõistele seni üldtunnustatud eestikeelne vaste puudub (Uibu & Vihalemm 2017)), mis vaktsineerimise kontekstis avaldub eeskätt vanemate kahtlustes oma laste vaktsineerimise osas (Peretti-Watel *et al.* 2015). Vaktsiinides kahtlemine toob kaasa selle, et immuniseeritakse vähem inimesi kui kättesaadav teave ja teenused seda võimaldaksid (Dubé & Gagnon *et al.* 2014). COVID-19 pandeemia kontekstis on juba arutletud selle üle, kas see suudab lahendada üldisema vaktsiinides kahtlemise probleemi, kuid leitud, et isegi kui see lahendab probleemi COVID-19 puhul, ei pruugi vaktsiinivajadusega seotud arusaam laieneda teiste haiguste vastasele vaktsineerimisele (Harrison & Wu 2020).

Kõige tavapärasemalt nimetatakse nähtust vaktsiinivastasuseks, kuid tegelikkuses on olukord mitmetahulisem ja nii on leitud ka, et need, kes vaktsiinides kahtlevad, saab vaktsineerimisega seotud käitumise põhjal jagada kolme rühma (Hagood & Herlihy 2013). Kõige tavapärasema arusaama järgi saaks eristada vaktsiinide vastaseid (*vaccine rejector*), eelkõige lapsevanemaid, kes on seisukohal, et vaktsiinid teevad rohkem halba kui head või on osaks valitsuste, tervishoiuorganisatsioonide ja ravimifirmade vandenõust. Allison Hagoodi ja Stacy Mintzer Herlihy (2013) tüpologia põhjal on selle rühma liikmetele omistatud ka teistest sagedasem täiend- ja alternatiivmeditsiini praktiseerimine. Teise rühma moodustavad vaktsiinide eitajad (*vaccine resistant*), kes on küll vaktsineerimisele vastu, kuid on valmis kaaluma vaktsineerimise tõhususe ja ohutusega seotud informatsiooni. Kolmanda rühma moodustavad vaktsiinides kahtlejad (*vaccine hesitancy*), kellel ei ole konkreetset vastuseisu vaktsiinide osas, kuid kes võivad last vaktsineerima tulles ilmutada teatud ärevust, kahevahelolekut ning kui nad ka lasevad last vaktsineerida, siis teevad seda vastumeelselt (Hagood & Herlihy 2013).

Varasemates uuringutes on välja toodud erinevaid barjääre, mis mõjutavad gripivastase vaktsineerimise vähest hõlmatust (Schmid *et al.* 2017). Nii on välja toodud psühholoogilised barjäärid (nt väiksem tajutud risk gripi tagajärgede osas, vähene surve *olulistelt teistelt*, puuduv minevikukogemus, kasinad teadmised gripi ja vaktsineerimise osas jne), füüsilised barjäärid (nt ebatervislik

elustiil või puuduv meditsiiniline seisund), kontekstist tulenevad barjäärid (nt vaksineerimise kättesaadavus, vähene suhtlus tervishoiusüsteemi erinevate osadega) ja sotsiaaldemograafilised barjäärid (nt eakus) (Schmid *et al.* 2017). Lisaks on uuringutes ka näidatud, et nakkushaiguste alane vähene teadlikkus ei pruugi puudutada ainult laiemat avalikkust, vaid ka tervishoiutöötajaid (Hall & Wolf 2019). Hiljutises COVID-19 vaktsiini puudutavas uuringus on leitud, et tervishoiutöötajad, kes ei puutu koroonatõve patsientidega otseselt kokku, usaldavad COVID-19 vaktsiini vähem kui rahvastik üldiselt (Dror *et al.* 2020).

Seega on igasugune vaktsiinidest hoidumine kompleksne nähtus, mis eksisteerib kogu maailmas ning millega tegelemisel ei ole võimalik välja pakkuda üht toimivat meetodit (Schuster *et al.* 2015). Pigem tuleks vaktsiinialase harimise ja poliitika puhul segmenteerida sihtrühmad ja läheneda igale rühmale viisil, mis neid parimal moel kõnetaks (Hagood & Herlihy 2013), sest vastuseisu vaktsiinidele saab käsitleda otsustusprotsessina, mis sõltub inimeste usaldusest tervishoiuasutuste ja peavoolu meditsiini suhtes (Peretti-Watel *et al.* 2015).

Analüüs

Andmete kogumiseks viisime läbi üheksa poolstruktureeritud intervjuud. Intervjuude suhteliselt väike arv võib olla uuringu miinuseks, kuid et eesmärk oli saada esmast teavet teema käsitlemiseks ning uurijate konsensuslikul hinnangul saavutati andmete küllastus (*data saturation*), siis antud uuringu kontekstis oli osalejate arv piisav. Valimi moodustamiseks kasutasime kombinatsiooni mugavus- ja lumepallivalimist. Uuringusse kaasamise kriteeriumiteks olid osaleja vanus (alates 18. eluaastast), asjaolu, et viimase kahe aasta jooksul polnud osaleja gripi vastu vaksineeritud ning see, et tegemist polnud põhimõttelise vaktsiinivastasega. Intervjuud toimusid veebruarist juunini 2020 ning kuna sellesse perioodi jäi ka riigis väljakuulutatud eriolukord, toimus enamik intervjuudest elektrooniliste kanalite (Facebook, Messenger, Skype, mobiiltelefon) vahendusel, mida saab pidada üheks uuringu puuduseks, mis vähendas võimalust märgata ja arvesse võtta vestluste mitteverbaalseid nüansse (täpsemalt on uuringu piirangud välja toodud vastavas alapeatükis). Intervjuud kestsid keskmiselt 40 minutit. Uuringule ei taotletud eetikakomitee luba. Konsulteerisime Tallinna Meditsiiniuuringute Eetikakomiteega ning suhtluse tulemusel leidsime, et luba ei ole vajalik, kuna uuriti nähtust (vastavasisuline suhtlus 2018. aasta oktoobris) ning osalejate tervise- ega isikuandmeid ei kogutud ega säilitatud. Sellele vaatamata järgisime uuringu läbiviimisel meditsiinieetika (Beauchamp 2015), Helsingi deklaratsiooni (World Medical Association 2013) ja

isikuandmete kaitse seaduse (RT 2019) põhimõtteid. Kõik salvestised transkribeerisime vastavalt suulise kõne metoodikale (Hennoste 2000) ning kustutasime seejärel. Transkriptsioonid kodeerisime ning kood sisaldas uuringukoodi (flu), osaleja järjekorranumbrit ja vanust. Kokku osales uuringus Eestis elavad seitse naist ja kaks meest vanuses 27–70. Intervjuutekstide analüüsi viisime läbi, lähtudes haiguste konstrueerimise kultuurilisest, üksikisiku ja kolmandate osapoolte tasandist. Analüüsisime seda, kuidas mõtestatakse enda jaoks haiguste (griip ja COVID-19) olemust, neist tulenevaid ohte ja võimalikke riske ning seeläbi ka seda, kuidas on enda jaoks konstrueeritud arusaamad nende haiguste ja vaktsineerimise kohta.

Tähenduse loomine kultuurilisel tasandil

Kultuurilise tasandi roll on haiguste tähenduste konstrueerimisel sageli seotud sellega, milline tähendus on haigusele ühiskonnas antud, kuigi haiguses endas pole midagi stigmatiseerivat (nt vaimse tervise häired, seksuaalsel teel levivad haigused, vähk jne) (Conrad & Barker 2010). Gripi puhul väljendus kultuurilise tasandi tähendusloome osalejate vastustes seeläbi, et ühiskondlikult ei peeta grippi ohtlikuks viirusnakkushaiguseks:

Peaks rääkima meedias ja rohkem sellest, et tegelikult griip on ka ohtlik. Kuidagi on jäänud inimestel see tunne, et see pole ohtlik. Tegelikult ei räägitud, et griip lõpeb ka surmaga, [...] et griip on ohtlik. Nad võtsid, et griip on paratamatus [...] (6flu_F68).

Nagu tsitaadist nähtub, peetakse uuringus osalejate hinnangul grippi kui viirusnakkushaigust pigem paratamatuseks, mis põhjamaise kliima ja elukorraldusega kaasas käib ning mis seetõttu on tekitanud väärtõlgendusliku lisatähenduse, et tegemist pole ohtliku haigusega. Peter Conrad ja Kristin K. Baker (2010) on välja toonud, et teatud haiguste puhul lahkneb haiguse kultuuriline tähendus bioloogilisest ja eelnevalt toodud tsitaat ilmestab seda selgelt – kuigi bioloogiliselt nakkav ja riskirühmadele ka potentsiaalselt eluohtlik, on kultuuriline arusaam gripi olemuse kohta vastupidine. Oluline on siinjuures see, et vastajad tõid välja ka tervishoiutöötajate endi n-ö koroonaeelse käitumise, kus ilmselgete haigustunnustega arstid või õed tegelesid patsientidega, mis viitab, et tegemist ei olnud ainult meditsiinikaugete eestimaalaste vähikliku käitumisega gripi vm hooajaliste külmetushaiguste suhtes, selline käitumine on olnud valdav kultuuriline norm ning pigem on tekitanud küsimusi see, kui keegi kerge haigestumise korral tööle ei tule. Tuleb silmas pidada, et gripi- ja

koroonaviiruse korral võib teatud osadest juhtudel rääkida kergematest sümptomitest ja enesetunne kui subjektiivselt tajutud sümptom võib olla see, mida kahtluse alla pannakse. Varasemas uuringus on näidatud, et meditsiiniliselt põhjendamata sümptomite korral võidakse patsienti pidada ka sotsiaalselt ja isiksuslikult problemaatiliseks, mistõttu toob haiguse diagnoos kaasa ka vältimatud kõrvaltoimed (Mik-Meyer & Obling 2012). See asjaolu võib täiendavalt põlistada ühiskondlikult soovitud arusaama, et külmetushaigus (mis siis, et bioloogiast lähtudes hoopis viirushaigus) ei anna õigust eemalduda sotsiaalsetest rollidest.

Analüüsil ilmnas, et kuna koroonaviiruse puhul pikaajalist ja ühiskondlikult või kultuuriliselt ühtset arusaama ei ole tekkinud, on koroonaviirusega seotud tähenduste tekkimisel oluline roll emotsionaalsetel tõlgendustel. Nagu üks vastaja välja lõi:

Koroonaga ehmatas ainult surm, ega muu ei ehmata. Kui ütled, et saad hingamispuuduse, see ei hirmuta, surm hirmutab (6flu_F68).

Lisaks surmahirmule toodi aga esile ka abstraktsemat hirmu tundmatuse ees:

Võib-olla lihtsalt see tundmatus või nagu teadmatus, ma ei tea, kas ta otseselt hirm on. Võib-olla on hirm lihtsalt selle teadmatus ees, et mis ees võib oodata (4flu_F27).

Haiguste tähenduse kujunemine toimub nii biomeditsiinilisel (st sümptomid ja haiguse kliiniline pilt) kui kogemuslikul tasandil (Conrad & Barker 2010) ning eespool esitatud tsitaadid toovad selle selgelt esile – kui tähenduse loomeks puudub piisav biomeditsiiniline informatsioon, luuakse tähendusi teistel tasanditel. Koroonaviiruse puhul on meditsiinilise tähenduse loome keerukus tulenenud haiguse levikust peale sellest, et tõenduspõhisel meditsiinil ei olnud piisavat infot haiguse olemuse, mõjude, tüsistuste jm oluliste tegurite osas. Ühtse meditsiinilise arusaama puudumine lõi kaasa emotsionaalsed (sh hirmul põhinevad) reageeringud tervishoiutöötajatel, mis kandusid ka teistesse sotsiaalsetesse rühmadesse.

Tulenevalt haigusega seotud tähenduse loomest kultuurilisel tasandil luuakse tähendus ka vaksineerimise kohta:

Ei, ma ei ole kindlasti nagu selles mõttes gripivaktsiinivastane kohe, selles mõttes absoluutselt mitte, lihtsalt mina ei ole pidanud seda enda jaoks vajalikuks. Ja, ja võib-olla ma nopingi siis üles nagu selliseid lugusid, kus on nagu et vot, et nüüd talle tehti gripivaktsiin ja vaata ta jäi veel raskemalt haigeks ja võib-olla nagu mina just nagu nüimoodi alateadlikult nopin neid lugusid üles, et [...] Ega seda ei tule ju keegi rääkima ka, et

ma vaktsineerisin ennast gripi vastu ja [...] ei jää haigeks. Aga noh, nad ei tule seda ju ka sulle rääkima (2flu_F51).

Ülaltoodud tsitaat toob välja paar olulist nüanssi – esmalt selle, et hooajalise gripiga seotud vaktsineerimine või mittevaktsineerimine ei pruugi olla seotud üldisema vaktsiinivastasusega. Saadud tulemust kinnitab Hagoodi ja Herlihy (2013) pakutud käsitlus, mille kohaselt pole vaktsiinivastastus käsitatav üheselt, sellel on erinevaid tahke, mistõttu on ka probleemi endaga tegelemine, nt tervisekommunikatsiooni seisukohalt pigem keeruline kui lihtne. Ka siinsete tulemuste põhjal ei saa väita, nagu aitaks gripivaktsiinist loobujaid veenda vastav ühesuunaline teavitustöö, pigem peaks see olema nüansseeritum ja fokuseeritum. Samuti toob antud näide esile selle, et kultuurilise tasandi tähendusloome sõltub ka “rahvalugudest” ning nende toonist, mida on nt Deborah Lupton (2012) ka varem välja toonud. Teisisõnu: kui positiivne tulemus on normaalsus, millest ei räägita, aga negatiivne tulemus saab tähelepanu, jääb kõlama viimane, mis hakkab ka vaktsineerimisotsust mõjutama.

Koroonaviiruse 2020. aasta kevadises pandeemias nähti õppetundi, mis meenutas inimestele põhilisi hügieenitõdesid:

Ma loodan väga, et inimesed õppisid, ütleks sellest epideemiast... on ju, et enam ei roni sulle kaubanduskeskuses äkki nii väga keegi sulle selga on ju [...] või tugevdaks oma immuunsüsteemi kuidagiviisi kuidagi [...] mina arvan küll, et gripihooajal ka tegelikult jah, et inimesed täiesti võiksid ju kaubanduskeskusesse maskiga [...] et ta ei ole, eks ole, noh, et küll ka kõige [...] sada protsenti, tõhus meetod, meede on ju, aga et võib olla abiks ikka (7flu_F49).

Vajaduse hoida teiste inimestega füüsilist vahemaad tõi mitu osalejat välja kui uue reaalsuse. Haigusest ja selle piirangutest lähtuv kohustus hoida vahemaad on kindlasti aspekt, mis vajab täiendavat uurimist, eriti Eesti ühiskonna erinevates rahvusrühmades.

Eesti ühiskonnas on olnud keeruline tõkestada haigete inimeste ringiliikumist, sest kultuuriliselt omase lähenemise kohaselt pole gripp ega selle sümptomitega sarnane koroonaviirus tõsised haigused. Sellele lisanduvad võimalik sotsiaalne stigmatiseerimine, mis lähtub kahtlusest, et tegelikkuses ei olegi inimene haige, aga ka võimalik tervishoiukorraldus, mille kohaselt kaotab haigestunu haigushüvitise korralduse tõttu osa oma sissetulekust.

Tähenduse loomine üksikisiku tasandil

Indiviidi tasandil luuakse haiguse tähendus vastavalt isiklikele kogemustele gripi ja sellega seotud vaktsineerimise osas. Isiklikud kogemused võivad olla negatiivsed või neutraalsed, mis tähendab, et vaktsineerimise järel tunti kas negatiivseid kõrvalmõjusid või ei tuntud erinevust võrreldes mittevaktsineerimisega:

Mul on olnud üks halb kogemus, et kus, kus nagu tööandja finantseeris seda, et ma saaks ennast nagu vaktsineerida, siis ma mõtlesin, et ma kasutan seda juhust ja, ja olin kordades rohkem haige kui, kui, siis kui, kui ma ei vaktsineerinud ennast. Ja, ja see noh, minu muidugi loomulikult stressitase oli natuke kõrgem tollel hetkel, mis tegelikult ikkagi nagu nagu seda justkui nagu reklaamitakse, et, et hoolimata sellest, et sa ei pea oma elustiili muutma, aga kui sa ennast vaktsineerid, siis oled kogu aeg terve, aga tegelikult minu puhul see nagu ei [...] toiminud. Sest et nagu mu stressitase on nagu noh varieerunud ja noh, ikkagi teed ju päevatööd ja ja toimetad ja vahet pole nagu, pigem ma olen tervem siis, kui ma ei vaktsineeri ennast võrdluses siis kui ma nagu olen vaktsineerinud (3flu_F27).

Tsitaat toob välja paar huvitavat aspekti. Esmalt see, et üks negatiivne kogemus võib avaldada mõju, mis kinnistab edasised samasisulised otsused või tervisega seotud käitumise. Teisalt aga see, et kuigi osaleja ise ka tunnistab oma tollast kõrgemat stressitaset, mis võis olla ka edasise haigestumise põhjus (või ka võimenduda vaktsiini toimetel), tühistab vastaja samal ajal selle mõju siiski olematuks, andes vaktsiinile superjõu, mis peaks kõiki edasisi haigestumisi vältima. Samamoodi töid vastajad välja erinevad (spetsiifilised/kroonilised) haigused, mis võivad olla vaktsineerimise vastunäidustuseks, kuid vaktsineerimisest keeldumise puhul laiendati vastunäidustust kõigile haigustele/haigestumistele.

Indiviidi tasandil on vaktsineerimise tähenduse mõtestamises oluline osa ka sellel, kas ennast nähakse riskirühma kuuluvana või ei. Vastanute põhjendused riskirühmade vaktsineerimise vajalikkuse osas olid vastuolulised. Nooremad osalejad leidsid, et nad ei pea ennast gripi vastu vaktsineerima, sest nad ei kuulu riskirühma, eakamad osalejad leidsid küll, et nad kuuluvad vanuse (ja ehk ka kaasuvate haiguste) tõttu gripi riskirühma, kuid põhjendusena, miks nad ennast vaktsineerima ei pea, toodi välja, et see pole vajalik, kuna koduse elustiili tõttu on võimalik haigestumist ennetada:

Ma olen kahevahel kogu aeg, olen ju riskirühm, üle 65, astmaatik [...] aga kuna ma kodus ei puutu [inimestega kokku] ja saan elu sättida, et ei

pea minema kõige suuremal perioodil... väldin kinno minekut, saan elu reguleerida, aga inimesed, kes ei saa reguleerida, peavad vaktsineerima, õpetajad, tervishoiutöötajad, hooldustöötajad. Et saan ära hoida [haigestumist, grippi], mis ma oma immuunsüsteemi koorman... (6flu_F68).

Tsitaadist ilmneb kaks olulist aspekti – ühelt poolt arusaam, et gripp on välditav õige tegevusega ning teisalt arusaam, et vaktsineerimine on immuunsüsteemile (täiendav ja ebavajalik) koormus, mitte aga haigust ennetav meede. Need kaks arusaama võivad viidata vähestele teadmistele gripist ja sellega seotud vaktsineerimisest. Samas toob see välja täiendava tahu, kuidas kujunevad inimeste tervisega seotud käitumisviisid. Varasemalt omandatud tervisekäitumise harjumused võivad olulisel määral mõjutada hilisemate tervisega seotud otsuste ja käitumiste kujunemist või seda, kuidas (st millistele põhjustele tuginedes) neid muudetakse (Lubi *et al.* 2020). Siinkohal saab viidata ka eelnevalt välja toodud kultuurilise tasandi mõjule vaktsineerimisotsuse ja käitumise kujunemisel, mis on kooskõlas järeldusega, et tähendusi luuakse kollektiivselt, kuid nende tõlgendamine toimub individuaalselt (Charmaz 2006). Strateegiat, millele tuginedes põhjendada vaktsineerimisest loobumist, mõjutab ka kultuuriliselt kujunenud arusaam nn külmetushaiguste ennetamisest:

Siis siis jah nagu, kui, kui ei ole seda nagu suutlikkust, siis, siis loomulikult nagu kõik tavainimesed kes, kes nagu töötavad või õpivad, peaks nagu siis sellisel juhul nagu vaktsineerima, kui nad just ei ole nagu endale mingisugust nagu strateegiat välja mõelnud, et ma ei tea, iga septembrist alates kuni kuni siis märtsini ma söön küüslauku ja joon ingveriteed näiteks (3flu_F27).

Ingver on Eestis ravimtaimena ja külmetushaiguste ennetaja-tõrjujana küll üsna uus nähtus, kuid seda, et tõhusad ja käepärased vahendid on rahvameditsiinis olemas, on kultuuriliselt juurdunud teadmine, mida indiviidi tasandil taastoodetakse. Etnomeditsiin on kõikvõimas ja toimeid omistatakse taimedele ka siis, kui need teaduslikult ei pruugigi kinnitatud olla (Raal & Arak 2006).

Mitmed osalejad toonitasid, et nende arusaamad gripivastase vaktsineerimise osas on kujunenud ka kättesaadava informatsiooni põhjal, mis ei toeta ootust, et vaktsiin on täielikult tõhus:

Samas mul ei ole seda täit usku, et ta ei jää grippi, saad aru, mis ma mõtlen, sellepärast et nad teevad selle mingi noh, mingi ühe [...] tüve vastu ja et siis mul nagu seda sada protsenti seda garantiid ei ole [...] ma ei ole sada protsenti kindel, et, et see annab selle garantii (5flu_F40).

Nagu kaks viimast tsitaati välja toovad, võivad inimesed gripi vastu vaksineerimise puhul tunda hirmu, kuidas võib väline tegur mõjutada immuunsüsteemi ning kuidas keha sellele mõjutusele reageerib. Samas on võimalik, et vastajad konstrueerivad vaksineerimisele tõhususe ja ohutusega seotud tähendused üksnes selleks, et iseenda silmis õigustust otsida.

Koroonaviiruse kontekstis töid osalejad esile ennetuse muutunud tähenduse. Huvitav oli see, et valmisolek ennast koroonaviiruse vastu vaksineerida oli suurem nendel vastajatel, kellega toimusid intervjuud koroonaviiruse pandeemia esimese laine kõrghetkel (2020. aasta aprillis), kuigi ka siis mainis seda võimalust vaid paar osalejat. Seetõttu ei saa käesoleva uuringu tulemustele tuginedes väita, et koroonaviirus ja sellega seotud pandeemia oleksid mõjutanud märkimisväärselt valmisolekut viiruse vastu vaksineerida. Ka Turu-uuringute AS poolt 2020. aasta augustis läbi viidud küsitluse tulemusel oli valmis ennast vaksineerida laskma ligi 60% uuringus osalenutest, samas kui 19% ei soovinud seda just tõhususes ja ohutuses kahtlemise tõttu teha ning 21% osalenutest puudus selge seisukoht vaksineerimise osas (Turu-uuringute AS 2020).

Nagu eelnevalt välja toodud, on oluline roll individuaalse tasandi tähendusloome kujunemisel seotud varasemate harjumuste ja elustiiliga (Lubi 2019; Lubi *et al.* 2020; Charmaz 2006). Seetõttu ei nähtud enda ja teiste inimeste tervise kaitse meetmena niivõrd suurenenud valmisolekut vaksineerida, kuivõrd rõhutada sobivaid hügieenivõtteid ja sotsiaalset distantseerumist:

Ei, ma ei usu, et nii ruttu tuleb vaktsiin [---] ma olen väga selle usku, et peab käsi puhastama ja pesema. Ma arvan, et ma olen võimeline ka kandma maski, ma olen seda usku. ma väga usun, et hügieen hoiab [hügieenivõtteid] ära. Ma väga usun, et see hügieen aitab (6flu_F68).

Oluline on välja tuua, et see konkreetne intervjuu toimus kuu aega pärast pandeemiast põhjustatud eriolukorra lõppemist, mis viitab, et isegi kui inimestel kujunesid eriolukorra jooksul erinevad arusaamad ennetavate meetmete osas, kohandusid need pärast kriisiolukorra lõppu ning püsima jäid ainult need uskumused ja tähendused, mis haakusid varasemate või tavapäraste tähendustega. Nii nagu erinevad autorid (Charmaz 2002; Schatzki 2013) on varasemalt välja toonud, viitab see ajaolule, et olemasolevad harjumuslikud käitumisviisid ei muutu pikaajaliselt ka suurimas kriisiolukorras.

Kolmandatest osapooltest lähtuv tähenduse loomine

Gripiga seotud tähenduse loomise puhul saab kolmandate osapooltena välja tuua erinevat tüüpi meediakanaleid, kuid ka *olulisi teisi*, sh arvamusiidreid.

Kuigi viimane on enam seotud juba mainitud kultuurilise tasandi tähendusloomega, saavad siin esile tulla isikud, kelle arvamusi ja seisukohti meedia suurel määral vahendab.

Kõige madalama efektiivsusega meediaga seotud tegevuseks peeti vaktsineerimisega seotud reklaame:

No ma arvan, et ikkagi noh, need reklaamid väga võib-olla ei toimi niimoodi, sest nad on.. see on ikkagi kommersi minu jaoks nagu täiesti selline nagu noh, kuidagi teistmoodi, aga kui keegi näiteks räägiks, teeks mingisuguse live-video näiteks või üldse salvestaks mingi video kuskile ja see läheks nagu Interneti üles, siis mulle nagu tundub, et seda on palju lihtsam hoomata, sest kui näiteks mina võtan kätte ja loen siis seda, mul palju raskem üldse nagu talletada või aru saada, kui see, kui keegi räägib. Minu, minul on niimoodi lihtsam ja ma arvan, et noh, minusuguseid on veel, kellel niimoodi oleks lihtsam. Et keegi seletab lahti, et ei ole need meditsiinilised terminid lihtsalt kuskil, vaid ongi nagu inimkeeles lahti seletatud, et lihtnimene ka saaks aru, kes ei ole antud erialal tööl (4flu_F27).

Ülaltoodud tsitaadi puhul on oluline, et kui reklaami peetakse vähetõhusaks võimaliku turundusliku sisu tõttu, siis internetist leitava vahendatud sisu osas nii kriitilist hinnangut ei anta ning seda peetakse isegi oluliseks infoallikaks, mis võib mõjutada vaktsineerimisega seotud otsust. Antud vastaja puhul tuleb tähele panna, et tegemist oli nooremapoolse vastajaga. Eakamad vastajad olid ka internetist leitava sisu suhtes kriitilisemad ning leidsid, et sugugi kõik internetis sisalduv ei peaks seal saadaval olema:

Praegu on ju nii palju, Facebook'i-taolist, seda meediat, kõik loevad, see ka aitab. Aga mitte ainult, sest ikkagi vanemad inimesed ei surfa seal, minu-ealised [...] mitte kõik ei ole kogu aeg telefon käes. Telekas on kõige halvem, ma ei vaata üldse, minu meelset on raadio kõige populaarsem [...] no ja meditsiinitöötajad peaksidki sellest rääkima (6flu_F68).

Nn kolmandate osapoolte puhul muutuvad tähenduse loomes oluliseks arstide, teiste tervishoiutöötajate või meditsiinilise taustaga inimeste arvamused. Uuringule tuginedes ei saa siiski väita, nagu eelistaksid inimesed uskuda pigem tervishoiutöötajat või nn tavalist inimest. Leidus vastajaid, kes eelistaksid kuulda päriselu lugusid, kuid oli ka neid, kes järgiksid meditsiinitaustaga inimeste soovitusi. Oli huvitav täheldada, et vanemaealised ja/või meditsiinilise taustaga inimesed eelistasid oluliste kõneisikutena arste, samas nooremad osalejad eelistasid valdavalt lugeda või kuulda tavainimeste lugusid. Lisadimensioonina tõi mitu vastajat välja vajaduse analüüsida enne lõpliku otsuse kujunemist/kujundamist kogutud informatsiooni iseseisvalt:

Ma selles mõttes ma olen nagu ka nagu päris palju nagu teadus teadus-artikleid läbi töötanud ja ja teadusmaailmas tuleb olla täpselt sama kriitiline kui, kui igal pool ümbritsevas maailmas. Seega ma oleksin nagu, ikkagi ka vaataks kriitiliselt neid andmeid, mis, mis seal [teadusartiklites] kajastatakse (3flu_F27).

Samas võivad isegi allika- või sisukriitilisuse korral tuttavate või tavainimeste kogemused ja ütlused teatud olukorras otsuseid mõjutada:

Ma arvan, et pigem pigem võib-olla teaduslikke fakte (usaldan) rohkem aga selles mõttes siuke nagu teiste patsientide lugusid, siuksed asjad mind tavaliselt jätavad nagu väga külmaks, et et Mai Jõgevalt koges või põdes grippi. No ma ei tea, et noh, jah, loomulikult kui võib-olla räägiks keegi mu tuttav, et oo näe vaata, et mul oli nii raske see juhtum, et näe, ma soovitaks sul ka seda teha. Et ma ikkagi suhtuks võib-olla natukene nagu kriitiliselt, et et kohe ma ei tormaks. Aga noh, kui ta on võib-olla minu-ealine ja kuidagi nagu samastan, samastan ennast temaga, et siis võib-olla tõesti [vaksineeriksin] (3flu_F27).

Sellisel loodud konstruktsioonid toovad esile, et vahendatud informatsioon või mõju esitab alati väljakutse info vastuvõtjale, mistõttu on vaja mõista loo esitamise analüütilist konteksti. Vastasel juhul jääb esitatud informatsioon kuulujutu tasemel olevaks looks, mis ei suuda esile kutsuda õigustatud tegevusi või tegevuse mõtestamist tähenduslikuna.

Kolmandate osapoolte vahendatud tähendusloome aspektina on oluline välja tuua ka apteekide mõju, sest alates 2018. aasta oktoobrist on huvilistel olnud võimalik lasta ennast valitud apteekides gripi vastu vaksineerida. Mõne vastaja hinnangul võib teenuse kättesaadavus mõjutada vaksineerimisotsust:

Võib olla see asukoha idee oli hea, et pakkuda teenust kergesti kättesaadavates kohtades nagu apteegid. Nii et inimesed ei peaks eriti pingutama (3flu_F27).

Nagu tsitaadist ilmneb, ei ole terviseedenduslikud tegevused (nt vaksineerimine) enesestmõistetavad ning peavad võistleva arvukate turundus- ja müügitegevustega, mistõttu teenuse muutmine kergemini kättesaadavaks võib suurendada selle kasutatavust. Samal ajal leidis ka vastajaid, kes olid apteegis vaksineerimisele vastu, kuna ei mõistnud tegevuse seost apteegiga:

See tüüp, kes läheb apteeki vaksineerima..., ma ei tea, kas see on nagu selline poe taga õlle pakkumine kuidagi, ma ei oska öelda, ma ei näe seost (9flu_M43).

Ka mitmed teised vastajad ei näinud, et apteek oleks vaktsineerimiseks sobiv koht, nad arvasid, et see sobiks peamiselt apteegi püsiklientidele.

Oluline nüanss, mida mitmed vastajad välja tõid, oli seotud igapäevatöö ja selle asukohaga, mis võib vaktsineerimas käimise keeruliseks teha. Leiti, et töökohad, aga ka koolid ja lasteaiad võiksid olla kohad, kus koos teadlikkuse tõstmisega saaks pakkuda ka vaktsineerimisvõimalust:

Mina arvan, et see oleks parim variant, kui sul tuleks nagu asi kuskile kohapeale kohale. No see mugavuse teema loomulikult, aga kus ma muidu selle peale tulen? Kui keegi tuleks nagu tööle rääkima asjast, mingisugune väike pooltunnike varem me leiaksime selle. [...] Mina ei eelda, et keegi minu eest midagi maksab, aga see on ju kokkuleppel juba tööandja ja töötaja enda vahel [...]. Samamoodi võiks olla selle saada sama teemaga, et seda pakutaks välja mingi konkreetne periood ja öeldakse, et ma ei tea, mis võimalused on, tullaakse kohale või sõidab mingi auto, mingi buss, et kõik saavad sealt bussist läbi käia ja selle vaktsiini ära teha (9flu_M43).

Praktilisest elust lähtuvad barjäärid võivad oluliselt takistada vajalike ter- visega seotud tegevuste elluviimist (Lubi *et al.* 2020), mistõttu tuleks seda kindlasti tervisekaitseliste ennetustegevuste planeerimisel arvesse võtta ning struktuurseid barjääre võimalikult palju vähendada. Samas toob aga antud tsitaat välja veel selle, et ehk on siiani vähe kasutatud tööandjate kui kolmanda osapoolega seotud tähendusloome tasandit, kes saavad panustada gripi (ja ehk ka koroonaviiruse) vastase vaktsineerimise hõlmatusse, aidates muuta teenust kättesaadavaks nii asukoha kui finantsressursi mõttes.

Kokkuvõte

Haiguste ja vaktsineerimisega seotud tähenduste loomine on keerukas protsess, mis toimub väga erinevatel tasanditel, ja seda suunavad väga erinevat tüüpi mõjutused, selle kujunemine võib olla teadvustamata.

Neoliberaalne lähenemine, mille kohaselt on terviseküsimustes olulisimaks enda seisundi eest vastutajaks inimene, on üles ehitatud pigem ratsionaalsele otsustusele. Selle lähenemise kohaselt tuleb anda inimesele piisav hulk in- formatsiooni, mille põhjal saab ta teha teadliku ja (biomeditsiinist lähtuvalt) õige otsuse. Nagu aga varasemate ja käesoleva uuringu põhjal ilmneb, tekivad haigustega seotud tähendused valdavalt teistsugustel, sh mitteratsionaalsetel tasanditel.

Kultuurilisel tasandil loodud tähendus haiguse olemusest ja sellega hakkamasaamise viisid mõjutavad suurel määral seda, milliseid tervisega seotud otsuseid vastu võetakse. Sageli on kultuurilise tasandi tähendused pika aja jooksul inimeste tegutsemisharjumustesse juurdunud, ja seda, miks üht või teist tegevust tehakse või ka tõhusa(ima)ks peetakse (nt hügieen, erinevate ravimtaimede kasutamine jne), ei pea inimesed vajalikuks põhjendada. Kultuurilise tähenduse pikaajalise tekkimise tausta tõttu ei seata sellel tasandil omandatud teadmisi ka kahtluse alla, mis muudab aga uute tegevuste omaksvõtu keerukaks. Viimast mõjutab täiendavalt see, mida meediast või muude kanalite kaudu teada saadakse, ning kui info on vastuoluline, lähtutakse ehteestlaslikust põhimõttest "pigem karta kui kahetseda".

Indiviidi tasandil kujunevaid otsuseid mõjutavad nii kultuurilise tasandi teadmised kui ka see, millised on isiklikud kogemused ning kellena ja kuidas ennast erinevate teemade osas positsioneeritakse. Lisaks neile teguritele võib oluliseks osutuda ka see, milliseid nn kaitsestrateegiaid erinevate otsuste tegemiseks enda jaoks luuakse. Nimetatud asjaolude arvestamine võib olla vaksineerimisalase tervisekommunikatsiooni kujundamisel üsna oluline, leidmaks viise, mis tõhustaksid vastavasisulise sõnumi vastuvõttu, tõlgendamist ja omandamist. Viimase puhul saab olulise aspektina täiendavalt välja tuua kolmandate osapoolte vahendusel loodud tähendused, mille mõju sõltub aga suurel määral sellest, millised kanalid (sh kõneisikud) on inimestele erinevate teemade puhul olulised.

Kokkuvõtvalt saab uuringule tuginedes välja tuua asjaolu, et uued ja tundmatud olukorrad (nagu koroonaviiruse pandeemia) võivad ajutiselt muuta inimeste arvamusi ja suhtumisi erinevate terviseotsuste, sh vaksineerimise kui ennetava meetme osas. Pikas perspektiivis on aga olulised just eespool välja toodud tähendusloome tasandid, mistõttu tuleb neile läheneda unikaalsemal viisil (st mitte üksnes ühe haiguse põhisel) ja arvestada neid erinevate ennetustegevuste planeerimisel, stigmatiseerimata inimeste kujunenud hoiakuid. Samuti on oluline silmas pidada, et vaid hirmul ja muudel negatiivsetel emotsioonidel põhinevad otsustused kaotavad oma veenvuse ja mõju niipea, kui ohuallikas kaob, mistõttu ei kaasne sellistes oludes tehtud otsustega pikaajalisi (ja teadlikke) tervisekäitumisega seotud muutuseid.

Uuringu piirangud

Sellel uuringul on mõningaid kitsaskohti. Esmalt juba analüüsi peatükis mainitud uuringu elektrooniline läbiviimise vorm, mis aga ei tulenenud meie

eelistustest, vaid lähtus riigis valitsenud eriolukorrast ja sellega kaasnenud piirangutest. Teiseks valimi suurus ja koosseis, mida ei saa kindlasti pidada esinduslikuks ja seetõttu pole ka saadud tulemused üldistatavad suuremale populatsioonile. Samas on oluline asjaolu, et andmekogumisel lähtusime eespool mainitud kvalitatiivsetele uuringutele omasele andmete küllastatuse põhimõttest, mistõttu võimaldab kogutud andmete hulk teha antud uuringu raames järeldusi. Ka valimi suurus ning kasutusel olnud mugavus- ja lumepallivalimi moodustamise meetod tulenesid teatud määral riigis kehtinud eriolukorrast. Uuringu meetodina oli kasutusel poolstruktureeritud intervjuu, mistõttu ei too me artiklis välja ka intervjuukava, sest vastajatele võimaldati kava küsimustest eemale kaldumist määral, mis võimaldas siiski teemas püsimist. See meetod võimaldas meil saada arvamusi ka selliste nüansside kohta, mida me uurijatena ei osanud eelnevalt välja tuua, kuid mis on teema käsitlemisel oluline. Oluline on see, et alates andmete kogumisest on vaktsineerimise teema, eriti koroonatõve kontekstis, saavutanud uued mõõtmed ning kindlasti tuleks edaspidi uurida teemat nii toodud sihtrühma, kui ka teiste sihtrühmade (näiteks tervishoiutöötajad) hulgas. Kuna kevadel need teemad veel nii esile ei olnud tulnud, siis antud artikkel neid teemaid ei käsitle. Vaatamata toodud piirangutele oleme siiski seisukohal, et saadud andmed annavad viirusnakkushaigustega ja nendega seotud vaktsineerimise tähendusloome osas olulist esmast teavet, mis aitab mõista terviskäitumist puudutavate otsuste võimalikke täiendavaid tasandeid lisaks ratsionaalsele informeerituse ja teadlikkusega seotud lähenemistele.

Tänusõnad

Artikkel on seotud Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli omafinantseeritud projektiga #30 “Tervishoiutöötajate ja elanikkonna võimalused, vajadused ja hoiakud seoses gripivastase vaktsineerimisega ja teenuse kättesaadavus”.

Kommentaar

¹ Siin ja edaspidi on terminid autorite poolt välja pakutud ingliskeelsete terminite eestikeelsed tõlked ja mugandused, kuna ametlikud terminid Rahvatervise raamatukogus puuduvad.

Kirjandus

- Beauchamp, Tom Lamar 2015. The “Four Principles” Approach to Health Care Ethics. Ashcroft, Richard Edmund & Dawson, Angus & Draper, Heather & McMillan, John (toim). *Principles of Health Care Ethics*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd, lk 3–10 (doi: 10.1002/9780470510544.ch1).
- Buonaccorso, Loredana & Martucci, Gianfranco & Miccinesi, Guido & Maruelli, Alice & Ripamonti, Carla 2019. Construction of New Personal Meanings by Cancer Patients: A Qualitative Analysis in an Italian Patient Population. *Support Care Cancer* 27 (5), lk 1911–1918 (doi: 10.1007/s00520-018-4444-2).
- Charmaz, Kathy 2002. The Self as Habit: The Reconstruction of Self in Chronic Illness. *The Occupational Therapy Journal of Research* 22 (Supplement), lk 31–41 (doi: 10.1177/15394492020220S105).
- Charmaz, Kathy 2006. Measuring Pursuits, Marking Self: Meaning Construction in Chronic Illness. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being* 1 (1), lk 27–37 (doi: 10.1080/17482620500534488).
- Conrad, Peter & Barker, Kristin K. 2010. The Social Construction of Illness: Key Insights and Policy Implications. *Journal of Health and Social Behavior* 51 (1_suppl), lk 67–79 (doi: 10.1177/0022146510383495).
- Dror, Amiel A. & Eisenbach, Netanel & Taiber, Shahrar & Morozov, Nicole G. & Mizrahi, Matti & Zigron, Asaf & Srouji, Samer & Sela, Eyal 2020. Vaccine Hesitancy: The next Challenge in the Fight against COVID-19. *European Journal of Epidemiology* 35 (8), lk 775–779.
- Dubé, Eve & Gagnon, Dominique & Nickels, Emily & Jeram, Stanley & Schuster, Melanie 2014. Mapping Vaccine Hesitancy-Country-Specific Characteristics of a Global Phenomenon. *Vaccine* 32 (49), lk 6649–6654 (doi: 10.1016/j.vaccine.2014.09.039).
- Dubé, Eve & Vivion, Maryline & MacDonald, Noni E. 2014. Vaccine Hesitancy, Vaccine Refusal and the Anti-Vaccine Movement: Influence, Impact and Implications. *Expert Review of Vaccines* 14 (1), lk 99–117 (doi: 10.1586/14760584.2015.964212).
- Dutta, Mohan J. 2015. *Neoliberal Health Organizing: Communication, Meaning and Politics*. Oxon: Routledge.
- Eisenberg, Leon 1977. Disease and Illness Distinctions between Professional and Popular Ideas of Sickness. *Culture, Medicine and Psychiatry* 1, lk 9–23 (doi: 10.1007/BF00114808).
- EVV 2020 = Valitsus kuulutas Eestis välja eriolukorra 1. maini. Eesti Vabariigi Valitsus. *kriis.ee*. Uudised 12. märts (<https://www.kriis.ee/et/uudised/valitsus-kuulutas-eestis-valja-eriolukorra-1-maini> – 9. märts 2021).
- Govaert, Thomas ME & van Essen, Gerrit Adrianus 2003. Influenza. Jones. Roger & Britten, Nicky & Culpepper, Larry & Gass, David & Grol, Richard & Mant, David & Silagy, Chris (toim). *Oxford Textbook of Primary Care*. Oxford: Oxford University Press, lk 1265–1270.

- Hagood, E. Allison & Herlihy, Stacy Mintzer 2013. Addressing Heterogeneous Parental Concerns about Vaccination with a Multiple-Source Model: A Parent and Educator Perspective. *Human Vaccines and Immunotherapeutics* 9 (8), lk 1790–1794 (doi: 10.4161/hv.24888).
- Hall, Kevin & Wolf, Meike 2019. Whose Crisis? Pandemic Flu, ‘Communication Disasters’ and the Struggle for Hegemony. *Health (United Kingdom)*, lk 1–17 (doi: 10.1177/1363459319886112).
- Harrison, Emily A. & Wu, Julia W. 2020. Vaccine Confidence in the Time of COVID-19. *European Journal of Epidemiology* 35 (4), lk 325–330 (doi: 10.1007/s10654-020-00634-3).
- Hennoste, Tiit 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde: lausung suulises kõnes I. *Akadeemia* 10, lk 2223–2254.
- Jorgensen, Pernille & Mereckiene, Jolita & Cotter, Suzanne & Johansen, Kari & Tsovala, Svetla & Brown, Caroline 2018. How Close Are Countries of the WHO European Region to Achieving the Goal of Vaccinating 75% of Key Risk Groups against Influenza? Results from National Surveys on Seasonal Influenza Vaccination Programmes, 2008/2009 to 2014/2015. *Vaccine* 36 (4), lk 442–452 (doi: 10.1016/j.vaccine.2017.12.019).
- Lubi, Kadi 2019. The adaptation of everyday practices in the adoption of chronic illness. *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine* 23 (3), lk 325–343 (doi: 10.1177/1363459317742263).
- Lubi, Kadi & Koor, Marilyn & Nool, Irma & Tupits, Mare & Mets-Oja, Silja & Kõiv, Taisi 2020. 50–69aastaste naiste rinnavähi sõeluuringul mitteosalemist mõjutavad põhjused Eestis. *Eesti Arst* 99 (1), lk 139–146.
- Lupton, Deborah 2012. *Medicine as Culture. Illness, Disease and the Body*. 3rd ed. London: SAGE Publications Ltd.
- Mik-Meyer, Nanna & Roelsgaard Obling, Anne 2012. The Negotiation of the Sick Role: General Practitioners’ Classification of Patients with Medically Unexplained Symptoms. *Sociology of Health and Illness* 34 (7), lk 1025–1038 (doi: 10.1111/j.1467-9566.2011.01448.x).
- Morden, Andrew & Jinks, Clare & Ong, Bie Nio 2017. Temporally Divergent Significant Meanings, Biographical Disruption and Self-Management for Chronic Joint Pain. *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health* 21 (4), lk 357–374 (doi: 10.1177/1363459315600773).
- Nettleton, Sarah 2013. *The Sociology of Health and Illness*. 3rd edition. Cambridge: Polity Press.
- OKE 2021 = Koroonakaart. *Open Knowledge Estonia* (<https://koroonakaart.ee/et/faq> – 8. märts 2021).
- Peretti-Watel, Patrick & Larson, Heidi J. & Ward, Jeremy K. & Schulz, William S. & Verger, Pierre 2015. Vaccine Hesitancy: Clarifying a Theoretical Framework for an Ambiguous Notion. *PLoS Currents* 7 (OUTBREAKS) (doi: 10.1371/currents.outbreaks.6844c80ff9f5b273f34c91f71b7fc289).

- Petrova, Velislava N. & Russell, Colin A. 2018. The Evolution of Seasonal Influenza Viruses. *Nature Reviews Microbiology* 16 (1), lk 47–60 (doi: 10.1038/nrmicro.2017.118).
- Raal, Ain & Arak, Elmar 2006. Eesti etnofarmakognoosia elujõust kummelite näitel. *Mäetagused* 34, lk 149–184 (doi: 10.7592/MT2006.34.kummel).
- Robert, J. & Detournay, B. & Levant, M. C. & Uhart, M. & Gourmelen, J. & Cohen, J. M. 2019. Flu Vaccine Coverage for Recommended Populations in France. *Medecine et Maladies Infectieuses*, lk 8–13 (doi: 10.1016/j.medmal.2019.12.004).
- Rossman, Jeremy S. & Lamb, Robert A. 2011. Influenza Virus Assembly and Budding. *Virology* 411 (2), lk 229–236 (doi: 10.1016/j.virol.2010.12.003).
- RT 2019 = *Isikuandmete kaitse seadus. Riigi Teataja* (<https://www.riigiteataja.ee/akt/104012019011> – 9. märts 2021).
- Schatzki, Theodore 2013. The Edge of Change: On the Emergence, Persistence, and Dissolution of Practices. Shove, Elizabeth & Spurling, Nicola (toim). *Sustainable Practices: Social Theory and Climate Change*. Oxon: Routledge, lk 31–46.
- Schmid, Philipp & Rauber, Dorothee & Betsch, Cornelia & Lidolt, Gianni & Denker, Marie Luisa 2017. Barriers of Influenza Vaccination Intention and Behavior – A Systematic Review of Influenza Vaccine Hesitancy, 2005–2016. *Plos One* 12 (1): e0170550 (doi: 10.1371/journal.pone.0170550).
- Schuster, Melanie & Eskola, Juhani & Duclos, Philippe & Liang, Xiaofeng & Chaudhuri, Mohaya & Dube, Evé & Gellin, Bruce & Goldstein, Susan & Larson, Heidi & MacDonald, Noni & Manzo, Mahamane Laouali & Reingold, Arthur & Tshering, Kinzang & Zhou, Yuqing & Guirguis, Sherine & Hickler, Ben 2015. Review of Vaccine Hesitancy: Rationale, Remit and Methods. *Vaccine* 33 (34), lk 4157–4160 (doi: 10.1016/j.vaccine.2015.04.035).
- Sobo, Elisa J. 2016. Theorizing (Vaccine) Refusal: Through the Looking Glass. *Cultural Anthropology* 31 (3), lk 342–350 (doi: 10.14506/ca31.3.04).
- Tervise Arengu Instituut 2020. Gripivastane vaktsineerimine vanuserühmade lõikes. *Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas* (<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/tervisestatistika-ja-uuringute-andmebaas/uuendused/4520-andmed-nakkushaigustesse-haigestumise-ja-vaktsineerimise-kohta-2018> – 22. märts 2021).
- Terviseamet 2019 = Gripihooaja kokkuvõte 2018/2019. *Terviseamet* (https://www.terviseamet.ee/sites/default/files/Nakkushaigused/Haigestumine/nakkush_statistika/gripihooaja_kokkuvote_2018.pdf – 8. märts 2021).
- Toombs, S. Kay. 1992. *The Meaning of Illness: A Phenomenological Account of the Different Perspectives of Physician and Patient*. Dordrecht: Springer-Science+Business Media, B.V.
- Turu-uuringute AS 2020 = Eesti inimeste ohutunnetus koroonaviiruse leviku suhtes on võrreldes juuliga kahekordistunud. *Turu-uuringute AS* (<https://turu-uuringute.eu/eesti-inimeste-ohutunnetus-koroonaviiruse-leviku-suhtes-on-vorreldes-juuliga-kahekordistunud/> – 11. märts 2021).
- Uibu, Marko & Vihalemm, Triin 2017. Tervisepüüdlused ühiskonna polariseerijana? Vihalemm, Peeter & Lauristin, Marju & Kalmus, Veronika & Vihalemm, Triin (toim).

Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu "Mina.Maailm.Meedia" 2002–2014 tulemused. Tartu: University of Tartu Press, lk 343–362.

WHO2020a. Coronavirus. *World Health Organization* (https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1 – 11. märts 2021).

WHO 2020b. Influenza Vaccination Coverage and Effectiveness. *World Health Organization* (<https://www.euro.who.int/en/health-topics/communicable-diseases/influenza/vaccination/influenza-vaccination-coverage-and-effectiveness> – 11. märts 2021).

WHO 2020c. WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19 - 11 March 2020. *World Health Organization* (<https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> – 11. märts 2021).

WMA 2013. WMA Declaration of Helsinki – Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects. *World Medical Association* 9th July 2018. (<https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-helsinki-ethical-principles-for-medical-research-involving-human-subjects/> – 11. märts 2021).

Summary

“Death is the only thing that scares”: The construction of meaning about vaccination decision on the example of influenza and coronavirus

Kadi Lubi

Associate Professor

Health Education Centre, Tallinn Health Care College

kadi.lubi@ttk.ee

Eliisa Metsoja

Chief Specialist of Influenza Centre

Health Board of the Republic of Estonia

Eliisa.Metsoja@gmail.com

Kaie Eha

Head of the Pharmaceutical Curriculum in English

Medical Technology Education Centre, Tallinn Health Care College

Kaie.Eha@ttk.ee

Silja Mets-Oja

Head of the Health Education Centre, Tallinn Health Care College

Silja.Mets-Oja@ttk.ee

Lilian Ruuben

Head of the Medical Technology Education Centre, Tallinn Health Care College

Lilian.Ruuben@ttk.ee

Keywords: construction of illness meaning, coronavirus (COVID-19), influenza, vaccination, vaccine hesitancy

Although relatively easy to overcome for young and healthy individuals, seasonal influenza is a disease with considerable health, social, and economic consequences for society, especially for higher-risk groups. Even though vaccination against influenza is the most effective tool to prevent it, vaccination rates remain rather low. Together with the promotion of neoliberal individual responsibility over one's health, vaccine hesitancy – a complex phenomenon indicating the lower uptake of vaccines compared to the accessibility of information and services – has risen among societies. In previous research, several barriers – for example, psychological, physical, contextual, and sociodemographic – have been identified as preventing influenza vaccine uptake among risk groups. We approach the topic by using the social constructionist theory regarding the meaning construction of illnesses on cultural, individual, and third-party level. The findings outline the importance of meaning construction on all these levels. It appears that culturally influenza has been seen as an inevitable infectious disease related to the northern climate. Due to that, influenza is not considered as a life-threatening disease that would need preventive actions, except some basic hygiene or usage of folk medicine tools (e.g., ginger and garlic). On an individual level, the meaning construction is based on individual experiences, both with the illness and the vaccine – in the case of negative experiences with vaccine, the perception of something useless or even harmful develops. In addition, it appears that people create their own strategies to rationalize rejection of vaccination for themselves. These involve considerations about belonging to the risk group or the possibility to manage daily activities in non-risky manner even when belonging to the risk group.

On the third-party level, participants saw the potential of pharmacies to alleviate practical constraints (e.g., tight schedule, daily occupation, etc.). Different media channels are also important in mediating vaccination-related information, but the rationalization and selection of the channels vary widely.

The context of the coronavirus changed the vaccination-related perception temporarily for a short term, indicating that fear-based special occasions do not entail a long-term shift in health behaviour as the development of health-related decisions and behaviour is also long-term.

Kadi Lubi (PhD, MA) on Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli tervishariduse keskuse dotsent, kelle uurimishuvi on seotud tervise ja haigusega seotud arusaamade, hoiakute ning tervisealaste otsuste kujunemisega. Senised uurimistööd on käsitletud nimetatud teemasid nii tervisekommunikatsiooni, meditsiinisotsioloogia kui meditsiiniantropoloogia valdkondades.

Kadi Lubi (PhD) is Associate Professor at the Health Education Centre of Tallinn Health Care College. Her research interests include concepts of and attitudes to health and diseases as well as health-related decisions. Her research

has covered these topics in the spheres of health communication, medical sociology, and medical anthropology.

kadi.lubi@ttk.ee

Eliisa Metsoja (BA) on Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli tervisedenduse õppekava vilistlane ja Terviseameti gripikeskuse peaspetsialist, kes uuris oma lõputöös seda, millised on end gripi vastu mittevaktsineerinud inimeste arvamused ja arusaamad gripist ja sellega seotud vaktsineerimisest.

Eliisa Metsoja (BA) has a BA in health education from Tallinn Health Care College and she works as Chief Specialist of Influenza Centre at the Health Board of the Republic of Estonia. Her thesis discussed the opinions of unvaccinated people about influenza and vaccination.

Eliisa.Metsoja@gmail.com

Kaie Eha (MSc) on Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli meditsiinitehnilise hariduse keskuses farmatseudi ingliskeelse õppekava juht, kelle peamised uurimishuvid on seotud ravimtaimede efektiivsuse ja ohutusega ning sotsiaalfarmaatsia valdkonnaga, eeskätt farmatseudi kutsekuvandiga.

Kaie Eha (MSc) is Head of the Pharmaceutical Curriculum in English at the Medical Technology Education Centre of Tallinn Health Care College. Her main research interests are related to the efficiency and safety of herbs as well as the sphere of social pharmacy.

Kaie.Eha@ttk.ee

Silja Mets-Oja (MA) on Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli tervishariduse keskuse juht, kelle uurimishuvid on seotud tervishoiu korraldamisega erinevatel ühiskondlikel tasanditel.

Silja Mets-Oja (MA) is Head of the Health Education Centre of Tallinn Health Care College, whose research interests cover health care management at different social levels.

Silja.Mets-Oja@ttk.ee

Lilian Ruuben (MSc) Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli meditsiinitehnilise hariduse keskuse juht, kelle uurimishuvi on seotud toidulisandite kvaliteedi ja toimega ning apteegiteenuse arendamisega seal pakutavate terviseteenuste kontekstis.

Kadi Lubi, Eliisa Metsoja, Kaie Eha, Silja Mets-Oja, Lilian Ruuben

Lilian Ruuben (MSc) is Head of the Medical Technology Education Centre of Tallinn Health Care College, whose research interests are related to the quality and impact of food additives as well as the development of pharmacists' services in the context of health services.

Lilian.Ruuben@ttk.ee

Koroona-aasta Triinu Merese blogis “Maha äng”

Triinu Ojamaa

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolise Arhiivi vanemteadur
triinu.ojamaa@folklore.ee

Teesid: Blogi kujunemis- ja uurimislugu näitab, et seda žanri võib pidada suurepäraseks andmeallikaks kvalitatiivsetele uuringutele kirjutamispraktika dünaamika kohta. Käesolev artikkel võtab kokku juhtumiuurimuse, mis põhineb isiklikul blogil ehk võrgupäevikul. Eesmärk oli selgitada, kas ja kui, siis millisel määral koroonakriis on muutnud blogimiskäitumist. Fookuses on 2020. aasta postitused koos kommentaaridega, mida vaadeldakse aastatel 2008–2019 arhiveeritud postituste laiemas kontekstis. Võrdlevalt on kasutatud Terviseameti COVID-19 blogi, mis dokumenteerib kriisi kulgemist faktitäpselt, samuti artikleid pandeemia kohta eesti- ja ingliskeelsetes ajakirjades. Tulemused näitavad, et analüüsitud isiklikus blogis postituste arv ei suurenenud ning arutelud kommentaariumis ei muutunud aktiivsemaks varasemate aastatega võrreldes. Globaalne koroonakriis ei kujunenud domineerivaks blogija isiklike kriise lahkatavate teemade üle. Blogivestlustest ilmneb, et neis osalejad aktsepteerisid erilise kriitikata viiruse leviku tõkestamiseks kehtestatud piiranguid, kuid postitustes võib aimata ka tühimust koroonakriisi kui jututeema vastu; oma roll selles võib olla koroonateema ülitugeval domineerimisel meedias.

Märksõnad: blogi, blogimiskäitumine, isiklik võrgupäevik, koroonakriis, Triinu Meres

Blogižanri kujunemisloost ja uurimisest

Blogi kui veebipõhine suhtlusvõrgustik sündis aastal 1999, kandis algselt nimetust ‘weblog’¹ ning sai tuntuks eelkõige ingliskeelsete internetikasutajate hulgas. 2000. aastate algul ületas blogimine inglise keele piirid (Trammell *et al.* 2006). Populaarsuse plahvatuslikku kasvu kinnitab ‘blogi’ valimine aasta sõnaks 2004 (Merriam-Webster 2014). Juba samal aastal tekkis blogijate kogukonnas mure žanri tuleviku pärast (Weinberg 2015), kuna teineteise järel ilmus kaks konkurenti: mikroblogid Facebook (2004) ja Twitter (2006), mõlemad lihtsad kasutada ka väiksemates nutiseadmetes. 2000. aastate teise kümnendi algul tulid kasutusele nutikellad, mis tegutsevad nagu “iseblogijad”, registreerides GPS-i, Bluetoothi ja Wi-Fi abil omaniku aktiivseid tegevusi, uneaega ja -kvaliteeti. Kuna nutikellad võimaldavad objektiivset enesejälgimist, on neid seostatud eneseabipäevikutega (vt nt Cardell 2020). Iga uus tehniline seadeldis

on pakkunud inimestele üha lihtsamat võimalust oma elu dokumenteerimiseks, kuid sellest hoolimata ei näita klassikaline blogi väljasuremise märke; konkurentsi survele on see tehniliselt täiustunud ning püsib endiselt populaarne pikemate postituste platvormina inimeste hulgas, kes soovivad väljendada oma arvamusi, mõtteid ja tundeid isikupäraselt.

Sotsiaal- ja humanitaarteadlaste huvi blogi uurimise vastu oli eriti elav 2000. aastate esimesel kümnendil, mil vaatluse all olid eelkõige blogi kui uue meediažanri olemus ja toimimise mehhanismid. Küsimus 'mis blogi on?' pole saanud lõplikku vastust, kuna blogimaastik on pidevas muutumises, see on kahekümne aasta jooksul kujunenud väga mitmekesiseks, isiklikele blogidele on lisandunud grupi-, teema- ja institutsiooniblogid, kui nimetada vaid mõnda muutust, ning mõnest blogiliigist on saanud rahateenimise vahend, mis sugugi ei sobi kokku blogijate esimese põlvkonna ehk vana kooli blogijate eetikaga. Humanitaarias tuntakse rohkem huvi blogi kui allika vastu, mis võimaldab uurida ka mõnda teist probleemi kui blogi ise, nt inimeste käitumisharjumusi (sh kirjutamine), aga ka hoiakute või tundeelu dünaamikat.

Teadmised blogi olemuse ja toimimise mehhanismide kohta on olulised ka selleks, et otsustada blogi väärtuse üle uurimisallikana. Oma vaimukal moel määratleb pioneer-blogijaks tituleeritud Rebacca Blood² (About RB) weblogi kui tekstilist kohvikuvestlust, mis sisaldab viiteid ka mingitele varasematele tekstidele. Bloodi enese "kohvilauajutud" pöörlesidki just teiste netis leiduvate tekstide ümber ehk siis olid lingitud tekstid teljeks ta enese arutlustele mõne huvipakkuva sündmuse, nähtuse või mõttekäigu üle; praktikuna selgitab Blood blogi spetsiifikat linkimisest lähtudes. Esimesed teaduslikes blogiuurimustes leiduvad määratlused tõukuvad isikliku veebilehe pinnalt, mis oli selleks ajaks juba tuntud žanr. Blogi käsitletakse kodulehe tehnilise edasiarendusena, mis võimaldab uut infot kiiresti üles laadida ehk postitada, see ei nõua IT-oskusi ja sobib hästi massiliseks kasutamiseks. Teise olulise tunnuseks nimetatakse kõigi postituste kättesaadavust kronoloogilises järjestuses tagant ettepoole (Herring *et al.* 2004; Herring *et al.* 2007). Hilisemates uurimustes on Herringi definitsiooni edasi arendatud, nihutades esile blogi erinevaid aspekte või neid omavahel kombineerides. Nt Schmidt (2007: 1409) tõstab esile, et lisaks sõnalisele tekstile sisaldavad postitused ka pildi- ja helifaile ning et lugejatel on võimalik postitusi kommenteerida. Detailidesse laskumata on mõnd uurijat määratlenud blogi lihtsalt hübriidžanrina, mis ühendab endas erinevaid (tehnilisi) võimalusi (Yus 2008: 118).

Teaduslike blogiuurimuste laine lükkas liikvele praktikust Bloodi (2002) isiklikele kogemustele toetuva käsiraamatu "The Weblog Handbook: Practical Advice On Creating And Maintaining Your Blog" ilmumine, kus autor vaheldumisi kasulike näpunäidete jagamisega arutleb blogi olemuse üle. Käsiraamatus

on osutatud kõigile blogi aspektidele, millega teaduses järgneval kümnendil tegelema hakati: mis blogi on, kes on blogijad ning millest, kellele ja milleks nad blogivad. Esimesena tõusis fookusesse tüpoloogia. Ühe varaseima tüpoloogia koostamise katse põhines kvantitatiivsel sisuanalüüsil ja blogijate küsitlusel ning näitas, et eristada saab filter-blogisid (*filter blogs*), klogisid (*knowledge blogs* või *K-blogs*), isiklikke päevikuid (*personal journals*) ja segablogisid (*mixed blogs*)³ (Herring *et al.* 2004). Hiljem on välja pakutud teistsuguseid tüpologiseerimise lähtepunkte. Nt Cornelius Puschmann (2013) eristab teema- ja autorikeskseid blogisid, mis erinevad funktsiooni, kirjutamisstiili, meelisteemade, kujuteldava lugejaskonna jms poolest. Ádám Porkoláb (2017: 9) liigitab blogisid eesmärgist lähtudes. Esimese rühma eesmärk on eneseavaldamine (*self-publishing*), grupp hõlmab nt päevikuid, samuti blogisid, mis sisaldavad autori loovkirjutus- või teadustekste. Teist tüüpi blogide eesmärk on ühiskonna informeerimine või harimine (nt tarbijakaitseblogid; siinse uurimuse kontekstis on oluline mainida Terviseameti blogi).

Teadusuurimustes diskuteeritakse, kas blogi võib käsitleda žanrina. Mõned uurijad on žanriks nimetamist vältinud, määratledes blogi nt tehnoloogilise nähtusena (McCullagh 2008: 3) või kommunikatiivse väljendusvormina *online* keskkonnas (Puschmann 2013: 83). Mõne uurija käsituses on blogi küll žanr, kuid mitte algupärane. Seoses sellega tõstetakse fookusesse blogi *offline*- ja *online*-eelkäijad nagu isiklik veebileht ja e-kirjad, ning sajandite pikkuse ajalooga paberpäevik. Näidatakse, et nii nagu blogi, oli ka isiklik veebileht eneserepresenteerimise tööriist oma plusside ja miinustega. 1990. aastate teise poole uurimuste põhjal lisasid 60–70% veebilehe pidajatest uut infot vaid kord kuus ja paljud lehed hangusid oma algsel kujul aastateks (Döring 2002). Veebilehega tegelemine vajas keskmisest suuremaid IT-oskusi, mida paljudel polnud. Nii omanikud kui lugejad kaotasid huvi staatiliste veebilehtede vastu ja pöörasid pilgud blogi suunas, mis sarnanes veebilehega, kuid mille uuendamise võimalused olid lihtsasti õpitavad. Susan C. Herring, Lois Ann Scheidt, Sabrina Bonus ja Elijah Wright (2005: 2) mainivad lisaks veebilehele ja e-kirjadele blogi otseste eelkäijatena ka päevikuid, mis võivad olla kirjutatud käsitsi või arvutit kasutades. Traditsioonilise päevikuga kõrvutatakse blogi paljudes uurimustes. Blogi olemuse lahtiseletamiseks räägitakse blogist sageli kui *online*- ehk võrgupäevikust ja ka mõned blogiteenuse pakkujad (nt Diaryland) viitavad blogi seosele päevikuga. Lühidalt öeldes võrreldakse blogi žanriga, mis on varasemast tuttav. Seda tehes toetuvad uurijad struktuurile, mis kujuneb kronoloogiliste sissekannete käigus. Leidub isegi üks uurimus, kus püütakse kinnitada žanrilist sidet näite abil, kuidas traditsioonilisi päevikuid on tänapäeval blogideks ümber vormistatud. Carolyn Miller ja Dawn Shepherd (2004: 13) demonstreerivad seda Samuel Pepys'i päeviku⁴ abil, mis on kirjutatud aastatel 1660–1669 ning

nüüd kättesaadav internetis nagu blogi. Siiski, pilk sellele näitab, et tegemist on lihtsalt digiteeritud päevikuga, mis on loetav varasematest sissekannetest hilisemate suunas. Blogi sissekanded avanevad lugejale vastupidises järjekorras, ja see on oluline, kuna nii tekib blogija ja lugeja vahel side, mis tundub vahetum ja ajaliselt lähedane, sest blogisse sisenedes näeb lugeja seda, mida blogija kirjutas just äsja, mitte nt palju aastaid tagasi.

Blogi ja päeviku võrdlemisel on teadlastele huvi pakkunud privaatsuse ja avalikkuse aspekt. Ilmekalt võtab probleemi kokku Bonnie A. Nardi, Diane J. Schiano ja Michelle Gumbrecht (2004) artikli pealkiri “*Blogging as social activity, or, would you let 900 million people read your diary?*” (Blogimine kui sotsiaalne tegevus ehk kas te lubaksite 900 miljonil inimesel lugeda oma päevikut?). Blogimise algusaegadel tehtud uuringud näitavad, et 72,3% blogijatest eelistasid jätta lugemisvõimaluse kõigile vabaks; soovi korral kontrolliti juurdepääsu parooli abil (*Ibid.*). Seega võrgupäeviku pidaja pigem soovib olla loetav. John A. Barghi, Katelyn Y. McKenna ja Grainne M. Fitsimoni (2002: 35) uurimusest selgub, et võõras lugeja ei mõju häirivalt, artiklis võrreldakse blogipostitusi kahe võõra inimese jutuajamisega rongis, kus juhuslikule kaasreisijale avatakse intiimseid üksikasju, mida lähedastele ei paljastataks. Mis puutub traditsioonilistesse päevikutesse, siis neid on aegade jooksul võõra lugeja eest nii peidetud kui hävitatud, kuid neid on ka hulgaliselt trükitud avaldatud (Walker Rettberg 2020: 420–421). Paljude uurimuste ühise tulemusena on kujunenud seisukoht, et privaatsuse ja avalikkuse osas pole päevikupidajate hoiakud aja jooksul muutunud. Privaatsuse ja avalikkuse aspekt ning sellega seonduvad autoriõigused on tähtsad, kui blogi kasutatakse allikana mingi probleemi analüüsimiseks nagu käesolevas uurimuses. Tänapäeval on blogitekstide kasutustingimused reguleeritud litsentsiga⁵, mis sätestab blogile kui teosele viitamise reeglid ning mille juurde pääseb blogi avalehe kaudu.

Paljud blogiuuringud tegelevad küsimusega, miks inimesed blogivad. Nardi, Schiano ja Gumbrecht (2004: 225) on sõnastanud viis peamist põhjust: teavitada lugejaid mingitest sündmustest, avaldada isiklikku arvamust ja mõjutada sellega teisi, saada arvamusele tagasisidet, mõtelda kirjutades ning elada välja emotsionaalseid pingeid. Karen McCullagh'i (2008: 11) uurimuses tõusevad esile isiklike kogemuste dokumenteerimise vajadus (62,6% uuringus osalenuist) ja soov väljendada end loominguliselt (50,9%). Sarah Pedersen (2010: 17) lisab elu dokumenteerimise ja kirjutamisvajaduse rahuldamisele ka asjaolu, et blogimine pakub lihtsalt lõbu või meelelahutust.

Blogimise põhjused on tihedalt seotud blogosfääri kui soolisustatud paigaga. Susan Herring (1994) juhtis tähelepanu soolistele käitumiserinevustele internetipõhises kommunikatsioonis juba aastaid enne massilise blogimise algust, väites, et naised ja mehed praktiseerivad küberruumis kultuure, mis erinevad

teeneteisest nii kommunikatsiooninormide kui ka praktikate poolest. 2003. ja 2004. aasta materjalil põhineva uurimuse tulemused näitavad, et blogijate hulgas on mehi ja naisi enam-vähem võrdselt, kuid nad eelistavad erinevaid blogitüüpe. Täiskasvanud mehed praktiseerivad peamiselt filter-blogi, nad asetavad rõhu ühiskonda puudutavale infole, luues rohkem poliitilist teadmust (Herring *et al.* 2007), kuid meeste blogid saavad lugejatelt rohkem tähelepanu ka siis, kui need on päeviku formaadis, kinnitab Wei (2009: 550). Naisblogijad kirjutavad peamiselt päevik-blogi, kus nad jagavad isikliku elu kogemusi (nt Pedersen 2007: 1488). Väidetavalt rahuldab päevik-blogi kirjutamine naiste kolme psühholoogilist vajadust: eneseavamine, teiste blogijatega kokkukuvuvuse tunde kogemine ja lugejatelt tunnustuse saamine (Masullo Chen 2012: 171). Mitmed uurijad viitavad paradoksile, et naised paigutavad oma isiklikud päevikud IKT keskkonda, mida traditsiooniliselt peetakse maskuliinseks (Pedersen 2010: 16). Kuid kuidas üldse aru saada, kas tegemist on naise või mehega – selle probleemiga seisavad uurijad sageli silmitsi. Teatavasti võib blogija kasutada isikunime, kuid ka varjunimega blogimine on väga levinud. Susan C. Herring, Inna Kouper, Lois Ann Scheid ja Elijah Wright (2004: 2) soovivad toetuda postitustes kasutatud sõnadele nagu nt “my husband”, mis viitab naisblogijale. See soovitus ei tööta keelte puhul, kus soo eristamine toimub teisiti kui nt inglise keeles, mis suurelt domineerib uuritud blogide keelena ning millel paratamatult põhineb ka enamus järeldusi, mis selles valdkonnas on tehtud. Lisaks varjavad mõned blogijad sugu tahtlikult. Artiklis “Sexual analysis of women weblogs in Iran” kirjutavad Nastaran Pashanak ja Masaud Tarantash (2012: 1468), et iraani naiste hulgas on blogi kujunenud oma huvide väljendamise populaarseks kohaks, kuid poliitikat, sotsiaalsfääri ja majandust naised ei puuduta, kuna see oleks vastuolus Iraagi meestekeskse ühiskonna ajalooliste ja religioossete tavadega. Juhul, kui mõni naine siiski soovib nendel teemadel blogida, varjab ta end mehenime taha. Niisiis veeretavad erinevad kultuurid ja keeled erinevaid raskusi nende blogiuurijate teele, kelle fookuses on blogi soopõhised eripärad.

Blogimine on sotsiaalne tegevus ja seoses sellega on uurijate huvi suunatud ka potentsiaalsele lugejale-kommenteerijale. Carolyn Miller ja Dawn Shepherd (2004: 1) väidavad, et vaba juurdepääsuga blogid on adresseeritud kõigile ja samas mitte kellelegi. Kuid kujutlus, nagu loeksid kõik blogihuvilised internetikasutajad kõigi blogijate postitusi, on siiski ilmne liialdus. Walker Rettbergi (2014 [2008]: 57) andmetel ei ole ühe konkreetse blogi lugejaskond tavaliselt kuigi arvukas, see piirdub lähemate sõprade, tuttavate ja sugulastega, lisaks mõned, kes on mingil põhjusel sellest blogijast huvitatud. Blogi jälgimine annab võimaluse autorist rohkem teada saada ning pakub ka ajaviidet – see on nagu teleseriaali vaatamine (*Ibid.*: 4). Oluline roll on blogis käsitletud teemadel.

Karen McCullagh'i (2008: 10) uurimuse põhjal on peamised teemad isiklik elu, poliitika- jm päevauudised, meelelahutus, hovid, tehnoloogia, äri, religioon, kuulujutud ning tervislik eluviis ja haigused. Huvi blogi lugemise vastu hoiab üleval ka samasuse tunne, mis lugejal võib blogija suhtes tekkida soo, ea, elukoha, rassi, rahvuse, hariduse või mõne ühise probleemi põhjal (Karlsson 2007: 137).

Uurimuse allikas ja analüüsimetod

Käesoleva juhtumiuurimuse allikas on Triinu Merese blogi "Maha äng" (VVN). Analüüsimisele tuleva võrgupäeviku valimisel lähtusin blogija loovisikutaustast, millele on suunatud mu uurimistöö fookus omaelulookirjutuse valdkonnas. Lisaks oli oluline pikk blogijastaaž. Triinu Meres alustas 2008; see oli globaalse blogikultuuri esimene kümnend, mitteingliskeelsetes maades polnud blogimine siis veel kuigi laialt levinud. Analüüsitava blogi ulatuslik arhiiv võimaldab saada head ülevaadet blogimiskäitumise dünaamikast. Blogi kui uurimisallika juurde suunas mind Nicholas Hookway (2008) artikkel "‘Entering the blogosphere’: Some strategies for using blogs in social research", kus käsitletakse võrgupäevikuid suurepäraste allikatena, uurimaks nt inimeste ajakasutust, seksuaalset käitumist või haigusi. Oma juhtumiuurimuses püüab Hookway blogipostituste toel välja selgitada austraallaste hoiakuid ja praktikaid seoses moraalsusega. Tema arvates annavad blogid tõelähedasemat infot kui intervjuud, kus vastaja üritab sageli rääkida seda, mis võiks olla "õige" või küsitlaja seisukohalt ootuspärane. Sarnasel põhjusel langes valik blogile ka käesolevas uurimuses, mis püüab vältida olukorda, kus suunavad küsimused mõjutaksid hinnangu andmist koroonakriisi osatähtsusele teiste probleemidega võrreldes.

Uurimuse peaesmärk on kvalitatiivse sisuanalüüsi abil selgitada, kas ja kuidas koroonakriis muutis blogimiskäitumist: kas suurenes postituste arv ja sagedus, kas koroonateema domineeris teiste teemadega võrreldes ning kas elavnesid vestlused kommentaariumis. Küsimusepüstitus sai tõuke blogimise algusaegu puudutavast väitest, et 2000. aastate algul ühiskonda tugevalt raputanud terroriaktid, sõjad, looduskatastroofid jt kriisiolukorrad aktiveerisid blogijaid oluliselt: kasvas postituste hulk, lisandus uusi blogisid, linkide kaudu levitati teisi netiallikaid jne. Kuna varased blogiuurimused olid Ameerika-kesksed, toodi näiteks eelkõige 9/11 terrorirünnakuid (2001) ja Iraagi sõda (2003) (nt Herring *et al.* 2005; Herring *et al.* 2007; Kaye 2007). Globaalse kriisina paigutub koroonakriis samuti selliste sündmuste ritta, mis võivad mõjutada blogimiskäitumist. Analüüsi fookuses on 2020. aasta (koroonaaasta) postitused, kuid vaatluse all olid kõik 2857 postitust aastatest 2008–2020, mille lugemine

ümberpööratud järjestuses ehk varasematest hilisemate suunas võimaldas jälgida blogijakäitumise muutumist ja korduvaid mustreid ning aitas kujundada ka vajalikku tausta 2020. aasta postituste paremaks mõistmiseks.

Merese blogipostitusi analüüsitakse kahel tasandil. Esiteks vaadeldakse koroonateema kajastumist postitustes, võrrelduna teiste probleemide kajastamisega. Selleks on rakendatud temaatilist skeemi, mille abil saab seletada koroonateema positsiooni postituse struktuuris (nt kas ja kuidas teema domineerib). Teiseks asetatakse Merese blogipostitused meediasfääri laiemasse konteksti. Selleks on kasutatud Terviseameti COVID-19 blogi (TA), mis registreerib viiruse levikuga seotud sündmused kronoloogilises järjestuses, näidates faktitäpselt uue viiruse ilmumist avalikkuse huviorbiiti ja eesti inimestele jagatavat ametlikku infot viiruse kohta. Merese blogi kõrvutamine Terviseameti blogiga võimaldab jälgida, kuidas tegelikkuses aset leidvaid protsesse reflekteeritakse isiklikus blogis. Võrdlevalt on vaatluse all ka eesti- ja ingliskeelsetes päevalehtedes ilmunud artiklid pandeemia kohta, selgitamaks Merese blogipostituste seoseid nendega (nt kuidas blogipostituste teemad tõukuvad lingitud artiklitest). Analüüs hõlmab samuti Merese postitustele järgnevaid blogivestlusi, kus vaadeldaval perioodil võtab kõige aktiivsemalt sõna neli kommenteerijat (notsu, Epp, Lauri ja Kaur); eesmärk on uurida, milliseid (uusi) teemaliine kommentaariumis arendatakse.

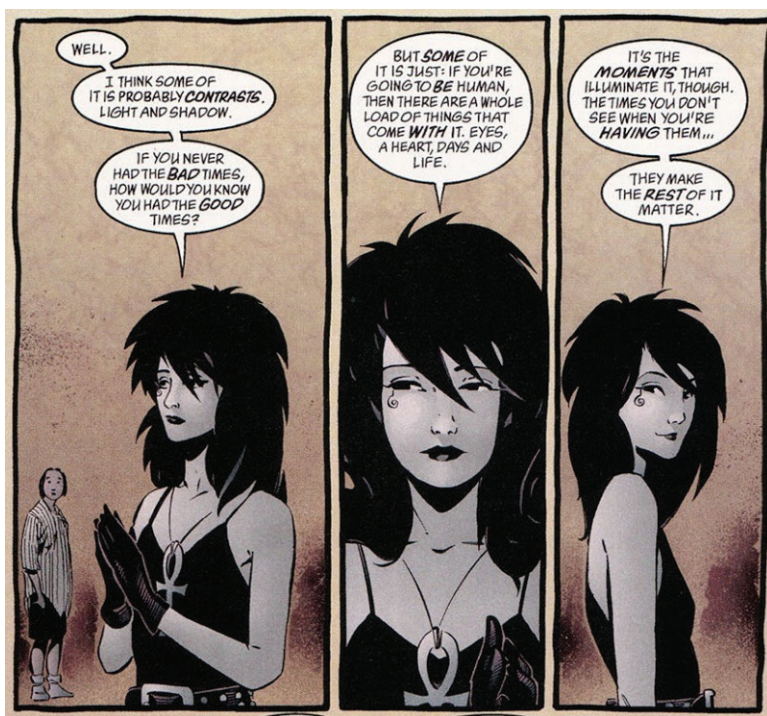
Triinu Meres ja tema blogi

Järgnev tutvustab lühidalt päevik-blogi “Maha äng” (2008–2020) ja selle autorit Triinu Merest blogijanimena *väga väga naine*.⁶ Blogiuurimustes käsitletakse päevik-blogi enesejutustusena (*self-narration*) või autobiograafia spetsiifilise vormina, kuigi autobiograafilisus pole alati nii tõsikindel, mõni päevik-blogi võib osutuda fiktsiooniks (Walker Rettberg 2014 [2008]: 111). Triinu Merese blogi on autobiograafiline, postitused on vaadeldavad episoodidena, millest kokku kujuneb tema isiklik lugu. Ehkki postitused paiknevad kronoloogilises järjestuses, ei ole see isiklik lugu kuigi sarnane standardse või formaalse elulookirjeldusega (sündisin, õppisin, töötasin jne). Blogis leidub siiski piisavalt infot, mis võimaldab elukäiku üldjoontes rekonstrueerida. Blogile tuginedes on siin esitatud need eluloolised faktid, mis on 2020. aasta postituste sisu mõistmiseks ja analüüsimiseks mõõdapääsmatult vajalikud. Triinu Meres on tuntud kirjanikuna (debüütromaan “Lihtsad valikud” sai 2017. aasta Eesti Kirjanike Liidu romaanivõistlusel II koha); lõpetanud Tallinna Meditsiiniülikooli õenduse erialal; kahe lapse ema; vallaline; sooritanud enesetapukatse, tagajärjeks osaline töövõimekaotus. Blogis on enesetapukatsega seonduv ehk “rongi ette

minek” varjuna teiste sündmuste kõrval või kohal, samuti jagab see elu kaheks perioodiks “Enne Rongi” ja “Peale Rongi”. Blogi nimi “Maha äng” on samuti enesetapust ajendatud; kommentaariks kirjutab *väga väga naine* (VVN):

Täiega irooniline, et ebaõnnestunud endatapja avaliku võrgupäeviku nimi on “Maha äng”. Samas – see, mu endatapmine on selge näide, miks ängil ei tasu lasta võimutseda, eks ole? Mis muu nimi veel kõlbaks? (VVN 8.02.2015).

Esilehe (ekraanipilt 1) kaanenäoks on VVN valinud Surma tegelaskuju koomiksist “The Sandman”⁷, kes “annab nõu, patsutab pead, naerab probleemide, aga mitte nende all kannatajate üle, puistab elutarkusi, on ilus [---]. On ju isegi minu nägu.” (VVN 19.07.2015). Need VVN-i poolt sõnastatud minapildidetailid leidsid kinnitust ka postituse analüüsimise käigus.

Ekraanipilt 1. <http://mahamure.blogspot.com>, 2021.

Kellele, miks ja millest blogija kirjutab – need on blogiuurimuste valdkonnas paljukäsitletud küsimused, millele vastuse saamiseks kasutatakse sageli abivahendina blogijate intervjuerimist. Eneseanalüüsija kalduvustega VVN on oma postitustes nendele küsimustele ise vastata püüdnud, allpool lühike kokkuvõte sellest. Blogimine on VVN-i jaoks võimalus meelelahutuseks (nimetab oma blogi lõbublogiks, VVN 17.09.2008), aga see rahuldab ka kirjaliku eneseväljendamise vajadust (VVN 29.05.2014). Blogi on eneseabipäevik (VVN 13.11. 2008). Aastaid kestnud blogimise järel kerkib VVN-i siiski küsimus "blogida või mitte blogida?". Postituses "Võrgusuhtluse puudusi e. kuidas ma jälle loll olen", on kaalumisel blogimise lõpetamine, kuna VVN-i arvates pärsib see tema silmast silma suhtlust. Lisaks on VVN-i kujunenud mulje, et võrgusuhtluse kaudu ei jõua inimesed päriselt üksteiseni:

Meie ühiskond on ilmselt suisa üle külvatud pooliti netimaailma kolinud ning seega kirjaliku suhtlusega harjunud inimestega. Me kõik käime ringi ja esitame oma monolooge, esineme üksteisele, selle asemel, et midagi jagada, üksteisele reageerida, kuulata. Demonstreerime ennast – aga tegelikult ei suhtle. (VVN 2.09.2010)

Tsitaat kuulub pikka aega blogikeskkonnas tegutsenud inimesele, mis muudab selle eriliselt märkimist väärivaks: üldiselt ei ole blogijatel tavaks oma tegevust või selle võimalikke tagajärgi kriitiliselt revideerida. Blogimisest VVN-i siiski ei loobu – eelkõige selle teraapilise mõju tõttu, ja vähemalt sama oluline põhjus on tõsiasi, et talle meeldib kirjutada. VVN-i blogi on tugevalt lugejale orienteeritud: "Kui mitte keegi blogipostitust ei loe, on ta siis olemas või mitte?" küsib VVN (6.10.2008) retooriliselt oma blogijapraktika algul, ehk siis, hoolimata sellest, et blogil on eneseabipäeviku funktsioon, on ka eneserepresenteerimine, kogemuste jagamine ja tagasiside saamine tähtsal kohal. VVN jälgib pidevalt klikke ning kommenteerib lugejahuvi tõuse ja langusi mitmes postituses, nt:

Mul on mu võrgupäeviku statistikaleht alailma lahti, sest seal on kohe kõik silme ees: uued kommentaarid, palju lugejaid on, saab teha uue postituse, näeb, mis poste täna millegipärast palju loetud on, näeb ära, kust tuleb palju inimesi (ja seega näeb ka mulle viitavaid linke automaatselt). (VVN 20.01.2018)

VVN kirjutab igapäevaelu toimetustest, laste kasvatamisest, intiimelust, kirjanusest ja kirjanikuks olemisest, õpingutest, hobidest ning haigustest ja surmast. Varasemate blogiuurimuste võrdluses on need teemad võrgupäevikutes laialt levinud, kuid VVN-i blogis on haiguste teema silmatorkavalt esil. On ka puuteid poliitiliste teemadega, nt postitus "Ma ei ole oma riigiga rahul täna" (VVN 3.06.2013), mis on ajendatud sündmustest Istanbulis ning

autoritaarsetest suundumustest president Recep Tayyip Erdoğan poliitilises tegevuses.⁸ Kommenteerijad tunnustavad VVNi kui ühiskondlikult aktiivset blogijat, kuid kogu blogi kontekstis on sellised postitused pigem juhuslikud ning päevik-blogile omaselt domineerivad isikliku elu teemad. VVN on jaganud oma postitused teemakastidesse, 2020. aasta lõpuks on neid kujunenud 42. Teemakastide lipikud ehk teemaviidad võivad, kuid ei pruugi osutada sõnaselgelt seal sisalduvate postituste sisule. Kõige mahukamad teemakastid on “maha äng”, “eraelu”, “keha” ning “emake maa ja tema imed” (üle 300 postituse), kast lipikuga “luulud” sisaldab luulet, mis osaliselt haakub ängivõitlusega, nagu nt

*Üks hoop –
ja sa enam ei suuda.*

*Teine hoop –
ja sa tahaksid surra.*

*Kolmas hoop
sind enam ei murra.*

[---]

(VVN 15.10.2008)

Muu hulgas on huvipakkuv märkida, et lugejad-kommenteerijad on võrrelnud VVNi blogi Karl Ristikivi päevikuga⁹:

Ristikivi “Päevaraamat” on üks, millele mõtlen ikka aeg-ajalt siia blogisse tulles, sest et nii palju mingit sügavat olemusliku sarnast on.
(VA 9.08.2020, 23:20)

Mulle Ristikivi päevaraamat väga meeldib. Ma läbi ei ole teda lugenud, sest korraga palju ei jaksa, aga just see korduvus ongi kuidagi....essentsiaalne. Kurblik korduvus. (Ada Ruu 11.08.2020, 12:32)

VVNi blogimisstiil paistab silma avameelsusega, kuid on samas ka väga eetiline. Lähedaste nimesid ei mainita ning välditakse fakte, mis võiksid juhtida lugeja mõne konkreetse isiku juurde, kes pole avaliku elu tegelane. Postitused on netislängis, erinedes pealiskaudsel vaatlusel täielikult tema kirjandusteoste keelest¹⁰, kuid tegelikult on nii blogis kui romaanides palju isikupärast, mis lubab aimata erinevate tekstide taga sama autorit (nt tüpograafilised esiletõtted, teatud lauseehituslik eripära jms).

Koroona-aasta postituste analüüs

Eesmärgiga selgemini esile tuua koroonateema käsitlemise dünaamikat blogis, on analüüs liigendatud kaheks alaosaks, millest esimeses vaadeldakse koro-

nateema ilmumist postitustesse ning teises selle taandumist. Koroonateema ilmub blogisse pandeemiast tingitud eriolukorra¹¹ kehtestamisele vahetult eelnenud päevadel, mil viiruse olemusest ning selle leviku võimalikest mõjudest alles hakatakse avalikkuses sagedamini rääkima. Teema taandumine algab märtsi lõpul, kui eriolukord veel kestab ning nn teise laine tulek sügisel¹² ei too kaasa koroonateemaliste postituste uut kasvu – see püsib marginaalsena kuni 2020. aasta lõpuni.

Koroonateema ilmumine blogipostitustesse

2020. aasta esimene postitus “Oeh, käes =)” on blogi kohati rusuva meeleolu taustal silmatorkavalt optimistlik:

Kuulge, aasta esimene päev ja juba läheb ülesmäge.

“Tee ainult seda, mida tahad!” ja nii tore. [---]

Muidu on nii, et mu pageviews all time history-s saab kohe täis miljon klikki. Mul on tunne, et see on täitsa suur asi. (VVN 1.01.2020)

Järgnevad postitused on argisema sisuga. Valmib jutukogu käsikiri kirjastusele Varrak (VVN 26.01.2020), plaanimisel on korterist (VVN 7.02.2020), soov on saada veel kord emaks, juhul kui tekib püsivam paarisuhe (VVN 20.02.2020), pojal on migreen ja tütre kooliprobleemid, koeratoid läheb hallitama (VVN 22.02.2020). 22. veebruaril ehk samal päeval hakkab Terviseamet oma blogis jagama infot koroonaviiruse kohta, ja see paiskub kohe ka teistesse eesti meedia-kanalitesse. Esimeses postituses “Uus koroonaviirus levib Hiinast väljapoole” prognoositakse selle võimalikku jõudmist Euroopasse, Eesti riske peetakse madalaks, kuna Wuhanil ja Tallinnal puudub otseühendus (TA 22.01.2020). Eestlasi seob Hiinaga peamiselt veebikaubandus, mistõttu Terviseameti blogis selgitatakse, et postipakid pole ohtlikud, kuna viirus levib piisknakkusena inimeselt inimesele (TA 28.01.2020). VVNi blogisse jõuab koroonateema kuu aega hiljem, 28. veebruaril. Postitus kannab pealkirja “Nurinad”, selle temaatiline skeem on *šampoon – koroonaviirus – poja passitaotlus – koera ussirohi*. Postitus on ajendatud Nature Boxi šampooni viletsast kvaliteedist. Šampooni juurest liigub kirjutaja sujuvalt koroonateemale. Selle lõigu lühidusest ja paiknemisest tekstis järeldub, et teema pole VVNi jaoks tähtis ega ka uudne: riivamisi haigussümptomitele osutamine jätab mulje, et tegemist on laialt käibel oleva teabega.

Muidu on nii, et olen haige, ehkki arvatavasti mitte koroonaviiruses. Mul ei ole palavikku olnud viimasel neljal päeval (kuigi temperatuur on pisut tõusnud) (ja enne seda oli natuke üle 37), aga KUI hullusti pea ringi käib,

KUI hull on väsimus ja KUI raske midagi teha (nagu “vahin kuus minutit seina, kui peaks kuuma vee teele peale valama – ja siis on juba tunne, et tegelt on see vesi ära jahtunud juba ja kurat sellega”), viitab selgesti mingile tõele. Mil pole ilmsesti kuulsat ilusat nime, kuid haigus on haigus nimest hoolimata. Olgu, ei gripp ega koroonaviirus pole ka teab mis kaunid nimed. Oleks veel Pipilota Viktuaalia Rullkardiine Piparmünta Eefraimitütar Pikksukk! (VVN 28.02.2020)

VVNi blogi kontekstis on haigus, väsimus ja peavalu läbivad teemad, mille taastulek tundub vana jutu jätkuna – nii sageli üle korratud, nii tavaline ja ootuspärane, et isegi halva enesetunde sidumine koroonaga pole andnud lugejatele impulssi pikemaks aruteluks. Postitusel on kolm kommenteerijat, neist ainult üks haagib oma kommentaari koroonaga, kuna tunneb end samuti haigena (Rents 28.02.2020, 20:34). Blogivestluses käsitletakse koroonateemat pigem distantsilt – viirus on kui kaugel ja võõras mure, mille nimi ‘koroon’ võimaldab sellele läheneda kerge huumoriga. Tegelikult on haigus vaatlusaluse postituse ajaks saanud ka täpsema nimetuse: COVID-19 (TA 25.02.2020) ning esimene haigusjuhtum Eestis on samuti kinnitust saanud (TA 27.02.2020). See peavoolumeedia pommuudis blogis ei kajastu. 11. märtsil kuulutab WHO koroonaviiruse leviku pandeemiliseks. Terviseameti blogi 13. märtsi postituses kirjutatakse, et valitsus on 12. märtsil otsustanud kehtestada eriolukorra: õpilased jäävad koduõppele, kultuuri- ja spordiüritused tühistatakse, muuseumid suletakse, raamatukogude töö muudetakse kontaktivabaks ja riigipiiridel hakatakse teostama sanitaarkontrolli (TA 13.03.2020). Koroonateema ilmub teist korda VVNi blogisse eriolukorra otsuse tegemise päeval. Postituse “Viirusemõtteid”, temaatiline skeem on koroonakriis – vibroakustiline teraapia – koroonakriis – rongi ette minek – lapsesaamine.

Ma ei jõua enam üldse järele.

Ota, inimesed PÄRISELT soetavad igaks-juhuks-varusid?

Mu poja Inglismaa-keeleõppereis võib ära jääda (tõenäoliselt jääbki) ja me saame tagasi ainult selle osa rahast, mis pole lennupiletite all? (Enamik ei ole, aga siiski: ma oma niigi pingul püksirihma pingutasin selle võrra veel, et tema reis ära maksta.)

Isegi ma ise hakkasin ritsiku posti, “koolireisid võivad ära jääda” ja “üle 100 inimese kogunemised on keelatud”-sõnumite peale mõtlema, kui järele oleks kõrge palavikuga haige olla, kui nimetat poeg samal ajal samuti haige on, ja krt, ma ilmselt peaks ikkagi ju koeraga õues käima, sest kes teine käiks?!

Ostan ibukat juurde.

Eeee ... homme.

Aga ikkagi.

Phmt on mul tunne, et maailm on nõksatanud uude rütmi ja kuigi see on põnev (mina ja maailmalõpud või õudusfilmikoleetiste ilmumine: “Oo, viimaks juhtub midagi päriselt põnevat! JEEEE!!!”), ma ei jõua hästi järgi. Jube uni ja väsimus ainult, võeh.

[vibroakustiline teraapia]

Tegelt te võite viirust rahulikult võtta.

Midagi hullemat ei juhtu kui et mõned inimesed surevad ära, mõnedel on haige ja närune olla. paar avalikku asutust on nt paar kuud kinni jms. Sest kuna maailm käib minu mõtete järgi, (peaaegu) ei juhtu kunagi see, mis mu arust oleks hästiminek ja alati (peaaegu alati, see teine koht romaanivõistlusel on erandiks) juhtub see, mis oleks halvastimine. No ja kuna mu meelest oleks maailma oluline muutumine tore ja põnev, läheb nagunii sama jama edasi, mis juba olnud on.

[rongi ette minek]

[lapsesaamine]

(VVN 12.03.2020).

Lisaks pealkirjale “Viirusemõtteid” nihutab koroonateemat esiplaanile paiknemine tekstis, see on avateema ja korduv teema ning domineerib ka mahuliselt, moodustades enam kui poole postituse pikkusest; ühtlasi osutub see pikimaks koroonateemaliseks tekstiks kogu blogis. Postitusele järgneb vestlus, milles osaleb kaheksa inimest, kes ajavahemikus 12. märts 00:46 kuni 13. märts 15:54 on teinud kokku 32 sisestust. Arutelu hargneb mitmeks alateemaks: varude soetamine, reisi piirangud, eriolukorra sotsiaalsed ja poliitilised aspektid, maailma muutumine, elu mõte ja surm. VVN alustab postitust varude soetamisega ning sellest teemast haarab kinni mitu kommenteerijat, nt:

Päriselt soetasin “igaks juhuks varusid”. Tõsi, mitte apokalüptilises mahus, vaid niimoodi, et vajadusel ei peaks nädal aega kodust välja minema [---]. (Lauri 12.03.2020, 10:14)

Tegin strateegilise vea ja läksin kõigepealt trenni ja siis poodi – selgus, et pood oli vahepeal sõna otseses mõttes tühjaks ostetud. Kuivained, jahud, helbed, kartul, wc-paber – jumalast tühjad riiulid. (Frieda 12.03.2020, 19:55)

Tühjad poeriiulid kuuluvad koroonakriisi kontekstis globaalsete teemade hulka, kiirpilk märtsi esimeste nädalate eesti- ja ingliskeelsetesse ajakirjandusväljaannetesse ja blogidesse lubab väita, et koroonaperioodi algul kuulus teatud kaupade kokkuostmine enim kajastatud teemade hulka. Eestis saabus selle haripunkt koos eriolukorraga (nt Postimees 13.03.2020), kuid Austraalias levis

ostupaanika juba nädal varem (nt Daily Mail 6.03.2020). Teine globaalselt kuum teema on reisipiirangud, mis siinses arutelus osalejaid ei kõneta; varasemate aastate postitused näitavad, et VVN välismaal kuigi sageli ei käi. Rohkem jutuainet pakuvad eriolukorra sotsiaalsed ja poliitilised mõjud, võimalikud muutused pereelus, riigis ja maailmas laiemalt. notsu (12.03.2020, 21:51) osutab inimeste kodus püsimise võimalikele positiivsetele ja negatiivsetele tagajärgedele. Ta prognoosib, et õppimine ja töötamine distantsilt võib kujuneda tulemuslikuks, kuid teisest küljest võivad süveneda alkoholi tarbimine ja koduvägivald. Käesoleva artikli kirjutamise ajal erikorraale tagasi vaadates pole selles midagi uut, kuid kriisi alguse kontekstis on notsu kommentaar sammu võrra ees peavoolumeedia kajastustest samal teemal. Pisut hiljem ilmunud artiklid näitavad, et juba eriolukorra esimestel nädalatel tekitas kodus püsimine koduvägivallale varasemast soodsama pinna (Postimees 27.03.2020; ERR 22.04.2020). notsu (12.03.2020, 00:46) algatab arutelu demokraatia ohtu sattumisest riigis, tema arvates “praeguses psühholoogilises kliimas oleks palju kergem autoritaarsust läbi suruda, ja katsu temast siis pärast lahti saada”. Ajendatuna notsu kommentaarist toob Kaur arutellusse mõiste *Overtoni aken*¹³:

Ühiskonnal on nn “Overtoni aken” ehk üldiselt vastuvõetavad seisukohad ja poliitikad. Need muutuvad aeglaselt – näiteks on naised ja neegrid saanud valimisõiguse, ateism ja samasooliste suhted on mõnes riigis lubatud jne. Aken “nihkub”. https://en.wikipedia.org/wiki/Overton_window

Suured sündmused (sõjad) ja katastroofid kiirendavad seda nihkumist ja nii heas kui halvas suunas. Hiina riigi super-autoritaarne käitumine ning nende totaalkontrolli võimekus on väga palju efektiivsem kui lääneriikide aeglased otsustus-protsessid. Kõik vaatavad ja võtavad õppust. (Kaur 12.03.2020, 10:21)

Kauri viidatud Wikipedia artiklis “Overton Window” on esitatud Joshua Treviño visualisatsioon aknast skaalal *less freedom – more freedom*, mis näitab, et muutused võivad puudutada ka vabaduse määra. Siin vaadeldavas blogivestluses leidis Overtoni akna teema väga lühikese edasiarenduse sõnamänguna “Overtoni aken’n’roll” (Jüri 12.03. 2020, 13:23), vrd *rock’n’roll*, kuid Kauri demokraatia-teemaline kommentaar on oluline sellest hoolimata, kuna see annab aimu, mis suunas liikusid inimeste mõtted eriolukorra kehtestamise alguspäevil. Eesti ühiskonnas puhkes laiem diskussioon demokraatlike vabaduste üle märtsi lõpul. Ajakirjanduses püüti avalikkusele selgitada, miks täitevvõimul on õigus rakendada meetmeid, mida parlament ei pea eelnevalt heaks kiitma, ning kinnitati, et pärast COVID-19 leviku peatamiseks kehtestatud erikorra lõppu pöördub ühiskond tagasi kriisieelse elukorralduse juurde, kus on tagatud riigi

tavapärane toimimine (nt Tupay 2020). Üsna laialt levinud seisukoha paikapidavust selle kohta, et demokraatlikud riigid jäid kriisiga toimetulemisel alla autokraatsetele riikidele, analüüsib hiljem Tõnis Saarts (2020) oma kirjutises “Koroonakriis ja demokraatia”. Ta leiab, et pole piisavalt alust arvata, nagu oleks koroonakriis kindlustanud autokraatsete režiimide tulevikku, pigem võiks kriisile järgneda mingi vaheperiood ning juhul kui maailm tõepoolest muutub sügavalt, siis selgub muutuste tegelik olemus alles 2020. aastate teisel poolel.

Postituse “Viirusemõtteid” kommentaariumis arutletakse, miks inimesed soovivad, et maailm aeg-ajalt muutuks – ükskõik, millises suunas. Koroonakriisi kõrvutatakse Trumpi valimisega USA presidendiks, ehkki ühel juhul on tegemist juhusliku kataastroofi ning teisel inimeste vaba valikuga. notsu (12.03.2020, 17:33) kirjutab, et Trumpi valijad hääletasid tema poolt ootusega, “et muutuks midagi, saab või sitem” ning Epp (12.03.2020, 17:46) täiendab, et “igav oli. Muutust taheti. Actionit”. VVN seob maailma muutumise võitlusega ning võitluse omakorda elu mõttega. Probleemi näitlikustamiseks toob ta sisse abordivabaduse eest võitlemise, kirjutades, et oleks valmis naisi aitama eluga riskides, siis oleks mingi mõte väsimusest vankuda ja ahastada, “sest ma teen mõlemat nagunii, aga siis see ka TÄHENDAKS midagi kellelegi. Nt mulle endale” (VVN, 12.03. 2020, 18:01). Koroona kontekstis mõjub pööre aborditeemale ootamatuna, ehkki see diskussioon on Euroopas üleval olnud juba mitu aastat (vt nt EHF 23.03.2018). Epp (12.03.2020, 18:39) juhib tähelepanu eetilisele vastuolule VVNi postituses: mida halvem (kannatajatel), seda parem (abistajatel). notsu (12.03.2020, 21:51) soovib, et kui elu mõtte huvides on vaja kogeda võitlust, võiks VVN valida abortide asemel midagi muud, kuna maailmas leidub alati, mille eest võidelda. Vastuses notsule nihkub VVNi globaalselt tasandilt isikliku suunas ja tuleb lõpuks otse asja tuuma juurde. Nimelt on blogivestluse toimumise ajal meditsiinipersonali nappuse probleem juba üleval ja tänu õekutsele saaks VVN võidelda oma võitlust siinsamas Eestis koroonapandeemia vastu, kuid selleks on tõsine takistus, mille kohta VVN kirjutab:

Kuna ma oma otsese füüsilise kasulikkuse viisin esmalt üles (õendusõpingud – ja muidugi oli mu põhihuvi intensiivravi ja ootasin endast tulevast kiirabitöötajat) ja siis sügavale alla (kes krt vajab SANTI kuhugi??? Krt, mind ennast tuleks poputada sealkuski, mitte et ma teisi poputaksin!) (VVN 12.03.2020, 22:44).

Sandina elamise motiiv on üks korduvaid motiive VVNi blogis, see käib läbi nii nendest postitustest, mis on seotud koroonakriisiga, kui ka nendest, mis pole. Edasine vestlus analüüsitavas kommentaariumis näitab VVNi võitlusvalmiduse kahanemist ja suubumist mõtisklusesse surma üle; seda suunab omalt poolt ka Taliesini (12.03.2020, 05:05) kommentaar võimalike koroonasurmade kohta.¹⁴

VVNi huvitab siiski eelkõige ta isiklik suhe surmaga ning sellel pole mingit seost koroonaga. Allpool tsiteeritud mõtteid võib leida ka mitmest varasemast postitusest, need on enamasti seotud pideva väsimustundega.

Mul võib isegi suhteliselt (enda kohta siis) ok olla olla, aga kuna iga päev, ka kerge päev, mil väga vähe teha, on pidev pendeldamine kurnatuse ja hallolemise [...] vahel ja phmt mul kaldubki olema “elu on võitlus” ehk ma võitlen iga päeva mööda. ja kohati on väga raske (isegi kui tuju on hea, otseselt RASKE, väsitav-väsitav-väsitav), ma ei suuda näha elu kui päästmist väärivat üksust eriti üldse.

Et noh. Elu lakkamine on absoluutne puhkus, viis väsimusest pääseda. Miks see halb peaks olema?! (VVN 12.03.2020, 23:46)

Selle järel avaldavad ka teised kommenteerijad oma arvamusi nii surmast üldisemalt kui ka koroonasurmast. Lauri (12.03.2020, 10:14) esindab “meil-kõigil-tuleb-minna” seisukohta, Jüri (12.03.2020 13:23) arvab, et “viirus tapab lõpuks paanikaga rohkem kui lähivõitluses konkreetsete inimestega”. Vestlus on omandamas morbiidset alatoonit ja – võib-olla sooviga sellest välja tulla – juhatab notsu teisi kommenteerijaid lingile, kus saab kuulata kooristseeni Jean Baptiste Lully ooperist “Alkestis” (“Alceste”). Ooperis põimuvad armastus ja surm, kooripartii prantsuskeelne tekst osutab surma vabastavale olemusele (*surm vabastab sajast hädast / kes tahab elada / tahab kannatada*) ning muusika on baroklikult õhulise kõlaga.

Koroonateema taandumine blogipostitustes

Koroonakriis kerkib uuesti üles mitmes hilisemas postituses, kuid pole enam selgelt domineeriv. Allpool vaadeldakse, millistes suundades koroonateema arenes ning millised teised teemad on kõneks samal ajal. Postitus “Paberi söömisest ja muust taolisest” (VVN 14.03.2020) näitab, et koroonakriisi arutelu on suundunud ühiskondlikelt ja eksistentsiaalselt teemadelt tagasi argisemate juurde. Jagatakse poes käimise soovitusi: valida tuleb õhtune aeg (vähem ostjaid, väiksem nakatumisoht), arvesse tuleb võtta kaupluse parkla suurus (mida väiksem parkla, seda rohkem kaupa). Märtsis oli kogu meedia üle ujutatud juhustest eriolukorraga toime tulemiseks, lisaks oli see sageli jutuks sõprade-tuttavate ringis. VNN teeb mitu postitust koroonakriisi puudutamata, kuid, eeldades lugejate ootust, lisab muigamisi vahemärkuse postitusse “Uned ja unelmad”: “Mis te ootasite midagi viiruseteemalist v? Oh, olge nüüd =)” (VVN 16.03.2020). Selle lause tagant aimub tühimust või vastureaktsiooni koroonateema suhtes, põhjuseks võib olla selle teema väga tugev domineerimine

ajakirjanduses viimastel nädalatel. Kuid kolm päeva hiljem on VVN vähimagi irooniata koroona juures tagasi. Postitus “Vahepala” (VVN 19.03.2020) sisaldab olulisi tähelepanekuid eriolukorra ajal aset leidnud muutustest inimeste käitumises. Esiteks, inimestel on tekkinud palju vaba aega (VVNi blogi lugejate arv on suurenenud). Teiseks, inimesed on alati ära kasutama kõiki olukordi, mis pakuvad otsesuhtluse võimalust (võõrad tulevad õues juttu ajama ja koera silitama). Kolmandaks, inimesed on muutunud hoolivamaks: kõik-aitavad-kõiki käitumismall on kujunemas üldiseks trendiks. Kuid see tõukab VVN oma “vana haava” juurde, postitusse ilmub korduv motiiv sandina elamisest, mis näib mõjutavat ta minapilti:

Ainult sellest on kahju, et ma siuke ... sant olen. Kõik üleskutsed ka koolis käivatele abiõdedele või juba pensionil õdedele tulla appi, tervishoius on praegu nii ränk koormus! (VVN 19.03.2020)

Järgneb paaripäevane vahe koroonaateemalistes postitustes, VVN kirjutab kirjanikuks olemisest, toiduvalmistamisest, animafilmidest jms. Koroonakriisi teema ilmub uuesti 22. märtsil, kus VVN võtab uuesti vaatluse alla muutused inimeste suhtluses, seekord on fookuses netisuhtlus:

Mida ma üldse siin kirjutan ... fb, kommentaarid või võrgupäevik. Selgelt on kriisiaeg ja keegi ei vasta. Ka teiste blogide all on vaikus [...] Inimestel ei ole vist enamasti nii, et mida pingelisem aeg, seda rohkem otsiks üle veebi käehoidmist ja kaasamõtlejaid? (VVN 22.03.2020)

notsu kommenteerib:

*Blogimisest ja veebi-käehoidmisest – mul on praktikas praegu vähem pingeline aeg kui tavaliselt, paradoksaalselt kirjutan selle tõttu just tihe-
mini, sest ressursi jagub ka selleks. Kui on pingeline, siis sageli lihtsalt ei jaksa. Vbla need, kellel on praegu ärev aeg, samuti ei jaksa.* (notsu 22.03.2020, 18:19)

Need postitused näitavad, et blogijate käitumine võib kriisiolukorras olla täiesti erinev ning et kriisiolukorral ei ole alati ühtmoodi aktiveerivat mõju kirjutamiskäitumisele.

Postituse “Armsas lillepõssas” (VVN 24.03.2020) temaatiline struktuur loovkirjutamine – koroonakriis – raha – sisepoliitika – koroonakriis näitab, et koroonaateema kerkib taas kord juhtivale positsioonile ning nüüd on see ajendatud mitmest peavoolumeedia artiklist.

[loovkirjutamine]

[M]inu karantiinielu on täpselt samasugune kui mu mittekarantiinielu, ainult et poega ei tule ka hommikul äratada – ja ma olen nii väsinud.

Nii väsinud, et see on peaaegu valus. Lugesin Boris Johnsoni "inimesed, elage selliste suurte piirangutega!" -juttu ja olin: "Kuule, ma elan niigi enam-vähem nende piiride sees ju ja sedasi laialt vehkida on raske, nii palju jõuda on koormus!"

JA seda veel arvestades, et ma tegelt tööl ei käi.

Mingi krdi rühmatrenn, "sõpradega väljas käia", kino või teater vms on lisakoormus, mitte lõõgastus.

Kui mul kultuurinälg peale tuleb, ma lähen raamatukokku või loomaaeda. Tegelt on muidugi just praegu räme luksus olla puudega "mulle tiksuga kuu sama summa arvele". Sest need, kelle sissetulek sõltub tööst, mida nad saavad ja teevad, omavad seda tööd veel vaid hea õnne korral. [...] veel ei ole mu sotsiaalse meediakanalid TÄIS nende karmi elu hala ja üleskutseid aidata, aga natuke juba tilgub.

[raha]

[sisepoliitika]

Mina mõtsin, et kõik on head ja lahked, sushikoht söödad meedikuid, kunst ja sport tuleb tasuta (netti). (VVN 24.03.2020)

VVN on linkinud ERRi uudise, mis edastab Suurbritannia peaministri Boris Johnsoni pöördumise, kus teatatakse poodide, raamatukogude, mänguväljakute jms sulgemistest Londonis ning kodust väljumise loast ainult tööl, toidupoes, arsti juures ja välitreenis käimiseks kord päevas (ERR 23.03.2020). Tallinna meditsiinitöötajate toiduga varustamisest kirjutab Delfi (23.03.2020) ning info tasuta meelelahutuste kohta USAs pärineb veebilehelt Special Series. The Coronavirus Crisis (20.03.2020). Lisaks sellele, et artiklid on VVNile inspiratsiooni pakkunud, näitavad lingid, mida VVN kasutab blogis pigem harva, ka seda, millises meediaruumis ta blogijana liigub. Teemad on kommenteerijatele huvitavad, nad lisavad omalt poolt teateid hättasattunute abistamisest, aga ka ahistamisest. Nt kirjutab notsu (24.03.2020, 22:22), et ehkki "Poola võimud mängivad troppi ja teevad sõna otseses mõttes troppi, toovad vabatahtlikud sabasootajatele süüa ja juua". notsu viitab maailmas laia tähelepanu äratanud tõrgetele Poola piiril, kus lauskontrolli tõttu tekkisid tohutud autojärjekorrad ning Euroopa Liidu sisepiiri ületamiseks võis kuluda enam kui ööpäev. See oli eesti ajakirjanduses mõnda aega kuum teema, kuna piiridele oli löksu jäänud ka eesti inimesi (vt nt Pärg 2020).

24. märtsist 3. aprillini tehtud postitustest võib lugeda mõtisklusi enesetapust ja maailmaparandamisest, aga ka igapäevaelu rutiinist nagu migreen või toiduvalmistamine.

Koroonateema juurde pöördub VVN taas postituses "Tavapäeva heietused":

Vaikselt hakkab see eriolukorra-värk mulle ka tunda andma.

Mitte millegi negatiivsena, ooei. Aga märkan natuke, et luban endal lõdvemalt võtta loogikaga: “Praegu võib. Inimesed annavad andeks, sest kriis ja värk.”

Ehk mul on kogu aeg kriis. (VVN 3.04.2020)

Postituse sisu juhib tähelepanu sellele, kuidas ühe inimese elus võivad erinevad kriisid vastastikku toimida. Koroonakriis ei ole VVNi isiklik kriis, kuid see võimendab pikaajalist isiklikku kriisi, millest on juttu eelpool analüüsitud postitustes VVN 12.03.2020 ja VVN 12.03.2020, 22:44.

Kahe kuu jooksul märtsist maini järgneb kaksteist postitust, kus VVN koroonat üldse ei puuduta, teemadeks on raha kogumine korteristuks, romaani kirjutamine, lapsed, kodused toimetused, väsimus ja peavalu. Kahes maikuu postitustes on vihjeid koroonaaajale, nt kohustuslik distantsihoidmine, toidupakkide jagamine koduõppel olevatele lastele (VVN 13.05.2020), juuksuris käimise võimalused (VVN 22.05.2020). Suve jooksul taandub koroonateema täielikult, VVNil on hulk muid muresid: lapsendamine, korterist, pangalaenust ilma jäämine, Varraku ja Petrone Print'i huvipuudus tema “eluloo-eluõppimise” raamatu vastu. Üks marginaalsena tunduv sündmus, millest VVN jutustab postituses “Saab korda” tekitab ootamatult elava blogivestluse.

Üleeile oli hästi sitt päev.

Esiteks kohtusin ma ühe Cranberry -masti naisega (ja tema tütar osales ka aktiivselt, tegelikult see tütar oma kurja aknaleprõmmimisega alustaski), kes sai raevuataki, et ma oma koerakakakilekoti tema prügikonteinerisse panin. Tema “maksa ise” ja “kutsun politsei” olid päris naljakad, aga ei hakka mina end ka siin malbe inglisesena presenteerima – ma karjusin vastu, kõik mõistlikud selgitused peast läinud. (VVN 19.06.2020)

Postituse kommentaariumis on 117 sisestust, mis on tehtud ajavahemikul 19. juuni 14:57 kuni 24. juuni 19:22. Üks kommenteerija on netist üles otsinud heakorraeeskirjad, et saada täpsemat infot, kuidas peab toimima koerajunnidega. notsu selgitab pikalt koerajunnide sügavamat tähendust:

[O]sa inimeste jaoks on see midagi muud kui prügi, rohkem nagu kuhugi sittumine, pmst tänavalesittumise asemel kellegi konteinerisse sittumine. Kui seda nii tõlgendada, siis on arusaadav, kui konteineriomanik tajub seda kiusu, sihiliku solvamisena (sest sõna otseses mõttes roojastel asjadel on maagiline solvamisvägi, see töötab isegi metonüümselt, vt kellegi maja vetsupaberiga kaunistamine kui rituaalne solvang, kuigi see vetsupaber on täiesti puhas ja biolagunev nagunii). (notsu 24.06.2020, 01:48)

Arutletakse, kas siis, kui linnas käies tekib mingi prügi, tuleks seda üha kaasas kanda või jätta tänavale vedelema. kitty (22.06.2020, 19:52) väidab, et see on “õiglane osa ühiskondlikust leppesest, et prügi koristamine on prügitootja enda mure”. Seoses prügi äraviskamisega tõuseb küsimus suhtumisest eraomandisse: leitakse, et tuleb teha vahet, kas prügikast on isiklik või kuulub linnale. Jutuks tuleb koduse prügi sorteerimine, mis pole koerakakaga kuidagi seotud teemaliin. Kommenteerimine kestab viis päeva. Samal ajal lisandub postitusi ka teistel teemadel, kuid prügiteema juurde pöörduakse üha tagasi. Sellest sünnib teemakast viidaga “koerakaka juhtum”. Teema jookseb läbi erinevate postituste kuni 21. oktoobrini ning seda meenutatakse veel kord 2020. aasta sündmusi kokkuvõtvas postituses “väsinudväsinudväsinud” (VVN 30.12.2020), seega on teema püsinud aktuaalne kuus kuud.

Koroonateema juurde pöörduv VVN tagasi augusti lõpul, vahe eelmise postitusega, kus koroonat mainiti (VVN 22.05.2020), on kestnud kolm kuud.

Ma ei saa sellele Bradbury-värgile¹⁵ minna. Sest olen haige ja hetkel on haigena avalikule üritusele minemine erilise õeluse ja /või erilise juhmuse märk. Nii et nõmedalt ennastohverdav nagu ma olen, oma haigustest, kehvast enesetundest ja suren-nurgas soovist üle vaata, seekord jääb minemata. Teistele jama ei taha viia. (VVN 21.08.2020)

21. augusti postitus sisaldab ainult vihjet koroonakriisile: sõna ‘koroona’ siin ei esine, kuid kontekstitundmine ütleb lugejale, et kirjutamise hetkel oli just koroonaviirusega nakatumise oht see põhjus, miks haigena avalikule üritusele minek olnuks vastuolus üldiselt aktsepteeritud käitumisharjumistega. Esitatud tsitaat on üks näide teiste sarnaste hulgas, mille kaudu tuleb hästi esile konteksti roll postituste mõistmisel. Lugeses seda lõiku ilma kontekstiteadmiseta (mida konkreetne postitus meile ei anna, sest seal pole selgitatud koroonaaegseid piiranguid), võib lõik kas omandada teistsuguse tähenduse või siis kaotada igasuguse tähenduse. Ka mitmes hilisemas postituses leidub viiteid või vihjeid, mille mõistmisel kontekst on eriti oluline, nagu nt maski kandmine (VVN 25.08.2020; VVN 13.11.2020; VVN 16.11.2020), pühade ja sünnipäevade tähistamine kitsas ringis (VVN 26.09.2020; VVN 6.12.2020), lähikontaktis olemine (VVN 4.12.2020), spaade laussulgumise võimalus (VVN 22.11.2020).

Sügisene “teise laine” pealetung ja selle ülisage kajastamine peavoolumeedias pole VVN-i postitusi kuidagi mõjutanud: koroonateema ei ole uuesti esile tõusnud. VVN on olnud hõivatud kolimise ja elu sisseseadmisega uues korteris, see domineerib ka blogipostitustes.

Järgmisel korral kirjutab VVN koroonakriisist 30. detsembri postituses “väsinudväsinudväsinud”. Postitus kujutab endast aastakokkuvõtet olulisematest sündmustest, aja jooksul on kujunenud selline postitus blogi struktuuri traditsiooniliseks osaks. Koroonakriisi kohta kirjutab VVN:

... koroona?

Mind eriti ei huvita ega mõjutanud, ausalt öeldes.

Aint JAMA oli palju vähem.

[---]

Koroona tegi mu vabaks mitte kuhugi minema, tekitas mu permaväsimusele ülla oreooli "ei taha nakkusohtu suurendada" ning parandas eluolu veel paljude pisiastjadega. [---]

Elu nii palju parem kohe!

Samas on seisukoht, et koroona pole mingi hirmus nähtus, kui inimene just tööd ei kaota, meedik pole või lähedane surma ei saa, toonud mulle sel aastal kaasa kaks kõige häirivamat lahkarmustejada üldse.¹⁶ Põhipoint tundub olevat: "Sa ennast täis õnnelik üldse ei mõista meid, kes me raskustest tuigume" ja kellelegi ei paista korda minevat, et ma tuigun raskustest kogu aeg, lihtsalt nüüd veidike vähem. (VVN 30.12.2020)

2020. aasta retrospektiivis taassõnastab VVN varasematest postitustest tuttavad arvamused ja seisukohad, nagu nt: inimesel võib raske olla ka ilma koroona, koroonapiirangud ei pruugi isikliku elu kvaliteeti halvemaks muuta, koroonakriisi tingimustes väheneb väline surve ehk ühiskondlik ootus, mis eeldab teatud asjade ära tegemist ja tubli olemist. Kokkuvõtteks hindab VVN aastat 2020 "igasuguse kahtluseta heaks aastaks" (VVN 30.12.2020); hinnangu taga on eelkõige lapsed, uus korter ja mõned meelietutavad juhtumused.

Kokkuvõtteks

Uurimus keskendus 2020. aasta postituste sisuanalüüsile Triinu Merese (blogijanimi *väga väga naine*, VVN) päevik-blogis "Maha äng". Eesmärk oli selgitada, kas ja kuidas koroonakriis, mis paratamatult mõjutas igapäevaelu, muutis blogimiskäitumist, nt kas VVNi postituste arv kasvas, kas koroonakriis sai suuremat tähelepanu teiste probleemidega võrreldes, kas elavnesid vestlused kommentaariumis. Analüüs näitas, et aastal 2020 on VVN teinud 147 postitust – umbes sama palju, kui eelnevatel aastatel. Koroonaga seotud tähelepanekuid leidub üheksateistkümnes postituses ning teema domineerib neist kahes. Postitustes on põgusalt esindatud kõik olulisemad koroonakriisiga seotud alateemad nagu eriolukord, viiruse levimise viisid, COVID-19 haigustunnused, lähikontaktsus, distantse hoidmine, maski kandmine, riskirühmad, toidu- ja hügieenitarvete varumine, teenuste kättesaadavus, töökoha/sissetuleku kaotamine, distantsepe, suhtlusvajaduste rahuldamine, meditsiinitöötajate nappus, surm. Mõni neist teemadest esineb pigem viirusele viitava märksõnana (nt *lähikontaktne*), st neisse ei süüvita, ei arutleta, missugune tähtsus või

tähendus koos kriisiga inimeste ellu tulnud uutel mõistetel oli. Sellest järeldub, et koroonat kui fenomenit pole postituste fookuses. Lisaks üks tähelepanek selle kohta, mida analüüsitud blogipostitustes ei leidunud: seal puuduvad äärmused ehk vandenõuteooriad ja naljad, hoolimata sellest, et netis ringleb neid suurel hulgal (vt nt Kuperjanov 2020; Hiimäe *et al.* 2020; Anisimov & Glukhova 2020). Naljadest ja vandenõuteooriatest mööda vaatamise põhjusena võib oletada vastureaktsiooni interneti üleküllastumisele nende teemade osas.

Koroonakajastus VVNi blogis on kriisi eri faasides ebaühtlane. Eriolukorra algul jagatakse kommentaariumis kriisikogemusi, kuid huvi jahtub kiiresti ning vaibub mais täielikult. Eraldi teemakasti koroonat puudutavatest postitustest ei kujune, koroonakriis on lahustunud selliste teemaviitade alla nagu “emake maa ja tema imed”, “eraelu”, “keha”, “koerakaka juhtum”, “koerus”, “lapsed”, “loll”, “maha äng”, “meta”, “proosalaulik”, “söök”, “tibinlusus”, “uned ja unelmad”.

Analüüs ei näidanud muutusi VVNi blogijakäitumises. Küsimusele ‘miks’ leiame vastuse postitustest: suur osa tema (blogija)elust on kulgenud pideva kriisi tingimustes; selle taustal on koroonakriis lihtsalt veel üks kriis – pealegi mitte otseselt isiklik. Kui vaadata VVNi blogist väljapoole ja meenutada kriise, mille käivitasid sellised sündmused nagu nt 9/11 terroriaktid, mis väidetavalt omakorda oli blogimise tõusuline tekitaja, kuna uudised liikusid peavoolumeedias liiga aeglaselt, isiklike läbielamiste vahendamine oli tehniliselt piiratud jne, siis kahekümne aasta jooksul on kommunikatsioonivõimalused muutunud. Koroonakriisi näitel võib öelda, et info on lihtsalt ja kiiresti kättesaadav paljudest eri kanalitest ja blogi funktsioon kiire infoedastajana on taandunud teisejärguliseks. Kuid isikliku elu dokumenteerimiseks ning mõtete, tunnete ja arvamuste jagamiseks ning samuti analüüsimiseks – olgu siis blogija enda või uurija vaatevinklist – on blogi igati kohane formaat.

Tänusõnad

Artikkel on seotud Eesti Kirjandusmuuseumi uurimisprojektiga EKM 8-2/20/1 “Suhetepõhisus elulookirjutuses ja kirjanduskultuuris: arhiivi perspektiiv”, selle valmimist toetas Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK 145).

Kommentaariid

- ¹ Mõiste *web log* tähendas ka veebilehe külastajate statistilisi andmeid, mis olid kättesaadavad administraatorile (Walker Rettberg 2020: 412). Kõlalise kokkulangevuse tõttu hakati terminit lühendama, kuni sellest sai ‘blog’. Etümoloogia on esitanud Mark Tremayne (2007: vii): *web journal* > *web log* > *weblog* > *wee blog* > *blog*.
- ² Rebecca Blood alustas 1999. aastal blogi “Rebecca’s Pocket”, mis sisaldab artiklit “Weblogs: A History and Perspective” (Blood 2000). See esitab weblogi kujunemislöö olulisemad faktid aastaist 1997–1999, kui blogimine muutus üldsusele laialt kättesaadavaks vabavara Pitas toel.
- ³ Filter-blogides esitatakse lingitud artikleid või postitusi mingite sündmuste (nt poliitikasündmused, terroriaktid, sõjad) kohta filtreerituna läbi blogija isiklike arusaamade, hoiakute ja teadmiste. Klogid vahendavad erialaseid teadmisi, domineerib IT-valdkond. Isiklikud päevikud kajastavad autori isikliku elu sündmusi. Segablogide all mõeldakse blogisid, mis (1) ühendavad erinevaid teemasid või (2) kombineerivad erinevaid blogitüüpe.
- ⁴ The Diary of Samuel Pepys. Daily entries from the 17th century London diary (<https://www.pepysdiary.com/> – vaadatud 3.03.2021).
- ⁵ Autorile viitamine – Mitteamiline eesmärk 3.0 Eesti. *Creative Commons* (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/ee/legalcode> – vaadatud 3.03.2021).
- ⁶ Artiklis järgitakse blogi autori teksti kasutamise kohta sätestatud nõudeid, vt <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/ee/>.
- ⁷ “The Sandman” on Neil Gaimani koomiks, kus põimuvad mütoloogia, minevik ja tänapäev ning tegelasteks on maailma valitsevad jõud nagu Death (Surm), Dream (Uni), Despair (Meeleheide) jt. Surma kohta pikemalt vt The Sandman Wiki <https://sandman.fandom.com/wiki/Death> – vaadatud 3.03.2021).
- ⁸ Vt nt Istanbuli Taksimi väljakule kogunesid tuhanded meeleavaldajad. *Postimees*, 6. juuni 2013 (<https://maailm.postimees.ee/1261946/istabuli-taksimi-valjakule-kogunesid-tuhanded-meeleavaldajad> – vaadatud 15.03.2021).
- ⁹ Karl Ristikivi, *Päevaraamat* 1957–1968. Toim. Janika Kronberg. Tallinn: Varrak, 2008.
- ¹⁰ Ulmeromaanis “Lihtsad valikud” (2018) on Triinu Meres kombineerinud teismeliste slängi ja lõuna-eesti murdeid (ERR 28.02.2018). Jutukogu “Kui sa proovid olla hea” (2019) kaanetutvustuses on kirjutatud, et “[a]utor on kasutanud ilusat, ehk vanamoodsatki keelt”. Blogitekstides tuleb keeleline mitmekesisus samuti esile.
- ¹¹ Pandeemiast tingitud eriolukord kehtis Eestis 12. märtsist 17. maini 2020 (<https://www.kriis.ee/et/eriolukord-1203-1705-2020> – vaadatud 3.03.2021).
- ¹² COVID-19 teise laine algus on täpselt määratlemata, kuid selle kätte jõudmise üle hakati meedias spekulerima augustis, kui ka Terviseameti blogi andmed näitasid nakatumise väikest tõusu varasemate suvekuudega võrreldes.
- ¹³ Eesti ajakirjanduses on mõistet *Overtoni aken* nimetatud viimaste aastate menutermiiks poliitikas (Rumm 2019), kuid avalikus diskursuses see eriti esil ei ole. Eesti keeles vt samal teemal nt kirjutist “Overtoni aken ehk kuidas kõigest viie sammu abil ühiskonda muuta” SA Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks uudiste- ja arvamusportaalis *Objektiiv* (<https://objektiiv.ee/overtoni-aken-ehk-kuidas-koigest-viie-sammu-abil-uhiskonda-muuta/> – vaadatud 3.03.2021).

¹⁴ Eestis suri esimene COVID-19 põdenud inimene 25. märtsil (TA 25.03.2020).

¹⁵ Tuleetendus, millega Tartus asuv raamatutuba tähistas 22. augustil ameerika ulmekirjaniku Ray Bradbury sajandat sünniaastapäeva (TYPA 2020).

¹⁶ Postituses mainitud lahkarmused ei ole aset leidnud analüüsitava blogi keskkonnas.

Allikad

(vaadatud 04.03.2021)

TA = Terviseamet (COVID-19 blogi) <https://www.terviseamet.ee/et/>:

TA 22.01.2020 = <https://www.terviseamet.ee/et/uudised/uus-koroonaviirus-levib-hiinast-valjapoole>

TA 28.01.2020 = <https://www.terviseamet.ee/et/uudised/hiinast-saabunud-postipakiga-koroonaviirust-ei-saa>

TA 25.02.2020 = <https://www.terviseamet.ee/et/uudised/terviseamet-hiinast-ja-pohja-itaaliast-saabunutel-tuleks-voimalusel-2-nadalat-kodus-pusida>

TA 27.02.2020 = <https://www.terviseamet.ee/et/uudised/tervisesusteem-tegeleb-koroonaviiruse-edasise-leviku-tokestamisega>

TA 13.03.2020 = <https://www.terviseamet.ee/et/uudised/eile-tuvastas-terviseamet-24-uut-koroonaviirusesse-nakatunut>

TA 25.03.2020 = <https://www.terviseamet.ee/et/uudised/suri-esimene-covid-19-haigestunud-inimene-haiglaravil-29-inimest-neist-6-kriitilises-seisus>

VVN = väga väga naine (blogi „Maha äng“) <http://mahamure.blogspot.com>:

VVN 17.09.2008 = <http://mahamure.blogspot.com/2008/09/otsused-ja-nende-tegematajtmine.html>

VVN 6.10.2008 = <http://mahamure.blogspot.com/2008/10/nii-kerge-on-lasta-minna.html> – 16. jaanuar 2021

VVN 15.10.2008 = <http://mahamure.blogspot.com/2008/10/prmustamatu-vist.html>

VVN 13.11.2008 = <http://mahamure.blogspot.com/2008/11/krvad-ikka-veel-lipendavad.html>

VVN 2.09.2010 = <http://mahamure.blogspot.com/2010/09/kuidas-ma-jalle-loll-olen.html>

VVN 3.06.2013 = <http://mahamure.blogspot.com/2013/06/ma-ei-ole-oma-riigiga-rahul-tana.html>

VVN 29.05.2014 = <http://mahamure.blogspot.com/2014/05/vive-la-rose-et-le-lilas.html>

VVN 8.02.2015 = <http://mahamure.blogspot.com/2015/02/maha-ang.html>

VVN 19.07.2015 = <http://mahamure.blogspot.com/2015/07/suur-ode.html>

VVN 1.01.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/01/oeh-kaes.html>

VVN 26.01.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/01/puhapaevlik.html>

VVN 07.02.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/02/kusimus-ja-muu-loba.html>

VVN 20.02.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/02/ikka-malbe.html>

VVN 22.02.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/02/teeme-oma-parima.html#comment-form> (16. jaanuar 2021, ei ole enam nähtav)

VVN 28.02.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/02/nurinat.html>

VVN 12.03.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/03/viirusemotteid.html>

VVN 14.03.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/03/paberi-soomisest-ja-muust-taolisest.html>

VVN 16.03.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/03/uned-ja-unelmad.html>
VVN 19.03.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/03/vahepala.html>
VVN 22.03.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/03/angipuhang.html>
VVN 24.03.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/03/armsas-lillepossas.html>
VVN 03.04.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/04/tavapaeva-heietused.html>
VVN 13.05.2020. mahamure.blogspot.com/2020/05/inimene-ja-loom-vol-ii.html
VVN 22.05.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/05/ainult-tibijutt.html>
VVN 19.06.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/06/saab-korda.html>
VVN 21.08.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/08/viisakas-jutuveeretused.html>
VVN 25.08.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/08/me-oleme-uhte-verd.html>
VVN 26.09.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/09/ks2oo5870pfghjm.html>
VVN 13.11.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/11/ostuhullu-paevaraamat.html>
VVN 16.11.2020 = väga väga naine. Väike ateistlik kõrvalepõige. <http://mahamure.blogspot.com/2020/11/vaike-ateistlik-korvalepoige.html>
VVN 22.11.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/11/miski-ootab-olgu-voi-valhalla.html>
VVN 04.12.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/12/algab-eluliselt-loppeb-sama-jama.html>
VVN 06.12.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/12/ootus.html>
VVN 30.12.2020 = <http://mahamure.blogspot.com/2020/12/vasinudvasinudvasinud.html>

Kirjandus

About RB = About Rebecca Blood. *Rebecca's Pocket* (<http://www.rebeccablood.net/about/> – 5. märts 2021).

Anisimov, Nikolai & Glukhova, Galina 2020. COVID-19 ja udmurdi pärimuskultuur. *Mäetagused* 78, lk 5–42 (doi: 10.7592/MT2020.78.anisimov_glukhova).

Bargh, John A. & McKenna, Katelyn Y. A. & Fitsimons, Grainne 2002. Can you see the real me? Activation and expression of the ‘true self’ on the internet. *Journal of Social Issues* 58 (1), lk 33–48 (doi: 10.1111/1540-4560.00247).

Blood, Rebecca 2000. Weblogs: A History and Perspective. *Rebecca's Pocket*, 7. september (http://www.rebeccablood.net/essays/weblog_history.html – 5. märts 2021).

Blood, Rebecca 2002. *The Weblog Handbook: Practical Advice On Creating And Maintaining Your Blog*. New York: Perseus Publishing.

Cardell, Kylie 2020. From Puritans to Fitbit: Self-Improvement, Self-Tracking, and How to Keep a Diary. Ben-Amos, Batsheva & Ben-Amos, Dan (toim). *The Diary: The Epic of Everyday Life*. Bloomington: Indiana University Press, lk 399–410.

Daily Mail 2020 = The Queen of Toilet Paper: Mum accidentally bought more than TWO THOUSAND rolls just weeks before panic-buying frenzy began – and now her family have enough to last them 12 years. *Daily Mail*, 6. märts (<https://www.dailymail.co.uk/news/article-8081859/Family-buys-TWO-THOUSAND-rolls-toilet-paper-weeks-buying-frenzy-12-years.html> – 5. märts 2021).

Döring, Nicola 2002. Personal home pages on the web: A review of research. *Journal of Computer Mediated Communication* 7 (3), 1. aprill, JCMC737 (doi: 10.1111/j.1083-6101.2002.tb00152.x).

EHF 23.03.2018 = EHF signs statement of solidarity with Polish women. *European Humanist Federation* 23. märts (<https://humanistfederation.eu/ehf-signs-statement-of-solidarity-with-polish-women/> – 5. märts 2021).

ERR 23.03.2020 = Suurbritannias kehtestati karmid liikumispiirangud. *Err.ee* (<https://www.err.ee/1067814/suurbritannias-kehtestati-karmid-liikumispiirangud> – 5. märts 2021).

ERR 22.04.2020 = Helena Dalli: liikumispiirangute tõttu on suurenenud koduvägivald. *Err.ee* (<https://www.err.ee/1080745/helena-dalli-liikumispiirangute-tottu-on-suurenenud-koduvagivald> – 5. märts 2021).

Gumbrecht, Michelle 2004. Blogs as “protected space”. *WWW2004 Workshop on the Weblogging Ecosystem: Aggregation, Analysis and Dynamics* (<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.197.4981&rep=rep1&type=pdf> – 5. märts 2021).

Herring, Susan 1994. Gender differences in computer-mediated communication: bringing familiar baggage to the new frontier. Keynote talk at panel entitled “Making the Net*Work*: Is there a Z39.50 in gender communication?” *American Library Association annual convention, Miami, June 27* (<http://cpsr.org/prevsite/cpsr/gender/herring.txt/> – 5. märts 2021).

Herring, Susan C. & Kouper, Inna & Scheidt, Lois Ann & Wright, Elijah 2004. Women and Children Last: The Discursive Construction of Weblogs. University of Minnesota. Retrieved from the *University of Minnesota Digital Conservancy* (<http://hdl.handle.net/11299/172825> – 5. märts 2021).

Herring, Susan C. & Scheidt, Lois Ann & Bonus, Sabrina & Wright, Elijah 2005. Weblogs as a bridging genre. *Information, Technology & People* 18 (2), lk 142–171 (doi: 10.1108/09593840510601513).

Herring, Susan C. & Scheidt, Lois Ann & Kouper, Inna & Wright, Elijah 2007. A Longitudinal Content Analysis of Weblogs: 2003–2004. Tremayne, Mark (toim). *Blogging, Citizenship and the Future of Media*. London: Routledge, lk 1–20.

Hiiemäe, Reet & Kalda, Mare & Kõiva, Mare & Voolaid, Piret 2020. Koroonakriisi rahvapärased väljendused Eestis. Folkloori taaskasutus kui toimetulekuviis. *Keel ja Kirjandus* 12, lk 1011–1032.

Hookway, Nicholas 2008. ‘Entering the blogosphere’: Some strategies for using blogs in social research. *Qualitative Research* 8 (1), lk 91–113 (doi: 10.1177/1468794107085298).

Karlsson, Lena 2007. Desperately seeking sameness: The processes and pleasures of identification in women’s diary blog reading. *Feminist Media Studies* 7, lk 137–153 (doi: 10.1080/14680770701287019).

Kaye, K. Barbara 2007. Blog Use Motivations: An Exploratory Study. Tremayne, Mark (toim). *Blogging, Citizenship, and the Future of Media*. New York & London: Routledge, lk 127–158.

- Kuperjanov, Maris 2020. Koroonaviiruse SARS-CoV-2 algusfaasi vastukaja (sotsiaal) meedias. *Mäetagused* 76, lk 5–28 (doi: 10.7592/MT2020.76.kuperjanov).
- Masullo Chen, Gina 2012. Why do women write personal blogs? Satisfying needs for self-disclosure and affiliation tell part of the story. *Computers in Human Behavior* 28 (1), lk 171–180 (doi: 10.1016/j.chb.2011.08.024).
- McCullagh, Karen 2008. Blogging: Self presentation and privacy. *Information & Communications Technology Law* 17, lk 3–23 (doi: 10.1080/13600830801886984).
- Merriam-Webster 2014 = Word of the Year Retrospective. *Merriam-Webster* (<https://www.merriam-webster.com/words-at-play/2014-word-of-the-year-retrospective/2004-blog> – 5. märts 2021).
- Miller, Carolyn R. & Shepherd, Dawn 2004. Blogging as social action: A genre analysis of the weblog. Gurak, Laura J. & Antonijevic, Smiljana & Johnson, Laurie & Ratliff, Clancy & Reyman, Jessica (toim). *Into the Blogosphere: Rhetoric, Community, and Culture of Weblogs* (https://conservancy.umn.edu/bitstream/handle/11299/172818/Miller_Blogging%20as%20Social%20Action.pdf?sequence=1&isAllowed=y – 5. märts 2021).
- Nardi, Bonnie A. & Schiano, Diane J. & Gumbrecht, Michelle 2004. Blogging as social activity, or, would you let 900 million people read your diary? *CSCW '04: Proceedings of the 2004 ACM conference on Computer support cooperative work, November 2004*, lk 222–231 (doi: 10.1145/1031607.1031643).
- Pashanak, Nastaran & Tarantash, Masaud 2012. Sexual analysis of women weblogs in Iran. *Life Science Journal* 9 (3), lk 1468–1477 (doi: 10.7537/marslsj090312.214).
- Pedersen, Sarah 2007. Women users' motivations for establishing and interacting with blogs (web logs). *International Journal of the Book* 3 (2), lk 85–90 (doi: 10.18848/1447-9516/CGP/V03I02/36502).
- Pedersen, Sarah 2010. *Why Blog? Motivations for Blogging*. Chandos Information Professional Series. Oxford, Cambridge, New Dehli: Chandos Publishing.
- Porkoláb, Ádám 2017. "I'm tired of too professional, standard articles". Gender-based analysis of young Hungarians' blogs. *Argumentum* 13, lk 6–27. Debreceni Egyetemi Kiadó (https://epa.oszk.hu/00700/00791/00014/pdf/EPA00791_argumentum_2017_13_006-027.pdf – 5. märts 2021).
- Postimees 13.03.2020 = PILTUUDIS: ostupaanika on jõudnud haripunkti. *Järva Teataja*, 13. märts (<https://jarvateataja.postimees.ee/6921886/piltuudis-ostupaanika-on-joudnud-haripunkti> – 5. märts 2021).
- Postimees 27.03.2020 = Koroonakriis on hoogustanud terrorit koduseinte vahel. *Postimees*, 27. märts (<https://maailm.postimees.ee/6935180/koroonakriis-on-hoogustanud-terrorit-koduseinte-vahel> – 5. märts 2021).
- Puschmann, Cornelius 2013. Blogging. Herring, Susan D. & Stein, Dieter & Virtanen, Tuija (toim). *Pragmatics of Computer-Mediated Communication*. Berlin/New York: De Gruyter, lk 83–108.
- Pärg, Hindrek 2020. Veokijuhid on Saksa-Poola piiril trööstitus olukorras: "See on Poola poolt ebainimlik mõnitamine." *Õhtuleht*, 19. märts. (<https://www.oh tuleht>).

ee/995939/video-veokijuhid-on-saksa-poola-piiril-troostitus-olukorras-see-on-poola-poolt-ebainimlik-monitamine- – 5. märts 2021).

Rumm, Hannes 2019. Eesti vaade Overtoni aknast. *Lääne Elu*, 15. detsember (<https://online.le.ee/2019/12/15/hannes-rumm-eesti-vaade-overtoni-aknast/> – 5. märts 2021).

Saarts, Tõnis 2020. Koroonakriis ja demokraatia tulevik. *Sirp*, 12. juuni (<https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/koroonakriis-ja-demokraatia-tulevik/> – 5. märts 2021)

Schmidt, Jan 2007. Blogging Practices: An Analytical Framework. *Journal of Computer-Mediated Communication* 12 (4), lk 1409–1427 (doi: 10.1111/j.1083-6101.2007.00379.x).

Special Series 20.03.2020 = Special Series. The Coronavirus Crisis. Booker, Brakkton. *Getting Bored? Here's A List Of Free Things That Weren't Free Before Coronavirus* (<https://www.npr.org/2020/03/20/818670715/getting-bored-heres-a-list-of-free-things-that-werent-free-before-coronavirus?t=1608034135482> – 5. märts 2021).

Trammell Kaye D. & Tarkowski, Alek & Hofmohl, Justyna & , Sapp Amanda M. 2006. Rzeczpospolita blogo'w [Republic of Blog]: Examining Polish Bloggers Through Content Analysis. *Journal of Computer-Mediated Communication* 11 (3), lk 702–722 (doi.org/10.1111/j.1083-6101.2006.00032.x).

Tremayne, Mark 2007. Preface: Blog terminology. Tremayne, Mark (toim). *Blogging, Citizenship and the Future of Media*. London: Routledge, lk vii–ix.

Tupay, Paloma Krõõt 2020. Riigivõimu otsused koroonaviiruse ohjeldamiseks: kas garantiikiri Eesti riigi püsimiseks või demokraatia lõpp? *Juridica* 3, lk 163–179 (https://www.juridica.ee/article.php?uri=2020_3_riigiv_imu_otsused_koroonaviiruse_ohjeldamiseks_kas_garantiikiri_eesti_riigi_p_simiseks_v_i_d – 5. märts 2021).

TYPA 2020 = Raamatutuba tähistab Ray Bradbury 100. sünniaastapäeva. *TYPA* (<http://www.typa.ee/raamatutuba-fh451-tahistab-ray-bradbury-100-sunniaastapaeva-teemakohaste-leekivate-katsetustega> – 5. märts 2021).

Walker Rettberg, Jill 2014 [first published in 2008]. *Blogging. Digital Media and Society Series*. Second edition. Cambridge: Policy Press.

Walker Rettberg, Jill 2020. Online Diaries and Blogs. Ben-Amos, Batsheva & Ben-Amos, Dan (toim). *The Diary: The Epic of Everyday Life*. Bloomington: Indiana University Press, lk 411–424 (doi: 10.2307/j.ctvxcrxgp.28).

Wei, Lu 2009. Filter Blogs vs. Personal Journals: Understanding the Knowledge Production Gap on the Internet. *Journal of Computer-Mediated Communication* 14 (3), lk 532–558 (doi: 10.1111/j.1083-6101.2009.01452.x).

Weinberg, David 2015. Why blogging still matters? *The Boston Globe*, 31. August (<https://www.bostonglobe.com/opinion/2015/08/30/why-blogging-still-matters/JkzFdTxoySZZwsyrFw7yMI/story.html> – 5. märts 2021).

Yus, Francisco 2008. Weblogs: Web pages in search of a genre? Posteguillo, Santiago & Esteve, María José, & Gea-Valor Lluïsa M. (toim). *The Texture of Internet. Netlinguistics in Progress*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, lk 118–142.

Summary

The year of corona in Triinu Meres' blog “Down with angst”

Triinu Ojamaa

Senior Research Fellow

Estonian Cultural History Archives, Estonian Literary Museum, Estonia

Keywords: blog, blogging behaviour, corona crisis, personal diary blog, Triinu Meres

The history of the (we)blog shows that this online genre can be evaluated as an excellent source of data for qualitative research of various problems. Some authors (e.g. Hookway 2008) even consider the blog as a research technique for exploring certain questions which deal with people's everyday practices. This article presents the results of a case study, which are based on content analysis of a personal blog (diary blog). The study grew out of the premise that the blog owners' posts and their readers' comments can shed some light on ground-breaking events and social processes at both the local and global levels, which in turn can influence the bloggers' behaviour in various ways. The source of the current study was a personal blog titled “Maha äng” (“Down with angst”), the owner of which is poet and writer Triinu Meres a.k.a. *väga väga naine* (very very woman). The aim was to find out whether and, if yes, then how the corona crisis has changed the blogging behaviour as an integral part of everyday life of one particular blogger. The focus was on posts and comments entered in 2020, often called the year of corona due to the global pandemic. To illuminate possible changes in blogging behaviour, the 2020 posts were analysed in the context of earlier posts archived in 2008–2019. For comparison, the Health Board's blog was used, which documented the course of the corona crisis chronologically with factual accuracy, as well as dailies in Estonian and English. The results of the study showed that in 2020 the number of posts and the activity of commenters in Triinu Meres' personal blog did not increase and that the corona crisis did not become the dominant topic in comparison with the blogger's personal crisis often covered in her blog. The posts revealed some signs that suggest boredom with the corona crisis as a topic of conversation which seemed to be over-exploited by various media channels.

Triinu Ojamaa (PhD) on Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolise Arhiivi vanemteadur ning Eesti-uuringute Tippkeskuse migratsiooni- ja diasporaauuringute töörühma juht. Oma uurimistöös tegeleb ta diasporaakogukonna liikmete identiteediprobleemide ja kohanemisstrateegiatega ning omaelulookirjutusega, keskendudes eelkõige loovisikutele.

Triinu Ojamaa (PhD) is senior research fellow at the Estonian Literary Museum, and, together with Leena Kurvet-Käosaar, the leader of the research group on

Triinu Ojamaa

migration and diaspora studies of the Centre of Excellence in Estonian Studies. Her main research areas include diasporic identity, diasporans' adaptation strategies, and life-writing which mainly focuses on creative individuals.

triinu.ojamaa@folklore.ee

Loodus tuleb tagasi: delfiinid ja saurused. Libauudistest, *photoshop*-muistenditest ja meemidest koroonakarantiini ajal

Eda Kalmre

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna vanemteadur

eda.kalmre@folklore.ee

Teesid: Artiklis jälgitakse koroonakarantiini esimestel kuudel sotsiaalmeedia postitustest ja libauudistest tõuke saanud jutusuunda, kuidas justkui karantiinist tingitud saaste vähenemine mõjub keskkonnale positiivselt ja loodus taastub. Avatakse teema konteksti ja jälgitakse retoorika muutumist läbi erinevate žanride kultuuriliste maatriksite. Arutletakse selle üle, kuivõrd on pildil võime jutustada tõepärasest lugu. Missugune on sel juhul konteksti, tõe ja retoorika suhe?

Märksõnad: kuulujutt, libauudis, meem, osaluskultuur, paroodia, sotsiaalmeedia, tänapäeva muistend e linnamuistend, valetamisnaljand

Folkloristil on 2020. aasta esimestest kuudest alanud üleilmse kriisi rahvalikud vastukajad väga huvitavad jälgida, sest suur osa sellest, mille abil inimesed sotsiaalmeedias praegust globaalset hädaolukorda kõigis selle tahkudes lahkavad, põhineb folklooril, s.t uskumustel, linnamuistenditel, kuulujuttudel, naljadel, narratiividel, mis omakorda tuginevad suuresti kultuuris varem käigus olnud motiividele, mudelitele ja struktuuridele. Folkloristid kogu maailmas on seda materjali ka iseseisvalt ja ühiste projektide käigus kogunud (vt Kõiva & Voolaid 2020).¹ Värske ülevaate esimeste kuude pandeemiafolkloorist on andnud eesti folkloristide ühisartikkel (vt Hiimäe & Kalda *et al.* 2020). Järgnevalt siin tutvustatavad näited meemidest on kogutud artikli autori ligemale 400 Facebooki sõbra postituste hulgast ning Facebooki gruppide *The Belief Narrative Network* (BNN) ning *International Society for Contemporary Legend Research* postituste seast.

Pilt ja sõna. Sarnased fenomenid ja nende kirjeldamise kultuurilised vormid

Üks koroonaja suhtluse märgiline nähtus on jagatavad piltide ja tekstidega sõnumid – meemid. Nende vahendusel toimiv osaluskuultuur on tihtilugu väga intensiivne ja globaalne. Kuigi meemikommunikatsioon on juba aastaid olnud sotsiaalmeedias aina populaarsem, on ülemaailmne pandeemiaaeg, mil inimsuhtlus ongi kandunud suures mahus internetti, muutnud selle tõeliselt vohavaks. Ajakirjanik Esta Tatrik on tõdenud üleilmse pandeemia alguses *Postimehes*, et tänu koroonakriisi alguses sotsiaalmeedia üle ujutanud meemidele on meil kahtlemata käsil üks vaimukamaid ja naljakamaid maailmalõppe (Tatrik 2020). Tõesti, provisoorselt on tänapäeva meemivorm² vaieldamatult kõige nähtavam ja ilmekam selles sotsiaalmeedia koroonateemaatika osaluskuultuurses kommunikatsioonis. Laias laastus tähendab see visuaalses vormis teabe edastamist netis; seal hõlpsasti levivate ideede ja kujundite miksimist. Huumor, korduvus, dialoogilisus, lihtsus, loomingulisus, mängulisus, pildilisus, ettearvamatus ja digitaalne kontekst – kõik need märksõnad iseloomustavad meeme (Shiftman 2007; 2011 jm). Tõesti, naljategemine on neis meemides enamasti esikohal, huumor annab sõnumile (ka murelikule ja kahtlusi-kõhklusi edasi andvale sõnumile) pehmenitava ning üldistava jõu.

Suurem osa tänapäeval rahvalikus vormingus ja stiilis ringlevast materjalist on vastukaja mingile reaalelu sündmusele ja seda kajastavale/tõlgendavale uudisloole. Folkloristid on kokku leppinud, et kogu seda materjali võiks käsitleda uudisfolkloorina (ingl *newslore* vrd folk-loor). Tegelikult võivad rahvalikud vastukajad hõlmata mitte üksnes meeme, vaid paljusid muidki vorme: laulu-, filmi- jms paroodiaid, nalju, linnamuistendeid, animeeritud joonisfilme, digitaalselt töödeldud fotosid jms. Kogu seda materjali võib vaadelda ka uudistest lähtuva omamoodi rahvaliku meediakriitikana (vt Frank 2011: 7, 166 jj).

Meemid ja nende tõlgendamine pakuvad tänapäeval huvi sotsiaalsühhooloogidele, kommunikatsiooni, popkuultuuri ja huumori uurijatele samavõrra kui folkloristidele. Tänapäeva muistendite (rahvapärases kõnepruugis linnalegendide) uurijad on juba peaaegu paarkümmend aastat tegelenud ainesega, kus algselt pakutakse pildina justkui tõest materjali. Üks esimesi, kes sellest kirjutas, oli Russell Frank (2003). Tema nimetas selliseid fotodel põhinevaid jutustusi fotograafilisteks ehk fotoshopitud linnamuistenditeks (*photoshop urban legend*). Väga palju mõjutasid selle pildilise materjali esilekerkimist suured katastroofid, näiteks WTC terrorirünnak, orkaan Katrina New Orleansis jt. Mäletan üht Rahvusvahelise Tänapäeva Muistendite Uurijate Seltsi konverentsi Dublinis 2007, kus ameerika folklorist Diane Goldstein rääkis oma ettekande väliselt internetis ringlevatest mingile erakordsele või kurioossele seigale vii-

tavatest justkui originaalsetest fotodest kui uuenenud žanrist, visuaalsetest narratiividest. Tookord tõdeti selles rahvusvahelises kvoorumis ühiselt, et pilt jutustab lugu, pildis/fotos on olemuslikult tõe retoorika, sest fotograaf on justkui jäädvustanud reaalse hetke ja see, mida oma silmaga nähakse, on usutav ning paljud niisugused pildijutustused kasutavad usundis, rahvajuttudes s.o kultuuris üldteada olevaid motiive.³ Ka Russell Frank pakub oma artiklis välja kolm põhilist kriteeriumi, mille alusel võib väita, et tegemist on foto kujul esitatud linnamuistendiga: 1. pilt peab jutustama lugu, 2. see peab olema erakordne, mõjuma usutavalt, aga olema vale, 3. ta peaks vähemalt kaudselt väljendama ohtu/ohuolukorda meile, meie tervisele ja psüühilisele tasakaalule. Frank toob oma esmases käesoleva teemaga tegelevas artiklis välja kaks n-ö tehnilist fenomeni, kuidas niisugune lugu üles ehitatakse. See pildilugu võib olla loodud kasutades õiget (tõest) fotot või põhineda nn petufotol (töödeldud fotol). Frank kasutab seda nähtust sisuliselt iseloomustades vanema jututraditsiooni kaudu žanrimääratlust – valetamisnaljand – valetamisnaljand-foto (*tall-tale photograph*) (Frank 2003: 120).⁴

Nii nagu muistendite ja libauudiste puhul mängib olulist rolli näiline ja raskesti kontrollitav tõepära, on ka digitaalses meedias fotosid kasutavate meemide puhul üks kriteeriume tõesuse loomine läbi sideme reaalsusega. Limor Shifman on uurinud fotosid kasutavate meemide jagatud ja korduvatel mustritel põhinevaid loomisprotsesse ning väidab, et “fotopõhised meemid toimivad hüpertähendusliku režiimina, kus kood ise saab tähelepanu keskpunkti ja toimib fotograafiana, kus fotosid tajutakse üha enam tulevaste piltide toorainena. Lõpuks nende kahe raami ühendamisega kontseptualiseeritakse meemid kui operatiivmärgid – tekstikategooriad, mis on kavandatud kutseteks (loovale) tegevusele. Kuigi need omadused ilmnesid ühel või teisel viisil ka fotograafia traditsioonilistes vormides, on nad kujunenud valitsevaks loogikaks ajastul, mida iseloomustab digitaalse fotograafia ja osaluskultuuri liitmine” (Shifman 2014).

Meemide sõnum ei ole läbivalt ainuüksi kerge ja naljaline. Paljutki sellest on võimalik vaadelda läbi uskumusliku ja muistendiuurimusliku vaate ehk siis muistenditele nii iseloomuliku liikuva (mitte fikseeritud) tõe ja reaalsuse skaala (Bennett 1988: 32–33 jt; Ellis 2018: 400 jt). Asjaolu, et tõe jaguneb erinevatesse kategooriatesse, sõltudes sellest, kas ja kuidas me suudame demonstreerida, kas see on objektiivselt tõe või vale. See liikuv-liminaalne tõeskaala, kus puuduvad turvalised standardid, ongi muistendeid ning nende sisu lühemas vormis vahendavaid kuulujutte käigus hoidev tegur. Aga isegi ümberlõkatud linnamuistendid sisaldavad elemente, mis ometi peegeldavad osi tänapäeva realiteedist ja selle muutumisest (Ellis 2018: 401).

Üks fototöötlustega meemi mitmetise oleku (libiseva tõeskaala) esindusliku-
maid näiteid on “Turist” (ka *WTC gay* või “Pahaaaimamatu turist”). Sellele New
Yorgi maailmakaubanduskeskuse tipus tehtud fotole on jäädvustunud hetk
enne torni rammimist. Foto olevat ilmutatud negatiivist, mis olevat leitud WTC
rusudest ning see näitavat selgesti, kuidas esimene lennuk sõitis torni sisse.
Pildile on jäänud ka rõõmsalt poseeriv turist, kellel pole oma kurvast saatusest
veel aimugi. Foto New Yorgi kaksiktorni katusel 11. septembri hommikul po-
seerivast pahaaaimamatust turistist, taamal paistmas otse torni suunas lendav
lennuk, kajastas justkui erakordset olukorda ja mõjus esimesel pilgul ka üsna
usutavalt, algselt see netis ilmselt mõni aeg niisuguse sõnumiga ringleski.
See kena lugu osutus siiski valeks. Varsti järgnes debatt selle loo üle ning
veebiskeptikud ja -analüütikud tegid selgeks, et foto näitab vaid autori nigelaid
oskusi professionaalidele mõeldud pilditöötlusprogrammis Adobe PhotoShop.
Kõnealusel fotol tuleb lennumasin põhjast ning seetõttu peaks olema tegemist
lõunatorniga. Seal aga polnud vaateplatvormi ja kui isegi oleks olnud, oleks
see avatud alles kell 9.30. Lennukid rammisid torne aga kella üheksa paiku.
Eksperdid on välja selgitanud, et fotol on näha Boeing 757, mitte Boeing 767,
mis tegelikult torni rammis. 11. septembri hommik oli päikseline, mistõttu
jääb arusaamatuks, miks turist on nii soojalt riietunud. Tegelikult on lugu
selline, et pildil olev Peteri-nimeline ungarlane tegi ise fotomontaaži, ning
see oli mõeldud vaid sõpradele näitamiseks, aga nagu internetis kombeks, le-
vib kõik valgukiirusel. Ehtsad fotod olid tehtud 28. novembril 1997 (vt Frank
2003; Shifman 2014). Selle foto edasine populaarsus meenutas väga hiljutist
2021. aasta USA presidendi ametisse vannutamise publiku hulgas istunud Ber-
nie Sandersi kuju viraalseks muutumist. Selle vahega, et kui Bernie Sandersi
kõssitav veidi absurdsena mõjuv suurte kinnastega kuju oli justkui kohalolu
iseenesest ning sobitus kergesti ükskõik missugusesse konteksti, siis turisti
kuju muutus netis populaarseks, aga säilitas paljuski algse pahaaaimamatuse
idee: teda lisati neile fotodele, kus hakkas midagi juhtuma: pahaaaimamatu
turisti võib leida rannast kui sellele läheneb hiidlaine, Kennedy autost enne
mõrva, enne dirižaabli õnnetust jm sarnastest erelistest kohtadest.

Üks rahvajutu (muistendi või valetamisnaljandi) ajaloolisele maatriksile
lähedane tänapäevase meedia kommunikatsiooni vorm on liba- e valeuudis.
Selle sisu ja eesmärk võib olla väga erinev: poliitilist ebastabiilsust tekitav,
mingit uskumust (nt vandenõuteooriat) edastav, kõmuline, meelelahutuslik
vms. Mitmed definitsioonid rõhutavad seda, et libauudis ehk valeuudis (ingl
fake news) on desinformeeriv, tahtlikult väära sisuga, sageli kontrollimatu sen-
satsiooniline ajakirjanduslik tekst (Ellis 2018: 401; vt ka <https://et.wikipedia.org/wiki/Libauudis>). Folkloristist jutu-uuri-
jal ilmselt tekib siin, nagu ka WTC turisti foto puhul, assotsiatsioon valetamisnaljandiga, mille esitaja eesmärk

on kuulajaid/vaatajaid lollitada. Tänapäeva suhtluses võib ühest väga lihtsalt saada teine, näiteks juhuslikult pealtkuuldud ja tõena võetud valetamisnaljandist saab fabritseerida asjatundmatuse tõttu valeuudise (vt Kalmre 2013), kusjuures libauudisele lisatud foto justkui kinnitaks läbi nägemistaju sellesama teksti tõesust. Kui siin välja tuua erisused, siis linnamuistendid võivad ehk rohkem tugineda traditsioonilistele elementidele või süzeeliinidele. Nende kahe üks erisusi (aga ehk ka ühendav aspekt) on see, et valeuudise looja enamasti teab ju, et valetab oma lugejatele ükskõik mis põhjusel, seevastu muistendi rääkija võib lugu nii uskuda kui ka selles kahelda. Kui aga usutavana esitatud valeuudis (isegi kui selles kaheldakse) satub suhtlusringlusesse, muutub see kultuurilise debati osaks ehk muistendiliseks (Ellis 2018: 402; Mould 2018: 414).

Jälgin järgnevalt, kuidas jututeema looduse taastumisest tänu pandeemiale kandus läbi erinevate eelkirjeldatud folkloori ja tänapäeva meedia žanriliste maatriksite, missugune oli selle materjali laiem kontekst ning kuidas see populaarne teema kohandus kohalike kontekstidega ning missuguseid jutumotiive ja strateegiaid kasutati, et tõepära saavutada või seda parodeerida. Ning lõpuks, missugune on selle killukese uudisfolkloori tähendus ja eesmärk.

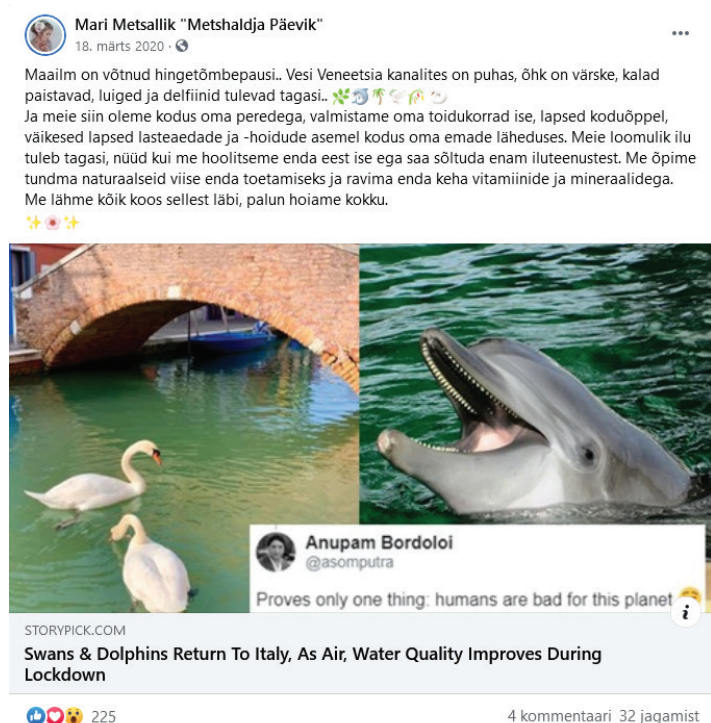
Uudis delfiinidest Veneetsia kanalites – liiga hea, et olla tõsi

2020. aastal globaalseks katastroofiks arenenud koroonapandeemia oli oma-moodi jätkuks varasematel aegadel, aga 2019. aastal veelgi teravnenud, loodus- ja kliimakriisile, mille teemadeks olid saastatusest ja soojenemisest tingitud kliimamuutused, suured tulekahjud, metsade, looduse lagastamine, paljude eluslooduse liikide häving ning loomade anomaalne käitumine. Ehk teisisõnu, inimkonna ees seisev küsimus, majanduslik heaolu *versus* jätkusuutlik looduskeskond, oli juba enne pandeemia puhkemist maailmas ülimalt aktuaalne. Oli toimunud ka midagi erakordset: mure maailma tuleviku pärast oli jõudnud tänu Rootsi koolitüdrukule Greta Thunbergile ka paljude maailma noorteni, kes korraldasid kliimaproteste kogu maailmas.

Jälgisin koroonakarantiini esimestel kuudel mitmetest uudislugudest alguse saanud meedia ja sotsiaalmeedia jutusuunda, kuidas justkui karantiinist tingitud saaste vähenemine mõjub keskkonnale positiivselt ja loodus taastub. 2020 märtsi lõpus ilmunud fotodega varustatud uudislood Veneetsia kanalite puhtusest ja elurikkuse taastumisest ning luikede ja delfiinide tagasitulekust varem turistide tulva all kannatanud ja nüüd koroonakarantiinis oleva Veneetsia kanalitesse mõjusid igati lootustandvana. Seda enam, et juba mõnda aega oli rahvusvaheline meedia vahendanud artikleid turistide hulgast ja turismi

kahjulikest tagajärgedest selles ajaloolises linnas. Sellepärast, mis seal salata, ka selle artikli autor uskus ja laikis ühte sarnast FB-s jagatud artiklit. Interneti uudistekanalites arendati sellest mitmeid versioone (Kaur 2020; vt ka BBC News 2020; The Guardian 2020 jpt).

Psühholoogiliselt ja kultuuriliselt on mõistetav ja ajalooliselt jälgitav selliste unistustlike kuulduste⁵ tekitamine ja kiire levik. Kriitilistes olukordades on ühiskonnas olemas niisuguste lugude ootus, nüüd, internetiajastul, on paljudel neist ka tuvastatav motiveeritud autor. Sarnaselt WTC turisti foto algupäraga tegi rahvusvaheline meedia ka selle Veneetsia udujutu algallika üsna pea kindlaks ja lükkas jutu ümber. Lugu luikedest ja delfiinidest oli alguse saanud ühest Twitteri postitusest. Sealt olid selle positiivse uudise üles korjanud mitmed ajakirjanduslikud väljaanded, lisaks sellele kogus see ka miljoneid laike FB-s, Instagramis, TikTakis. Ka Eesti sotsiaalmeedias usuti ja edastati seda siiralt (vt nt Metsallik 2020: Metshaldja päevik jm). Libauudise usutatavuse loomisel oli suur tähendus ka seda kinnitavatel fotodel Veneetsia kanalite läbipaistvast veest, kaladest, delfiinidest ning luikedest.

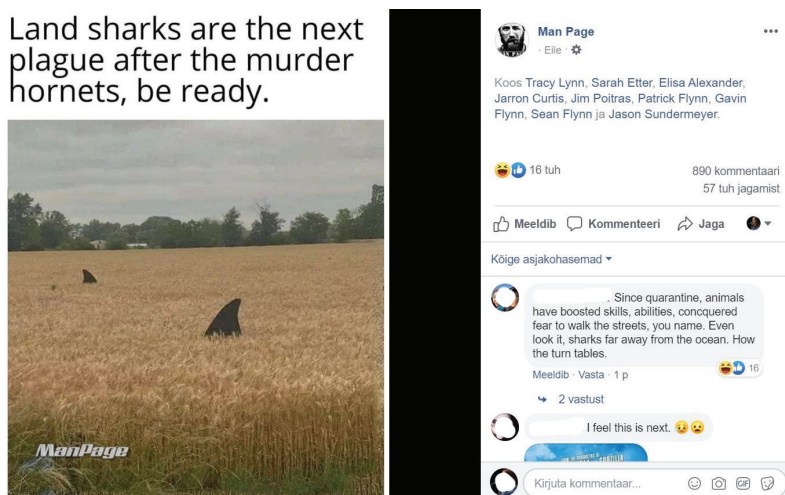

Joonis 1. Metshaldja päevik. Postitus 18. märtsil 2020 (<https://www.facebook.com/934357076588456/posts/3063094873714655/> – 5.04.2021). Ekraanitõmmis.

See filmilõik delfinidest, mida postituses kasutati, oli tehtud Sardiinia sadamas, s.o Vahemeres, sadu kilomeetreid eemal Veneetsiast. Uudise kompileerinud autor ei teadnud, et postitustes olevad luiged ei ole midagi erakordset, nad on sagedased külalised Veneetsia suurlinnapiirkonna väikese saare Burano kanalites, kus fotod olid tehtud. Selguski, et sellel algsel viraalseks läinud pildil oli ka äärmiselt motiveeritud autor, keegi Indias New Delhis elav Kaveri Ganapathy Ahuja, kes väidetavalt nautis oma 16. märtsil Twitteri postitusele⁶ ja pildile osutatud tähelepanu. “Säutsu eesmärk oli lihtsalt jagada midagi, mis pakkus mulle rõõmu nendel süngetel aegadel,” ütleb ta. Ta ei eeldanud kunagi, et uudistekanalid selle üles nopivad ja see viraalseks muutub või kahju tekitab (Daly 2020).

Rahvalik meediakriitika

Kui jälgida rahvusvahelise digiajakirjanduse ja sotsiaalmeedia postitusi, siis uudis Veneetsia puhastumisest ja delfinide tagasitulekust sinna lükati ümber lausa mõne päevaga, aga enne seda oli uudise levik, ilmselt arvestades globaalset koroonakonteksti, kus elu ja suhtlus toimus peamiselt internetis, olnud plahvatuslik. Nähtavasti just seetõttu, et teema sai nii laialt tuntuks ning vajadus positiivse uudise järele oli nii suur, muutusid seda libauudist parodeerivad meemid sama (aga võib-olla rohkemgi) populaarseteks. Näiteks FB leheküljel Man Page ilmunud meemi haide tulekust põllule järgmise pandeemia ajal kommenteeriti 890 korral ja jagati 57 000 korda (vt joonis 2). Ka Eestis

Joonis 2. Man Page. Maismaahaid on järgmine katk pärast tapjaherilasi, ole valmis! Ekraanitõmmis.

tekkis sellest libauudisest rohkesti parodeerivaid meeme. Kogu selle teema käigusoleku ja leviku ajalist raami kirjeldades tuleb möönda, et uskumiseks mõeldud uudis lükati ümber mõne päevaga. Ahuja tegi oma viraalseks läinud postituse 16. märtsil, juba 20. märtsil kirjutati *National Geographic* sellest kui Ahuja meelega tehtud libauudisest (vt Daly 2020) ning minu kogusse laekus Eesti konteksti “tõlgitud” meem delfinidest Emajões 23. märtsil (joonis 3).

Tutvustan järgnevalt mõningaid iseloomulikumaid meeme neist uudist parodeerivates piltjutustustes. Kuigi neis meemides on esiplaanil sõnum “loodus tuleb tagasi”, on iseloomulik, et just kohalikud rahvalikud reageeringud miksivad lokaalsetele reaalsustele tuginevaid taustu ja sümboleid. Valik on väga õnnestunud, sest meil on need olulised looduskohad, mis karantiini ajal taastuma peaksid, Emajõgi ja Taevaskoda. Emajõgi, mida alles hiljuti oli ähvardanud jõe kaldale plaanitava paberivabriku reostus ja üks Eesti pühakohi, Taevaskoda, kus laev Lonni koroonakarantiini ajal enam ei sõida, ja nii on “delfinid tulnud Taevaskotta jälle paarituma”, kusjuures see algupärane lokaalne käsitus sündis spetsiaalses meemigrupis “Põlva meemid” (joonis 4).

Joonis 3. Emajõgi on nii puhas, et koroonapiirangute ajal on keset Tartut näha delfiine. Facebook, Kaspar Grigorjev 23. märts 2020. Ekraanitõmmis.

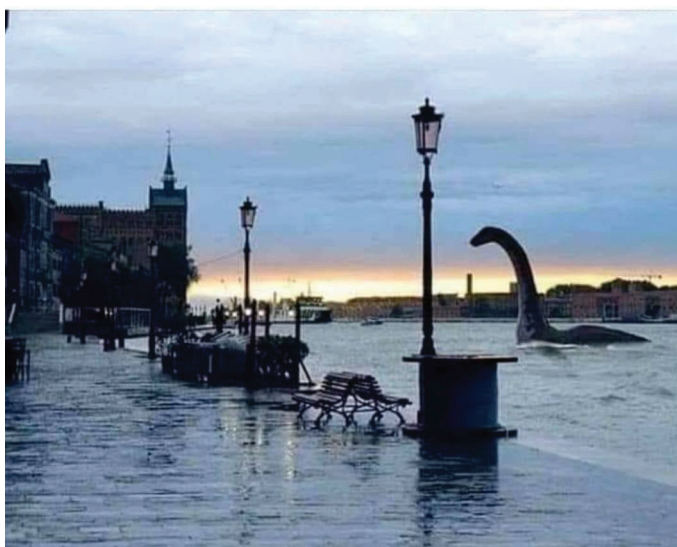

Joonis 4. Põlva meemid. Facebook, 9. aprill 2020. Ekraanitõmmis.

Digitaalne huumori ja satiirileht *Abiratas* tegi juba 24. märtsil delfiinidest Tartu Emajões koguni väikese pilauudisloo, kus ta asetas selle kohaliku elu konteksti: “tehaste sulgemine jõe ääres on teinud selle vee nii puhtaks, et sinna on naasnud delfiinid, keda pole seal nähtud üle saja aasta...” (*abiratas.ee*)

Teine osa meeme, kus teemat “loodus tuleb tagasi” tõlgendati mõnevõrra teises võtmes, on seotud kadunud ja väljasurnud loomade naasmisega koroonajaal puhastunud maailma. Näiteks kui inimesed on oma kodudes ja tänavad tühjad, tulevad Šotimaale tagasi kunagi väljasurnud loomad, saurused (joonis 5).

As people shelter in place and streets remain empty,
the wildlife is returning to Inverness, Scotland ...

Joonis 5. Kui inimesed varjuvad kodudes ja tänavad jäävad tühjaks, naaseb elusloodus Invernessi, Šotimaa. Ekraanitõmmis.

Tegelikult toetasid seda teemat üleilmse pandeemia algusajal paljud enamjaolt märtsi lõpus, libauudise ja meemidega samal ajal, levinud (justkui) reaalsust edasiandvad fotod metsloomadest, kes linnatänavatel uitavad, akna taha tulevad või muidu ebaloomulikult käituvad. Olen mõned näited fotodest talletanud ka oma kogusse, võib ju arvata, et selliste juhtumite tõenäosus oli olemas, aga pandeemia algul levinud fotode hulk lubab siiski arvata, et paljudel juhtudel on tegemist nn valefotodega, kus tegijad on lustinud, kasutades fototöötlust või võltsinud konteksti. Mitmed neist viraalseks saanud loomapiltidest tunnistati üsna kähku meedias ka valeks, nt Twitteris levinud foto purjus elevantidest Yunnani provintsis⁷ (vt ka Daly 2020). Eestis oli üks populaarsemaid libafotosid ülesvõtte akna taga piiluvast karust, kes tunneb huvi, kuhu need inimesed siis jäänud on (joonis 6).

Joonis 6. Pilt eri keeltes levinud meemist “Mitu nädalat pole väljas käinud. Loomad tulevad kontrollima, kas kõik on korras”. Ekraanitõmmis.

Üks konkreetne juhtum Eestis kinnitas loomade anomaalset käitumist ja tõestas justkui üldisi arvamusi selles vallas. Nimelt leidis Tallinnas 14. ja 15. mail aset vahejuhtum linna eksinud kahe karuga, keda püüti ja kelle eest inimesi hoiatati. Juhtum tekitas palju elevust, koos uudislugudega levis igasugust pärimust: keelenalju, meeme jm. Piret Voolaid on kirjutanud *Sirbis* Tallinna karusaaga kajastumisest sotsiaalmeedias ja niisuguse materjaliloomes intertekstuaalsusest olemusest: “Varasemaid kultuuritekste modifitseerides toetuvad internetikasutajad jagatud glokaalsele⁸ kultuuripagasile ja tekstiressurssidele kogukonna (siinsel juhul eestlaste) kollektiivses mälus. Kohandatavate motiivide allikaks saavad nii suuline pärimuskultuur kui ka tüvitekstid, mis on omandatud nt koolilugemuse, kohustusliku kirjanduse, aga ka muusika (laulusõnad), kunsti, filmide, reklaami ja massimeedia vahendusel” (Voolaid 2020).

Kolmandas selle valdkonna meemikategoorias laiendatakse teemat “maailm puhastub ja loodus tuleb tagasi” sellega, et peale taastuva looduse naaseb ka ajalugu. Nt tänu karantiinile on Põhjameri saanud nii puhtaks, et sinna on tagasi tulnud viikingid (joonis 7); tänu koroonakarantiinile puhastuvad Valgevene metsad ja sinna tulevad tagasi partisanid (joonis 8); ja kui delfiinid tulevad Itaaliasse, siis Venemaale naasevad Lenin ja Stalin (joonis 9).

Joonis 7. Viikingite naasmise meem. Ekraanitõmmis.

Дзякуючы каронавірусу,
лясы Беларусі ачысціліся і
туды вярнуліся партызаны

Joonis 8. "Tänu koroonaviirusele paranevad Valgevene metsad ja sinna on naasnud partisanid". Ekraanitõmmis.

Babushka

9 Apr at 17:02 • 🌐

...

Dolphins have returned to Italy

Rusia :

Joonis 9. "Delfinid on naasnud Itaaliasse. Venemaal:"
Postitatud 9. aprillil 2020. Ekraanitõmmis.

Kokkuvõtteks

Eelpool käsitletud ühe teema diakrooniline areng libauudisest sellesama tõena pakutud uudise rahvalikuks kriitikaks, mille tavapäraseks väljenduseks on meemid, on tänapäeva osaluskultuurilises meedias üsna tavapärane tee. Niisugusele nähtusele on iseloomulik lühiajalisus, kiire tõus ja hääbumine. Tegelikult võib konstateerida, et siin käsitletud libauudise ja meemide tekkest kuni allakäigu ja kadumiseni kulus vaevalt paar nädalat.

Selle teema puhul on hästi jälgitav kuidas pildilisuus, mis libauudise puhul oli osa tõe retoorikast, sest tekstilise osa juures on ka seda sündmust kirjeldav foto, pöördus nüüd sellesama tõe rahvalikuks kriitikaks. Diane Goldstein on märkinud, et meemid tähistavad justkui intertekstuaalset sidet vale ja rumalusega. Kusjuures diskursiivsete strateegiatena on varasemate tekstide, illustratsioonide ja fotode laenamine väga iseloomulik, et seda libauudiste ebatõde ja ignorantsust ning küündimatust esile tuua (Goldstein 2018: 474).

Siin esitatud materjali puhul ei jää tänapäeva muistendi uurijal märkamata ka nende meemide e viraalselt levivate piltjutustuste puhul kasutamist leidnud muistendimotiivid. Üks niisugune uskumuslik jutumotiiv on väljasurnud loomade või ka lumeinimese salajasest olemasolust tänapäeva maailmas, Šotimaa järves elavast eelajaloolisest Loch Nessist. Teine äratuntav jutumotiiv, mida ka selle teema puhul parodeerivas võtmes kasutati, põhineb uskumusel, et kangelased (siin Lenin, Stalin, ka partisanid või viikingid) ei ole surnud, vaid eksiteerivad kuskil, et sobivatel asjaoludel end uuesti ilmutada. Ehkki nende uskumuste juuri võib leida vanemast pärimusest, on kujutelmad väljasurnud isendite, loomade (dinosauruste jt) salajasest olemasolust ilmselt võimendunud tänu fantaasiakirjandusele ja filmidele. Popkultuuri mõjutustega on ka motiiv kangelaste salajasest elust. Kolmas modernne muistendipärane teema neis meemides ja libafotodes on selle põhiline sõnum – oma keskkonnast väljunud ja inimesi ohustavad metsloomad või anomaalselt käituvad loomad, linnud: karud, tapjamesilased/vapsikud, haid, delfinid (vt ka Champion-Vincent 2004; Meder 2007 jt).

Korduva muustriga loomisprotsess internetimeedias – väga sarnane varasema suulise jutuloomega – on mingit moodi ohtlike või antud kontekstis eriliste loomade fototöötluslik lisamine ning selle abil mingist erilisest või ohtlikust olukorrast jutustava uue valefoto loomine. Üks hea näide on sellest, kuidas on internetis toimetatud fotograaf Thomas Peschaki üle kümne aasta tagasi Lõuna-Aafrikas tehtud fotodega valgest haist. Selle Peschaki tehtud fotolt kopeeritud ohtliku mereelukaga on internetis loodud ja ringlema lastud fotojutustusi sama hai kohalolust orkaanist üleujutatud linnades, sellest kuidas ohtlik elukas jälitab merel pahaaimamatut meest väikeses paadis jms (vt Keefe 2018).

Haid (mitte ainult fotograaf Pescaki pildistanuna) ja alligaatorid/krokodillid on populaarsed tegelased paljude internetis ringlevate libafotode stseenides, nad kujutavad veest lähtuvat salajast ohtu ka näiteks orkaanidest üleujutatud linnade piltidel (vt nt Frank 2003: 126 jj).

Huumor on kriisikäitumise oluline osa, tänapäeval saavad internetikasutajad neid meeme jagades selles protsessis osaleda. Meemide abil vahendatud meediakriitika toob huumorivõtmes esile ka tegelikke aktuaalseid teemasid. Käesoleval juhtumil tõusis esile üha rohkem aktualiseeruv mure maailma tuleviku pärast, looduskeskkonna ja eluslooduse pärast. Folkloristid kindlasti ei juurdle, kas meeme on tark levitada, nad jätavad selle teema pigem sotsiaal-, psühholoogia-, meedia-, poliitika- jt teadlaste (h)arutada, sest üldise arusaa-ma kohaselt annavad just libauudised valesid lootusi, nende levitamist on vaja kontrollida ning tõde välja selgitada. Tavaajakirjanduses püütakse seda ka teha, näiteks sellegi teema puhul internetiväljaandeid üheteistkümne kuu pärast üle vaadates selgus, et mõnel juhul olid neist delfinid ja luiged välja redigeeritud, piiratud ainuüksi väitega Veneetsia kanalite puhtamaks mine-misest (vt nt The Guardian).

Sellel libauudisel, fotoshopitud linnamuistendil või kuuldusel oli globaalne levik, aga ta “tõlgiti” väga kergesti ka kohalikku konteksti. Pandeemia ajal kogutud materjali iseloomustab täies ulatuses asjaolu, et miksitud on tõeseid ja fabritseeritud tekste, fotosid, videoid. Nii nagu kuulujutud ja linnamuistendidki peegeldavad siin käsitletud pildijutud inimeste latentseid unistusi paremast, vabamast, puhtamast ja turvalisemast maailmast. See on uskumuste ja lin-namuistendite üks seni vähem avatud funktsioone.⁹

Folkloristlikust vaatepunktist on need libauudise vormis algselt valetamis-naljandi funktsioonis esitatud ja edaspidi muistendite libiseva tõeskaalaga kuuldused üks osa toimetuleku strateegiatest, nn kriisihuumor, aga samas ka positiivset kujutelmade edastav uskumusjutt, mis suuresti apokalüptiliselt taju-tud pandeemia-aega ümbritseb ja inimeksistentsi laiemalt mõtestab. Isegi kui neil libauudistel ja hiljem tekkinud meemidel ei ole tõeväärtust, annavad nad edasi ideed – loodus taastub – ning pakuvad kindlasti lootust ja heaolutunnet. Idee, et loomad ja loodus võiksid selle kriisi ajal tegelikult õitseda, “võiks anda meile mõtte ja eesmärgi – et me läbisime selle kriisi põhjusega” (Daly 2020).

Tänuõnad

Kirjutis on seotud Eesti Kirjandusmuuseumi uurimisprojektiga EKM 8-2/20/3 “Folkloori narratiivsed ja uskumuslikud aspektid” ja EKKD65 “Kuidas allikatest saab kultuur: eesti aines Eesti Kirjandusmuuseumi kogudes ja andmebaasides”,

selle valmimist toetas Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK 145).

Kommentaariid

- ¹ Üks suuremaid rahvusvahelisi projekte on “Humor during the global Corona Crisis”. Koostööprojekti juhtpartnerid on Giseline Kuipers (Leuveni Katoliiklik Ülikool) ja Mark Boukes (Amsterdami Ülikool), projekti on kaasatud rohkem kui 30 riigi teadlased, sh Eesti teadlased. Eri keeltesse tõlgitud küsitluskava (<https://edu.nl/kp8xe>) kaudu paluti inimestel saata internetikasutajate hulgas levivaid nalju, sh meeme. Globaalne kogu on võrdlevate uuringute eesmärgil kättesaadav kõigile projekti osapooltele (Kõiva & Voolaid 2020: 183).
- ² Mõiste ‘meem’ võttis kasutusele Richard Dawkins, et kirjeldada väikesi geenidega sarnanevaid kultuurilise muundamise üksusi (Dawkins 1976). Viimasel ajal on neist internetisuhtluses saanud rahvaliku eneseväljenduse oluline osa.
- ³ Tollane sõnavõtt ja arutelu toimus kõigi kvoorumi osalejate vahel konverentsi lõpus. (Autori kommentaar.)
- ⁴ Muistendite ja huumori suhet on kirjeldanud ka Bill Ellis (2005).
- ⁵ Donald Allport ja Leo Postman nimetasid selliseid Teise maailmasõja ajal levinud ootuspäraseid kuulujutte unistuslikeks e udusteks (*dream or foggy*) kuuldusteks (Allport & Postman 1947). Üks niisuguseid oli näiteks kuuldus Stalini surmast, mis oleks koletu sõja lõpetanud.
- ⁶ Paraku ei ole originaalne postitus aprillis 2021 enam kättesaadav.
- ⁷ Vt https://twitter.com/Spilling_The_T/status/1240387988682571776?s=20 (vaadatud 30.03.2021).
- ⁸ “Mitme sündmuse ja selle järgse folkloorilainetuse hübriidsust saab vaadelda ka globaliseerumisenä. Sõnadest globaliseerumine ja lokaliseerimine moodustatud kohversõna globaliseerumine tõi kasutusele Ameerika sotsioloog Roland Robertson 1990. aastate lõpus ja see tähendab üleilmsete ja kohalike ühiskondlike, poliitiliste ja majanduslike nähtuste üheaegset esinemist” (Voolaid 2020).
- ⁹ Käesoleva artikli autor on linnamuistendi “Madu päästab poisi” puhul toonud välja nende uskumusjuttude imedele ja lootustele rajaneva külje: kõik on võimalik ja kõik võib muutuda paremaks (Kalmre 2018: 35).

Kirjandus

abiratas.ee = Viiruse positiivne pool: karantiinist tingitud saaste vähenemine on toonud Emajõkke tagasi delfinid. *abiratas.ee* 24.03.2020 (<https://abiratas.ee/viiruse-positiivne-pool-karantiinist-tingitud-saaste-vahenemine-on-toonud-emajokke-tagasi-delfinid/> – 30. märts 2021).

Allport, Donald & Postman, Leo 1947. *The Psychology of Rumor*. New York: Henry Holt and Company.

BBC News 2020 = Coronavirus: Venice canals clearer after lockdown. *BBC News. Europe* 18. märts (<https://www.bbc.com/news/av/world-europe-51943104/coronavirus-venice-canals-clearer-after-lockdown> – 31. märts 2021).

Bennett, Gillian 1988. Legend: Performance and Truth. Bennet, Gillian & Smith, Paul (toim). *Monsters with Iron Teeth*. Perspectives on Contemporary Legend, vol III. Sheffield: Sheffield Academic Press, lk 13–36.

Campion-Vincent, Véronique 2004. Ühiskonna vastukajad huntide Prantsusmaale taasilmumisele. Katse analüüsida kuulujuttude tõe pähe võtmist. *Mäetagused* 24, lk 219–264 (doi: 10.7592/MT2003.24.hundijutt).

Daly, Natasha 2020. Fake animal news abounds on social meedia as coronavirus upends life. Bogus stories of wild animals flourishing in quarantined cities gives false hope – and viral fame. *National Geographic*, 20. märts (https://api.nationalgeographic.com/distribution/public/amp/animals/2020/03/coronavirus-pandemic-fake-animal-viral-social-media-posts?fbclid=IwAR2o_B4Z6_d7mpschrhRzkG8tKqL4DPzCET3CDeMzttQyVLwvxqrLzeG5-E – 31. märts 2021).

Dawkins, Richard 1976. *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press.

Ellis, Bill 2005. Humour as an Integral part of the Contemporary Legend Process. Fine, Gary Alan & Campion-Vincent, Véronique & Heath, Chip (toim). *Rumor Mills. The Social impact of Rumor and Legend*. New Brunswick & London: Aldine Transaction, lk 123–140.

Ellis, Bill 2018. “Fake News” in the Contemporary Legend Dynamic. *Journal of American Folklore* 131 (522), lk 398–404 (doi: 10.5406/jamerfolk.131.522.0398).

Frank, Russell 2003. ‘Worth a thousand words’: The photographic urban legend and the illustrated urban legend. *Contemporary Legend* 6. New Series, lk 119–145.

Frank, Russell 2011. *Newslore: Contemporary Folklore on the Internet*. Jackson: University Press of Mississippi.

Goldstein, Diane 2018. Never Remember: Fake News Turning Point and Vernacular Critiques of Bad Faith Communication. *Journal of American Folklore* 131 (522), lk 471–481 (doi: 10.5406/jamerfolk.131.522.0471).

Hiimäe, Reet & Kalda, Mare & Kõiva, Mare & Voolaid, Piret 2020. Koroonakriisi rahvapärased väljendused Eestis. *Keel ja Kirjandus* 12, lk 1011–1032.

Kalmre, Eda 2013. On Reality, Truth and Ideologies in the Case of Munchausen Tales. *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 53, lk 141–158 (doi:10.7592/FEJF2013.53.kalmre).

Kalmre, Eda 2018. Legends about the Afganistan War: The Boy Saved by the Snake. *What a Wonderful World of Legends. Articles on rumours and legends*. Tartu: ELM Scholarly Press, lk 23–37.

Kaur, Loveleen 2020. Swans & Dolphins Return to Italy, As Air, Water Quality Improves During Lockdown, 17. märts (<https://www.storypick.com/water-and-air-quality-improve-in-italy/> – 31. märts 2021).

Keefe, Alexa 2018. How the ultimate shark photo went viral. *National Geographic*, 8. november (<https://www.nationalgeographic.com/animals/article/great-white-shark-meme-news-photography-animals-peschak> – 31. märts 2021).

Kõiva, Mare & Voolaid, Piret 2020. Kriisiaegne koroonapärimus Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna teadlaste huvisfääris. *Mäetagused* 77, lk 177–185 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr77/u01.pdf> – 31. märts 2021).

Meder, Theo 2007. The Hunt for Winnie the Puma: Wild Animals in a Civilized Dutch Environment. *Contemporary Legend* 10, lk 95–127.

Metsallik, Mari 2020. Metshaldja päevik 18. märts. *Facebook* (<https://www.facebook.com/934357076588456/posts/3063094873714655/> – 5. aprill 2021).

Mould, Tom 2018a. A Doubt-Centered Approach to Contemporary Legend and Fake News. *Journal of American Folklore* 131 (522), lk 413–420 (doi: 10.5406/jamerfolk.131.522.0413).

Shifman, Limor 2007. Humour in the Age of Digital Reproduction: Continuity and Change in the Internet-Based Comic Texts. *International Journal of Communication* 1, lk 187–209 (<https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/viewFile/11/34> – 31. märts 2021).

Shifman, Limor 2011. An Anatomy of a YouTube Meme. *New Media and Society* 14 (2), lk 187–203 (doi: 10.1177/1461444811412160).

Shifman, Limor 2014. The Cultural Logic of Photo-Based Meme Genres. *Journal of Visual Culture*, detsember (doi: 10.1177/1470412914546577).

Tatrik, Esta 2020. Esta Tatrik: Hiina juuksenõel. *Postimees*, 18. aprill (<https://leht.postimees.ee/6951533/esta-tatrik-hiina-juuksenoel> – 31. märts 2021).

The Guardian 2020 = 'Nature is taking back Venice': wildlife returns to tourist-free City. *The Guardian*, 20. märts (<https://www.theguardian.com/environment/2020/mar/20/nature-is-taking-back-venice-wildlife-returns-to-tourist-free-city> – 31. märts 2021).

Voolaid, Piret 2020. Püsi kodus, karu tuleb! Ehk Millest jutustab Haabersti karujahiga seotud glokaalne folkloorilainetus? *Sirp*, 29. mai (<https://sirp.ee/s1-artiklid/c21-teadus/pusi-kodus-karu-tuleb-ehk-millest-jutustab-haabersti-karujahiga-seotud-glokaalne-folkloorilainetus/?fbclid=IwAR2YLGvUuW9suifSAIhTXt6WU5bio33Khu czTas10aeRa5fIKt24JIg4W0g> – 31. märts 2021).

Summary

Nature is coming back: Dolphins and dinosaurs. About fake news, photoshop-legends and memes during corona quarantine

Eda Kalmre

Senior Research Fellow

Department of Folkloristics, Estonian Literary Museum

eda.kalmre@folklore.ee

Keywords: contemporary legend, fake news, meme, parody, participatory culture, rumour, social media, tall tale

The article follows the narrative trend initiated by the social media posts and fake news during the first months of the corona quarantine, which claims that the decrease of contamination due to the quarantine has a positive effect on the environment and nature recovery. The author describes the context of the topic and follows the changes in the rhetoric through different genres, discussing the ways in which a picture can tell a truthful story. What is the relation between the context, truth, and rhetoric?

This material spread globally, yet it was also readily “translated” into the Estonian context, and – what is very characteristic of the entire pandemic material – when approaching this material, truthful and fabricated texts, photos, and videos were combined.

From the folkloristic point of view, these rumours in the form of fake news, first presented in the function of a tall tale and further following the sliding truth scale of legends, constitute a part of coping strategies, so-called crisis humour, yet, on the other hand, also a belief story presenting positive imagery, which surrounds the mainly apocalyptically perceived pandemic period and interprets the human existence on a wider scale. Even if these fake news and memes have no truth value, they communicate an idea – nature recovers – and definitely offer hope and a feeling of well-being.

Eda Kalmre (PhD) on Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna vanemteadur. Tema uurimisvaldkonnaks on olnud tänapäeva folkloori ilmingud ja tunnusjooned ning rahvajuttude sotsiaalne ja ajalooline aspekt. Kalmre paljude artiklite ja monograafiate fookuses on olnud tänapäeva muistendid ja kuulujutud ning nende läbi levivad ideed ja praktikad, nendel põhinevad kommunikatsioonivormid tänapäeva meedias. Eda Kalmre on kirjutanud artikleid, koostanud ja toimetanud ajakirjade erinumbreid ning on monograafiate “The Human Sausage Factory. A Study of Post-War Rumour in Tartu” (Rodopi 2013) ja “What a Wonderful World of Legends! Articles on Rumours and Legends” (ELM Scholarly Press 2018) autor.

Eda Kalmre (PhD) is Senior Research Fellow (PhD) at the Department of Folkloristics of the Estonian Literary Museum, Estonia. Her main fields of interest are manifestations and features of contemporary folklore and the social and historical aspects of folktales. Kalmre’s numerous articles and monographs focus on contemporary legends and rumours with their ideas and practices, and the communication forms based on them in contemporary media. Kalmre has also compiled and edited special issues of journals and has authored monographs titled *The Human Sausage Factory. A Study of Post-War Rumour in Tartu* (Rodopi 2013), and *What a Wonderful World of Legends! Articles on Rumours and Legends* (ELM Scholarly Press 2018).

eda.kalmre@folklore.ee

Üks jälg Eesti folkloristikas

Elmar Daniel Päss 120

Tiiu Jaago

Tartu Ülikooli Kultuuriteaduste Instituudi
eesti ja võrdleva rahvaluule kaasprofessor
tiiu.jaago@ut.ee

Mare Kõiva

Eesti Kirjandusmuuseumi juhtivteadur ja
folkloristika osakonna juhataja ning
Eesti-uuringute Tippkeskuse juht
mare.koiva@folklore.ee

Teesid: Artiklis vaadeldakse Elmar Pässi (1901–1970) folkloristlikku tegevust, pakkudes lühiülevaate tema õpingutest Tartu Ülikoolis (1922–1926) ja teadustegevuse aktiivsemast perioodist 1920.–1930. aastatel. Pärast magistriraadi kaitsmist 1926. aastal ja sellele järgnenud väeteenistust töötas Päss ajavahemikus 1928–1932 Tartu Ülikoolis rahvaluule assistendina. Seejärel oli ta Tartu Ülikooli stipendiaat, et koostada väitekirj mardilauludest (mis jäi küll kaitsmata). Tema teadustegevuses võib eristada kolme suunda, mis omavahel ositi põimuvad: laulude võrdlev uurimine, kalendri, pulmade ja töödega seotud kombestik, piirialade (ingeri, seto) pärimus. Sõjajärgsel perioodil töötas Päss valdavalt kooliõpetajana. Erandiks kolm aastat, mil ta tegutses 1947. aastal loodud Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluulesektori teadurina. Pässi teadustegevuse vaatlus folkloristika üldisemal taustal osutab tema lähenemisviiside ajastukohasusele: ühelt poolt sajandi alguskümnenditel valitsenud võrdlev ja rahvusvaheline uurimine, teisalt 1920. aastate lõpul ja 1930. aastatel esile kerkinud pärimuse sünkreetilist ja funktsioonilist vaatepunkti arvestav uurimine. Tema vastla- ja mardikommete ning -laulude uurimused võiksid kuuluda eesti folkloristika klassikasse.

Märksõnad: eesti rahvaluuleteaduse ajalugu, Elmar Päss, mardikombed ja -laulud, vastlakombed ja -laulud

Tartu Ülikooli iga-aastaselt auhinnatööde konkursil anti 1924. aastal rahvaluulealase töö eest esimene auhind uurimusele “Joomine Eesti rahvalauludes ja vanasõnades”. Tööde autorid olid anonüümsed, kasutati märgusõna. Selle töö autori varjunimi oli “Runo”.

Töö retsenseerija-hindaja prof Walter Anderson kommenteerib: kui ta selle teema oma kuulajatele välja pakkus, lubanud ta auhinda sellele, kes trükitud

materjalide kõrval ka kõik prof Eiseni käsikirjalised materjalid läbi töötab. Selle uurimuse autor ületas aga Andersoni ootused, sest ta töötas Eiseni kogule lisaks läbi ka Eesti Kirjanduse Seltsi ja Oskar Looritsa käsikirjad ning on käinud Helsingis, et lisada oma vaatlusse ka Hurda materjalid. Nii rõõmustab Anderson, et vähestele puudustele vaatamata on tegemist eesti joomalaulude esimese klassifitseerimiskatsega ja see töö on tema hinnangul “esimese auhinna vääriline” (RA EAA.2100.1.12395, l 15–15 p). Selleaegsete tavade järgi saadi auhinnatöö autori nimi teada 1. detsembril ülikooli aulas toimuval pidulikul üritusel, kui märgusõnaga ümbrikud avati. “Runo” märgusõna sisaldanud ümbrikus oli Elmar Daniel Pässe nimi.

Elmar Daniel Päss sündis 27. mail 1901. aastal Tarvastu kihelkonnas Vana-Suislepas Viljandimaal mõldri perekonnas, ent ta kasvas üles Helme kihelkonnas Jõgeveste vallas Valgamaal. 1922. aasta kevadel lõpetas ta Valga Poeglastergümnaasiumi ja astus sama aasta sügisel Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonda.

Foto 1. Elmar Daniel Päss 1922. a.
Foto: RA EAA.2100.1.12395.

Foto 2. Elmar Daniel
Päss 1934. a. Foto: TÜR,
Fo 1189A.

Suuremas osas pühendas ta oma õpingud eesti ja sugulaskeelte ning rahvaluule-õpingutele, vähemal määral osales ta kirjanduskursustel. 1926. aasta kevadel lõpetas Päss ülikooli filosoofia magistri kraadiga rahvaluule alal. Tema magistritöö “Joomine Eesti rahvalaulude ja vanasõnade järele” on seotud eelmainitud auhinnatööga. Sama aasta sügisel võttis ta taas osa üliõpilastööde konkursist, seekord teemal “Eesti rahvalaul parmu matustest” ja sai taas esikoha.

Lõpetanud ülikooli, oli Päss ühe aasta eesti keele õpetaja Tartu Tehnika-gümnaasiumis, järgmise aasta aga sõjaväeteenistuses, teenides kahurväes. 1928. aastal tegi Walter Anderson teaduskonnale ettepaneku võtta Päss õpetooli juurde tööle assistendi ehk abiõppejõuna. Pässi ülesandeks oleks rahvaluulealaste proseminari- ja seminaritööde tehniline kontroll (Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjade kopeerimise ja tsiteerimise täpsus, viitamise kontroll jms). Andersoni palve rahuldati ja Päss alustas 1928. aasta oktoobrist. Tema assistendi staatust pikendati igal semestril kuni 1932. aasta lõpuni. Seejärel sai ta ülikooli teaduslikuks stipendiaadiks: stipendium määrati talle kolmeks ja pooleks aastaks doktoritöö kirjutamiseks. Õpingute ajal külastas ta ka välisarhiive: 1933. aasta kevadel oli Päss neli kuud Helsingis, 1935. aastal aga Rootsis, külastades nii Põhjala Muuseumi (Nordiska Museet) kui ka Uppsala rahvaluule- ja murdearhiivi. Stipendimiperioodi lõppedes jäi kuni 1941. aastani ülikooli juurde diplomeeritud edasiõppijaks, et lõpetada väitekiri mardilauludest. (RA, EAA.2100.2.913; RA, EAA.2100.2b.62.) Ent see töö jäigi kaitsmata.

Foto 3. Elmar Päss ja Oskar Loorits rahvalaulikut fonografeerimas (1933). Foto: TÜR Fo 3542, 7b.

Päss sooritas doktorieksami 1935. aasta mais. Eksamiteemad hõlmasid “pseudofolkloori” (Faehlmanni ja Kreutzwaldi töid), Kalevala uurimist, värsimõõdu teooriaid, loomajutte, slaavi mütoloogiat ja naaberrahvaste tähtpäevade pärimust (RA; EAA.2100.2b.62, l 30). Eksamiteemad viitavad osalt ka Pässi uurimisteemadele. 1935. aastaga dateeritud 307 masinkirja-leheküljeline käsikiri mardilauludest on alal Tartu Ülikooli raamatukogus, ent see ei läinud kaitsmisele. Sama aasta lõpul selgitas aga Päss teaduskonna nõukogule: “Kuigi kevadel lootsin jooksva semestriga mardilaulude uurimistöö lõpetada, ei ole see mul õnnestunud. Ettenägematult suureks on osutunud raamatu-aastal jälgima hakatud meie raamatu mõju suulisesse rahvakombesse, mis on toonud üle ootuste palju tööd” (RA, EAA.2100.2b.62, l 34). Võib näha, kui kiiresti teadusel perioodil arenes ja kuidas see mõjutas pooleliolevaid uurimistöid. 1938. aasta aprillis määras teaduskonna nõukogu Pässi väitekirja “Püha mardi laul Eestis ja Ingeris” üheks retsensendiks Oskar Looritsa (RA EAA.2100.1.12395, l 51). Elmar Päss kirjast teaduskonnale 1941. aasta märtsist selgub, et ta on vajalikud dokumendid teaduskonnale esitanud 1940. aastal ja ühtlasi, et ta on üles leidnud vahepeal kaotsi läinud väitekirja ära kirja – see on Walter Andersoni käes retsenseerimisel. (RA EAA.2100.2b.62, l 48.) On ilmne, et kaitsmine sumbus teadusesiseste probleemide kõrval ka nii majanduslikesse kui ka poliitilistesse ummikutesse.

1939. aastast alates on Päss töötanud Tallinna koolides emakeele õpetajana. Teaduste akadeemia loomise järel 1947. aastal oli ta kolm aastat Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluulesektori vanemteadur (1947. aastal atesteeriti tema magistrikraad kandidaadikraadiks). Instituudi päevil juhtis ta kahte rahvaluuleekspeditsiooni Setumaale (Viidalepp 1970). Poliitilistel põhjustel ta siiski instituuti tööle jääda ei saanud. Pärast 1950. aastat töötas ta taas kooliõpetajana. Elmar Päss suri 16. mail 1970. aastal Tallinnas. Richard Viidalepp on Elmar Pässi järelehüüdes sõnastanud kokkuvõtte tema rollist folkloristikas: “E. Pässi töö eesti rahvaluule uurimisel ei olnud pidev, kuid jättis arvestatavaid tulemusi” (Viidalepp 1970: 443).

Elmar Pässi uurimused

Pässi rahvaluulealane tegevus jaotus üldjoontes kolmeks: laulu-uurimused (sh nii vanem kui uuem rahvalaul, sh ka lastelaulud); tööde ja tähtpäevade kombestik (pulmakombed, mardi- ja vastlapäev, kalastamisega seotud kombestik); rahvaluulealased ülevaated (näiteks rahvaluule ülevaade koguteoses “Viljandimaa” või sissevaade M. J. Eiseni õppejõutöösse Tartu Ülikoolis, samuti lisandusi F. R. Faehlmanni bibliograafia uurimiseks). Tema esimeste

uurimistööde retsensioonides rõhutab Anderson materjali täielikkust (kuna ta on kasutanud Eiseni, Hurda ja teisigi kogusid, aga ka trükiseid) ja eesti ainese võrdlust naaberregioonide pärimusega. Päss on kogunud pärimusainest nii oma põhitegevuse juures (õpetajatööl, sõjaväes aega teenides) kui ka välitöödel, kus ta pühendas märkimisväärselt palju tähelepanu piirialadele. Nii on ta käinud Lutsi eestlaste juures 1925. aastal, Petseri ümbruses 1928. ja 1931. aastal ning ingeri külates 1929., 1932., 1934. ja 1939. aastal. Pässi aruannetest teaduskonna nõukogule ilmneb, mida tema uurimistöö argipäev hõlmas. Näiteks 1939. aasta kevadsemestril on ta muuhulgas koostanud Eesti Rahvaluule Arhiivi materjalide põhjal mardi- ja kadripäeva suuliste kommete nimistut; koostanud ligi 2000 mardi- ja kadrilaulu põhjal lauludes leiduvate kommete nimestiku; kirjanduse põhjal koostanud naaberaladelt leitavate teemakohaste teadete loendi jne (RA, EAA.2100.2.913, I 109). Võib näha, et tema selleaegne uurimistöö tähendas ennekõike ulatusliku ja hajali oleva materjali põhjal andmeregistrite koostamist.

Laulud, vanasõnad, kumbed

Pässi käsikirjaline uurimus “Joomine eesti rahvalaulude ja vanasõnade järele” (Päss 1924) koosneb kahest mahukast osast: I vanasõnad (165 lk), II laulud (175 lk). Osi seob sama analüüsiskeem: esmalt jagab ta tekstid temaatiliselt (joovastavad joogid, joodik, kõrts, joomakomme), seejärel eristab tekstid nende nelja teema raames kirjelduslaadi (ehk tüübi) järgi omakorda neljaks: jaatavad ja eitavad hoiakud joomise, jookide, kõrtsi ja kommete suhtes, nn parajameelsus ja kirjeldav laad. Vanasõnade käsitus on esseistlik. Tekstide tõlgendamisel asetab ta need mõisaaegse olustiku konteksti. Üks kesksemaid küsimusi on, mil määral esindavad vanasõnad ühtset elulist tõe. Ta jõuab järeldusele, et universaalse tõe asemel tuleb igast vanasõnast otsida oma “loogilist tõe ja õpetust”. Uurimuse laulude-osa meenutab temaatiliselt liigendatud tekstiantoloogiat ja seal ei jagu kuigi palju ruumi tekstide taha asetuva tõsielu visandamisele.

Olustikust lähtumine on iseloomulik ka Pässi hilisematele töödele, täpsemalt tema tekstitõlgenduse viisile. Nii mardilaulude kui ka liulaulu monograafilistes uurimustes jälgib ta tekstis öeldavat, et siduda see teave tekstivälise tegelikkusega, olgu see siis seotud tähtpäeva kommete või argipäevaga. Ilmselt sel põhjusel on ta valinudki lähivaatluseks tähtpäevadega seotud laulud. Üks neist on monograafia “Eesti liulaul. Runo võrdluse katse” (Päss 1933). Teine on käsikirjaline (doktoritööks kavandatud uurimus) “Mardilaul Eestis ja Ingeris. Võrdlev kommete- ja runo-uurimus” (Päss 1935a).

Liulaulu-käsitlusest saab ülevaate nii laulude teemast ja kompositsioonist kui ka kombe ja laulude omavahelisest seotusest (nt liulaskmine mäelt või hoo-
pis vastlasõit tasasel maal, mis mõlemad on seotud linakasvu ennustamisega).
Ta jagab laulu (tolleaegse teooria seisukohast oli tegemist lauluga, millel on
teisendid) viide “jätku” ehk temaatilisse tervikusse: vastel (vistelikku-vastelik-
ku), liulaskmine, oma ja võõras (ehk teise) lina, liulaskja ja sel päeval laiskleja
(liugu mitte lasknu) lina võrdlus, vastlavanne (sajatus – kes liugu laskma ei
tulnud, hallitagu ahju ääres). Liulaulu jaotamine osadeks võimaldab tal jälgida
nende temaatiliste tervikute esinemist eesti ja ingeri repertuaaris. Geograa-
filis-ajaloolise meetodi eesmärkidest lähtuva esituse kõrval võib kohata ka
arutelu laulusõnade ja tõsielu seoste üle. Näiteks leiab ta “oma ja võõra lina”
episoodist lina kasvatamisega seotud sõnu nagu pudsu, kolkalutse, linaluu
(Päss 1933: 106).

Pässi artikkel vastlapäevast (lihaheitest) hakkab silma rahvusvaheliste pa-
ralleelide külluse poolest (Päss 1931). Eesti pärimusega seoses tulevad kõneks
vastlapäeva rahvapärased nimetused, toidud ja söömiskombed, kommetega
seotud uskumused, ennustused ja mängud. Mõistagi on eraldi alalõik pühenda-
tud liulaskmisele ja siia kuuluvatele lauludele. Tähelepanuta ei jää ka kiriku
roll rahvapäraste kommete ilme kujundamisel.

Ka mardilaulude-uurimus sisaldas eesti lauludele lisaks ingeri laule ning
on üles ehitatud laulude ja kommete kooskäsitlemisele (Päss 1935a). Ta jagab
mardilaulu vastavalt tegevuse toimumisele kolmeks: õuelaulud, terelaulud ja
teelaulud, liigendades need omakorda teemade kaupa osadeks (nt õuelaulud:
(1) palutakse luba tuppa tulla; (2) kirjeldatakse mardi küünte külmetamist
jne). Mardilaulud ja kombed on aga kultuurilooliselt päris keerulised, hõl-
mates jooni nii paganlusest kui ka katoliiklusest, olles seotud nii hingedeaja
kui ka pühakukultusega. Lisaks aja- ja uskumuste kihtidele on eesti ja ingeri
mardikommetesse ning lauludesse põimitud rahvusvaheliselt levinud motiive.

Ühe lõigu oma mardilaulude uurimusest on ta avaldanud artiklis “Mardi-
päeva mängudest” (Päss 1932a). Selles leidub nii mängude kirjeldusi (Laeva
varustamine, Mardipulm, Mardi ristsed, Nukumäng jms koos siia juurde kuu-
luva etnograafilise teabega, esitatud nii jooniste kui fotodena) kui ka nende
paralleele teiste rahvaste pärimuses. Käsikirjalises ettekandes “Mardihani ja
mardimess Skandinaavias ja Baltikumis” on tähelepanu koondunud Tours’i
piiskop Martinuse ja luterliku mardipäeva seostele, sügisel toimunud kiri-
kumesside ja selle asemel hiljem toimunud rendimaksu päeva traditsioonide
põimumisele ja mardipäeva toitudele (Päss 1937).

Pässi üks uurimishuvisid seostub piirialade pärimusega. Ingeri pärimusele
lisaks on ta käsitlenud ka seto ja lutsi pärimust. Üks tema varasemaid ulatus-
likke käsitlusi puudutab Lutsi eestlaste parmu-matuse laulu (Päss 1927). See

on klassikaline geograafilis-ajaloolisel meetodil tehtud lauluvariante võrdlev uurimus, mis toob esile laulumotiivide levikuareaalid koos teisendite kattuvate osade ning eriarenduste ehk redaktsioonidega. Saame teada, et Lutsi parmutatuse lauludes on enam lähedust Räpina, Vastseliina ja Urvaste lauluvariantidega, ent täielikult kattuvaid variante Eestis ja Lutsis ei ole.

Kombeid esiplaanile seadvais uurimustes ei jäta Päss kõrvale ka teisi pärimusžanreid, eriti laule. Näiteks kirjeldab ta ingeri pulmakombeid. Oma varasemas käsitluses "Ingeri noorik" vahendab ta oma välitöödel ingeri laulikult Eudokia Räkälält saadud teavet (Päss 1932b). Hilisemas käsitluses tugineb ta oma välitööainesele lisaks ka käsikirjalistele materjalidele (Päss 1935b). Tema käsitlusele on iseloomulik kirjeldav stiil (nt esitada terviklik pulmastse-naarium), lisades põhiteemana käsitletavale nähtustele viiteid analoogilistele paralleelidele mujal. Eesti-Ingeri ala kommete juurde pöördub ta tagasi ka hiljem sealseid kalastusega seotud kombeid tutvustades. Päss kirjeldab ingeri külade asuala Soome lahe rannikul ja Narva jõe ümbruses, mis pakub palju võimalusi kalastuseks. Samas on aga kalapüügikombed "kaluri enda saladus, mida ei taheta ega tohigi teistele avaldada" (Päss 1940: 4). Selle ainese juurde pääsemist kirjeldab Päss oma isikliku kogemuse kaudu, et seejärel esitada süsteemne ülevaade nii kalapüügiviisidest kui ka -riistadest võrdlevalt merel ja jõel. Samuti vahendab ta püügionnega seotud uskumusi, aga ka näiteks ennustamist kalade järgi jms. Üldiselt iseloomustab ta neid uskumusi kurja silma kartuse nähtena. Ingeri pärimuse kõrval on Pässi huvihaardes ka seto pärimus, näiteks on ta avaldanud artikli väikeste lastega seotud ennetest ja usundilistest toimingutest Petserimaal (Päss 1939).

Ülevaated

Rahvaluulepeatükk Viljandimaa koguteoses on ühelt poolt entsüklopeediline kirjutis, mis eeldab faktitihedat selgust nii rahvaluule kogujate, pärimuskandjate kui ka kogutud ainese kohta. Ühtlasi näeme ajastuomaseid viiteid naaber-rahvaste pärimusele (eriti näiteks kommete ja juttudega seoses). Teisalt pakub Päss aga ka kiire sissevaate tekstidesse. Pikemalt kirjeldatud pulmalauludest toob ta esile näiteks mehe vaate abielule: "Mees võttis naise, et viimasest töö juures oleks kasu." Ent naiste armastuslauludes "esineb igatsus kaugel oleva tundmatu peiu järele ja rõõm abieluõnnest, kuigi tundmuse avaldatakse kaudsel teel ja tagasihoidlikult" (Päss 1936a: 10). Kalevala laulikute tutvustus läheb liikvele jalutuskäigust Soome Rahvusmuuseumi toas nimega "Kalevalatuba" (Päss 1936b). Avades M. J. Eiseni tegevust ülikooli õppejõuna, esitab Päss taas tasakaalukalt arvandmed koos piltlike kirjelduste ja hinnangutega. Loengu- ja

harjutustööde teemade kõrval saame teada, et Eisen tavatses lugeda hommikuti ja et tema tunnid toimusid peahoone I korruse auditooriumites nr 4 ja 5, eriti aga 6 (need on ruumid, mis jäävad peahoonesse sisenedes paremat kätt) ning III korruse seminariraamatukogus; et ta esitas oma loenguks valitud probleeme elavalt ja põnevalt ja et tema üheks meelisteemaks olid kangelaslaulud (Päss 1937). F. R. Faehlmanni ja temaga seotud kirjutised on Päss koondanud aineregistrisse “Aineid F. R. Faehlmanni bibliografeerimiseks” (Päss 1929).

Uurimisvõrgu osa, koos ja eraldi

Elmar Pässi regilaulu-uurimused olid viimati õppimisel esimesel kursusel aastal 1973, mil Eduard Laugaste suunas üldkursuse õppurid neid välja otsima ja läbi lugema kui metodoloogia kavakindla järgimise näidet. Sama soovitas ta ka hiljem – kui detailne värsianalüüs ei sobi, siis temaatiliselt kokku kuuluvad üksused ja nende järgnevus, osade variatiivsus annab uurija käsutusse järelduste tegemise võimalused ja näiteks kartografeerimine on käepärane tugi oma mõttekäikude ja nähtuse levikupiiride täpsustamiseks. Samasugust vaadet esindavad 1930. aastate uurimused laiemalt, sest Eesti Kirjanduse, Eesti Rahva Muuseumi aastaraamatu ja Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamatute artiklitel on sarnased tunnused ja ühtne lähenemisviis, olgu autoriteks Ilmari Manninen, Lauri Kettunen, eesti noored alustavad folkloristid või etnograafide esindaja Ferdinand Leinbok-Linnus. Noorte uurijatega astuvad dialoogi Kaarle Krohn ja teenekad uurijad, et esitada oma arutluskäike ja täiendusi (vt Kettunen 1927, sõna *nōra* etümoloogiast). Veel enam – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamatud kaasavad välisuurijaid, kes õpetlastööde kõrval avaldavad hõimumaterjale, näiteks Ödön Beke, kes avaldab esmatrükisena foneetilises transkriptsioonis marikeelsed muinasjutud ja muistendid koos tõlgetega saksa keelde (Beke 1939: 139 jj). Aastaraamatu saksa- ja ingliskeelsete artiklite kaudu oli võimalik tutvustada oma saavutusi laiemale akadeemilisele lugejale. Soomlaste artiklid leiame aastaraamatuis mõistetavalt eestikeelseina ja eestlased avaldavad Soomes soomekeelseid kirjutisi. Keelte vahel kulgemine ja mitmes keeles avaldamine oli ajastu stiil ja norm ning aitas sillata ühisteed akadeemilise õpetlaskonnaga väljaspool Eestit.

Avades aastal 2021. aasta talvel uuesti Elmar Pässi regilaulu-vaatlused, tabas äratundmise rõõm: saksa uurija Günter Petschel segmenteeris monograafia ATU 470 “Söbrad elus ja surmas” (Petschel 1971) tekstid motiiviliikumiste jälgimiseks ja sisu analüüsiks Pässile sarnasel kombel. Arhiiviallikate esitamise viis, maksimaalne naabruskonna ja transkultuurilise leviku arvestamine,

arutlused tekke ja leviku teemadel ning loo mõistmiseks vajalik laiem taust järgib neis uurimustes sarnast skeemi. Võib sedastada, et Euroopa folkloristika üldisemad arengujooned, meetodid ja temaatika oli Eesti folkloristika osa ja vastupidi, ning Elmar Päss, Tartus koolitatud ja võimalusel akadeemilises elus osalev noor mees, oli sama häälestusega. Need olidki ühelt poolt vabamad ajad – Walter Anderson jagas ennast kirikuarhitektuuri ja mitme erialast kaugema teema vahel, vormistas ajalehtedes ilmuva põhjal bibliograafiat, folkloristide alusharidus lubas osaleda etümoloogiasõnavara arutlustes, Gustav Ränk huvitus materiaalse kultuuri ja sotsiaalse elu kõrval vaimsest pärimusest – eriala oli noor ja kõikide panus kulus ära. Teiselt poolt oli aeg küps erialasteks süvenenud uuringuteks ja spetsialiseerumiseks, ilmus ju Oskar Looritsa väitekirj Liivi rahva usund aastail 1926–1928 kolmes köites, paigutudes Elmar Pässi esimeste pikemate kirjutistega lähestikku.

Pässi lihaheite uurimus laiendab liulaulude käsitluse kombestiku külge ja on üks kalendrisuunaliste käsitluste tähis (Päss 1931). Tegemist on funktsionalistliku lähenemisega: tähtpäevast esitatakse mitmekülgne ülevaade, kus lisaks toidukultuurile on vaatluse all maagilised tegevused, mängud, keelud ja ennustamised. Arvestatud on erinevate piirkondade seoseid, konfessioone, täienduseks on tihedad levikukaardid, ent olulise erisuse moodustab laulude ja kombestiku ühendamine. Sama kehtib mardimängude käsitluse kohta. Herbert Tampere varustab Eesti rahvaviiside antoloogia (1935) ja hilisema viieosalise sarja “Eesti rahvalaule viisidega” (1956–1965) kombestikukirjeldustega, mida on peetud hinnatavaks lisanduseks.

Ilmselt oli kalendri-teema esialgu üks vabamaid tegevusvaldkondasid, millele teised noored uurijad pöörasid tähelepanu hiljem, mis aga vajas hädasti korrastamist ja tõlgendusi, erinevate liikide sünkreetilisuse osundusi, laulude ühendamist kombestikuga. Õigupoolest joonistab lihaheite uurimuse tekstuur ja liigendus välja tulevase Eesti rahvakalendri tähtpäevaartiklite koestiku, mistõttu Selma Lättil, Eesti rahvakalendri suurprojekti täitjaks valitud folkloristil, oli olemas häid omamaiseid eeskujusid.¹ Meenutagem, et välitööde kiire analüütika oli norm ja nii kirjutas näiteks Paul Ariste 1926. aastal Vilo vallas toimunud välitööde põhjal seto jõulumängudest (Ariste 1927, 1986). Mis puudutab Pässi alustatud mardilaulude jälgimist, siis ebaõnnestus sama teemaga Ülo Tedre, kes lähenes ja korduvalt eemaldus maskeerimise teemast, osalt ka konkurentsi tõttu. Tedre üheks monumentaalsemaks kokkuvõtteks jäi õige vana mehena Põhjamaade ühisprojekti raames teostatud ulatuslikum maskeerimise rituaalse poole kokkuvõte (Tedre 2007; 2015). Elmar Pässi käsutuses olnud kaks tuhat mardilaulu paisus järgnevate kümnenditega hiigelkorpuseks, millest saabki jagu üksnes arvutiajastu võimaluste abil.

Ent tulgem tagasi uurimisvaldkondade ja probleemide juurde, millesse sukelduti ajastu laiemate ülesannete alusel: Eesti Vabariigiga liideti 1920. aastal kirdes Ingeri alad, kagus suur Petserimaa ja selle lähialad. Avanes unikaalne võimalus läänemeresoome ainekude ja seniste kogumiskäikude ääremaille jäänud seto ja eriti vene kogukonna käsitlemiseks. Mõlemas suunas arenes kiire ja soome õpetlastega ühtlustatud tegevus juba enne rahvusriikide võimalikkust. Keelesaared Lutsi, Kraasna, Leivu olid 19. sajandil avastatud, kogutud, avaldatud ja analüüsitud piirkonnad, kuid see oli vabariikide tekke ja rahvuslike uurimiskeskuste vormumise järel Julius Mägiste, Paulopriit Voolaine ja teiste noorte huvi. Liivi aladel tegutsesid keeleteadlased, Liivi rannakülad hakkasid määrama Julius Mägiste ja Oskar Looritsa saatust.

Ingeri ja vadja traditsioonile olid rajatud regilaulude liikumisteede hüpoteesid, piirkonna atraktiivsust kasvatas jaotumine erinevate konfessioonide vahel, etnogeneesi teooriad, naabrussuhete mõjuga seotud teooriad, mistõttu huvi piirkonna vastu on mõistetav. Päss on üks seal tegutsenud noortest, tema kirjutised jälgivad elutee kaart, kombestiku järgnevus määrab artikli ülesehituse. Laulude, sõnamaagia ja palvete käsitlemine selle raames on määratletud nende liikide loogikaga, alati on esitatud läänemeresoome ja eesti võrdlused. Päss on kasutanud soome uurijate küsitluskavasid (nt V. Mansikka) ja tema artiklid põhinevad oma kogutud välitööde ainekudel. Matusekombestik ja teispoolsuse-kujutelmad on jäädvustatud 16 keelejuhilt, laulikuid on olnud vähem (näiteks peiupoolse pulma kirjeldus tugineb kuue keelejuhi ainekule), muljet avaldab kasutatud kirjanduse ja osutuste ulatus.

Kombestiku-kirjutised moodustavad ülevaate elukaare sündmustest: taas on funktsionaalsus esiplaanil nii sünnikommete, laulatuse ja peiupoolse ja noorikupoolse pulma ja surmakultuuri käsitlemisel Eesti ja Ingeri näitel. Materjali muudab omapäraseks piirkonna vanapärasus:

Kiriku juurde jõudes veel enne sõidukist väljatulekut seoti kirikusseminekuks nooriku ja peiu käe ümber vaarnikka (mingi väljaõmblustega rätik), et keegi noorpaari vahele ei tuleks. See vaarnik jäi kogu pulmade ajaks noorpaari käte ümber. Isamees, käsist seotud peig ja noorik ning ristem käisid kirikusse minnes üks teise sabas.

Vadja matusekombestiku lõpus kerkivad esile usundi teemad oma algupärasest kirevuses – hingekontseptsioon ja hinge rännakud, teispoolsuse kujutelmad, unenäovisioonide ja leinaseisundi sünteesid. Kaheteistkümnelt keelejuhilt jäädvustatud 820 pala sisaldavad individuaalset ja universaalset: põrgu paikneb taevas või maa all, surnute maailmas valitseb alaline hämarus ja seal on külm; ei ole toitu ega saa juua, vaid oodatakse viimsetpäeva. On ka slaavi

traditsiooniga sarnane uskumus, et surnute maailm on eraldatud taraga (Belova & Kabakova 2012: 400 jj), elu seal on kiiresti muutuv ja ebakindel, nagu kiigel. Pässi kirjutised täiendavad sünnilt vadjalase Dmitri Tsvetkovi (1932) ajaliselt pisut varasemat kombestiku ülevaadet, Paul Ariste, Gustav Ränga ja teiste kogumistööd.

Kui naasta kalastuse juurde, siis muutub üha nähtavamaks, et Pässi tegevus on sünkroonis suuremate küsitlusaktsioonidega ja pooleliolevate uuringutega – õpetlasvõrgustiku osana ta laiendab selle ulatust, ta on osa meeskonnast, tal on oma joon. Selleski artiklis on ühendatud etnograafiline kalastuse pool, näiteks tänaseks populaarne kalade konserveerimise oskus, kuid ka uskumustik ja rituaalide spekter, maagia, isegi kohtumised ja suhted vetehaldjatega (Päss 1940).

Kuidas ka suhted ja tegevused hiljem kujunesid – temaatilisi ristumisi, mille tulemusena keegi taandub teise teema juurde ja annab tee vabaks, on aegade jooksul korduvalt tekkinud iga rahvaluule liigi osas. Poliitilised vapistused tõrjusid Elmar Pässi muudele radadele, kuid ta jõudis olla toeks nt kagus toimunud korjanduste juures. Vene folkloori kogumiseks kavandatud laiema plaaniga ühinesid tookord üliõpilased ja ülikooli lõpetanud huvilised, kutselised folkloristid ja välisuurijad ning eriti nooremate panuseks tänases vaates jäi küsimuste tõstatamine ja folkloori külgede jäädvustamine, milleks kutselistel ametikohustuste tõttu aega ei jätkunud. Lisandus rahvavalgustuslik tegevus, sh linnas ja akadeemilistes seltsides oma keelejuhtide eestkõnelejana üles astumine, nagu seda tegi Paulopriit Voolaine ja ettekannete vahendusel ka Elmar Päss.

On nähtav, et ta kirjutab artiklite kõrval teadusharu eksisteerimise seisukohast vältimatult olulisi tekste: raamatututvustusi, meenutusi, juubelijutte ja ülevaateid. Oma käsitlustega oli ta osa kasvavast eesti folkloristika hoonest. Kaasaegsed, õpetajad ja järgmise põlvkonna õpetlased on saanud tema kirjutistele tuginedes edasi liikuda.

Kokkuvõtteks

Keelte ja rahvuste kadumise ajastul on jätkuvalt püütud kirjeldada väike- ja põlisrahvaste kultuure ja selles suhtes on eelkorrastatud ainestik hinnaline ajastu näitena ja esitab vähemalt valiku sel ajal levinud folkloorist. Tormilisele eesti teaduse arenguperioodile 1920–1945 tagasi vaadates on nähtav õhin ja üksteise toetamine materjali kogumisel ja vormistamisel, ning Elmar Päss lõi selles aktiivselt kaasa. Ühistöö toimus vaatamata institutsionaalsele ja isegi distsiplinaarsele kuuluvusele.

Pässi näol oli tegemist usina ja põhjaliku inimesega, kes oli võimeline liikuma erinevate rahvaluule liikide vahel, leidma nende esitlemiseks sobivaid süsteeme. Paljud küsimused jäävad vastuseta, sh kuidas erineva huumorimeele, kiiruse, üldistusvõime ja huvidega noored koos töötasid seltsides ja institutsioonide juures. Kas rahulikumad ajad oleksid aidanud viia lõpuni mitme tuhande leheküljelise motiivide ja värsside loendi? Mida see oleks kaasa toonud? Õhus oli ju vajadus teistsuguste käsitluste järele.

Sõjajärgne periood tõi esile teised teemad, teaduses osalemise võimalused, motivatsioonid. Kasvas peale veel uuem põlvkond oma sihtidega, mitmed suures esimeses laines osalejad naasid esmaste valikute juurde kümneid aastaid hiljem, pärast vangilaagreid ja väljasaatmisi, osa jätkas välismaal. Elmar Päss jäi erialasest tööst eemale.

Kommentaar

¹ Selma Läti rahvakalendri pulmakombestiku ja kalendrialased küsimustikud ilmusid “Rahvapärimuste selgitajates” 1938. aastal ja alates 1961. aastast. Kalendriantoloogia esimene köide ilmus 1970.

Allikad

RA, EAA.2100 – Rahvusarhiiv, Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli isikutoimikud.

TÜR Fo – Tartu Ülikooli Raamatukogu fotokogu.

Eesti Kirjanduse, Õpetatud Seltsi Aastaraamatu, Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamatu aastakäigud perioodist 1920–1940.

Kirjandus

Ariste, Paul 1927. Setu jõulumängudest. *Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi ja Eesti Rahva Muuseumi Kirjastus, lk 121–133.

Ariste, Paul 1986. Esimestest kogumisretkedest: 1926, Kursi; 1926/1927, Setumaa; 1927, Noarootsi. *Kodumurre* 16, lk 50–56.

Beke, Ödön 1939. Tscheremissische Märchen aus dem Kreise Jaransk. *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat* 1937 II, lk 133–192.

Belova, Olga & Kabakova, Olga 2012. Rai. Tolstoi, Nikita (peatoim). *Slavjanskije drevnosti* IV. Etnolingvisticheskii slovar' v 5-ti tomakh. Moskva: Indrik.

Kettunen, Lauri 1927. Liivi nōra. *Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi ja Eesti Rahva Muuseumi Kirjastus, lk 115–120.

Petschel, Günther 1971. Freunde in Leben und Tod (AaTh 470). *Fabula* 12 (2/3), lk 111–167 (doi: 10.1515/fabl.1971.12.1.111).

Päss, Elmar 1924. Joomine eesti rahvalaulude ja vanasõnade järele. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli raamatukogus.

Päss, Elmar 1927. Eesti-Lutsi parmumatuselaulu vastastikusest suhtumisest. *Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi ja Eesti Rahva Muuseumi Kirjastus, lk 72–102.

Päss, Elmar 1929. *Aineid F. R. Faehlmanni bibliograafimiseks*. Tartu: Postimees.

Päss, Elmar 1931. Lihahelde Eestis. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* VI. Tartu: Postimees, lk 5–40.

Päss, Elmar 1932a. Mardipäeva mängudest. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* VIII. Tartu: Sihtasutus Eesti Rahva Muuseum, lk 71–89.

Päss, Elmar 1932b. Ingeri noorik. Äratrükk ajakirjast *Eesti Hõim* V (4).

Päss, Elmar 1933. *Eesti liulaul. Runovõrdluse katse*. Mit einem Referat: Das estnische Rodellied. Eine vergleichende Liedstudie. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XXXI. Tartu: K. Mattiesen.

Päss, Elmar 1935a. *Mardilaul Eestis ja Ingeris*. Võrdlev kommete- ja runo-uurimus. Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus.

Päss, Elmar 1935b. Laulatus ja peiupoolne pulm Eesti Ingeris. Summary in English: The Wedding Ceremony and the Wedding Feast at the Bridegroom's Home in Estonian Ingeri. *Kaleviste mailt*. ÕES-i kirjad III. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 16–33.

Päss, Elmar 1936a. *Viljandimaa rahvaluule*. Viljandimaa. Eesti VII. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts. Äratrükk.

Päss, Elmar 1936b. Kalevala laulikuid Soome rahvusmuuseumis. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* XI. Tartu: Sihtasutus Eesti Rahva Muuseum, lk 44–54.

Päss, Elmar 1937. *Mardihani ja mardimess Skandinaavias ja Baltikumis*. Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus.

Päss, Elmar 1938. M. J. Eiseni õppetööst Tartu Ülikoolis. Ederberg, Friedrich & Päss, Elmar (toim). *M. J. Eiseni elu ja töö*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus, lk 8–92.

Päss, Elmar 1939. *Setu rahvakombeid lapsest*. *Eesti Kirjandus* 8. Äratrükk.

Päss, Elmar 1940. *Rahvapäraseid kalastuskombeid Eesti-Ingeris*. Kalanduskoja toimetised nr 9. Tallinn, lk 3–16.

Tampere, Herbert 1935. *Eesti rahvaviisiide antoloogia = Anthologia Cantuum Popularium Estonorum* 1. Eesti Akadeemilise Helikunstnikkude Seltsi Toimetused 1. Tartu: Eesti Rahvaluule Arhiiv.

Tampere, Herbert 1956–1965. *Eesti rahvalaule viisidega*. I–V. Kalendritähtpäevade ja pidustuste laulud. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus; Eesti Raamat.

Tedre, Ülo 2007. Masks and mumming traditions in Estonia: A Survey. Gunnell, Terry (toim). *Masks and mumming in the Nordic area*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi, 98. Uppsala: Swedish Science Press, lk 367–448.

Tedre, Ülo 2015. Eesti maskeerimiskombestik. *Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna koduleheküljel Eesti Rahvaluule* (http://www.folklore.ee/Sanditajad/eesti_maskeerimisest – 29. märts 2021).

Tsvetkov, Dmitri 1932. Vadja sünni-, pulma- ja matusekombeid. *Eesti Hõim* V, lk 53–67.

Viidalepp, Richard 1970. Elmar Päss. *Keel ja Kirjandus* 7, lk 443.

Summary

An imprint on Estonian folkloristics

Elmar Daniel Päss 120

Tiiu Jaago

Associate Professor at the Department of Estonian and Comparative Folklore,
Institute of Cultural Research, University of Tartu
tiiu.jaago@ut.ee

Mare Kõiva

Leading Researcher and Head of the Department of Folkloristics
at the Estonian Literary Museum,
Head of the Centre of Excellence in Estonian Studies
mare.koiva@folklore.ee

Keywords: Elmar Päss, History of Estonian folklore, Martinmas customs and songs, Shrovetide customs and songs

Folklorist Elmar Daniel Päss (1901–1970) was one of the first researchers who was educated in folklore at the University of Tartu: the Chair of Folklore started work in the autumn of 1919, and Elmar Päss entered university in the autumn of 1922. Already as a student, he attracted the attention of folklore professor Walter Anderson with his study about drinking in Estonian proverbs and folk songs, submitted for a students' competition in 1924. There was no unified folklore archive in Tartu at the time (it was established in 1927). The study by Päss testified to his diligence (he examined collections of Estonian folklore both in Tartu and in Helsinki) as well as his ability to systematise and analyse voluminous material. He elaborated this study and defended it as his master's degree in 1926. After a year in military service, he started work as a folklore assistant at the University of Tartu. In 1933 he became a scientific grantee, to work on a dissertation about Estonian and Ingrian Martinmas songs. Although the first version of the manuscript was completed in 1935, he did not defend the thesis. On the one hand, new material on Martinmas customs was constantly piling up, on the other hand, the defence seemed to be postponed due to economic difficulties. The establishment of the

Soviet rule in 1940 and the following war further distanced Päss from research work. In 1947 the Institute of Estonian Language and Literature was founded at the Academy of Sciences, and for three years he worked there as a folklore researcher. However, his main occupation was a schoolteacher. So his most fertile scientific career remained in the 1920s–1930s.

Three different intertwining directions can be distinguished in Päss' scientific work: a comparative study of songs, customs related to calendar, wedding, and work, and the lore of border regions. Against the more general background of folkloristics, Päss' research approaches are up to date: on the one hand, comparative and international research prevailing in the first decades of the century, on the other hand, considering the syncretic and functionalist viewpoint of lore that emerged in the late 1920s and in the 1930s. His studies of the customs and songs of Shrovetide and Martinmas could be part of classical Estonian folkloristics.

Tiiu Jaago (PhD) Tartu Ülikooli Kultuuriteaduste Instituudi eesti ja võrdleva rahvaluule kaasprofessor. Peamisteks uurimisvaldkondadeks on eesti vanem rahvalaul (kujundkeel, laulutraditsiooni sotsiaalajalooline taust), pärimuslik ajalugu (suguvõsa-ajalood, rahvapärased ajaloopildid, migratsiooni- ja mitmekultuurilisuse kogemus).

Tiiu Jaago (PhD) is Associate Professor at the Department of Estonian and Comparative Folklore, Institute of Cultural Research, University of Tartu, Estonia. Her main fields of research include older Estonian folksong (figurative language, socio-historical background of song tradition), hereditary history (family histories, folksy views of history, migration, and multicultural experience).

tiiu.jaago@ut.ee

Mare Kõiva (PhD) on Eesti Kirjandusmuuseumi juhtivteadur ja folkloristika osakonna juhataja ning Eesti-uuringute Tippkeskuse juht. Tema teadustöö keskendub loitsudele ja rahvaravitsejatele, rahvausundile, Eesti diasporaale, mütoloogiale ja kaasaegsele folkloorile. Ta on "Folk Belief Today" (1995), "Media, Folklore, Mythology" (2000), "Eesti loitsud" (2011), "Eesti loitsud I. Arstimissõnad I" (2019) ja teiste monograafiate autor, kogumike koostaja ja artiklite autor. Tema peamised välitööde alad on Eesti, Bulgaaria ja Valgevene.

Mare Kõiva (PhD) is Leading Research Fellow and Head of the Department of Folkloristics at the Estonian Literary Museum, Tartu, Estonia. She is Head of the Centre of Excellence in Estonian Studies. Her research focus is on incantations and folk healers, folk religion, Estonian diaspora, mythology,

and contemporary folklore. She is the author of 'Folk Belief Today' (1995), 'Media, Folklore, Mythology' (2000, in Estonian) 'Estonian Incantations' (2011, in Estonian), 'Estonian Incantations I. Healing Words I' (2019, in Estonian) and many other monographs, compilations and articles. Her main area of field research covers Estonia, Bulgaria, and the Republic of Belarus.

mare.koiva@folklore.ee

Ülevaade Eesti Rahvaluule Arhiivi laekumistest ja kogumisest 2020

Tavapäraselt täienesid Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) kogud 2020. aastal mitmekesise ainesega helis, pildis ja sõnas. Kogujaid-annetajaid oli õpilastest teenekate kaastöölisi, kokku üle 180 inimese. Materjale saadeti veebikeskkondade, e-kirjade ja paberposti teel, kõige suuremal määral täienes käsikirjakogu – 4450 paber- ja elektroonilise leheküljega.

Juba mitmendat aastat on Tartu Ülikooli tudengid (juhendaja Ergo-Hart Västrik) kirjeldanud mardi-, kadri- ja *halloweenikombestikku*, samuti laekusid välistudengite kaastööd erinevatel pärimusteemadel (India, Serbia, Venemaa, Bangladesh, Ameerika, Läti, Tšehhi). Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia pärimusmuusika eriala tudengid (juhendaja Janika Oras) andsid üle tänavusel Setomaa kogumismatkal jäädvustatu, Tallinna Ülikooli koreograafiatudengid oma kodutööd looduses laulmise-hõikamise kogemustest ja liikumisega lauludest. Arhiivi jõudsid Rahvakultuuri Keskuse ja Eesti Folkloorinõukogu kogumiskonkursi “Märka Marti!” 2018 lühifilmid, fotod ja kirjapanekud ning Pamela Marani väljaande “Eesti vanaemade lood ja salatarkused” 17 salvestatud intervjuud. Age Kristel Kartau on jätkanud Tai massaaži Eestisse toojate intervjuuerimist (lisandusid salvestused aastaist 2018–2020); Meeli Lehis Kuusalust ja Jüri Helberg Rootsist annetasid Juminda külast pärit ödedelt aastail 1969–1992 salvestatud ainese (sh regi- ja uuemad laulud jm pärimus) ning Kuusalu rahvalaulikute ja pillimeeste elulookirjeldused ja -andmed. Heli Laanekask andis arhiivile üle videofilmi 2020. aasta suvel toimunud suguvõsa laulupeost-kokkutulekust, Tiiu Mänd vanasõnadel põhinevast Muraste lasteaia varjuteatri-etendusest. Hille Tartolt jõudsid arhiivi saatele “Prillitoos” 2000. aastatel saadetud kirjad-kaastööd puudest, lapsepõlvemälestused ja -laulud; Malle Pihlak tõi digiteerimiseks oma isa, ERA kaastöölise Johannes Solli mälestused ajavahemikust 1892–1966. Mall Hiimäe andis üle iseenda ja kaastööliste kogutud materjalid kaladest eesti rahvapärimuses ning ERA ja Viru Instituudi koostöös koguti Virumaa liisusalme.

Oskar Looritsa juubeliaastal toimus ERA kogumismatk Viljandimaale sealsete lastemängude kogumiseks, intervjuueriti 15 inimest, ning Tartus talletati 12 folkloristi mõtteid Oskar Looritsast ja tema tööde mõjust eesti folkloristikale.

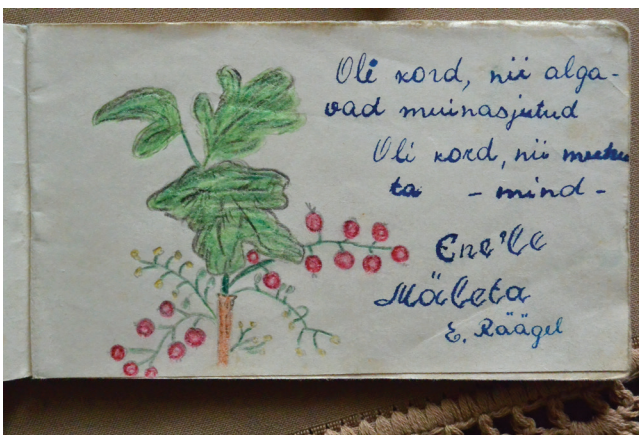
Eesti Vabariigi Presidendi rahvaluule kogumispreamia pälvisid Adik Sepp, Urve Vares ja Aino Liivik.

Adik Sepp (snd 1945) alustas rahvaluulekogumist 15aastase koolipoisina Kuresaares oma lähikondseilt. Tema esimene saadeti (70 lk laule, jutte, mängukirjeldusi jm) jõudis rahvaluulearhiivi 1960. aastal ning toonases kogumistöö ülevaates tõsteti see esile üksikasjalise ja täpse andmestiku tõttu. Järgnevatel aastatel noore koguja küsitletavate ring aina laienes ning keskkooli lõpuks oli ta materjali kogunud juba pea-aegu kõigist Saaremaa ajaloolistest kihelkondadest, lisaks Muhumaalt ning Lääne- ja Viljandimaalt. Pärast pikemat vaheaega taastus koostöö Eesti Kirjandusmuuseumiga 2007. aastal ja on sestpeale järjepidev. Lisaks südamelähedastele pärimusteemadele, sh nt ka nõukogude ajal töökollektiivides levinud folkloor, naljalood ja pajatused, kohanimepärimus, koroonapärimus 2020. aastal jm, on Adik Sepp Eesti Kultuuriloolise Arhiivi jaoks kirja pannud oma mahuka eluloo (ilmus väljaandes “Minu elu ja armastus.

Eesti rahva elulood” 2018) ning endise kinotöötajana kultuuriloolise ülevaate kinost Kaja. Adik Sepa saadetisi iseloomustab jätkuvalt andmete täpsus ning soov mitte ennast korrata ega saata midagi ülearust. Kokku on Adik Sepa kirjanekuid 699 lk, lisaks mõned fotod, heli- ja videofailid.

Urve Vares (snd 1960) alustas koostööd Eesti Rahvaluule Arhiiviga 2011. aastal lasteaiapärimuse kogumisest, pälvides kohe ka esiletõstmise, ning sestpeale on ta küsitluskavadele vastanud peaaegu igal aastal. Urve Varesele on südamelähedased kodu ja oma meelistegevustega seotud teemad, lasteaiapärimused ka mängud ja lastekasvatus. Ta elab ja töötab Lõuna-Eestis, tema kaastöid on mõjutanud kaunid Kiidjärve maastikud, kasvamine ja elamine looduse keskel. Rahulikus stiilis kirjeldab ta seda, mida ise läbi elanud, kuulnud ja näinud. Urve Varese tööd on saanud eripreemiaid ja äramärkimisi mitmel võistlusel, nt “Lastemängud ja lapsepõlvemälestused” 2013, “Minu aed, minu lilled ja puud” 2018, “Esemad meie rännakuil” 2019. 2020. aastal kirjutas Urve Vares silmapaistva töö mõlemal arhiivi välja kuulutatud kogumisteemal: “Vägivald ja selle piirid eesti kultuuris” ning “Tervise hoidmine koroonakriisi ajal”. Samuti on ta osa võtnud rahvaluulekogujate ja elulookirjutajate ringi tööst. Kokku on tema talletatud pärimust 230 lk, töödele on lisatud fotosid, kaarte jm illustratiivset materjali.

Aino Liivik (snd 1942) alustas arhiivile kirjutamist tähendusrikka kaastööga “Minu juhtus üks naljaks lugu” 2012. aastal, teemaks maailmalõpu-ootus. Tema kaastööd paistavad silma humoorikuse, aktuaalsuse, isiklikkuse ja eluloo-põhisusega. Esinejanimi Vanaema Aino kasutades on ta oma lugude ja etendustega naerutanud publikut Virumaal ja kaugemal. Tähendusrikaste ja eripärastena kajastuvad tema kaastöödes Ida-Virumaa maastikud – Kohtla-Nõmme tuha- ja ahermäed, nii pälvis võistlustöö “Minu maastikud” 2015. aastal ühe peapreemiaist. 2020. aastal panustas Aino Liivik oma aega kolme teema käsitlemisel, pannes arhiivi ja Viru Instituudi koostöös toimunud liisusalmide kogumisel kirja Virumaa liisusalme oma tuttavatelt ja iseenda meenutuste järgi. Kokku on Eesti Rahvaluule Arhiivis temalt 300 lk kirjanekuid, millele on lisatud koopiaid fotodest, skeeme jm materjale.

ERA, DF 36925 Rahvaluule arhiivi suvised kogumistööd Mulgimaal. Lehekülg pühendussalmiga salmikus. < Halliste, Mõisaküla l. Foto: Kadri Tamm.

*ERA, DF 36918 Rahvaluule arhiivi suvised kogumistööd Mulgimaal. Kristi Metste ja Astra Usin albumit vaatamas Astra kodus Mõisaküla Kamaral.
< Halliste, Mõisaküla l. Foto: Kadri Tamm.*

Kogumisteema “Vägivald ja selle piirid eesti kultuuris” kuulutasime välja ERA kaastööliste päeval 26. veebruaril 2020. Vägivald on nähtus, mida rahvaluulekogud kajastavad väga lünklikult. Küsitluse eesmärgiks oli saada teavet, kus peituvad meie tänases ühiskonnas leiduva vägivalda juured, milliseid käitumisviise on tajutud vägivallana, millised vägivallailmingud on olnud levinud eri aegadel, vanuserühmades ja kontekstides, millised on olnud hoiakud ja suhtumised vägivaldale ja milliste õpetuste või eeskujudega on suhtumist kujundatud. Kogumisvõistlusele saatsid oma kirjutised 21 inimest, osa neist oli lähtunud meie poolt välja pakutud küsimustikust (<http://www.folklore.ee/era/kysitus/vvvald.pdf>), teine osa pigem neile teadaolevatest või omaeluloolistest seikadest, juhtumitest. Kokkuvõttes andsid kaastööd äärmiselt kireva pildi erinevatest vägivallavormidest eri aegadel, eri vanuseastmetes ja erinevates kontekstides. Olulisemad teemad, mis materjalis esile tõusid, olid vägivald (või selle puudumine) laste omavahelises suhtluses; laste kasvatamine, hoolest ja hellusest ilma jätmine, karistamine, nahutamine, peksmine ja ka seksuaalne ahistamine või vägivald kodustes tingimustes; lood kooliõpetajatest või kasvatajatest (nii võimupositsiooni kuritarvitamisest kui ka õiglasest karistusest); kius, vimm, süüdistused perekonnas ja suguvõsas; suhted ülemustega töökohal, korruptsiooni paljastamine; sõjaaja ja nõukogude võimustruktuuride julmused; eestlaste ja venelaste vahelised konfliktid; perevägivald, selle põhjused ja lahendused; seksuaalne ja günekoloogiline vägivald; kallaletungid avalikus ruumis ja hirm nende ees, sekkumine; vägivald loomade vastu. Mitu kirjutajat mainis ka, et nendel oma elus vägivallaga kokkupuutumist eriti pole olnud. Lisaks otsestele vägivallaepisoodide kirjeldustele oli lisatud ka arutelusid vägivalla põhjuste, vägivalla ära hoidmise ja sellest pääsemise võimaluste üle.

Kogumisaktsiooni peapreemiad said Maret Kärtna erakordselt mahuka kaastöö eest, mis sisaldas hulgaliselt näiteid elust ning isiklikke temaatilisi mõtisklusi ja üldistusi; Adik Sepp, kelle töö sisaldas mitmekülgset materjali ja erinevaid lähenemisi vägivaldlateemale – laule, teiste inimeste ja enda eluseikade kirjeldusi, filosoofilisi mõtisklusi eetiliste väärtuste, kuid ka vägivaldaõigustuste kujunemise üle, samuti vägivaldse käitumise psühholoogiliste ajendite üle; ning Eha Võso, kes oli nii enda mälestustest kirja pannud kui ka oma tuttavatelt ja sugulastelt kogunud mitmekülgse valiku temaatilisi lühilugusid, muu hulgas jõudes oma kogumistöö käigus olulise tõdemuseni, et koduseinte vahel toimuv vägivald jääb tihti kõrvalseisjate eest varjatuks. Žürii tõstis esile veel Aino Liiviku, Enda Naabri, Ene Raudkatsi, Anne Rebase ja Urve Varese saadetised, kuid loomulikult oleme südamest tänulikud kõigile, kes võtsid vaevaks selle keerulise ja kindlasti ka ebamugava teema üle mõelda, vahel ka teisi inimesi küsitleda ja oma teadmised, kogemused, mälestused ja mõtted kirja panna. Töid hindas žürii koosseisus Ave Goršič, Reet Hiimäe ja Mari Sarv. Kogumisvõistlus on küll lõppenud, kuid vägivalda teemalised kaastööd on endiselt oodatud aadressil kratt@folklore.ee.

Koroonapärimuse kogumine. Koroonapärimuse kogumise üleskutse postitati rahvaluule arhiivi Facebooki lehel 13. märtsil 2020 (<https://www.facebook.com/rahvaluulearhiiv/posts/2779479955421427>), kordustead 11. detsembril (<https://www.facebook.com/rahvaluulearhiiv/posts/3517348484967900>). Need võeti väga hästi vastu, jagati rohkelt ning hakati kohe saatma ka folklooriainest. Vastajate vanuseline spekter oli väga lai, saatjate seas oli nii vanemas eas inimesi kui ka nooremaid, näiteks üliõpilasi ja õpilasi. Kuigi pandeemia-ajal ringlesid ka mitmed uskumused ja vandenõuteooriad, tuli saadetud koroonapärimuses eriti selgelt nähtavale inimeste püüe kajastada neid valdavaid tundeid loominguliselt ja pigem huumorivõtmes, seda nii meemide, naljade, luuletuste, kalambuuride, erinevate ütluste kui ka paroodiate näol. Teema jõudis ka laste mängudesse, sotsiaalmeedias levisid videod akendel musitseerimisest.

Sama motiiv levis erinevates žanrites, näiteks sõnaliste naljade ja meemidena. Nagu saadetud ainese kaaskirjadest selgus, oli koroonapärimus omavahelise suhtluse osaks, seda jagati sotsiaalmeedias ja räägiti üksteisele. Olukorra muutudes teisenevad ka žanrid ning vahetuvad teemad. Kogutud pärimus kinnitab väidet, et keerulistel ja tavaelust erinevatel aegadel suureneb folkloori osakaal õhusoleva aktuaalse teema käsitlemisel. Koroonapärimus ühtaegu väljendab ja aitab “läbi elada”, aga ka kujundab ja määrab ühiskonna ning üksikisikute suhtumisi ja arusaamu. Vastustest tõusis esile Ave Taaveti meemikogu, mis sisaldas nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt levinud meeme ja nalju, kokku 185.

- 1) Meeme ja linke meemikogudele, videotele jm, samuti nalju postitati otse FB-lehele, 2021. aasta lõpus oli postitustel 240 kommentaari peaaegu 60 inimeselt.
- 2) Erinevat koroonapärimust kogusid ja saatsid 35 inimest, mõned tööd olid ka kollektiivsed, näiteks Naba lasteaia ühiselt koostatud koroonaluuletus.

Küsitluskava “Tervise hoidmine koroonakriisi ajal”. Aprillist detsembri lõpuni 2020 kogus ERA andmeid kaastööliste tervisemurede ja kogemuste kohta eriolukorras ning pärast seda.

Küsitlusega soovisime teada, milliseid kogemusi peamiselt 2020. aasta kevadkuud meile andsid. Millised olid tervisehädad- ja lahendused, kellelt ja kuidas saadi abi? Mis kõige rohkem kartma või muretsema pani? Kuidas saadi toit lauale, millised olid

olemasolevad või puuduvad kriisivarud (majapidamisvahendid, toit ja ravimid) ellujäämiseks? Kuidas kriis muutis meist igapäevase tervisekäitumist ja suhtlust?

Vastused saabusid kas arhiivi kogumismooduli Kratt (4), e-posti (15) või tavaposti (9) teel. Lisaks panid Eesti Rahvaluule Arhiivi juures tegutsevas elulookirjutusrühmas osalejad kevadel kirja oma lood (9). Mõned vastajatest saatsid oma mõtteid mitu korda ja vastuseid koguti lisaks teisteltki. Kõige noorem vastaja käis gümnaasiumis, vanimad olid sündinud 1930. aastatel. Kõigi vastajate seast tõusid esile Sirje Reinsoo, Vesta Saar, Mare Mätas, aga ka Imbi-Harietta Eenloo, Eve Kärner ja Aino Liivik.

Kroonviiruse saabumine ei puudutanud ainult neid, kes viiruse tõttu koju karantiini või koguni haiglasse sattusid, vaid ka neid, kellel pandeemia võttis võimaluse muude haiguste pärast tavapäraselt arstil käia, mitmes vastuses tõusis esile just hambaravi küsimus. Samas tuli ka välja, et kardeti krooniliste haiguste süvenemist ja sellega seoses haiglasse sattumist. Viimases nähti potentsiaalset nakatumise ohtu. Paljude vaevuste puhul otsiti abi perearstilt telefoni teel, telliti vajalikke ravimeid e-apteegist ja püüti hakkama saada koduste apteegivarude (nt tarvitati paratsetamooli) ja koduse raviga (tee moosiga, küüslauk, kartuliaur kõha puhul).

Enamik vastajatest kandis väljaspool kodu maske-kindaid ning pesi poes käimise järel pakke või lasi ostudel koridoris seista. Oli ka neid, kes maske ei kasutanud, sest esines hingamisraskusi või oli keeruline läbi maski teistega suhelda, eriti kui oli vaja jälgida vastaskõneleja suu liikumist. Mitmes vastuses kirjeldati ka pere- ja tööelu raskusi ja pingeid pealesunnitult distantilt; suurt puudust tunti hobitegevusest, kirikust ja linnaelanikud igatsesid sauna. Võõrastest hoiti üldjuhul eemale, kuid ka meie vastajad panid tähele, millised "laulupeod" toimusid paljudel matkaradadel ning sellistel puhkudel märgiti ka politsei kohalolu.

Suurtest keskustest väljaspool elajatel olid üldjuhul olemas igasugused eluks vajalikud varud ning poest vajati peamiselt piima ja leiba, ostupaanikat neil ei tekkinud. Käiku läksid kodused hoidised ja keedised.

Torkas silma, et kogu eriolukorra ajal ja hiljemgi püüti säilitada optimismi ja huumorimeelt. Paremini õnnestus see siis, kui oli võimalik lähedastega tihedalt suhelda ning vabalt looduses ringi käia. Teisalt oli vastustes läbivaks teemaks mure lähedaste pärast, eriti nende puhul, kes olid riskirühmas. Just peresuhted telefoni ja virtuaalsete kanalite kaudu, aga ka näiteks lastelastega paberposti teel suhtlemine ning looduselu jälgimine toetasid vaimset tervist kõige positiivsemalt. Ka see tegi rõõmu, kui ühise sünnipäevapeo asemel toodi tort ja lilled ukse taha.

Lõppkokkuvõttes saabus küsitlusele mitmekesine materjal, mis peegeldas värvikalt ja mitmekülgsest koroonakriisist mõjutatud elu, tervist ja suhtlust 2020. aastal. Võis kergendusega tõdeda, et vähemalt rahvaluulearhiivile vastajate seas küsitluse vältel haigestunuid ei olnud.

Jääge terveks!

Ave Goršič, Mari Sarv, Kadri Tamm, Astrid Tuisk

Doktorantide sügiskool keskendus interdistsiplinaarsetele dialoogidele tervisega

19. ja 20. novembril 2020 korraldas Eesti Kirjandusmuuseum humanitaarteaduste üliõpilaste rahvusvahelise sügiskooli "Dialoogid tervisega". Sügiskool toimus Värskas, mis on ajalooliselt tuntud oma mineraalvee allikate ja terapeutilise muda poolest. Sügiskooli loengud ja arutelud käsitlesid tervise teemat laialt ja interdistsiplinaarselt, vaadeldes vastavat keelekasutust, uskumusi ja narratiive, emotsioone, hirme, filosoofiaid, elustiili ja toimetulekumehhanisme nii epideemia ajal kui ka igapäevaelus, samuti nende kultuurilisi, keelelisi ja semiootilisi väljundeid.

Üritus toimus koostöös lingvistika, filosoofia ja semiootika magistrikooliga, kuid see ei takistanud teistest harudest (nt kultuuriuuringud) üliõpilaste kaasamist.

Sügiskooli pealkiri valiti mõned aastad varem, mil keegi ei osanud ette näha, kui erakordselt aktuaalne on see 2020. aastal seoses COVID-19 pandeemiaga. Isegi ilma selle kontekstita on viimasel kümnendil meedias ja teadusartiklites üha rohkem teadvustatud sotsiaal- ja humanitaarteaduste rolli tervisega seotud mõtlemise ja käitumismudelite analüüsimisel ja kommenteerimisel ning praktiliste väljundite ja lahenduste pakkumisel, nii et teema on jätkuvalt väga asjakohane. Sügiskool pakkus kuulamiseks mitmekülgeid ettekandeid ja võimalust osaleda töötubades, sealhulgas kogemuslikku väliettekannet seto rahvameditsiinist lähedal asuvas Värskas ajaloolises talumuuseumis, kus rõhutati laulmise ja loitsude rolli traditsioonilises tervendavas kultuuris. Sisukas oli plakatiesitus etioloogilistest legendidest nagu emaka loomine, menstruatsioon ja sünnitus Bulgaaria folklooris.

Mitmed ettekanded puudutasid operatiivset piirkondlikku reageerimist COVID-19 pandeemiale. Näiteks rääkis Angelina Ilieva (Bulgaaria) osalusepideemiast, kirjeldades Bulgaarias COVID-19 esimest lainet ohjeldama määratud sõjaväearsti ja professori esilekerkimist tõelise folkloorikangelasena, hüüdnimega Kindral. Thomas Ndaluka (Tansaania) analüüsis religiooni tohutut rolli COVID-19 pandeemia tõlgendamisel ja ennetusmeetmete algatamisel Tansaania. Virginia García-Acosta (Mehhiko) kirjeldas Ladina-Ameerika epideemiate ja muude katastroofide religioosse selgitamise mudeleid, osutades süü, süüdlaste ja karistuse korduvatele motiividele ning õige ja vale käitumise dihhotoomiale. Michele Tita lisas ajaloolise puudutuse, tuues näiteid nakkushaigustega seotud narratiividest ja pettustest Itaalias ning loetles mõned nende tänapäevased vasted.

Kadri Videri (Eesti) ettekanne andis ülevaate CLARINi (*Common Language Resources and Technology Infrastructure*) võrgustiku võimalustest; kirjeldades teadusuuringuid, mis on juba läbi viidud, et teada saada, kuidas COVID-19 kajastub keelekasutuses ja milline on selle mõju humanitaarteadustele üldisemalt. Kadri Simm (Eesti) lahkas epideemiate ajal ühiskonnas esile kerkinud eetilisi probleeme.

Terhi Utriainen ja Linda Annunen (Soome) andsid ülevaate oma uurimisprojektist LeNeRe, mis keskendub alternatiivmeditsiini, vaimsuse ja õppimise vahekordadele, keskendudes helidega tervendamise praktikatele. Mare Kõiva (Eesti) analüüsis võrdlevalt kolme Eesti maagilist tervendajat erinevatest aegadest ning rõhutas, et seni on keskendunud tervendajate oskustele ning nende isikupära ei ole piisavalt tähelepanu

pälvinud. Tõnno Jonuks esindas arheoloogilist vaadet, tutvustades Eesti muuseumides leiduvaid maagilisi tervendusmaagiaga seotud esemeid.

Doktorandid tutvustasid mitmeid huvitavaid juhtumiuuringuid. Näiteks pakkus Age Kristel Kartau pilguheitu budistliku manuaalmeditsiini valdkonda Eestis, tuues välja, et Tai massaaži ja mõnda muud idamaist massaaži- ja venitussüsteemi peavad teoloogid, kultuuriteadlased ja üldsus üldiselt uue vaimsuse hulka kuuluvaks, kuigi nende tehnikate võtted võivad inimeseti olla väga erinevad. Danila Rygovskiy kirjeldas vanausuliste rituaalse puhtuse praktikaid Eestis ja Venemaal (nt toitumispääringud, võõrastega koos palvetamise ning samas lauas ja samadest lauanõudest söömise keeld), näidates teoloogilise ja meditsiinilise diskursuse ühenduspunkte. Saswati Bordoloi kirjeldas mõningaid Assami (Kirde-India) traditsioonilisi tervendavaid rituaale, suhtlemist teatud jumalannade ja teiste üleloomulike olenditega. Alexandra Chereches kirjeldas rahvajutte tervise ja haiguste kohta, eriti kurja silma kohta rumeenia pärimuses ja tänapäeva uskumustes. Rumeenia sisserändajate näitel Madridis on jõutud järeldusele, et ülemaailmse immigratsiooniga kanduvad paljud uskumused üle uutesse linnakeskondadesse.

Anastasia Fiadotava võttis huumori ja viiruste võrdlemisel tervise suhtes mõnevõrra metafoorse nurga, märkides, et kui võrd humoorikate meemide levik sarnaneb viiruste levikuga, on esimesi nimetatud meeleviirusteks, mis nakatavad inimesi sõltumata nende tahtest ja mõnikord muretsesemata oma peremehe heaolu pärast. Ta jõudis järeldusele, et praeguse pandeemia peegelduse arutelu tuleks arvesse võtta mitte ainult huumori sisu, just huumorimehhanismid aitavad paremini mõista seoseid sotsiaalsete ja loodusnähtuste vahel.

Aimar Ventsel kirjeldas, et punk subkultuuri teatud segmentis peetakse tõsiselt joomist mässuks ja mehelikkuse tõestuseks; paradoksaalsel kombel tõlgendatakse võimet ohjeldamatult purjutada ka hea tervise ja füüsilise vormi märgina. Esineja näitas, kuidas punkmuusika on üks meedium, mis loob ja kannab sellist triksterlugu ja sellega seotud identiteeti.

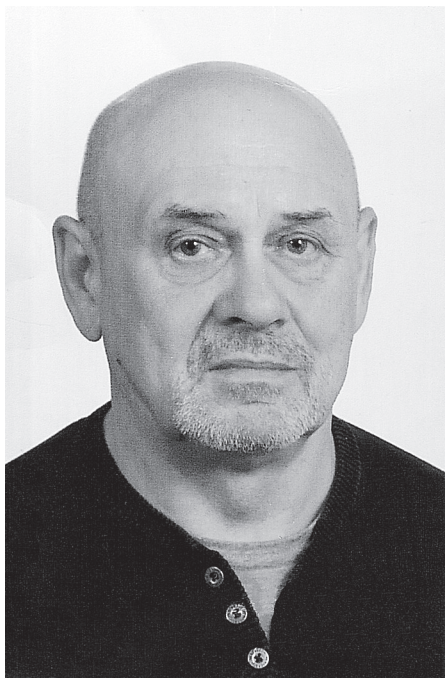
Kokkuvõttes moodustasid nii eesti kui ka välisspetsialistide ja doktorantide ette-kanded mitmekülgse terviku, mis andis kontsentreeritud pildi tervisetemast. Ootuspäraselt süvendasid arutelud varasemaid arusaamu tervise uurimisest ja andsid ettekujutuse humanitaarteaduste potentsiaalset vastavate teemadega tegelemisel.

Sügiskooli korraldamine oli äärmiselt keeruline – kuni selle alguseni ei olnud selge, kas koroonapiirangud võimaldavad kontaktüritust. Teiste riikide esinejad said osaleda vaid Microsoft Teamsi videoplatvormi kaudu, mis tekitas väljakutseid tehniliste küsimuste lahendamisel, ent lõppkokkuvõttes osutus sügiskool edukaks. Üks sügiskooli asjakohaseid järeldusi oli see, et lisaks meditsiinilistele fenomenidele on tervisel oluline sotsiaalne, religioosne, narratiivne ja materiaalne-tehnoloogiline mõõde, mida tuleb arvestada poliitikas ja teadusuuringutes.

Üritus toimus Euroopa Regionaalarengu Fondi (ASTRA projekt EKMDHUM) toel ning oli seotud ka projektiga PUTJD962 (Eesti Teadusagentuur).

Reet Hiimäe

Pavel Limerov kaitses doktoritöö kristianiseerimise narratiividest komi kirjanduses

3. veebruaril kaitses tuntud komi folklorist Pavel Limerov Moskvas M. Gorki nimelises Maailmakirjanduse Instituudis doktoritööd “Нарративы христианизации в формировании коми литературной традиции в контексте русской словесности (XIV – начало XX вв.)” (Kristianiseerimise narratiivid komi kirjandusliku traditsiooni formeerumises vene kirjasõna kontekstis (14. sajandist 20. sajandi alguseni)). Tema 500-leheküljeline väitekirj sisaldab sissejuhatust, nelja peatükki, mis on jagatud 15 alapeatükiks ning kokkuvõtet, millele järgneb allikate loetelu ja 384 nimetust kasutatud kirjandust.

P. Limerovi töö on üles ehitatud kristianiseerimise ja komi paganluse dialoogi jälgimisele, arvestades Ivan Kuratovi ja Kallistrat Žakovi kirjandusteoste mõju, kuid ka 1990. aastate uurijate tulemusi komi kristlike motiivide analüüsimisel (Oleg Uljašev, Gennadi Juškov, Vladimir Timin jt). 1990. aastad tõid vene folkloristikas uue

lainena huvi mütoloogia, usundiliste motiivide sisu ja eriti piiblikirjanduse mõjulise folkloori vastu. Ligi kolmekümne aastaga on avaldatud arvukalt uurimistulemusi ja kommenteeritud tekstikogumikke ja tekkinud on muljetavaldav koolkond. Sellesse raamistusse paigutatub ka P. Limerovi, küpse ja tuntud uurija väitekirj. Siiski on tema lähenemine erinev, nimelt võrdleb ta Komimaal toimunud unikaalseid protsesse laiemas slaavi ainekuga. Hea võimaluse selleks pakub Permi Stefani võimas kuju, kes ristiusustamise kõrval on originaalse komi kirja looja ja oluline kirikutegelane. Tema isiksuse ümber on sajandite jooksul kujunenud legendide kihistused ja toimunud huvitav mütologiseerimine. Olulisel kohal on siiski komi kirjalikkuse ja kirjaliku traditsiooni genees, mis põhineb erinevate allikate (hagiograafiad, pühakute elulood (*žitie*), ajalooallikad, kirjandus, dokumendid, folkloor) sünteesil.

Järgmised peatükid on seotud erinevate mütoloogiliste narratiivide ja uskumustega, mille hulgas on tuntud narratiivid tšudidest, inimeste loomisest jpm. Rahvapäraste müütide juures on jälgitud alati apogruüfide ja kirikukirjanduse osakaalu. Taas on vaatluse all rahvalikud versioonid komide ristiusustamisest, ajaloo ja folkloori põimumine Stefan-Ristija kujus.

Usundilise materjali uurijat paeluvad eriliselt teine ja kolmas peatükk. Teise peatüki “Komide ristiusustamise eelsete kujutelmade süžeed ja tegelased” annab ülevaate komi mütoloogia uurimisest, lähemalt vaadeldakse jumalaema kuju, komide eshatoloogilisi motiive ja dualistlikke legende. Tulemused on ju iseenesest ootuspärased – loomislugudes ühiselt tegutsevad jumal ja kurat või eshatoloogias leiduvad legendide, vaimulike värsside ja uskumuste sümbioosid –, kuid väärtuslikud on need peatükid võrdleva usundiuurimise täiendusena.

Ka järgnevas peatükis on käsitletud huvitavaid universaalseid vanu motiive: pühaku ja maagi teema, Stefan Imetegija rännakud (kivi peal mööda jõge sõitmine, kohanimede panemine, prohvetlikud ennustused), tšuudide saatus, nende varandused, enesematmine jm motiivid, millele on 20. sajandi jooksul pakutud mitmeid lahendusi, sh on olnud põnevaid arutluskäike teemal, missuguse etnosega olid seotud valgesilmsed (*beloglazye*) tšuudid.

Üpris huvitavad on sissevaated Stefani kohta avaldatud kirjanduslikku loomingusse ja loomulikult teda puudutavad uurimused, mis on avaldatud 20. sajandi erinevatel perioodidel, sh 1970. ja 1980. aastate uurimused. Just siin näeme erinevate koolkondade mõjutusi, autorite ja teadlaste motivaatoreid oma töö vormistamisel, samuti ideoloogia, õigemini politiseerituse mõju teadlasele ja tema tulemustele.

Ilma kahtlusteta kasvatab uurimus oluliselt komi ainestiku ja uurijaseisukohtade tundust vene keelt valdavate teadlaste seas ja abistab sellega rahvusvahelist humanitaarteadlaskonda.

Mare Kõiva

Kroonika

Akadeemilises Rahvaluule Seltsis

28. jaanuaril pidas ettekande Alina Oprelianska ("Customary Law and (Pre)Marriage: What Drives the Kind Girl's Journey in Ukrainian Variants of ATU 480 Tale").

25. veebruaril korraldatud virtuaalsel kõnekoosolekul pidas Liina Saarlo ettekande "Jutukas informant, usin koguja ja arhiiviametnik. Mõnda Priidu Tammepuu ja ERA vahekordadest".

24. ja 25. märtsil korraldati seltsi osalusel Eesti folkloristide 15. talvekonverents "Loodus – keskkond – kultuur".

Kärri Toomeos-Orglaan

Eesti Rahvaluule Arhiivis

2. detsembril 2020 kõneles Jüri Metssalu Vikerraadio saates "Huvitaja" kohapärimusest seoses talle omistatud 2020. aasta hiie sõbra aunimega. Hiie sõbra aunime määravad hiite kaitse ja säilitamisega tegelevad organisatsioonid pühendunud tegevuse eest hiite uurimisel, kaitsmisel või seisukorra parandamisel.

3. detsembril pidas Jüri Metssalu Rahvakultuuri Keskuse vaimse pärandi kursusel loenguid kohapärimuse uurimise allikatest ja metoodikast.

10. detsembril pälvis Mall Hiimäe Eesti Rahva Muuseumi Oskar Kallase nimelise auhinna. Mall Hiimäe pidas sel puhul Eesti Rahva Muuseumis ka veebiloengu "Inimese ja muu looduse suhete avaldumisest rahvapärimates", mis on järelvaadatav Eesti Rahva Muuseumi Youtube'i kanalil.

17. detsembril esines Janika Oras ettekandega "National or Soviet, Modern or Ancient Songs? Ambivalent Meanings of the Performances of Traditional Song by Laine Mesikäpp at Soviet Estonian Festivals" veebikonverentsil "Socialist Folkloristics: A Disciplinary Heritage", mille korraldas Läti Kirjanduse, Folkloori ja Kunsti Instituut Riias 16.–18. detsembrini 2020.

22. detsembril veebikeskkonnas Teams toimunud 64. Kreutzwaldi päevadel "Digi kultuuris: allikad, suhtlus, looming" esinesid ERAst Risto Järv (Fr. R. Kreutzwaldi "Reinuvader Rebase" tegelasvõrgustikust) ja Mari Sarv (Ilus, kena, armas, kallid. Regilaulude teema-analüüsist). Risto Järv andis lühiülevaate ERA lõppeva aasta tegevusest.

28. detsembril valmis lastemängude andmebaasis "Ukauka. Vanad ja uued mängud rahvaluulearhiivist" mängude kogu, mis koondas kokku jõulumängud ning koroona-aja

tingimustele sobivad turvalised mängud. Kogu leiab aadressilt <http://www.folklore.ee/ukauka/arhiiv/exhibits/show/koroonamangud>.

Detsembris valmis kirjandusteadlaste (Kadri Tüür, Maris Mägi, Evelin Arust, Arne Merilai) eestvõttel Rae valla kultuuriradade kaart rakenduses Navicup (Rae rajad <https://navicup.com/event/rae-rajad/>), mille koostamisel andis pärimusliku info ja pildimaterjali osas kaaluka panuse Mari-Ann Remmel.

Detsembris tutvustas Risto Järv Vikerraadio “Huvitaja” saadetes rubriigis “Vanasõnad on kuldsed sõnad” erinevaid vanasõnu.

1. jaanuarist 2021 käivitus rahvaluulearhiivis Mari Sarve juhtimisel uurimisprojekt “Folkloorse varieeruvuse korpuspõhine käsitlus: regilaulutraditsiooni piirkondlikud stiilid, teemavõrgustikud ja suhtlusviisid”, mille eesmärgiks on analüüsida folkloori ühe põhiomaduse – varieeruvuse – eri tasandeid (keeleline, stilistiline, poeetiline, muusikaline, esituslik, temaatiline, tüpoloogiline jne) eesti, aga ka teiste läänemeresoome rahvaste mahukate regilaulukogude põhjal. Projekti rahastab viie aasta jooksul Eesti Teadusagentuur ning selles osalevad lisaks projektijuhile ERA regilaulu-uurijad Janika Oras, Taive Särg, Aado Lintrop, Andreas Kalkun, Liina Saarlo ja Helen Kõmmus.

6. jaanuaril rääkis Astrid Tuisk Vikerraadio saates “Huvitaja” lastemängudest läbi aegade, saatejuht oli Krista Taim.

13. jaanuaril tutvustas Janika Oras seto regilaulu värsimõõtu Soome Kirjanduse Seltsi uurimisprojekti FILTER (Formulaic intertextuality, thematic networks and poetic variation across regional cultures of Finnic oral poetry) veebiseminaril.

22. jaanuaril pidas Mari Sarv Vabas Akadeemias avaliku loengu “Küll mina kuulsin kui mind tehti, küll mina tundsin kui taoti: rahvuskultuuri privaatsemad osad” seksuaalse sisuga regilauludest. Loengust tegi otseülekande oma veebilehel ajaleht Postimees ning salvestus on järelvaadatav Vaba Akadeemia Youtube'i kanalil.

4. veebruaril Eesti Kultuurkapitali preemiapäeval avalikustati 2020. aasta Kultuurkapitali preemiasaajad. Rahvakultuuri sihtkapitali ühe aastapreemia pälvisid Katrin Sipelgas, Risto Järv, Janeli Jallai ning Jaak Kilmi imelise ja ainukordse muinasjutumaailma “Elas kord...” loomise eest.

6. veebruaril viis Janika Oras Tartus Laulupeomuuseumis läbi perehommiku regilaulu ja laulumängudega “Laulame koos!”.

9. veebruaril osalesid Ave Goršič ja Risto Järv (EKM ERA), Reet Hiimäe (EKM FO) ning Ülo Valk ja Pihla Siim (TÜ) MTÜ ISFNR (Rahvusvaheline Rahvajutu Uurijate Selts) asutamiskoosolekul, MTÜ registreeriti Tartu Maakohtu registriosakonnas 23. veebruaril 2021 (selts loodi ametlikult aastal 1962, esimesed konverentsid toimusid juba 1959. aastal). Neli esimest asutajaliiget on ühtlasi MTÜ juhatuses ning Ave Goršič võttis Pihla Siimult üle ISFNRi laekuri ülesanded.

10. veebruaril esines Janika Oras ettekandega “Enne lõplikku vaikimist. Eakad naised 19.–20. sajandi moderniseerivas laulutraditsioonis” Eesti-uuringute Tippkeskuse soouuringute töörühma veebiseminaril.

16. veebruaril tutvustas Mall Hiimäe vastlapäeva-tavasid Maarja-Magdaleena rahvamaja teemaüritusel Kaiu järve ääres.

17. veebruaril pidas Helen Kõmmus Soome Muusikateaduste doktorikooli talveseminaril veebiettekande “How to Study the Runosong in the Contemporary Folk Music Festivals: The Methodological approach to Estonian and Finnish Research Experience”.

23. veebruaril pälvis Anu Korb riikliku autasu Valgetähe V klassi teenetemärgi Eesti folkloori ja Siberi eestlaste rahvapärимuse pikaajaline kogumise ning sariväljaande “Eesti asundused” I–VIII koostajamise eest. Raadios Kuku intervjuueeris Madis Ligi ordenisaajat Anu Korbi, teemaks Siberi eestlaste uurimine.

25. veebruaril pidas Liina Saarlo Akadeemilise Rahvaluule Seltsi kõnekoosolekul ettekande “Jutukas informant, usin koguja ja arhiiviametnik. Mõnda Priidu Tammepuu ja ERA vahekordadest”.

28. veebruaril andis Anu Korb Vikerraadio Hajala ringvaates intervjuu Siberi eestlaste elust tänapäeval ja nende uurimisest, intervjuueeris Maarja Merivoo-Parro.

Veebruaris valmis Kirjandusmuuseumi trepigaleriis ERA kaastöölise Maila Jürgensoni fotonäitus, mida aitas kujundada Mari-Ann Rimmel.

14. märtsil toimus veebiüritusena ERA kaastöölise päev, kus president Kersti Kaljulaid kuulutas välja rahvaluulepreemiate saajad. Adik Sepp pälvis elutööpreemia silmapaistvate kaastööde eest aastail 1960–2020, Urve Vares preemia väljapaistvate tööde eest 2020. aasta kogumisvõistlustel ning kaastöö eest aastatel 2011–2020 ning Aino Liivik järjekindla kogumisvõistlustest osavõtu ja esile tõstetud tööde eest aastail 2013–2020. Kaastöölise päeval tutvustasid oma kogumistööd nii preemiasaajad kui 2020. aasta kogumisvõistluste parimad kaastöölised Maret Kärtna, Eha Võso ja Ave Taavet. Veebipäeval rääkisid ERA juhataja Risto Järv, Martin Eessalu Eesti Kirjandusmuuseumi direktori ülesannetes, aasta kogumisvõistlustest tegid kokkuvõtte ERA teadlased Mari Sarv, Ave Goršič ja Astrid Tuisk. Olga Ivaškevitš tutvustas ERA uut kogumisteemat “Tähtpäevad ja muutuvad tavad koroonakriisi ajal”. Kaastöölise päeva lõpetas lühikontsert Toomas Valgu pereansamblilt. ERA kaastöölise veebipäeva korraldamises osalesid Ave Goršič, Olga Ivaškevitš, Risto Järv, Mari Sarv, Janno Simm, Jaan Tamm, Kadri Tamm ja Astrid Tuisk, ürituse peakorraldaja ning projektijuht oli Olga Ivaškevitš. Kaastöölise veebipäeva klipid on järelvaadatavad ERA Youtube'i kanalil <https://www.youtube.com/estirahvaluulearhiiv>.

15. märtsil ilmus *Novaatoris* intervjuu Andreas Kalkuni ja ajaloolase Kersti Lustiga “Eesti külarahva seksioistud kadusid kalevi alla” seoses ajakirjas *Keel ja Kirjandus* ilmunud artikliga “Külahoorad folkloori ja kohtumaterjalide peeglis”.

16. märtsil ilmus *Maalehes* intervjuu Andreas Kalkuni ja Kersti Lustiga “Eesti muretes hõlmas “litsi” ja “hoora” tähendusväli ka üksikemasid. Kui “Kalevipoeg” valmis, tehti Eestimaa kõrtsudes kõvasti hooratööd”. Intervjuu oli seotud *Keeles ja Kirjanduses* ilmunud artikliga “Külahoorad folkloori ja kohtumaterjalide peeglis”.

17. märtsil rääkisid Kadri Tamm ja Olga Ivaškevitš Vikerraadio saates “Huvitaja” ERA kogumistööst ning tutvustasid uut kogumisvõistlust “Tähtpäevad ja muutunud tavad koroonakriisi ajal”, küsitles Krista Taim.

24. ja 25. märtsil toimunud folkloristide XV talvekonverentsil “Loodus-keskkond-kultuur” esinesid ERAst Mall Hiimäe (Folkloor kui inimese ja keskkonna suhte ning selle muutumise kajastaja) ja Lona Päll (Kohapärimuse roll looduskaitsetegevuste vahendamisel: soode taastamise näide; ühisettekanne Piret Pungas-Kohviga). Andreas Kalkun osales konverentsi lõpetavas ümarlauas “Postkolonialism ja postsotsialism – kas neid saab ühendada?”.

27. märtsil esitles Ingrid Rüütel CD kogumikku “Viljandimaa rahvalaule ja pillilugusid” Eesti Folkloorinõukogu üldkoosolekul.

Märtsis tutvustas Risto Järv Vikerraadio “Huvitaja” saadetes rubriigis “Vanasõnad on kuldsed sõnad” erinevaid vanasõnu.

Märtsis lõppes TÜ arheoloogia ja ajaloo instituudi juhitud interdistsiplinaarne projekt “Päranditurism Eestis: potentsiaal ja arenguvõimalused” milles osalesid kohapärimuse ekspordina Mari-Ann Remmel ja rahvamuusika ekspordina Janika Oras.

Risto Järv, Mari Sarv

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonnas

7. detsembril 2020 esines MC Teams keskkonnas folkloristika osakonna ja Eesti-uuringute Tippkeskuse usundi uurimise töörühma seminaril Evy Johanne Håland (Norra), kes tutvustas oma suuremat võrdlevat uurimisprojekti “Ohtlik elu. Tervis, tervendamine, valu ja soolisuus tänapäeva ja vanas Kreekas”. Seminari toetasid uurimisprojekt “Folkloori narratiivsed ja usundilised aspektid” (EKM 8-2/20/3) ja Euroopa Liidu Euroopa Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK-145).

14. detsembril pidas Mare Kalda Teamsis folkloristika osakonna ja Eesti-uuringute Tippkeskuse narratiiviuuringute töörühma seminaril ettekande “Varanduseotsimise loitsust nakkushaiguse tõrjesõnadeks”. Seminari toetasid uurimisprojekt “Folkloori narratiivsed ja usundilised aspektid” (EKM 8-2/20/3) ja Euroopa Liidu Euroopa Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK-145).

15. detsembril andis Reet Hiimäe *Tartu Postimehele* intervjuu jõuludega seotud kaitsemaagiast.

16. detsembril tutvustas Reet Hiimäe Vikerraadio “Huvitaja” saates toomapäeva (21. detsembri) kombeid ja uskumusi.

21. detsembril tutvustati Teamsi seminaril raamatut “Folkloori uurimise perspektiivid: vaade Valgevenest ja Eestist”. Kogumik ilmus Minskis, toimetajad Tatyana Volodina ja Mare Kõiva.

22. detsembril Eesti Kirjandusmuuseumis korraldatud 64. Kreutzwaldi päeval “Digi kultuuris: allikad, suhtlus, looming” osalesid Teamsi keskkonnas Mare Kõiva, kes rääkis osakonna tegevusest lõppeval aastal. Ettekannetega esindasid osakonda veel Tõnno Jonuks (koos Andres Uueniga, Nooleots Pärnu jõest ja mida saab teha digihumanitaariaga) ja Andres Kuperjanov (Veerand sajandit Haldjaga).

30. detsembril rääkis Reet Hiimäe Vikerraadio saates “Huvitaja” ennustamisest.

31. detsembril rääkis Reet Hiimäe Vikerraadio saates “Huvitaja” sünnipäeva tähehnähtudest eesti pärimuses.

4. jaanuaril 2021 pidas Katre Kikas Teamsis Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna ja Eesti-uuringute Tippkeskuse ajalooliste väljendus- ja kultuuripraktikate uuringute töörühma seminaril ettekande “Voolitud aeg. Aeg, ruum ja suhted Vello Valdese puulusikatel”. Seminari toetasid uurimisprojekt “Folkloori narratiivsed ja usundilised aspektid” (EKM 8-2/20/3) ja Euroopa Liidu Euroopa Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK-145)

6. jaanuaril olid Vikerraadios “Huvitaja” saates külas Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristid Reet Hiimäe ja Astrid Tuisk. Reet Hiimäe rääkis erilistest kividest, nagu näiteks piksekiivist aga ka kaarnakivist.

11. jaanuaril astus Teamsis Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna ja Eesti-uuringute Tippkeskuse nüüdiskultuuri uuringute töörühma seminaril üles Triinu Ojamaa ettekandega “Koroonakriisi kajastusi blogis “Maha äng””.

13. jaanuaril rääkis Piret Voolaid Vikerraadio “Huvitaja” saates vanasõnast “Ega putru nii palavalt süüa, kui keedetakse”.

18. jaanuaril esines Teamsis Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna ja Eesti-uuringute Tippkeskuse narratiiviuuringute töörühma seminaril Urmas Sutrop ettekandega “Uued vanad Lumivalgukeste lood. Ema ja tütre, isa ja poja, isa ja tütre ning vägilase ja tema truudusetu naise lood”.

20. jaanuaril rääkis Piret Voolaid Vikerraadio “Huvitaja” saates vanasõnast “Kes otsib, see leiab”.

25. jaanuaril esitlesid Eesti ja Valgevene uurijad Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna ja Eesti-uuringute Tippkeskuse nüüdiskultuuri uuringute töörühma seminaril Teamsis raamatut “Фольклор и фольклористика. Взгляд из Беларуси и Эстонии. Mission Possible IV” (toimetajad Tatsiana Valodzina ja Mare Kõiva). Seminari toetasid

uurimisprojekt EKM 8-2/20/3 ja Euroopa Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus TK-145).

27. jaanuaril rääkis Piret Voolaid Vikerraadio “Huvitaja” saates vanasõnalisest väljendist “Hundid söönud, lambad terved”.

1. veebruaril rääkisid Teamsis Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna ja Eesti-uuringute Tippkeskuse nüüdiskultuuri ja meediauuringute töörühma seminaril Renate Pajusalu ja Miina Norvik Eesti inimeste keelelistest kogemustest. Seminari toetas Euroopa Liidu Euroopa Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK-145).

1. veebruaril osales Mare Kõiva Saranskis, Hantõ-Mansiiskis korraldatud rahvusvahelisel *online*-konverentsil “Родной язык, культура и литература в системе образования: перспективы сохранения и развития” ettekandega keele ja pärimuskultuuri säilitamisest eestlaste näitel.

1. veebruaril oli Klassikaraadio “Delta” saates külas folklorist Eda Kalmre, et rääkida linnalegendidest kui tänapäeva muistenditest.

3. veebruaril rääkis Piret Voolaid Vikerraadio “Huvitaja” saates vanasõnast “Parem vill varbas kui korts kingas”.

10. veebruaril esines Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti-uuringute Tippkeskuse soouuringute töörühma veebiseminaril Eesti Rahvaluule Arhiivi vanemteadur Janika Oras ettekandega “Enne lõplikku vaikimist. Eakad naised 19. ja 20. sajandi moderniseerivas laulutraditsioonis”. Seminari toetas Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK-145) ja personaalne uurimistoetus PRG1288.

11. veebruaril rääkis Reet Hiemäe Vikerraadio saates “Huvitaja” kaitsemärkidest ja pidude usundilisest taustast.

16. veebruaril esines vanemteadur Piret Voolaid Väliseesti Muuseumi loengute sarjas loenguga “Koolipärimus – aken lapsepõlve: Eesti laste- ja noortepärimuse kogumisest uurimiseni” ja kutsus üles osa võtma koolipärimuse kogumisvõistlusest Kanada eestlastele.

16. veebruaril esinesid Mare Kõiva ja Elena Boganeva Vene Riikliku A. N. Kosõgini nimelise Ülikooli ja Slaavi Kultuuri Instituudi üld- ja slaavi kunstiteaduste korraldatud VII ülevenemaalisel teaduslik-praktilisel *online*-konverentsil “Kristlik kultuur ja slaavi maailm” ettekandega “Pühakud EKM ERA vene kogus: žanrid, liigid, kujud”.

16. veebruaril esines Teamsis folkloristika osakonna ja Eesti-uuringute Tippkeskuse nüüdiskultuuri uuringute töörühma seminaril James Deutsch Smithsoni keskusest (riiklik muuseum ja uurimisasutusi ühendav rahvakultuuri ja kultuuripärandiga tegelev institutsioon) ettekandega “Pandeemiafolkloori püsivus 1918. ja 2020. aasta puhangute näitel”. Seminari toetas Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus TK-145).

25. veebruaril rääkis Reet Hiimäe Vikerraadio saates “Huvitaja” risti sümboolikast eesti rahvausundis.

Märtsi alguses saabus teade, et ajakirja *Keel ja Kirjandus* kultuuriloo ja folkloristika valdkonna 2020. aasta artiklipreemia pälvis Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna juhtivteaduri Tõnno Jonuksi ja Tartu Ülikooli usuteaduskonna vanemteadur Atko Remmeli ühisartikkel eestlaste enesekuvandist metsarahvana “Metsarahva kujunemine. Retrospektiivne vaade müüdiloomele”, mis ilmus ajakirja juuni numbris.

1. märtsil toimus sloveeni ja eesti koolipärimuse kogumisele ja uurimisele keskenduva ühisprojekti avaseminar. Ettekandega esinesid osakonna vanemteadurid Piret Voolaid (100 aastat koolipärimuse kogumise ja uurimise kogemust Eestis) ja Reet Hiimäe (Abandoned houses, aggressive ghosts and thirst for danger: Youth’s personal experience narratives and media moral panics about semi-supernatural challenges).

4. märtsil esines Teamsis Eesti-uuringute Tippkeskuse migratsiooni- ja diasporaauuringute töörühma veebiseminaril kirjandusteadlane, Torontos asuva Väliseesti Muuseumi paarhivaar Piret Noorhani ettekandega “Mida loeb eestlane välismaal?” Seminari toetas Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK-145) ja uurimisprojekt EKM 8-2/20/1.

5. märtsil tähistas osakond Katre Kikase juubelit veebiseminariga “Liikumine”. Lühiettekannetega astusid üles Piret Voolaid, Anastasiya Fiadotava, Eda Kalmre, Mare Kalda, Mare Kõiva ja Andres Kuperjanov.

8. märtsil rääkis Reet Hiimäe Vikerraadio saates “Huvitaja” painajatest.

8. märtsil refereeris Mare Kalda Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna ja Eesti-uuringute Tippkeskuse nüüdiskultuuri ja meedia uuringute töörühma seminaril näitamisvõtteid, mida videote uurijad on pulbitseva ekraanimaterjali põhjal sõnastanud. Märksõnadeks sellistes käsitlustes on adaptatsioon, paroodia ning esitus. Seminari toetas Euroopa Liidu Euroopa Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK-145).

10. märtsil rääkis Piret Voolaid Vikerraadio “Huvitaja” saates vanasõnast “Millest süda täis, sellest räägib suu”.

15. märtsil esines Piret Voolaid Eesti Kirjandusmuuseumi emakeelepäeval ja Gustav Suitsu luulepreemia üleandmisel ettekandega “Mis meele peal, see keele peal ehk emakeelepäeval vanasõnadele mõeldes”.

17. ja 18. märtsil osales Mare Kõiva Manilas, Filipiinidel toimunud rahvusvahelisel online-konverentsil “PAGDIRIWANG 2: Christianity and Popular Devotion: Folklore and Heritage” ettekandega kristluse eripäradest Eestis.

24. ja 25. märtsil korraldas osakond (peakorraldaja Katre Kikas) Teamsis folkloristide 15. talvekonverentsi “Loodus-keskkond-kultuur”. Esinesid Madis Arukask (Looduse probleem eesti rahvaluule käsitlemisel), Merili Metsvahi (Animism ja analogism kui

abivahendid eesti talupoja rahvapärase ontoloogia mõistmiseks), Atko Remmel (Vaateid religiooni ja looduse kokkupuutepunktidele), Liisa Granbom-Herranen (Miks loodus sai vanasõnade kogumisel oluliseks), Ulrike Plath (Kliimamälu: igapäev ja katastroofid pikal 19. sajandil), Kadri Tüür (Heeringas regilaulus: mis ta seal teeb?), Katre Kikas (Loodusest kahe 19. sajandi keskpaigas sündinud mehe omaeluloolistes tekstides), Ene-Reet Soovik (Metsamuinasjutud ökokodanikele? "Metsavaimu heategu" ökokriitilisest vaatevinklist), Eva Šipőczová (Collective memory and public anti-government demonstration in Czech Republic in 2019), Guillem Castañar (Chukchi without Borders: Fortunes and Misfortunes of a Russian Joke Cycle outside Russia), Anastasiya Fiadotava ("Kui proovid inimestele rääkida kliimamuutustest ja nad hakkavad sinu kohta meeme tegema": Greta Thunbergi meemid kliimamuutuste aktivismi taustal), Mall Hiimäe (Folkloor kui inimese ja keskkonna suhte ning selle muutumise kajastaja), Piret Pungas-Kohv ja Lona Päll (Kohapärimuse roll looduskaitsete tegevuste vahendamisel: soode taastamise näide), Mare Kõiva (Tuhat aastat lõputut malemängu männipuu all (Zuriaake)), Kalle Voolaid ja Piret Voolaid (Loomariik Eesti spordiorganisatsioonide nimede inspiratsiooniallikana: kultuuriline vaade), Mare Kalda (Geopeitjad kui loodusrahvas. Looduse representatsioonist harrastusrühmas).

Ümarlauas "Postkolonialism ja postsotsialism – kas neid saab ühendada?" osalesid Aimar Ventsel, Elo-Hanna Seljamaa, Keiu Telve, Mare Kõiva ja Andreas Kalkun.

29. märtsil pidas Eva Šipőczová (Tšehhi Teaduste Akadeemia Etnoloogia Instituudi mälu-uuringute osakond) folkloristika osakonna ja Eesti-uuringute Tippkeskuse nüüdiskultuuri uuringute töörühma *online*-seminaril folkloorist ja kollektiivsest mälestust ettekande "The folklore research and collective memory at Institute of Ethnology Czech Academy of Sciences".

29. märtsil käisid Mare Kõiva, Katre Kikas ja Mare Kalda Klassikaraadio "Delta" saates rääkimas eelmisel nädalal toimunud folkloristide konverentsist "Loodus-keskkond-kultuur".

31. märtsil tutvustas Piret Voolaid Vikerraadio "Huvitaja" saates vanasõna "Veri on paksem kui vesi" taustu ja tagamaid.

Asta Niinemets

Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakonnas

Alates 14. detsembrist 2020 toimus kogu õppetöö ülikoolis kaugõppe vormis.

28. jaanuaril pidas rahvaluule teise aasta doktorant Alina Oprelianska Akadeemilise Rahvaluule Seltsi kõnekoosolekul Zoomis ettekande "Customary Law and (Pre)Marriage: What Drives the Kind Girl's Journey in Ukrainian Variants of ATU 480 Tale".

4. veebruaril pidas Kikee Bhutia (Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule doktorant) veebiloengu "Death by Poisoning: Cautionary Tales and Inter-Ethnic Accusations in Contemporary Sikkim".

25. veebruaril pidas Liina Saarlo ARSi virtuaalsel kõnekoosolekul ettekande “Jutukas informant, usin koguja ja arhiiviametnik. Mõnda Priidu Tammepuu ja ERA vahekordadest”.

Kaitstud doktoritöö

Liivo Niglas kaitses **14. detsembril** etnoloogia erialal doktoritööd “Videokaameraga Siberis: vaatlev dokumentaalfilm kui audiovisuaalne etnograafia”.

Kaitstud magistritöö

Katarina Stradner kaitses **21. jaanuaril** Teamsis magistritööd “Creating a Representation: The Singing to the Accompaniment of the Gusle as a Nomination to the UNESCO Representative List of Intangible Cultural Heritage” (Representatsiooni loomine: Taotlus gusli saatel laulmise kandmiseks inimkonna vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja). Juhendaja Kristin Kuutma, oponent Kristiina Porila.

Kaitstud magistriprojektid

Lily Jane Gartland kaitses **21. jaanuaril** Teamsis magistriprojekti “*The Ghostlore Podcast*: materiaalne vaimses”; praktiline osa: *The Ghostlore Podcast* taskuhääling: <http://www.ghostlorepodcast.com/>. Juhendajad Elo-Hanna Seljamaa ja Ülo Valk, oponent Tiina Sepp.

Solveiga Kalva kaitses **21. jaanuaril** Teamsis magistriprojekti “Avj: Pamiiri küla portree”; praktiline osa: raamatukäsikiri *Where Mountain Spirits Live. Portrait of a Pamiri Village*). Juhendaja Anastasiya Astapova, oponent Madis Arukask.

Liilia Laaneman

NEWS IN BRIEF

Overview of acquisitions and collection work at the Estonian Folklore Archives in 2020

Ave Goršič, Mari Sarv, Kadri Tamm, and Astrid Tuisk provide an overview of the archives' collection work and President's folklore collection award presented to Adik Sepp, Urve Vares, and Aino Liivik.

Autumn school concentrated on interdisciplinary dialogues with health

Overview in English by Reet Hiimäe is available in *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, Vol. 82.

Pavel Limerov defended his doctoral dissertation about narratives of Christianization in Komi literary tradition

Mare Kõiva writes about Pavel Limerov's doctoral dissertation "Narratives of Christianization in the Formation of the Komi Literary Tradition in the Context of the Russian Written Word (14th Century – Early 20th Century)".

Calendar

A brief summary of the events of Estonian folklorists from December 2020 to April 2021.

Doktoritöö vaatleva dokumentaalfilmi kasutamisest visuaalantropoloogilises uurimistöös

Liivo Niglas. *Videokaameraga Siberis: vaatlev dokumentaalfilm kui audiovisuaalne etnograafia*. Dissertationes Ethnologiae Universitatis Tartuensis 12. University of Tartu Press, 2020. 347 lk.

Liivo Niglase doktoritöö “Videokaameraga Siberis: vaatlev dokumentaalfilm kui audiovisuaalne etnograafia” on mahukas uurimus, mis koosneb katustekstist ja neljast aastatel 2011–2013 ilmunud teadusartiklist. See põhineb ligikaudu samal perioodil toimunud välitöödel, mis jäävad juba mitme aasta taha. Arvatavasti just ajaline distants on aidanud materjalil küpseda ning ka uurimisprobleemil selgemaks saada. Selle tulemuseks on üks huvitavamaid viimastel aastatel Tartu Ülikoolis etnoloogia erialal kaitstud doktoritöödest. Uurimuse juures on oluline välja tuua see, et kõigis doktoritöö aluseks olnud suuremates ja väiksemates uurimisprojektides on oluline osa ka vaatleva etnograafilisel filmitegemisel, mis tegelikult moodustaski Liivo Niglase uurimistöö tuuma. Doktoritöö osaks olevate uuringute ajaline kestvus ja sellega tihedalt seotud probleemipüstituste laad on suurel määral varieerunud, ulatudes lühematele uurimisretkedele toetuvatest uurimustest kuni aastaid kestnud koostööni metsaneenets Juri Vella ja tema lähikondsetega. Selline varieeruvus annab täiendava mõõtme ka doktoritöös vaatluse all oleva uurimisküsimuse – vaatleva etnograafilise dokumentalistika kui antropoloogilise uurimistöö ühe lähenemisviisi pakutavate võimaluste – analüüsil.

Kuigi Liivo Niglas rõhutab doktoritöö sissejuhatavas osas soovi kasutada tekste ja filme uurimistöö väljunditena nii, et need oleksid eristatavad ja kõnetaksid erinevat publikut, on visuaalse antropoloogia huvilistel otstarbekas käsitleda neid ühe tervikuna. Võimalusel tasub huvilistel lihtsalt järgida tema soovitusi, et filmid (mis on veel enne, kui nad on uurimistöö, siiski just filmikunst) oleksid tuttavad enne, kui asuda lugema filmidega kõrvuti valminud artikleid.

Doktoritöö eesmärk on analüüsida etnograafilise dokumentaalfilmi võimalusi etnograafilise uurimistöö läbiviimisel ja tulemuste esitamisel. Autori teesiks on, et audiovisuaalne lähenemine pakub tekstikesksele antropoloogiale teatud uurimisteemade käsitlel olulist täiendust. Sellest tulenevalt on doktoritöö fookuses mitte filmitavate ühiskondade kultuurianalüüs, vaid küsimus etnograafilisest filmist nii metodoloogilisest kui ka epistemoloogilisest aspektist. Doktoritöö mahukas sissejuhatav osa on ühtlasi nii uurimisprobleemi teoreetiline analüüs kui ka teatavas mõttes autori autoetnograafia, sest erinevalt näiteks uuringutest filmitooria valdkonnas on töö autor oma analüüsiobjekti ka ise loonud. See annab talle täiendava instrumendi, et vaadata filmi mitte üksnes valmistekstina, vaid käsitleda filmiprotsessi tervikuna, alates selle kavandamisest kuni filmide valmimise aluseks olevate välitööde, montaažietapi ja retseptisioonini. Küsimused mittetekstilise teadustöö võimalikkusest ja põhjendatusest antropoloogias ei ole uued, kuid Liivo Niglas laiendab seda debatti tänapäeva, kus kunstipõhised uurimisviisid (ing *arts-based research*) ja ka kunstipõhised teadustöö tulemuste esitamise viisid on eksperimentaalsete lähenemistena kasutatavad mitte üksnes antropoloogias,

vaid ka paljudes lähedastes uurimisvaldkondades kunstiteadusest meedia- ja kommunikatsiooniteadusteni.

Liivo Niglase doktoritöö püsib siiski teadlikult uurimistöö lähtekohaks oleva visuaalse antropoloogia distsipliini raamides, välistades mõnedes võtmedebattides tehtud ettepanekud selle uurimisvaldkonna reformuleerimiseks (nt Marcus Banks) ja diskuteerides selle kõige enam tähelepanu pälvinud osa, vaatleva etnograafilise dokumentaalfilmi üle, seda žanri ja uurimisviisi ühelt poolt toetades kui teisalt dekonstrueerides. Olles ise nii filmide, nendega seotud teadusartiklite, kui lõpuks ka doktoritöö katuspeatüki autor, on tal võimalik võrdselt analüütiliselt lähtekohalt asuda kõnelusse valdkonna varasemate võtmeautoritega, kes on ka ise üldjuhul olnud nii filmide autorid kui ka filmiteooria loojad (olulisemateks nt Timothy Ash, Anna Grimshaw, Paul Henley, Gary Kildea, Sarah Pink, Jean Rouch, Jay Ruby, Lucien Taylor ja eriti David MacDougall). Niglas on oma doktoritöös käsitlenud kõiki olulisemaid valdkonda edasi viinud uurijaid, sealhulgas nii Euroopa, Austraalia kui USA visuaalantropolooge. Nende käsitluste esitamisel ja analüüsil rakendab ta olulisel määral ka autoetnograafilist isikliku filmitegemise kogemust. Ta näitab veenvalt, et erinevate vaatleva etnograafilise filmi kriitikute leigus selle žanri suhtes (nt Banks, Hastrup) ei ole valdavalt põhjendatud. "Vaatus" kui selle lähenemise lähtekoht, ei tähista passiivset, eemalviibivat (positivistlikku) objektiivsuspuudu, vaid on aktiivne protsess nii filmimise, filmi montaaži ja viimaks ka retseptsiooni etappides, milles on väga oluline osa filmitöö kehalistel ja sensoorsetel aspektidel.

Nii võibki öelda, et doktoritöö keskmes on kehalisuse mõiste, mis on läbiv teema ka kõigis doktoritöö osaks olevates artiklites. Tuleb siiski märkida, et hoolimata selle teema olulisusest, ei ole töös kehalisuse mõiste käsitlemiseks selle valdkonna uurijatega dialoogi astunud samal määral kui seda on visuaalse antropoloogia valdkonnas. Autoriga võib nõustuda tema katuspeatüki lõppjärelduste osas (milles ta toetub nii teiste teoreetikute kui ka enda filmipraktika analüüsile), mille kohaselt sobib vaatleva etnograafilise filmi žanr erinevate inimkogemuse aspektide analüüsimiseks ja edasiandmiseks, pakkudes häid võimalusi mitmete fenomenoloogilise antropoloogia uurimisteemade käsitlemisel. Eriti näiteks just siis, kui eesmärgiks on mõista kehalisi kogemusi, mille antropoloogilist mõistmist on sõnadega keerukas väljendada. See annab uurimisviisile potentsiaali mitmete tänapäeval oluliste uurimisküsimuste käsitlemisel (aistingud, emotsioonid, materiaalne keskkond). Selle lähenemisviisi piiratuseks jääb teataval määral inimese agentsuse uurimine väga konkreetsete inimeste ja situatsioonide kaudu. Kuigi visuaalse antropoloogia nüüdisaegsetes uuendustaotlustes püütakse seda piiratust ületada ka teiste lähenemiste kaudu, kritiseerides etnograafilist filmi kui problemaatilist žanri, on autor teistsugused lähenemisviisid oma uurimusest teadlikult kõrvale jättnud. Nii on tal olnud võimalik luua oma selge käsitlus antropoloogia ja filmikunsti vahelise piiri asukohast. Üheks siin esile kerkivaks huvitavaks mõisteks, mida võiks pidada autori enda panuseks visuaalse antropoloogia debatti, on tema tõdemus, et vaatleva filmitegevuse keskmes on eetilis-esteetiline lähenemisviis: uurimisprobleemile õige lähenemisenurga leidmiseks filmikaamera toel ei ole käivitavaks jõuks mitte teadusele iseloomulikud uurimisküsimused või hüpoteesid, samuti mitte teiselt poolt – filmikunsti valdkonnast – lähtuvad kunstilised taotlused, vaid eetilised valikud. Eetilised valikud määravad esmalt Liivo Niglase kui filmitegija suhtumise filmitavatesse ja suhted nendega, samuti selle rolli, mida kaamera uurimistöös üldse mängida saab. Kuid need valikud

ilmnevad ka filmi montaažis, kus tema kui režissööri käekirjaks on võimalikult vähene sekkumine materjali ja püüd austada erinevaid vaateid ja filmimisel ette tulevaid hetki, mis väljendub näiteks pikkade kaadritega, tegeliku elu kulgu imiteerivas või järgivas montaažis, mida Liivo Niglas oma käekirja selgitades on ühel korral nimetanud ka “alandlikuks esteetikaks”.

Viimaks tasub eraldi välja toomist ka see, et kuna töö väga mahukas katuspeatükk on kirjutatud eesti keeles, on tööl lisaks uurimuslikule väärtusele olulisus ka visuaalse antropoloogia õpetamisele Eestis, sest siin tutvustatakse ja sünteesitakse debatte, mis muidu oleks hargnenud laiali töös kasutatud allikatesse: mitme aastakümne jooksul ilmunud erialakirjandusse.

Pille Runnel

BOOK REVIEW

Doctoral thesis on the use of observational documentary film in visual anthropological research

Liivo Niglas. *Videokaameraga Siberis: vaatlev dokumentaalfilm kui audiovisuaalne etnograafia*. Dissertationes Ethnologiae Universitatis Tartuensis 12. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020. 347 pp.

Overview in English by Pille Runnel is available in *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, Vol. 82.

Kaastööst

Mäetaguste toimetuse avaldab akadeemilisi kirjutisi rahvaluulest, rahvausundist, kultuuriantropoloogiast ja nendega seonduvatest valdkondadest. Ootame

- *teadusartikleid* (10–30 lk) – originaalartikleid pikema ja argumenteeritud probleemipüstitusega;
- *rakenduslikke artikleid* (5–15 lk) – lühemaid kirjutisi, mis käsitlevad üksikjuhtumeid, aktuaalseid teemasid, tutvustavad uurimisprojekte jne;
- *ekspertide kommentaare* artiklite juurde;
- *osalusvaatlusi, kommenteeritud (taas)trükke ja kommenteeritud tõlkeid*;
- *raamatu-, filmi-, helikandja- jm tutvustusi* (1–5 lk) – olulisimate erialaste väljaannete kommenteeritud ülevaateid ja/või analüüse;
- *lühivuudiseid* (1–2 lk) – lühiülevaateid konverentsidest, kaitstud teaduskraadidest jne;
- *lugejakirju* (1–4 lk) – lugejate kommentaare väljaannetele ja artiklitele. Autoritelt oodatakse ka lugejakirjadele reageerimist.

Ajakiri on eelretsenseeritav ja rahvusvaheliselt refereeritav. Käsikiri tunnistatakse vastuvõetavaks kahe positiivse anonüümse retsensiooni korral. Toimetajad teatavad artikli vastuvõtmisest või tagastamisest ja soovitatavatest muudatustest. Muudatused peab tegema autor.

- Artikli, mis on kirjutatud mõnes üldkasutatavatest tekstitöötlusprogrammidest, võib toimetusele saata e-kirjaga. Lisada tuleb väljatrükk, mis abistab kujundamisel ja diakriitiliste märkide tuvastamisel, autori telefon ja e-posti aadress (või postiaadress).
- Kõigile kirjutistele tuleb lisada sõltuvalt kirjutise pikkusest 500–2500 tähemärgi pikkune, soovitatavalt ingliskeelne resümee.
- Teadus- ja rakendusartiklitele tuleb lisada kuni 700 tähemärgi pikkune lühikokkuvõte (teesid) ja 2–7 märksõna tähestikulises järjekorras.
- Märkused ja kommentaarid lisada allviidetena.
- Kirjandusele viidake tekstis järgmiselt: (Wright 1995: 3–5) ehk sulud algavad – autor – aastaarv – koolon – tühik – lehekülje või -külgede numbrid – sulud lõpevad.
- Kirjanduse nimestikus esitage otseselt tsiteeritud ja viidatud teosed.

- Kirjanduse nimestik tuleb vormistada järgmiste näidete eeskujul, veebilehekülje viitele lisada viimase kontrollimise kuupäev:

Boll, Franz 1919. *Stern Glaube und Sterndeutung: Die Geschichte und das Wesen der Astrologie*. Leipzig & Berlin: Teubner.

Carlson, Shawn 1985. A double-blind test of astrology. *Nature* 318, lk 419–425.

EE 1934. *Eesti entsüklopeedia IV: Jaapan-käolima*. Tartu: Loodus.

Prüller, Paul 1968. Eesti rahvaastronoomia. *Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist I*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 11–62.

Eesti Kiikingi Liit (<http://www.kiiking.ee> – 6. juuli 2003).

- Kui tahate illustreerida oma kirjutise võrguversiooni heli- või videonäidetega, soovitage kasutada helifaile laiendiga .mp3. Videonäideteks sobivad tugevalt tihendatud .mpg-failid.
- Illustreerivad fotod esitada .tif- või .jpg-formaadis, optimaalne resolutsioon 300 dpi (kui foto pikem külg on 10–12 cm). Vektorgraafika puhul eelistame .eps-formaati, bitmap-graafika puhul .tif-formaati. Jooniste optimaalne resolutsioon on 600–1200 dpi.
- Lisatud illustreeriva materjali kasutusõiguste (*copyright*) eest vastutab autor.

Täpsemad vormistusjuhised ja kaastööle esitatavad nõuded leiab internetist ajakirja Mäetagused koduleheküljelt (www.folklore.ee/tagused).

Toimetus

Jalgpall - <https://muuhkila.com/mida-ee-oma-arust-tood/>
Karu ja viikingid - muundid mitmetest arhivaaltest allikatest

TÄNU KARANTIINILE ON PÕHJAMERE VEED MUUTUNUD NII PUHTAKS, ET SINNA ON TAGASI PÕÖRDUMA HAKANUD VIKINGID

Pandeemiaga seoses on muutunud ka loodus ja meie elustiil. Loodusest loe alates lk 167 ja spordist alates lk 55.

"Te ei tohiks väljuda. Kas maksate 500 zlotti või läheme kohtusse?"
 Poola huumoritraditsioonist ja intertekstuaalsetest meemidest loe
 meie esimesest artiklist. Ja samas vaimus edasi ...

✿ Poola intertekstuaalsed meemid COVID pandeemia kohta (5) ✿ COVID-19 tingitud folkloristlikud reaktsioonid Valgevenes (35) ✿ Fännikultuuri loomine koroonakriisis Eesti ja Valgevene jalgpallijuhtumite näitel (55) ✿ COVID-19 Valgevene veebihuumoris (87) ✿ Viirusnakkushaiguste ja nendega seotud vaksineerimise tähenduse loomine gripi ja koroonaviiruse näitel (113) ✿ Koroonaaasta Triinu Merese blogis (137) ✿ Loodus tuleb tagasi (167) ✿ Elmar Daniel Päss 120 (185) ✿

ISSN 1406 - 992X

9 771406 992008

*Indexed by MLA Folklore Bibliography,
 Ulrich's Periodicals Directory, etc.*